

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**KENT YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE KENT YÖNETİMLERİNİN ROLÜ:
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ**

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Özlem ALTUN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Tuncay ÖNDER

Ankara - 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1
1. YOKSULLUK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	10
1.1. Yoksulluk Tanımları.....	10
1.1.1. Mutlak Yoksulluk.....	12
1.1.2. Görelî Yoksulluk.....	17
1.1.3. Objektif Yoksulluk – Sübjektif Yoksulluk.....	20
1.1.4. Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk.....	21
1.1.5. Kentsel Yoksulluk – Kırsal Yoksulluk.....	23
1.2. Yoksulluk Olgusunun Günümüze Yansıması: Kent Yoksulluğu.....	25
1.2.1. Kentsel Yoksulluk Olgusunun Kavramsal Çerçevesi.....	26
1.2.2. Eski ve Yeni Kent Yoksulluğu.....	31
1.3. Dünyada Yoksulluk.....	36
1.4. Kentsel Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele.....	49
1.4.1. Birleşmiş Milletler ve Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması.....	55
1.4.1.1. Birleşmiş Milletler ve “Yoksulluğun Kaldırılması On Yılı.....	55
1.4.1.2. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporlarında Yoksullukla Mücadele Önerileri.....	58
1.4.2. Dünya Bankası ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi.....	66
2. TÜRKİYE’DE KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELE.....	73
2.1. Türkiye’deki Kentleşme ve Beraberinde Getirdiği Toplumsal Yapı.....	73
2.1.1. 1980 Öncesi.....	78
2.1.1.1. 1923 – 1950: Ulus – Devletin Oluşması.....	78
2.1.1.2. 1950 – 1980: Emegın Kentleşmesi.....	80
2.1.2. 1980 Sonrası.....	85

2.2. Türkiye’de Yoksulluğun Analizi.....	92
2.2.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk.....	95
2.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk.....	102
2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğüne ve Türüne Göre Yoksulluk.....	104
2.2.4. Yoksulluk ve İşteki Durum.....	108
2.2.5. Yoksulluk ve Sektörel Dağılım	109
2.2.6. Yoksulluk ve Eğitim Durumu	110
2.2.7. Yoksulların Harcama Dağılımı.....	112
2.2.8. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın ve Dünya Bankasının Türkiye’deki Yoksulluk Çalışmaları.....	117
2.2.8.1. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporları’na Göre Türkiye’de Yoksulluk.....	117
2.2.8.2. Birleşmiş Milletlerin Türkiye’deki Yoksullukla Mücadele Alanında Desteklediği Projeler.....	122
2.2.8.2.1. Güneydoğu Anadolu Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı (GAP Şemsiye Programı).....	122
2.2.8.2.2. Doğu Anadolu Entegre Projesi (LEAP).....	124
2.2.8.2.3. Güneydoğu Girişimcilerin Desteklenmesi (GİDEM).....	125
2.2.8.2.4. Kadınların Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı (GAD Şemsiye Programı).....	127
2.2.8.2.5. Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi.....	129
2.2.8.2.6. Yoksulluk Stratejileri İnisiyatifi (PSI).....	130
2.2.8.3. Dünya Bankasının Türkiye’deki Yoksulluk Araştırmaları.....	131
2.3. Türkiye’de Yoksulluk Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	135
2.3.1. Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı (Güzin Erdoğan).....	136
2.3.2. Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları (Recep Dumanlı).....	137
2.3.3. Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi (Ercan Dansuk).....	138

2.3.4. Yoksulluk Kültürü – Gecekonduların Toplumsal Yapısı (Orhan Türkdoğan).....	139
2.3.5. Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma (TÜSİAD).....	140
2.3.6. Yoksulluk Halleri – Türkiye’deki Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (Nemci Erdoğan).....	145
2.3.7. Nöbetleşe Yoksulluk – Sultanbeyli Örneği (Oğuz Işık – M. Melih Pıncıoğlu).....	146
2.4. Yoksullukla Mücadelede Sosyal Hizmetin Rolü.....	148
2.4.1. Sosyal Yardımlar.....	150
2.4.2. Yardımlarla İlgili Mevzuat.....	152
2.4.2.1. 2828 Sayılı Kanun ve Sosyal Yardım Uygulaması.....	153
2.4.2.1.1. 2828 Sayılı Kanuna Göre Sosyal Yardım Hizmetleri.....	153
2.4.2.1.2. Yardımlardan Faydalananlar.....	154
2.4.2.2. 3816 Sayılı Kanun Çerçevesinde Yeşil Kart Uygulaması.....	155
2.4.2.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu.....	156
2.4.2.3.1. SYDTF’nun Görevleri.....	157
2.4.2.3.2. Vakıflar.....	157
2.4.2.4. 2022 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu.....	158
2.5. Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	158

3. KENT YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE YEREL YÖNETİMLER VE ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN YOKSULLUKLA MÜCADELE FAALİYETLERİ.....

3.1. Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadeledeki Rolü.....	164
3.2. Ankara Büyükşehir Belediyesinin Kent Yoksulluğunu Önlemeye Dönük Faaliyetleri.....	168
3.2.1. Temel Uygulamalar.....	170
3.2.1.1. Sosyal Yardımlar.....	171

3.2.1.2. Mesleki ve Teknik Eğitim Kursları	
(BELMEK ve BELTEK).....	175
3.2.1.2.1. BELMEK.....	178
3.2.1.2.2. BELTEK.....	182
3.2.1.3. Aile ve Çocuk Hizmetleri.....	190
3.2.1.3.1. Gençlik merkezleri.....	192
3.2.1.3.2. Çocuk Klüpleri.....	193
3.2.1.3.3. Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar	
Merkezi (ASÇÇM).....	194
3.2.1.3.4. Özürlüler Hizmet Birimleri.....	200
3.2.1.3.5. Şefkat Evleri.....	201
3.2.1.4. Yaşlı Hizmet Merkezi.....	202
SONUÇ.....	203
KAYNAKÇA.....	209
ÖZET	222

KISALTMALAR

ANKET	: Ankara Kùltür Etkinlikleri A.Ş.
ASÇÇM	: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi
ATO	: Ankara Ticaret Odası
BELKO	: Ankara Kömür ve Asfalt İşletmeleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
BELMEK	: Belediye El Becerileri ve Meslek Edindirme Kursları
BELTEK	: Mesleki ve Teknik Eğitim Kursları
BM	: Birleşmiş milletler
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı
GIDEM	: Güneydoğu Girişimcilerin Desteklenmesi Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IFAD	: Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
ILO/IPEC	: Uluslararası Çalışma Örgütü – Çocuk İşçiliğine Son Verme Uluslararası Programı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KEDV	: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
LEAP	: Doğu Anadolu Entegre Projesi
NGO	: Hükümet Dışı Organizasyonlar
PSI	: Yoksulluk Stratejileri İnsiyatifi
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
SYDGM	: Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNCHS	: Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WHO	: Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı
YOYAV	: Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı

TABLolar

Tablo 1: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları.....	39
Tablo 2: Gelişmekte Olan 90 Ülkenin Yoksulluk Sıralaması.....	48
Tablo 3: Çeşitli Ülkelere Ait Nüfus ve Kentleşme Oranları.....	76
Tablo 4: Büyük Şehirlerde Kentsel Büyüme.....	80
Tablo 5: Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kentleşme.....	81
Tablo 6: Farklı Yöntemlere Göre Türkiye’de Yoksulluğun Boyutu.....	93
Tablo 7: Ekonomik Büyüme ve Gelirin Yeniden Dağıtımı Yoksulluğu Nasıl Etkiliyor?.....	94
Tablo 8: Gelire göre sıralı yüzde 20’lik hanehalkı dilimlerine göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerin dağılımı, 2002-2003-2004.....	97
Tablo 9: 1994 yılı % 20’lik dilimlere göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerinin dağılımı.....	98
Tablo 10: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	100
Tablo 11: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı, 2002-2003-2004.....	104
Tablo 12: Hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları, 2002-2003-2004-2005.....	105
Tablo 13: Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	106
Tablo 14: Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	107
Tablo 15: Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	108
Tablo 16: Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	109
Tablo 17: Hanehalkı fertlerinin cinsiyetine ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004.....	111
Tablo 18: Gelir Dilimlerine Göre Tüketim Harcamalarının Dağılımı.....	113
Tablo 19: GAP Şemsiye Programı Çerçevesinde Tamamlanmış ve Halen Devam Eden Alt Projeler.....	123

Tablo 20: Ankara Büyükşehir Belediyesinin Dağıttığı Yardımların Semtlere Göre Dağılımı.....	172
Tablo 21: BELMEK Kurslarına Katılım Sayısı.....	182
Tablo 22: Yaşlı Hizmet Merkezine Yıllara Göre Üye Sayısı.....	202

GRAFİKLER

Grafik 1: Kursiyerlerin Çalışma Durumu.....	184
Grafik 2: Kursiyerlerin Öğrenim Durumu.....	184
Grafik 3: Kursiyerlerin Cinsiyet Durumu.....	185
Grafik 4: Kursiyerlerin Yaş Grupları.....	185
Grafik 5: Kursiyerlerin Bölümlere Göre Dağılımı.....	188

GİRİŞ

Bugünün toplum ve devlet kavrayışında, insanların refah ve güven içinde yaşamaları, ekonomik ve sosyal politikalar vasıtasıyla da bunun sürdürülebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk, salt kelime anlamıyla bile insanların kaçmak istedikleri bir durumu ifade eder. Fakat Dünya Bankasının dile getirdiği bir gerçeğe göre, dünyada yaklaşık olarak her beş kişiden birisi yoksuldur.¹ Yoksul insan sayısı artık milyarlarla ifade edilmektedir. Bugün için pek çok ülke şiddet derecesi ne olur sa olsun az ya da çok bu sorun ile iç içe yaşamakta, dolayısıyla yoksulluk ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Ne küreselleşme ne de yeni teknolojiler, ülkeler arasındaki veya ülkelerin kendi içindeki farklılıkları kapatmaya yardım edememektedir. Hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etken yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Gelişme, çağdaşlaşma ve refah toplumu olma amacına uygun biçimde, yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve süratle uygulanması gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Yoksulluk ve yarattığı sorunlar giderek ağırlaşırken, başta metropoller olmak üzere kentler, yoksulluğun giderek arttığı ve çeşitlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin derinleşmesine paralel olarak kent yoksulluğunun boyutları artmakta ve çeşitlenmektedir. Bu gelişmeler yoksulluk sorununu, hem akademik çevrelerin hem de kent yönetimlerinin önemli gündem konularında birisi haline getirm iştir. Bu konuda yapılan araştırmaların sayısı hızla artarken, gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde çeşitli kuruluşlar yoksulluk sorununun toplum üzerindeki olumsuz sonuçlarını hafifletmeye yönelik öneriler ortaya koymaktadır. Yoksulluk sorununa uzun süre duyarsız kalan kuruluşlar bile, artık bu soruna ilişkin bir gündemin oluşmasına katkıda bulunmaya başlamaktadırlar.

¹ World Bank : **World Development Report** (Washington D.C., 2000-2001).

Dünya ölçeğinde kent yoksulluğu, sanayi devriminin bir sonucu olan kentleşme sürecinde ortaya çıkmış çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Hızlı kentleşme, gecekondulaşma, yetersiz altyapı, vb. sorunlara yol açmıştır. Kentleşmenin evrimine paralel olarak ortaya çıkan ve büyüyen kentsel yoksulluğun, bugün küreselleşmenin geldiği noktayla bağlantılı olarak düşünülmesi gereklidir. Yoksulluk, küreselleşmeyle birlikte tanımlanamaz, ölçülemez bir hal almış, bu doğrultuda “kentsel yoksulluk”, “dezavantajlı gruplar”, “sınıf dışı”, gibi kavramlar yeni yoksulluk kategorilerini açıklamaya dönük kavramlar olarak ortaya çıkmıştır.

Küreselleşmeyle beraber bütün dünyada toplumsal eşitsizliklerin keskinleştiği, derinleştiği, kentsel yoksulluğun hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu değildir, ekonomik refahı sağlayabilmiş gelişmiş ülkelerde de yoksulluktan söz edilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin pek çoğunda yoksullukla mücadele için politikalar geliştirilmektedir.

Kentsel mekanda yaşanan eşitsizlikleri Castells şöyle tanımlamaktadır: “içsel olarak var olan ve gelir açısından ifade edilen geleneksel eşitsizlik, artık konut koşullarından, çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim, ve kültürel olanakları da içine alan bir takım hizmetlere ulaşabilirlikle tanımlanabilen yeni toplumsal ayırım noktalarıyla ifade edilmektedir.”² Dolayısıyla yoksulluğu, özellikle de kent yoksulluğunu, sadece gelir eksikliği ve dolayısıyla yaşamı sürdürmek için gereken temel ihtiyaçlara ulaşamama durumu olarak ele almak eksik bir yaklaşımdır. Toplumsal bir varlık olan bireyin yaşadığı yoksulluk, toplumsal tüketim mallarına ulaşamamayı ve birçok mahrumiyeti beraberinde getirmektedir. Bunları; kentsel uyumsuzluk, gecekondulaşma, sosyal marjinallik, sağlıksız çevre, işsizlik, kayıt dışı istihdamda artış, örgütsel suçlarda artış, kentsel şiddet, güçsüzlük, sesini duyuramama ve yetersiz katılım şeklinde sıralayabiliriz.

² Manuel CASTELLS: **Kent Sınıf İktidar**, (Çeviren: Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997).

Artık büyük kentler zengin gettolar ile yoksul gettoların oluşturduğu bir çelişki yumağı haline gelirken, gerek kentsel hizmetler, gerek yaşam düzeyi, gerekse de mekan standartları açısından birbirinden yalıtılmış bu mekanlar arasındaki fark giderek açılmaktadır. Yoksul mahaller, barındırdıkları sosyal huzursuzluk ve patlama potansiyeli nedeniyle kendi başına ayrı bir problem oluşturmaktadır. Yoksulluk kronikleştiği sürece bu patlama ve sosyal huzursuzluğun boyutlarının da genişleyeceği ortadadır.

Dünyada, sanayi devrimi sonrasında kentleşme süreciyle bağlantılı olarak ortaya çıkan ve giderek çok boyutlu ve karmaşık bir olgu haline gelen kent yoksulluğu, Türkiye’de de 1950’lerden itibaren başlayan ve değişik dinamiklere göre süregelen göç hareketlerine bağlı olarak belirginlik kazanmış ve zaman içinde artış göstermiştir. Başlangıçta genellikle kentlerin kenar mahallelerinde görülen kent yoksulluğu, bugün artık kent merkezlerini de kuşatan ciddi bir sorundur.

Kent yoksulluğu, ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, geniş kapsamlı bir tablo içinde değerlendirilmelidir. Bu tabloda yoksulların yetersiz gelire sahip olması yanında içinde bulunduğu toplumun standardına erişmediği için duyduğu sıkıntı ve yaşadığı sosyal dışlanma dikkati çekmektedir. Yoksulluğun bireyde yarattığı bu sosyal ve psikolojik etkiler kentlerde daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, kentsel yoksulluk, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlarla kentteki belirli bir bölgenin belirli kaynaklardan yoksun oluşu yanında, kentin görece dengesizliği, düzensizliği ve bozulan fonksiyonelliği olarak da anlaşılmaktadır. Ayrıca kentsel yoksulluk, sosyal etkinlik, yetkinlik ve organizasyonlar açısından da bir yetersizlik anlamına gelmektedir.³

³ S.G. BİRSEL, E.POLAT, S.ÇALIŞIR, O.HOVARDAOĞLU: “Kentsel Yoksulluk/Yoksulluğun Değişik Tanımları ve Boyutları Üzerine”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, 6-8 Kasım 2002, Ankara, 193.

Ülkemizde yaşanan kent yoksulluğunun nedenlerini şu dönüşüm süreçleriyle ilişkilendirebiliriz: 1950'lerden itibaren kırsal kesimden kente doğru başlayan göç ve kent içinde yaşanan hareketlilik, beraberinde ekonomik ve endüstriyel bir dönüşüm sürecini de başlatmıştır. Ekonomik anlamda, tarımdan sanayiye, sanayiden de hizmet sektörüne geçiş, kentlerde işsizliği giderek arttırmaktadır. Ayrıca emek yoğun sektörlerden sermaye yoğun sektörler, oradan da bilgi yoğun sektörler geçişte gerekli uyumu sağlayamayan bireylerin iş imkanına sahip olamayışları, kentteki “normal yaşam” standartlarından mahrum kalınmasına sebep olmaktadır. Bu insanlar piyasanın gerektirdiği eğitim ve beceriye sahip olmadıkları gibi, bunları geliştirme olanaklarına da sahip değildirler. Endüstriyel dönüşümün yarattığı istihdamda ayrımcılık ve fırsat eşitsizliği kentlerde, kayıt dışı istihdamın ve sosyal güvencesi olmayan iş ortamlarının yaygınlaşmasına ortam hazırlamaktadır. Mesleksiz ve niteliksiz olan kitlelerin ancak bir kısmı modern sektörler içinde istihdam edilebilirken büyük bir kısmı enformel sektör olarak adlandırılan (boyacılık, kapıcılık, işportacılık) hizmet sektörüne geçiş yapmaktadır.

Yoksul kesimin istihdam alanında yaşadığı ayrımcılığın yanında, yoksulluğundan kaynaklanan sosyo-mekansal dışlanma da kent yoksullarının savaştığı bir diğer sorundur. Sosyal dışlanma, kişilerin yoksulluklarının sebep olduğu temel eğitim ve becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata diledikleri gibi katılmalarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum, yoksul kesimin toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır.⁴ Yoksul kesimin belli bölgelerde, kent yoksullarının temsilcileri haline gelen gecekondu ve kent içi çöküntü alanlarında ikamet ediyor olması yaşamsal alanlarda da dışlandıklarını göstermektedir. Kentler artık alt yapı açısından ikili bir yapıya sahiptir, bir tarafta konut, eğitim,

⁴ Fikret ADAMAN ve Çağlar KEYDER: “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, (www.deltur.cec.eu.int/_webpub/documents/study_turkey_tr.pdf -), 6.

sağlık, alt yapı, ulaşım gibi toplumsal tüketim mallarından en üst seviyede yararlanan toplumsal sınıflar varken; diğer tarafta bunlardan yararlanamayan alt gelir gruplarının yaşadığı mekanlar bulunmaktadır. Yani kentsel mekanda alt gelir gruplarının (kent yoksullarının) yaşadığı “gecekondular” ile üst gelir gruplarının yaşadığı “korunaklı mekanlar”, şeklinde arasında bir ayrışma vardır. Bu ikili yapıya ek olarak orta gelir grubun yaşadığı “toplu konutlar” da bu ayrışmanın bir diğer boyutudur.

Ülkemizde kır-köy yaşamından kent yaşamına geçişte yaşanan sorunlara, belli bir dönem boyunca kentteki enformel ilişkilerle çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu enformel ilişkilerin hakimiyetini kentlerdeki örgütlenmelerde açıkça görmekteyiz. Kentleşmenin başlangıcından beri şehir göçen insanlar kendileri gibi olanların yanında yerleşmeye, etr aflarına akrabalarını toplamaya çalışırken yeni bir toplumsal oluşumu yaratmışlardır: hemşehrilik.⁵ Hızlı kentleşme sürecinde sayıları giderek artan hemşehri dernekleri, toplumsal değişme ve dönüşüme ayak uydurmada işlev gören aracı bir kurum gibi faaliyet göstermiştir. Köyünden ve kasabasından ayrılp büyük kentlere gelenler, bu dernekler sayesinde hemşehrilerini tanıyıp onlardan destek almaktadır. Ancak 1990’lı yıllarda yaşanan göç akını, hem hızı, hem içerdiği şiddet dozu, hem de bu süre içinde sermaye birikiminin şekil değiştirmesi yüzünden hemşehrilik benzeri enformel mekanizmalar yaratamamıştır.⁶

Türkiye’de kent yoksulluğu, “öteki”, “ötekiler”, “öteki Türkiye”, gibi nitelendirmeler üzerinden tanımlanan bir durum olarak son yıllarda daha sık gündeme getirilmiştir. Ekonomik krizlerle dibe vuran yoksulluk halleri, giderek araştırmalarda yer almaya başlamıştır.⁷ Gelir dağılım grupları arasındaki

⁵ Bakınız: Sema ERDER, “Nerelisin Hemşerim?”, **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, Editör: Çağlar Keyder, (Metis Yay., İstanbul, 2000), 192-206.

⁶ Nûkhet Sirman’ın, Harem ve Kuzenler (Germaine Tillon, Metis Yayınları, Şubat 2006) kitabına yazdığı önsözden (Namusun Arka Planı), 21-28.

⁷ Bakınız: Nemci ERDOĞAN (Editör), **Yoksulluk Halleri**, (WALD İstanbul 2002); Oğuz IŞIK, ve M. Melih PINARCIOĞLU, **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul 2003).

uçurumlar giderek büyürken yoksulların “tehlikeli gruplar” nitelemesiyle sosyal patlamaya yol açacağı beklentisi doğmuştur. İşte bu dönemde yoksullaşma ve yoksullukla ilgili raporlar ardı ardına yayınlanmaya başlamıştır.⁸

Ülkemizdeki zengin ve yoksullar arasındaki fark giderek açılmaktadır. 1980 öncesi servet edinme aşamalı bir şekilde olurken, artık çok şaşırtıcı bir hızla sınıf atlayabilen bir kesim vardır. Bu kesimin en göze çarpan özelliği ise “tüketmek” ve “para kazanmak” arzusu olmuştur.⁹ İşte bu ortam içinde yoksulların en temel sorunlarında biri de yeterince tüketememektir. Giderek açılan zengin ve yoksullar arasındaki fark sonucu bu iki kesim birbirinden kopma noktasında gelmiştir. Aynı kent içinde neredeyse birbirlerine hiç değmeden yaşamaktadırlar. Bu durum karşısında yoksunlukları giderek artan yoksullar, geleceğe daha karamsar bakmaktadırlar. Bu karamsarlık, Neci Erdoğan’ın editörlüğünü yaptığı “Yoksulluk Hâlleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri” adlı çalışmada yer alan mülakatlarda yoksulların kendi ağızlarından dökülmektedir. Aynı eserin makalelerden oluşan ilk bölümünde yer alan şu ifadeler bu durumu daha net bir şekilde ifade etmektedir:

“...kent yoksulluğu olgusunun Türkiye’de ilk tezahürü, ilk kez 1950 sonrasında ivmelendirilen kapitalist gelişmenin, kırlardan büyük kentlere göçü teşvik etmesiyle oluşan “gecekondular” idi. Buralarda yoksulluk sefalet manzaraları, dramlar kol geziyor olmasına rağmen, ne şimdi gördüğümüz karamsar hava, ne de bu denli içe dönük bir öfke, ne aşağılama ve dışlanma duygusu, ne de iş ve varoluşlarına karşı utanç ve tikslenme hali egemendir. Post kapitalizm ve neoliberalizme tekabül eden, bunların

⁸ Bakınız: Ayşe BUĞRA/Çağlar KEYDER: “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, (UNDP için hazırlanan proje raporu), UNDP, Ankara 2003, 20 ; T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, IV. Aile Şurası, Şura Komisyon Raporları 18-20 Mayıs 2004, 5. Komisyon “**Kent Yoksulluğu ve Aile Sonuç Raporu**” (Ankara,2004); ATO “**Açlık ve Yoksulluk Raporu**” (Mayıs 2006), v.b.

⁹ Oğuz IŞIK, Melih PINARCIOĞLU: “Yeni Zenginin Anatomisi”, Capital (Aylık İş ve Ekonomi Dergisi), (Mart 2001).

belirleyici arka planında gerçekleşen 1980 sonrası ikinci göç dalgası ile teşekkül eden “yeni” yoksulluğun sonuç ve ifadeleridir bunlar... Günümüzün büyük kent varoşlarını dolduran “gariban”lar¹⁰ kendileri gibi olanlarla içi içedirler ama yine de gariptirler. Geçmişteki yoksulların göç ettikleri yerlere taşıdıkları akrabalık-hemşerilik gibi dayanışma ağları çözülmüş, yalnızlaşmıştır; çünkü “zenginler dünyası” karşısındaki gariplik sürmektedir. Ama deyim yerindeyse, saydam ve içeriksiz bir gariptir bu. Çünkü aradaki engel artık ne âdetler, ne dil, ne de inanç v.s. dir. Sadece ve sırf paradır... Bugünün garibi yeterli parası olduğunda ve parası oranında zenginler dünyasında yerini almasına hemen hiçbir engelin olmadığını, geçen zaman içinde paranın bütün o engelleri “erittiğini” bilmektedir. Kendisi bir “hiç” olabilir ama para her şeydir. Bu denklem dünün yoksulluk kültürüne ne denli aykırı düşse de bugünün gerçeğidir ve “yeni” yoksulların ancak bireysel olanını hayal edebildikleri kurtuluş formülleri bu denklem üzerine kuruludur.”¹¹

Bu çalışmada kent yoksulluğunun kavram olarak irdelenmesi, gelişimi, değişen boyutları, nedenleri, yoksullukla mücadeledeki çözüm önerileri, ülkemizdeki yoksulluğun boyutları ve Ankara Büyükşehir Belediyesi örneğinde kent yönetimlerinin yoksulluğu önlemedeki rolü konu edilmektedir.

Yoksulluğun karmaşık, değişken ve çok boyutlu yapısı, bir bölgeden diğerine ve zaman içinde kuşaktan kuşağa farklılık göstermektedir. Bu karmaşık durum anlatılırken ‘yoksul’ ve ‘yoksulluk’ kavramlarının sınırının nasıl çizileceği konusu son derece önemlidir. Bu nedenle ilk bölümde yoksullukla ilgili birtakım kavramlar bağlamında yoksulluğun türlerine

¹⁰ Bu yazıda Garip-Gariban sözcüğü, yoksulluk nedeniyle yurdunu terk edip başka diyarlarda çalışmak zorunda kalan kişi(ler)i anlatmaktadır.

¹¹ Ömer LAÇİNER: “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, **Yoksulluk Halleri**, (Editör: Nemci Erdoğan, WALD yayınları, İstanbul 2002), 211.

değ inilmektedir. Yoksulluk tanımları, bakış açılarına, toplumların değer sistemlerine ve daha birçok değ işkene göre farklılıklar göstermekte olup durağan bir tanım bulunmamaktadır. Kimlerin hangi kritere göre yoksul olarak kabul edileceğ inin ortaya konması, kentsel yoksulların analiziyle ilgili boyutları ortaya koymadan önce açıklanması gereken bir husustur. Kavramsal bir biçimde yoksulluk türlerine değ inildikten sonra, kentsel yoksulların analizi, bu kitlenin yoksulluk deneyimleriyle ilgili çeş itli boyutları ayrış tırılarak ifade edilmeye çalışılacaktır. Yoksulluğ u yaşayan kentlilerin, yaşadıkları toplumun geneline göre farklı tutumlara sahip olan, mekan ve davranış biçimini esas alan tanımlama biçimlerine (sınıf-altı, marjinallik ve dış lanma) de yer verilmiştir.

İkinci bölümde, ö lkemizde yaşanan kentleş me ve beraberinde getirdiğ i sorunlardan yola çıkılarak Türkiye kentleri için yoksulluğ a ilişkin değ erlendirmeler yapılmaktadır. İlk bölümdeki teorik çerçeveden de beslenerek, çok hızlı bir şekilde yaşanan kentleş me sürecinin nedenlerini ve bu süreçte yaşanan hızlı büyümenin ortaya çıkardığ ı yeni kent mekanlarındaki yoksulluk olgusunu daha ayrıntılı olarak ifade edebilmek için kentleş me belli dönemler halinde incelenmiştir. Kentleş menin benzer özellikler gösterdiğ i dönemlere paralel biçimde kent alanlarında, baş ta yoksulluk olmak üzere yaşanan sorunlar değ erlendirilmektedir. Ö lkemizdeki kentleş meyle ilişkili olarak kent yoksulluğ unu açıklayan bu bölümün devamında, TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) en son yayınlanan verileri kullanılarak ö lkemizdeki yoksulluğ un boyutları, profili, zaman içinde gösterdiğ i değ iş iklikler, özellikle kı r-kent ayrımı baz alınarak analiz edilmektedir. Devamında ise, yukarıda da ifade edildiğ i gibi, yoksulluk konusuna artan ilginin sonucu olarak sayıları giderek artan, fakat uluslararası boyutta düşünö ldüğ ünde yetersiz kalan, sınırlı sayıdaki yoksulluk çalışmalarından bazılarına yer verilmiştir. Aynı bölümün son kısmında ö lkemizdeki yoksullukla mücadelede, sosyal hizmetin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) önemine ve bu alanlarda yürütö len çalışmalara çok kısa değ inilmiştir.

Literatür taramasına dayalı olarak verilen bu bilgilerden sonra, üçüncü bölümde tezin konusuna ve amacına uygun olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kent yoksulluğunu önlemeye yönelik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin etkileri ifade edilmeye çalışılacaktır. Giderek yoğunlaşan ve çeşitlenen yoksulluk konusu ilk iki bölümde teorik düzeyde kent yoksulluğu ile sınırlandırılmıştı, son bölümde ise ampirik düzeyde Ankara Büyükşehir Belediyesi örneği ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili yürütülen faaliyetler hakkında yapılan açıklamalara ulaşmak için Belediyenin yetkili birimleriyle irtibat sağlanıp gerekli görüşmeler yapılmış; ancak bu birimlerden konuya ilişkin istatistiki verileri almak, bu bilgilerin siyasi amaçlarla kullanılacak endişesiyle olsa gerek, pek de kolay olmamıştır. Oysa amaç, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kent yoksulluğuyla mücadele alanında sürdürülen faaliyetleri hakkında sınırlı kaynaklardan elde edilen bilgilere, konuyla ilgili istatistiklerin yer aldığı grafik ve tabloları da ekleyerek belirginlik kazandırmaktır.

Yerel makamlar, sorunları ve yerel dinamikleri daha yakından tanıyan toplumsal aktörler olarak, bu sorun karşısında yürüttükleri yoksullukla mücadele çalışmaları sayesinde daha da etkili sonuç alınması imkanını sağlamaktadırlar. Çünkü kent içindeki yoksulluğun saptanması ve yoksullarla bire bir temasta bulunabilme imkanı açısından yerel yönetimler daha avantajlıdır. Bu amaca yönelik olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı" ve "Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı" bünyesinde yürüttüğü faaliyetlerden bahsedilecektir. Bu kapsamda, sosyal belediyecilik anlayışı altında yürütülen çalışmalar, maddi ve aynı olarak verilen sosyal destekler, mesleki eğitime yönelik olan kurslar ile kentteki dezavantajlı kesime (sokak çocukları, engelliler, maddi durumu kötü olan yaşlılar, gecekondu bölgesindeki çocuklar, Ankara'daki hastanelerde tedavi gören ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle konaklayacak yeri olmayan hasta refakatçileri) yönelik yürütülen projeler üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Yoksulluk Tanımları

Son iki yüz yıldır tartışılmakta olan yoksulluk kavramı, 21. yüzyılın en önemli ekonomik sorunu halini almıştır. Yoksulluğun, ekonomik ve sosyal bir olgu olmasına karşın, üzerinde görüş birliği sağlanan objektif bir tanımı yoktur. Literatürde birçok yoksulluk ve yoksul tanımı vardır. Bu kavram çeşitliliğinin en önemli sebeplerinden biri, uluslararası bir ölçütün olmaması ve kavramın da çok boyutlu bir yapıya sahip olması nedeniyle, her ülkenin kendine özgü kriter ve ölçümlerle yoksulluğu tespit etmesinden kaynaklanmaktadır.

Sözlük anlamıyla yoksul, “geçinmede sıkıntı çeken, gelir eksikliği veya azlığına bağlı olarak asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gerekli mal ve hizmetlerden yararlanamayan kişi”dir¹². Dolayısıyla yoksulluk da yoksul olma durumu şeklinde ifade edilmiştir. Ancak yoksulluk sadece parasal bir eksiklik değildir, aynı zamanda sosyal açıdan bir çok mahrumiyeti ve problemi beraberinde getirir. Bunları; kentsel uyumsuzluk, gecekondulaşma, sosyal marjinallik, sağlıksız çevre, işsizlik, kayıt dışı istihdamda artış, örgütsel suçlarda artış ve kentsel şiddet, sokak çocuklarında artış ve kadın problemleri şeklinde sıralayabiliriz.¹³

Dünya Bankasının 1990 yılındaki raporuna göre yoksulluk, “asgari yaşam standardına erişilememiş olması durumudur”.¹⁴ Günümüzde uluslararası literatüre giren iki farklı ölçüte dayalı yoksulluk tanımlaması yapılmaktadır. Bunlardan ilki, harcamayla ölçülebilen tüketilen mal miktarı veya gelir düzeyiyle ilintili ‘tüketim düzeyi’dir. Bu düzey, Dünya Bankası’nın

¹² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

¹³ Muharrem EŞ ve Tuncay GÜLOĞLU: “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği”, **Bilgi Dergisi**, 8, 2004/1, (İstanbul, 2004), 8.

¹⁴ World Bank, **World Development Report**, (Washington D.C., 1990).

1990 yılında belirlediği, günlük geliri kentsel alanlar için 2400 kalori (kırsal alanlar için 2100 kalori) enerji içeren besinleri almaya gücü yetmeyen insanları 'mutlak yoksul' insanlar olarak tanımlamasıyla belirlenmiştir.¹⁵ Daha sonra ise bu ölçüte göre belirlenen yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 ABD doları olarak evrensel kabul görmüştür. Bu rakam Türkiye'nin de dahil olduğu Doğu Avrupa ülkeleri için 4 dolar, Latin Amerika ve Karaibler için 2 dolar, gelişmiş ülkeler için ise 14.40 dolar olarak belirlenmiştir.¹⁶

İkinci ölçüt ise 'sosyal göstergeler' ya da 'İnsani Gelişim Endeksi'dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) çerçevesinde kalkınmanın ekonomik büyümeyle sınırlı olan bakışı insan merkezli kalkınmaya yapılan vurguyla yeniden ele alınınca, İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index) geliştirilmiştir.¹⁷ Bu endeks çerçevesinde bireylerin temel ihtiyaçlarının yanı sıra yaşam kalitesini de içine alan tanımlamalar yapılmaya başlanmıştır. Endeks, gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini yüksek yaşam standardı, iyi ve uzun yaşam gibi esaslara dayandırmış, böylece gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri birlikte kıyaslama olanağı doğmuştur. 1993 yılından beri her yıl UNDP tarafından yayınlanan küresel ve ulusal insani gelişme raporlarında, ülkelerin insani gelişmişlik düzeyleri dolayısıyla da yoksulluk sorunu ele alınmaktadır. Ülkemizde ise 1997 yılında TESEV'in Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) için hazırladığı "İnsani Gelişim Raporu"nun ana konusu da "yoksulluk" idi.¹⁸

Yoksul ve yoksulluk kavramlarını tanımlarken sınırın nasıl çizileceği konusu son derece önemlidir. Bu nedenle yoksullukla ilgili birtakım kavramlar bağlamında yoksulluğun türlerine değinmekte yarar vardır.

¹⁵ Ferah ÖZKÖK: "Yoksulluğun Azaltılmasında Turizmin Yeri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 15, (Kış 2006), 87.

¹⁶ DPT: **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Öz el İhtisas Komisyonu Raporu** (Ankara, 2001), 104.

¹⁷ Pınar UYAN: "İnsan Hakları İhlâli Olarak Yoksulluk", **Foreign Policy**, 31, (Ocak-Şubat 2005), 32-33.

¹⁸ UNDP İnsani Gelişim Raporu Türkiye 1997, (UNDP ve TESEV Yayını).

1.1.1. Mutlak Yoksulluk – Görelî Yoksulluk

Yoksulluğun küreselleşmiş bilgi üretme kanalları kullanılarak ölçülebilmesi, nesnel kriterlere dayalı bir ölçüm yöntemini gerekli kılmış ve sonuçta Dünya Bankası tarafından “mutlak yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir.¹⁹ Gelir merkezli yaklaşıma göre yapılan bu tanım, yoksulluk tanımlamasında uzun yıllar egemenliğini sürdürmüştür.

Bu yaklaşımla ilgili çalışmaların kökenleri ise 19. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. İngiltere’de Sanayi Devrimi ve sonrasında kapitalizm ile birlikte belirginleşmeye başlayan kır-kent ayrımı, kentlerde yeni sınıfların ortaya çıkışı ve bunlar arasındaki farklılıkların giderek belirginleşmesi bir çok problemi de beraberinde getirmiştir. Adaletsiz gelir dağılımı sonucunda yoksulluk batağına itilen insanların durumu araştırmacıların dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda Charles Booth’un 1886 yılında İngiltere’de yaptığı yoksulluk analizi, mutlak yoksulluk yaklaşımına ilişkin yapılan ilk çalışmadır. Araştırmanın sonuçları 1902 yılında Seeborn Rowntree tarafından yayınlanmıştır.²⁰ Rowntree’nin çalışmasında öncelikle gıda, giyim, ısınma ve barınma gibi temel ihtiyaçları içeren bir temel ihtiyaçlar sepeti belirlenmiş, bu ihtiyaçları satın alacak gelir düzeyinin altında kalanlar ise yoksul olarak kabul edilmiştir.²¹

Mutlak yoksulluğun, “hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyi”²², şeklinde ifade edilen genel bir tanımı vardır. Burada biyolojik bir organizma olarak bireyin fiziki varlığını devam ettirebilmek için alması

¹⁹ Aslan EREN ve Ozan BAHAR: “Yoksulluğa Kavramsal Bir Bakış: Dünya ve Türkiye’deki Görünümü”, *İktisat İşletme ve Finans*, 220, (Temmuz 2004), 38.

²⁰ Güzin ERDOĞAN: “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk Ölçümleri”, *Ekonomik Yaklaşım*, 14, 49 (Güz 2003), 175.

²¹ Tevfik ERDEM: “Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma “Ankara Kent Yoksulları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, Aralık 2003). 20.

²² Coşkun Can AKTAN: “Kavramlar Sözlüğü”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002).

gereken besin düzeyine vurgu yapılmaktadır. Ancak bireyin yaşamını devam ettirmesi için gereken besin düzeyi, yapılan işe, yaşanan coğrafi ortama ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre de değişebilmektedir.

Tanımın, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması, ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır. Bu tanım yoksulluğun değişmeyen, kesin haline ulaşmak için nesnel biçimde yapılan bir tanımdır. Ayrıca ifade edilen bu yoksulluk kavramı ile ülke farklılıkları dikkate alınmadan her ülkeye uygulanabilecek küresel bir yoksulluk sınırı²³ belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede de ülkeler arasında hane halkı ya da fert gelirleri bakımından karşılaştırılmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu yaklaşım altında yapılan bir tespitle o anda geçerli olan ekonomik görünüm içindeki yoksulluğun sadece niceliksel boyutu açıklanmış olacaktır. Ancak yoksulluk denince akla gelen sadece gelir eksikliği olmamalıdır. Sorunun bir de niteliksel boyutu vardır.

Bireyi yalnızca biyolojik bir organizma olarak kabul eden bu tanım mutlak yoksulluğun “dar” biçimidir. Ancak mutlak yoksulluk yaklaşımının salt gıda harcamaları üzerinde odaklanan “dar” biçimi yanında, barınma ve giyim gibi gıda dışı harcamaları da hesaba katan “geniş” biçiminden de söz edilebilir.²⁴

“Geniş” biçimde ele alınan bir mutlak yoksulluk tanımında ise ‘mutlak yoksul kişiler’ şu ölçütlerle saptanmaya çalışılmıştır: ²⁵

- Yaşamını insani şartlarda sürdürebilmeye yetecek gıdayı temin edemeyen karnı doymayan;

²³ “Yoksulluk Çizgisi” olarak da ifade edilen “Yoksulluk Sınırı”, bir toplumda yoksul olan ve olmayanları birbirinden ayırmaya yarayan görece bir çizgidir ve sürekli değişen sayıları ifade etmektedir.

²⁴ Fikret ŞENSES: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, (İstanbul, 2003), 64.

²⁵ Mehmet KABASAKAL: “Türkiye’de Yoksulluk, Sosyo Ekonomik Politikalar ve Sivil Toplum”, **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, Hazırlayan: Ebru Altınoğlu ve Aslı Gür, (İstanbul, Boyut Kitapları Araştırma Dizisi No:10, 1998), 32.

- kendisini dış tehlikelerden koruyacak bir barınağa sahip olmayan;
- temiz içme ve kullanma suyuna erişemeyen;
- asgari sağlık hizmetlerinden yararlanmayan;
- temel eğitim görme olanağından yoksun insanlar.

Mutlak yoksulluğun literatüre ilk kazandı rıldığı 1800'lü yıllardan sonra, yapılan mutlak yoksulluk tanımlarında bunun gibi kıstaslar getirilmiştir. Bu kıstaslar sayesinde de yoksulluk düzeyi çeşitlendirilmiş, çeşitli yoksulluk hesaplamaları ortaya çıkmış ve yoksulluğu o luşturan etkenler belirlenmiştir.

Bu durumda mutlak yoksulluk sınırının iki yöntemle hesaplandığı söylenebilir.²⁶

- Birinci yöntem; en az gıda harcaması maliyetini esas alır. Burada Dünya Banksı tarafından belirlenen en az kalori gereksinimini karşılayacak gıda harcamasının altında kalanlar “mutlak yoksul” olarak tanımlanmıştır.
- İkinci yöntem; 1970'li yılların ilk yarısında Dünya Bankası ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) çalışmalarında ön plana çıkan “Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı”dır. Bu yaklaşım ise yoksulluğu gıda, sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçların karşılanması esasına göre tanımlanmıştır. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımında, en az gıda harcaması maliyetini esas alan yaklaşıma oranla daha yüksek bir yoksulluk çizgisi tanımlanmıştır.

Her iki yaklaşım da yeryüzündeki her toplumun yoksulluk seviyesini açıklamak için geçerli ve nesnel ölçütlerden uzak görünmektedir. Hem

²⁶ Güzin ERDOĞAN: “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, **İşgücü Piyasası Analizleri 1999 (I)**, DİE Yayınları, (Ankara 2000), 10-13.

uluslararası alanda ülkelerin hem de aynı ülke içinde bölgelerin gelişmişlik düzeylerinden, geleneklerinden ve yerleşmiş adetlerinden dolayı alınması gereken kalori ve temel gereksinimlerin ölçütleri farklıdır.

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı) ve WHO (Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilatı), Dünya Bankası'nın belirlediği "mutlak yoksulluk" tanımıyla ilişkili olarak "ultra yoksulluk" kavramını ortaya atmışlardır.²⁷ Buna göre kişi, gelirin tamamını harcadığı halde Dünya Bankası'nın belirlediği mutlak yoksulluk kriterindeki kalori miktarının % 80'ini karşılamışsa "ultra yoksul" olarak kabul edilmektedir. WHO ise ultra yoksulluk durumunun beş yıldan fazla sürmesi durumunu "kronik yoksulluk" diye tanımlamaktadır. Kronik yoksulların durumu, düzeltilmesi olanaksız bir durum haline gelerek kabullenilmiş yaşam şekli görüntüsü vermekte, bu açıdan da "yoksulluk kültürü"²⁸ çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Kronik yoksullar aynı zamanda sınıfta (underclass) gruplar olarak da adlandırılmaktadır.²⁹

Mutlak yoksulluk kavramı çeşitli açılardan bir çok eleştiriye maruz kalmıştır. Yapılan bu eleştiriler yoksullukla ilgili yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fikret Şenses, mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımına yöneltilen eleştirileri şu başlıklar altında toplamıştır:³⁰

1. Mutlak yoksulluk önemli boyutlarda öznel unsurlar içerir ve yoksulluk düzeyinin değişik mekanlarda kıyaslanması için elverişli bir çerçeve oluşturmaz.

²⁷ DPT: **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu** (Ankara, 2001), 106.

²⁸ Bu kavram Oscar Lewis tarafından, kendisinin Latin Amerika'da yaptığı araştırmaların sonucunda, ortaya çıkartılmıştır. Yoksulluk kültürü, kentlerdeki yoksulların kendi içine kapanık yaşam sistemlerinin nesilden nesile aktarılan bir yaşam biçimine sahip olduğunu belirtir. Bu kültür, umutsuzluk ve yılgınlığın içinde eritildiği bir itaat kültürüdür. Yoksulluk kültürü içindeki insanlarda yoğun bir kaderci anlayış hakim olduğu için bu insanların yoksulluktan kurtuluş mekanizmaları üretmeleri beklenemez. Doğayla yoksulluk kültürü sürekli bir yoksulluk durumunu ifade eder. (Tevfik ERDEM: "Yoksulluk Kimin Sorunudur?", **Ekonomik Yaklaşım**, 14/46, Güz 2003, 130-149)

²⁹ İlhan TEKELİ: **"Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine"** (<http://www.planlama.org>)

³⁰ Fikret ŞENSES: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk** (İstanbul, 2003), 64.

2. Mutlak yoksulluk, yoksul kitle içindeki çeşitliliği yansıtmaz. Yoksulların homojen bir kitle olarak değerlendirilmesi sonucunda, geçici olan yoksullarla sürekli olanlar ve yoksulluk çizgisinin hemen üzerinde olup da her an altına düşme riski taşıyan insanlar arasında önemli farklılıklar büyük ölçüde göz ardı edilir.
3. Yoksulluk mutlak değil göreceli bir kavramdır. Mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Oysa yoksulluk göreceli olarak incelenmesi gereken bir kavramdır.
4. Mutlak yoksulluk yaklaşımı yoksulların görüşlerini dikkate almamaktadır. Mutlak yoksulluk belirli bir zamandaki gelir, tüketim harcamaları ve kalori miktarı gibi somut ve ölçülebilir nesnel ölçütlere göre ifade edilir. Oysa katılımcı ve öznel bir yaklaşımla incelenen yoksulluk, yoksulların asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıkları konusunda kendilerini tanımlamalarına ve konumlarını değerlendirmelerine olanak sağlayan bir süreç olarak ön plana çıkar.

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, kendi içinde pek çok sorun içermekle beraber, açlık sorununu da barındıran yetersiz beslenme koşullarıyla yüze olan az gelişmiş ülkelerin yoksulluk durumunu tanımlamak için uygun görünmektedir.³¹

Mutlak yoksulluk kavramının söz konusu yetersizliklerini gidermek üzere 'göreceli yoksulluk' kavramı ortaya atılmıştır.

³¹ Fikret ŞENSES: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk** (İstanbul, 2003), 63.

Günümüzde yoksulluk denildiğinde daha çok ihtiyaç merkezli yaklaşıma dayanan ve yoksulluğa yeni bir bakış açısı getiren görelî yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır. Görelî yoksulluk, fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hanehalkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklıktır.³² Ayrıca görelî yoksulluk “ülkeden ülkeye değişen toplumun günlük yaşamına katılma maliyeti miktarı”³³ olarak da ifade edilmektedir. Bu tanımlar insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Mutlak yoksulluk kavramında kişi sadece biyolojik bir organizma olarak görülürken, görelî yoksullukta sosyal varlık olarak birey anlayışı hakimdir. Yoksulluğun ölçülmesinde yoksulluğu belirleyen etkenlerin sayısı arttırılmakta; dolayısıyla görelî yoksullukta sorun sadece temel ihtiyaçlara ulaşamama ya da yaşamı sürdürmemeye olarak algılanmamaktadır.

Yoksulluğun ölçülmesi bakımından mutlak yoksullukta tek boyutlu hesaplamalar yapılırken, görelî yoksullukta “bileşik endeks”lere doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Örneğin, UNDP (United Nations Development Programme) tarafından önerilmiş ve yoksulluğa ilişkin politika önceliklerini belirlemede oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuş olan “İnsani Yoksulluk Endeksi”, yoksulluğun gelir dışındaki farklı boyutlarını dikkate alan (eğitim, hayatta kalma, sağlıklı içme suyuna ulaşma, vb.) bir bileşik endekstir.³⁴ Bu endeks, gelir merkezli olmayan bir yaklaşımla insanca yaşamak için gerekli olan şeylerden mahrum olanları saptamaktadır.

Görelî yoksulluk, bir ferdin ya da hane halkının, içinde bulunduğu sosyal grup ya da yerleşim birimindeki diğer fert ya da hane halklarına göre yoksulluğunu incelemektedir. Diğer bir deyişle bireyin ya da grubun toplumun diğer üyelerine oranla ortalama refah düzeyinin altında olması durumunu

³² Recep DUMANLI: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, (Ankara DPT), 8.

³³ Ahmet İNSEL: “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, **Toplum ve Bilim**, Yaz, 89, (2001), 64.

³⁴ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, IV. Aile Şurası, Şura Komisyon Raporları 18-20 Mayıs 2004, 5. Komisyon “**Kent Yoksulluğu ve Aile Sonuç Raporu**” (Ankara,2004),1.

ifade eder.³⁵ O toplumun gelişmişlik düzeyine göre kabul edilebilir minimum gelir düzeyi ve biyolojik, toplumsal ve kültürel tüketim düzeyi belirlenmektedir. Söz konusu toplumda normal yaşantısını devam ettirirken birey, eğer bu toplumsal düzeyin altında mal ve hizmet tüketiyorsa görece yoksul kabul edilmektedir.³⁶ Oysa mutlak yoksullukta hayatta kalabilmek için gereken 2400 kalori besini almaya gücü yetmeyenler yoksul kabul ediliyordu. Yani görece yoksulluktaki gelir ve tüketim düzeyi mutlak yoksulluk hesaplamalarındaki yoksulluk düzeyinin üzerindedir. Burada mutlak yoksulluktaki gibi bireyin sadece biyolojik olarak değil, aynı zamanda sosyal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli gelir ve tüketim düzeyinin saptanmasını gerektirmektedir.³⁷ İhtiyaç merkezli yaklaşımda sadece beslenme, barınma, gıda ve ısınma gibi temel ihtiyaçlar hesaba katılmıştı. Oysaki toplumsal bir varlık olarak insanın ulaşım, güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, sağlık, eğitim, yönetime katılma, sigortalı bir işte çalışma, temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanma gibi ihtiyaçları da vardır.

Bu maddi mahrumiyetler, kaynaklara erişememe, bir çok açıdan yaşanan marjinalleşmeler, güçsüzlük, sesini duyuramama ve yetersiz katılım bir süre sonra sürekli bir hâl alır. İşte burada 'sosyal dışlanma' kavramı yoksulluk tartışmalarının içine girmiştir. Sosyal dışlamayı insanları toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmaları haklarını ve yaşamlarını koruyacak, onları destekleyecek her türlü kurumdan ve sosyal destekten yoksun oldukları ölçüde katlanarak büyüyen bir süreç olarak tanımlamak mümkündür.³⁸ Sosyal dışlamanın kesin bir tanımı, bir toplumda genel kabul gören kültürel çevre, vatandaşlık ve sosyal

³⁵ S. GÜREL, H. LEVENT, R. SELİM, Ö.SARICA: "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği ile Karşılaştırma" TÜSİAD, Yayın No:2000-12/295 (İstanbul 2000), 97.

³⁶ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, a.g.e.

³⁷ Çevre Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (Johannesburg, 2002)**, **Türkiye Ulusal Raporu (Taslak)**, (Temmuz 2002), 85.

³⁸ Isabel YEPEZ DEL CASTILLO: "A Comparative Approach to Social Exclusion" *International Labour Review* Vol.133, No:5-6, 1994, 196 / Hilary SILVER: "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms" *International Labour Review* Vol.133, No:5-6, 1994, 535 (Aktaran: Özlem ÇAKIR: "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/3, 2002, 85)

entegrasyon paradigmasına dayanır. Bu yapı, insanların aidiyet ve üyelik duygularını belirler ve topluma dahil olma ile toplumdan dışlanmanın ne olduğu algılayışlarına bağlıdır.³⁹ Sosyal dışlama bireyin dezavantajlarının bir tasviri olarak görülebilir. Bu dezavantajlar; hem düşük refah seviyesi (ekonomik dezavantaj), hem de çalışma, hak kazanma ve resmi haklar yoluyla sosyal hayata etkin olarak katılamama (sosyo-politik dezavantaj) yoluyla kendini belli eder.⁴⁰ Toplumsal dışlanmaya yol açan ihtiyaçların giderilmeme durumu görelî yoksulluk kavramı içinde dikkate alınmalıdır; zira bu durum, bireyin sosyal varlık olma özelliklerini gerçekleştirebilmesine engel teşkil etmektedir.⁴¹ Amartya Sen'e göre sosyal dışlama kavramının altında yatan temel fikir yeni değildir. Sen, bu açıdan sosyal dışlamayı, "yapabilirlik yoksunluğu" olarak değerlendirmekte ve yoksulluğun yeni görüş açısı içerisinde yer aldığını belirtmektedir.⁴²

Sosyal bilimlerce genel kabul gören anlayış mutlak yoksulluğun daha çok geri kalmış, az gelişmiş ülkelere ait, görelî yoksulluğun ise gelişmiş ülkelere ait bir yoksulluk olduğudur.⁴³ Çünkü görelî yoksulluk bir bakıma, bireyin günlük toplumsal yaşama katılması için alması gereken mal ve hizmetler karşılığında ödemesi gereken maliyettir ve bu maliyetlerin yüksekliği de o ülkenin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılı olduğundan görelî yoksulluk, gelişmiş ülke yoksulluğu olarak nitelendirilir.⁴⁴ Ancak gelişmiş ülkelerde de

³⁹ Şansel ALDEMİR ve Ömer ÖZPINAR: "Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **Amme İdaresi Dergisi**, 37/2, (Haziran 2004), 5.

⁴⁰ ILO: Social Exclusion and Anti- Poverty Policy: A Debate, Gore, Charles and Jose B. Figueriredo, (Ed) , Research Series 110, Geneva (Aktaran: Şansel ALDEMİR ve Ömer ÖZPINAR: "Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **Amme İdaresi Dergisi**, 37/2, Haziran 2004)

⁴¹ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, IV. Aile Şurası, Şura Komisyon Raporları 18-20 Mayıs 2004, 5. Komisyon "**Kent Yoksulluğu ve Aile Sonuç Raporu**" (Ankara,2004),1.

⁴² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Demet YUNCU, "**İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması**", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu, (Bebek-İstanbul) (<http://www.spf.boun.edu.tr>)

⁴³ Özlem ÇAKIR: "Sosyal Dışlanma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4/3, (2002), 92.

⁴⁴ Tevfik Erdem: "**Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları "**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, Aralık 2003), 29.

mutlak yoksullukla karşılaşmaktadır. Örneğin Amerika ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin büyük kent merkezlerinde ancak az gelişmiş ülkelerde rastlanabilecek türden mutlak yoksulluk görüntüleri karşımıza çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk kişi başına tüketilen kalori düzeyine bağlıdır, örneğin hayatta kalabilmek için, Dünya Bankası tarafından belirlenen 2400k/cal besini almaya gücü yetmeyenleri kapsar. Dolayısıyla mutlak yoksullukta, dünyadaki yoksulluk ele alınıp ülkeler arasında yoksulluk oranları karşılaştırılır. Oysa görelî yoksulluk minimum kalori ihtiyacına ilaveten kültürel ve toplumsal açıdan tüketilmesi zorunlu olan malları ifade eder; ülkedeki belli bir oranın⁴⁵ altındakileri kapsar. Dolayısıyla görelî yoksulluk, belli bir ülkedeki yoksullukla ilgilendiğinden ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği hakkında bilgi verir.⁴⁶

1.1.2. Objektif Yoksulluk – Sübjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk yaklaşımı (refah yaklaşımı) yoksulluğu neyin meydana getirdiğini ve kişilerin yoksulluktan kurtulmak için nelerin gerektiği konusunda önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içerir.⁴⁷ Sübjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin tercihlerine önem verir. Bu yaklaşıma göre yoksulluğun tanımı kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakılır.⁴⁸ Bireyler kendileri için neyin iyi olduğuna karar verme yeteneğine sahiptirler ve tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda kendileri karar verirler. Başka bir ifade ile besin gereksinimlerini de içeren temel ihtiyaçlar, sübjektif esaslı ve sosyal olarak belirlenen şeylerdir. Fakat bu yaklaşım yoksulluğun tanımlanmasında birtakım

⁴⁵ Ercan Dansuk, "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi" (DPT, 1997) adlı çalışmada, uluslararası literatürde en alttaki %40'lık dilimin görelî yoksulluğun belirlenmesinde baz alındığını ifade etmektedir.

⁴⁶ Tevfik Erdem: a.g.e., 29.

⁴⁷ Coşkun Can AKTAN: **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002), 43.

⁴⁸ Coşkun Can AKTAN: a.g.e., 43.

problemlere ve karışıklıklara neden olmaktadır. Bu yüzden genellikle objektif yaklaşım benimsenmektedir. Çünkü bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğuna karar veremeyebilirler. Bazı kişiler yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan yiyecekleri, bazıları ise biyolojik varlıklarının devamı için gerekli olmayan yiyecek türlerini tercih etmektedir.⁴⁹

1.1.3. Gelir Yoksulluğu – İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu kavramı bireylerin yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli olan asgari gelir düzeyi ile ölçülmektedir. Bu anlamda, gelir yoksulluğu, asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimleri karşılamak için gerekli gelirden yoksun olma durumudur.⁵⁰ UNDP'nin 1998 yılında yayınladığı yoksulluk raporunda ise gelir yoksulluğu minimum düzeyde yeterli gelir veya harcama yoksunluğu olarak tanımlanmıştır.⁵¹

Gelir yoksulluğunda, yoksulluk sınırı olarak bir asgari gelir ve tüketim düzeyi söz konusu iken, insani yoksullukta, yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksunluk, iş olanaklarından yoksunluk gibi temalar incelenmektedir.⁵² Çünkü yoksullar sadece gelir ve kaynaklardan değil, bunun yanında fırsatlardan da yoksun kalırlar. Bu açıdan bakıldığında ise sorun her şeyden önce “insanlık” açısından kabul edilemez bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

UNDP'nin her yıl yayınladığı İnsani Gelişme Raporunda, 1996 yılına kadar yoksulluğu parasal olarak ölçen gelir yoksulluğu kavramında n bahsedilmiştir. 1996 yılında yayınlanan raporda ise gelir yoksulluğu yanında,

⁴⁹ Ahmet MAZLUM: “Yoksulluk ve Küreselleşme”, (<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/yoksulluk.htm>).

⁵⁰ Coşkun Can AKTAN: “Hastalığın Adı: Gelir Yoksulluğu”, (<http://www.canaktan.org>).

⁵¹ UNDP: **Overcoming Human Poverty**, UNDP Poverty Report (New York, 1998), 16.

⁵² Esin ÖZSOY: “Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, (<http://www.isgucdergi.org>, cilt 5, sayı 1, 2003).

yoksulluğu diğer yönleriyle de açıklayan “Sosyal İmkanlar Yoksulluğu” (Capability Poverty) kavramı ortaya atılmıştır.⁵³ Bu kavram bireylerin insani gelişme için gereken temel ihtiyaçlara ne kadar sahip olduğunun ölçülmesi gerektiğini ifade etmektedir. 1997 yılında ise bu kavram değiştirilerek “İnsani Yoksulluk (Human Poverty)” şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁴ 1998 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda insani yoksulluğu belirleyen üç göstergeden bahsedilmiştir: yaşam süresi, eğitim olanakları ve ekonomik ve toplumsal olanaklar.⁵⁵

İnsani yoksulluğun ilk göstergesi uzun bir yaşamdan yoksun olma durumudur. UNDP, 40 yaşı esas alarak bu yaştan altındaki yaşam süresini insani yoksul olarak nitelendirmektedir. İkinci göstergesi olan eğitim olanakları ise, eğitim olanaklarından yoksun olma ya da yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranıdır. Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi, temel sağlık olanaklarından yoksun olan nüfus yüzdesi ve beş yaşının altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi verilerinden yararlanarak ekonomik ve toplumsal olanaklara sahip olma düzeyi belirlenmektedir. Bu şekilde ifade edilen yoksulluğu ölçmek için ise “İnsani Yoksulluk Endeksi” geliştirilmiştir. Bu endeks yoksulluğun boyutlarını, toplumda insani gelişme dışında kalmış insanların oranını ölçmek için kullanılmak tadır.⁵⁶

⁵³ Metin BERBER: “**Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**”,
(<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag.doc>).

⁵⁴ Gül SAĞIR ve A. Yeşim YÜKSEL: “**İnsani Kalkınma: Türkiye’nin Dünyadaki Yeri**”
(www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/gulsagir.htm).

⁵⁵ Coşkun Can AKTAN: “Türkiye’de ve Dünyada İnsani Yoksulluk”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002).

⁵⁶ Coşkun Can AKTAN: “Kavramlar Sözlüğü”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002).

1.1.4. Kentsel Yoksulluk – Kırsal Yoksulluk

Yoksulluğu, yoksulların yaşadıkları yerlere göre sınıflandırdığımızda kentsel yoksulluk ve kırsal yoksulluk tanımları karşımıza çıkmaktadır. Kentsel ve kırsal bölgelerde maliyetler, ücret farklılıkları, fiyatlar genel düzeyi, ulaşım, temiz su, okullaşma, güvenlik gibi değişkenler farklı değerlere sahip olduğu için her iki bölgede de belirlenecek olan yoksulluk kıstasları ve dolayısıyla yoksulluk tanımları birbirinden farklıdır. Yoksulluk durumu, tabiki her zaman ve mekanda; kötü beslenme, yetersiz barınma (evsizlik), hastalık durumunda tıbbi bakımsızlık, giyim ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması demektir; fakat içinde bulunulan topluma göre de bunların standartları değişebilmektedir. Ayrıca kentlerde yaşayan yoksullar yaşadıkları bireysel yoksulluğun yanında, kent kültürüne uygun davranışlar sergileyememenin de sıkıntısını yaşamaktadırlar.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı – Habitat (UNCHS) kent ve konut açısından yoksulluğa yeni bakış açıları getirmiştir. Kent özelinde yaşanan konut sorunlarını ve sosyal dışlamayı vurgulayarak kent yoksulluğuna değinmiştir. Burada kent yoksulları için üzerinde durulan olgu ise daha çok “yoksunluk” durumudur ve bu açıdan kent yoksulları bazı tanımlamalarda yoksul sayılmayacak orta gelir gruplarını da içine almaktadır.⁵⁷

Kentsel yoksulluk, sadece gelir azlığını ve kentsel hizmetlerden yeterince yararlanmamayı kapsamaz; aynı zamanda, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerden daha az faydalanmayı, varoşlarda yaşamayı, kentsel şiddete daha açık olmayı da bünyesinde barındırır.⁵⁸ Kentlerde yaşayan insan içinde bulunduğu toplumun standardına erişmediği için bir sıkıntı duymaktadır. Kent toplumunda “normal yaşam” olarak kabul edilen

⁵⁷ UNCHS (Habitat): The Human Settlements Conditions of The World's Urban Poor, (Nairobi 1996), 15.

⁵⁸ Elif ÇOLAKOĞLU: “Kentsel Yoksulluk”, **Yerel ve Kentsel Politikalar**, Editörler: M. Akif Çukurçayır- Ayşe Tekel (Konya: Çizgi Kitabevi, 2003), 466.”

şeylerden mahrum kalması , insanda sıkıntı ve utanç yaratacaktır. Bauman'ın ifadesi ile, “yoksulluk aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir durumdur”.⁵⁹ Yoksulluğun bu yönü ise kentlerde daha fazla karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, kentsel yoksulluk , ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlar ile kentteki belirli bir bölgenin belirli kaynaklardan yoksun oluşu, kentin göreceli dengesizliği, düzensizliği ve bozulan fonksiyonelliği, ayrıca sosyal etkinlik, yetkinlik ve kurumsal açıdan da bir yetersizlik anlamına gelmektedir .⁶⁰

Bir sonraki bölümde kent yoksulluğunun tanımı daha ayrıntılı bir şekilde yapılarak, bunun mekanda nasıl görüldüğü, kentlerdeki farklı sosyal grupların yaşadığı ekonomik ve kültürel değişimin boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Kent yoksullarının beklentileri daha çok gelir ve yeterince tüketimdir. Oysa kırsal alanda yetersiz gelir yanında yaşanan çevrenin sunduğu olanaklar da sınırlıdır. Dolayısıyla, kentte daha çok gelir bölüşümünden kaynaklanan gelir yoksulluğu ön plana çıkarken, kırsal kesimde fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan kaynak ve fırsat yoksunluğu ön plana çıkmaktadır.⁶¹ ILO kırsal yoksullaşma sürecine özellikle istihdam açısından yaklaşarak “kırsal yoksulluk” (rural poverty) üzerine 1979'dan itibaren eğilmiştir. Kırsal yoksulluk, ILO'ya göre, kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta, azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal alanda hızlı bir yoksullaşma sürecine dikkat çekmektedir.⁶² IFAD'ın 2001 yılında yayınladığı kırsal yoksulluk raporuna göre kırsal yoksullar; “gelir kaynakları genelde sınırlı tarımsal ürünlere dayanan, sahip oldukları arazileri küçük ve verimsiz, eğitimsiz ve diğer kamu olanaklarından daha az yararlanabilen, yoksulluk ve

⁵⁹ Zygmunt BAUMAN: **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, (İstanbul, 1999).

⁶⁰ S.G. BİRSEL, E.POLAT, S.ÇALIŞIR, O.HOVARDAOĞLU: “Kentsel Yoksulluk/Yoksulluğun Değişik Tanımları ve Boyutları Üzerine”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyum, 6-8 Kasım 2002, (Ankara, 2002), 193.

⁶¹ İsmail GÖKDAYI: “**Türkiye’de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi (Ankara, 2003), 85.

⁶² DPT: **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu** (Ankara, 2001), 105.

açlıkla yoğun bir biçimde karşı karşıya kalan ve elde ettikleri gelirleriyle birikim yapmaya gücü yetmeyen insanlardır.”⁶³ Kırsal kesimde yaşayan yoksulların en büyük problemleri, yeterli düzeyde eğitim alamama, yaşamaya elverişsiz konutlar, temiz içme suyu, sağlık hizmetlerine ulaşamama, iletişim ve ulaşım. Kentsel yoksulluk, gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler ve yoksunluklar konusuna eğilirken; kırsal yoksulluk daha çok, bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukukî ve siyasî haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunluklar üzerine odaklanmaktadır.⁶⁴

Kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluğu besleyen bir kaynaktır.⁶⁵ Kırsal kesimin yoksulları çareyi kentlere göç etmekte bulmakta ve yaşanan bu göçler yoksulluğun da kırsal yoksulluktan kentsel yoksulluğa dönüşmesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak da kırsaldan kent yaşamına, kente özgü yoksulluğun problemleri de eklenmektedir.

1.2. Yoksulluk Olgusunun Günümüze Yansıması:

Kent Yoksulluğu

Kent, insan için yaşama ortamlarından (habitat) birisidir ve bu alanlar insan onuruna uygun yaşama, gezme, görme, eğlenme, kültürel aktivitelerde bulunma amacı doğrultusunda⁶⁶ yapılandırılmış alanlardır. Kentler fırsat ve olanak açısından kırsaldan zengindir. Kentin tanımı zordur. Sadece nüfusa veya ekonomik yapıya indirgenemez.⁶⁷ Bir arada yaşayan insanlar yeni bir kültür ve değer yargıları üretirler. Değişen ve gelişen ekonomik boyutları;

⁶³ IFAD; **Rural Poverty Report 2001 - The Challenge of Ending Rural Poverty** (New York, 2001), 15.

⁶⁴ Esin ÖZSOY: “Kalkınma- Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, **Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, (<http://www.isgucdergi.org>), Cilt 5, Sayı 1.

⁶⁵ İsmail GÖKDAYI: “Türkiye’de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi (Ankara, 2003), 84.

⁶⁶ Hüsnü ÖNDÜL: “Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri”, İnsan Hakları Derneği Makaleleri (1998), (<http://www.ihd.org.tr/makale/kent.html>).

⁶⁷ Erol KAYA: **Kentleşme ve Kentileşme**, (İstanbul, 2004).

eğitim, sağlık,kültür alanında alternatif ve kaliteli hizmet sunması; nüfusun büyük ölçeklerde sanayi bölgelerine yönelmesi ve yaşanan bazı siyasal gelişmeler kentleşme olgusunu hızlandırmaktadır. Bugün Türkiye'de nüfusun %70'i kentlerde yaşar olmuştur. Gelişmiş ülkelerde bu oran çok daha yüksektir. Sanayi ve ticaretin olduğu kadar medeniyetinde öncüsü olan bu alanlarda nüfusun büyük bir kesimi ise yoksulluk içinde yaşamaktadır.

Kentsel yoksulluğu daha iyi kavramak için önce kentte yaşayanların kırsalda yaşayanlardan farklarını ifade etmek gerekir. 2000 yılında yapılan bir çalışmada kentsel ve kırsal alanın farklılıkları şu şekilde saptanmıştır:⁶⁸

- Kent insanı kırsal kesimdekilere göre iyi eğitim almakta ve ekonomik fırsatlar için çok uygun yerlere sahip olmaktadır.
- Genç nüfusun hareketliliği, eğitilmiş insanların kentlere göçü gibi demografik etkenler kenttekilerin daha güçlü olmasına neden olabilmektedir.
- Kentin resmi işlevleri ve olanakları kırsala göre daha iyidir.
- Kırsal kesimdeki etnik ve yerel grupların ekonomik -toplumsal hareket kısıtlılığı, onların kenttekilere göre daha zor koşullar altında yaşamalarına neden olmaktadır.
- Yatırımlar, eğitim, sağlık, altyapı ve kamu harcamalarındaki kırsal kesimin payı her zaman kente göre azdır.

1.2.1. Kentsel Yoksulluk Olgusunun Kavramsal Çerçevesi

'Kent özelinde yaşanan yoksulluk' kentsel yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Uluslararası literatürde ise birbirini tamamlayan iki farklı kent yoksulluğu tanımından söz edilebilir:⁶⁹

⁶⁸ Robert EASTWOOD ve Michael LIPTON: Rural-Urban Dimensions of Inequality Chance, Ashort Version of (Ed:G.A.Cornia) Inequality, Growth and Poverty During The Washington Consensus, (Fortcoming 2001), 1-2.

Birinci tanımlamaya göre; kent yoksulluğu, kentteki yoksulluğu kapsayan ve farklı yönlerini yansıtan, sekiz basamaktan oluşan bir piramit oluşturulmuştur;

- a. Yetersiz gelir
- b. Yetersiz ve istikrarsız kaynak (servet) sahipliği
- c. Yetersiz barınma
- d. Kamusal altyapı hizmetlerinin yetersizliği
- e. Sosyal güvenlikten mahrumiyet
- f. Yoksulların hukuk sisteminin işleyiş sürecinde yeterince korunamaması.
- g. Yoksul kesimlerin karar alma süreçlerindeki etkisizliği, güçsüzlüğü
- h. Yoksul kesimlerin sessizliği

İkinci bir tanımlamaya göre ise, kent yoksulluğu, ekonomik bir sorun olmanın yanı sıra, geniş kapsamlı bir tablo içinde değerlendirilmektedir. Bu tablo üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlar bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkilerdir. Bireysel gelişimin alt bileşenleri gelir, eğitim, sağlık ve güvenlidir. Fiziksel koşulların alt başlıkları; konut, kentsel alt yapı ve doğal çevredir. Toplumsal ilişkilerin alt bileşenleri ise aile, enformel örgütlenmeler, siyasal partiler, sivil toplum kuruluşları ve cemaat ilişkileridir.⁷⁰

Kentsel yoksulluk (urban poverty) kavramı aynı zamanda, kırsal yoksulluğun basitçe karşısına konacak bir kentli yoksulluğundan daha fazla anlama sahiptir.⁷¹ İkinci dünya savaşı sonrası değişmeye başlayan toplum

⁶⁹ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, IV. Aile Şurası, Şura Komisyon Raporları 18-20 Mayıs 2004, 5. Komisyon “**Kent Yoksulluğu ve Aile Sonuç Raporu**” (Ankara,2004),1-2.

⁷⁰ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, a.g.e.,1 -2.

⁷¹ Doğan BIÇKI: “Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, “**İş Güç” Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1 (Ocak 2005), 105. (<http://www.isguc.org/pdf/doganbicki.pdf>).

yapısı ve küreselleşme süreçlerinin etkisiyle, gelişen refah devletlerinde kent mekanındaki yoksulluk olgusu bilindik genel yoksulluk anlayışından farklı boyutlar kazanmıştır. Gelecek yıllarda da bu durumun kentleri öncekinden çok daha dramatik boyutlarda bir krizin içine iteceği tahmin edilmektedir. Yoksulluk ve yarattığı sorunlar giderek ağırlaşırken, başta büyük kentler olmak üzere kentler, bu sorunun yoğunlaştığı, somutlaştığı hatta giderek sorunsallaştığı mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik büyümeye rağmen kent yoksulluğunun 25 yılda bir çok ülkede yaygınlaştığı, Türkiye'nin de bu sürecin dışında kalmadığı saptanmaktadır.⁷²

Günümüzde yoksulluk konusundaki tartışmaların odak noktasında, ABD'de 'sınıf-altı', Fransa'da 'dışlananlar', Latin Amerika'da da 'marjinaler' diye tabir edilen yeni kent yoksulları yer almaktadır. Farklı coğrafyalardan kaynaklanan bu kavramlar farklı sosyal politika ve teori önerilerini içermektedir.⁷³ ABD ve Batılı ülkelerin metropollerinde rastlanan ve sınıf-altı biçiminde tanımlanan kitle taşıdığı davranışsal karakterden ötürü bilinen sosyolojik ve iktisadi sınıflardan birine dahil olmayan, çoğu kez işsiz, yardım bağımlısı ve yetersiz eğitiminden veya buna eşlik eden etnik dezavantajından dolayı dikey ilerleme imkanı olmayan bir kesimi anlatmaktadır.⁷⁴ Fransa ve AB ülkelerinde kullanılan "toplumsal dışlanma" kavramı, kişilerin (yoksulluk, temel eğitim ve becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla) toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılmalarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum, bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim-öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasına; diğer yandan da toplumsal ve çevresel

⁷² Murat GÜVENÇ: "Yoksulluk-Kent Yoksulluğu" yayınının özeti, TESEV Yayınları, (İstanbul 2000) (http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_kent_ozet.php).

⁷³ Ayşe BUĞRA, Çağlar KEYDER: "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi", (UNDP için hazırlanan proje raporu), UNDP, (Ankara 2003), 20.

⁷⁴ Doğan BIÇKI: "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi:Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz", "İş Güç" Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 7, Sayı 1 (Ocak 2005), 112. (<http://www.isguc.org/pdf/doganbicki.pdf>).

ağlar ve etkinlikler kurmasında engellere karşılaşmasına neden olmaktadır.⁷⁵ Daha çok Latin Amerika bağlamında kullanılan “marjinallik” (kenardanlık) ise, özünde sisteme entegre olamamışlığı belirten bir kavramdır.⁷⁶ 1970’lerin Latin Amerika tartışmalarına damgasını vuran “merkez -çevre” dikotomisine dayanan ve genellikle kapitalist sistemle hiçbir zaman bütünleşememiş, kırsal kökenli kent yoksullarına işaret eden bir tarzda kullanılmaktadır.⁷⁷ Kavramın da içerdiği gibi Latin Amerika’da (ve Güney ülkelerinin büyük çoğunluğunda) kent yoksulları aynı zamanda büyük ölçüde, yakın bir kırsal geçmişe dayanan etnik gruplardır ve bu haliyle yoksullukları ve dışlanmışlıkları, uğradıkları ayrımcılık biçimleriyle iç içe örülmektedir.⁷⁸

Yeni kentsel yoksulluğun, genel yoksulluktan farklı tarafı, küresel ekonomik alanda yaşanan dönüşümler sonucunda, önceden yoksulluk sorunu olmayan kitlelerin yoksul hale gelmesi ve bu yoksulların belli bölgelerde yoğunlaşma eğilimini taşımasıdır. ‘Evsizler’ diye de tabir edilen bu insanlar gökdelen altlarında, metro banliyölerinde, karton kutular üzerinde yaşam sürdürmektedirler. Bu şekilde ifade edilen yoksul kesimlere daha çok gelişmiş ülkelerin metropollerinde (ABD metropolleri gibi) ve ‘dünya kenti’ diye tabir edilen Batılı ülkelerinin metropollerinde rastlanmaktadır.⁷⁹ Türkiye’de ise 1950’lerden itibaren başlayan ve değişik dinamiklere göre süregelen göç hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan kent yoksulluğunda sokak çocukları, ‘tinerci çocuklar’, ‘baliciler’, vb. olarak nitelenenler dışında, bahsi geçen bu büyük metropollerdeki sınıf-altı/underclass diye tabir edilen kesimle benzerlik kurulabilecek yaygın bir kitle gözlenmemektedir.⁸⁰ Giderek toplumsal ve mekansal süreçlerden dışlanan bu sınıf aynı zamanda kronikleşmektedir.

⁷⁵ Fikret ADAMAN, Çağlar KEYDER: “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma” (www.deltur.cec.eu.int/_webpub/documents/study_turkey_tr.pdf -), 6.

⁷⁶ Ayşe BUĞRA, Çağlar KEYDER: a.g.e., 20.

⁷⁷ Sibel ÖZBUDUN: “Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, Yayın No: 311, (Ankara 2002), 56.

⁷⁸ Sibel ÖZBUDUN: a.g.e., 56.

⁷⁹ Doğan BIÇKI: a.g.e., 106.

⁸⁰ Oğuz IŞIK, M. Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul 2003), 97.

Daha az yaygın olmakla beraber, gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinde de benzer bir kitlenin ortaya çıkmakta olduğu gözlenmektedir.

Bu büyük kentler bir yandan zengin gettoları ile yoksul gettolarının oluşturduğu bir çelişki yumağı haline gelirken, gerek kentsel hizmetler, gerek yaşam düzeyi, gerekse de mekan standartları açısından birbirinden yalıtılmış bu mekanlar arasındaki fark giderek açılmaktadır.⁸¹ Kırsal kesimden kentlere göç edenler genellikle enformel sektörde niteliksiz emek olarak, kent yoksulluğunu oluşurmaktadır.⁸² Düzenli bir içi olmayan veya hiçbir içi olmayan, devlet yardımlarına bağımlı, suç işleme potansiyeli yüksek, herhangi bir barınağı olmayan veya çok kötü barınma koşullarına sahip bu kitle kentlerde, yaşadıkları ve aynı zamanda çevrelerine yaşattıkları sosyal huzursuzluk nedeniyle başlı başına bir problem haline gelmektedir. Yaşanan sorun kronikleştiği sürece, sosyal huzursuzluğun boyutlarının da genişleyeceği ortadadır.

Az gelişmiş ülke kentlerinde yaşanan kentsel yoksulluk görünümü genellikle nüfus artışı ve işsizlik baskısıyla kırsal kesimden kente göç ederek önceden varolan yoksul mahallelere yerleşen gecekondulu yoksullarıdır (lkemizde olduğu gibi). G edilen kentler eğer alt yapısı ve sanayisiyle yapılan göçü taşıyabilecek kapasitede değil ise bazı büyük kentlerin, kent merkezlerinde ya da kentlerin kenar mahallerinde kent yoksulu diyebileceğimiz oluşumlara dönüşmektedir.

Çok kısa bir ifade ile 'kent özelinde yaşanan yoksulluk' olarak ifade edebileceğimiz kentsel yoksulluk, tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları açısından kırsal yoksulluktan farklı özelliklere sahiptir. Kalori ihtiyaı aynı olabile, kentsel yerlerdeki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları kırsal

⁸¹ Serdar KARADUMAN: Dünya şehircilik Günü Bildirgesi, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya şehircilik Günü 26. Kolokiyumu, 6-8 Kasım 2002, (Ankara, 2002), 35.

⁸² şener ZşAHİN: **"Yoksulluğu Yenmek için Acil Plan"**, SHP (Sosyal Demokrat Halk Partisi), (Temmuz 2002, Ankara), 9.

yoksulluktan farklılık arz etmektedir.⁸³ Kentsel yoksulluğun ayırt edici özelliklerinden birisi de maliyetleri arttıran faktörlerdir. Ulaştırma maliyetleri buna önemli bir örnek teşkil edebilir. Ayrıca kentli kesimin tüketim eğilimleri, kırsal kesimden farklıdır. Kent yoksulluğu sadece bir gelir eksikliği değildir. Beraberinde bazı problemleri de ortaya çıkarmaktadır.⁸⁴

- Kentsel uyumsuzluk
- Gecekondulaşma
- Sosyal marjinallik
- Sağlıksız çevre
- İşsizlik
- Kayıt dışı istihdam
- Örgütsel suçlarda artış ve kentsel şiddet
- Sokak çocuklarında artış
- Kadın problemleri gibi.

1.2.2. Eski ve Yeni Kent Yoksulluğu

Eskiden kentsel yoksulluk, gelişmiş ülkelerin bir parçası olarak tanımlanıyor ve “slum”⁸⁵ diye ifade edilen dönüşümlü yapısı olan bir durum

⁸³ Recep DUMANLI: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları** (DPT uzmanlık tezi), (Ankara, 1996),19.

⁸⁴ Muharrem EŞ ve Tuncay GÜLOĞLU: “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği”, **Bilgi Dergisi**, 8, 2004/1, (İstanbul, 2004), 8.

⁸⁵ “Slum” kelimesi, İngilizce-Türkçe sözlükte “gecekondu mahallesi, fakir semt, kenar mahalle, yoksul ev, gecekondu” olarak çevrilmiştir. Ancak bu terim Batılı bir nitelik taşıdığı için Türkçe’de tam karşılığı yoktur. “Slum”ı “gecekondu” ile karıştırmamak gerekir. Slum’lar kent içindeki çöküntü alanlarıdır; ancak gecekondu değildir. Slum’lardaki hayat kentlerimizdeki gecekondu alanları ile karşılaştırılamayacak kadar kötüdür.

İngiltere’de sanayileşmenin ve kentleşmenin ilk evrelerinde yaşanan ve daha çok formal bir şekilde yapılmış, daha hızlı bir nüfus yoğunlaşmasının olduğu, sağlığı tehdit eden karanlık ve kirli tek odaların, kalabalık ailelere kiralanması durumunu ifade etmektedir. Slum binalarının kira toplayan sahipleri vardır (Çağlar Keyder’in 14.06.2006 tarihli Sosyal Politika Forumu’ndan). Çağlar Keyder’in de ifade ettiği gibi “slum” kelimesi gecekondu fenomeninden önceki döneme aittir.

Slum’lar kentin eski yerleşim yerleridir ve kent merkezinde yer alır, dolayısıyla oralarda yaşayanlar da kentli yoksullardır. Oysa gecekondu, kenti çevreleyen, başkasının arazisi

olarak adlandırılıyordu.⁸⁶ Az gelişmiş ülkelerde ise yaşanan hızlı ve plansız kentleşmeye paralel olarak kırsal alandan kente göç eden insanların yarattığı ve yaşanan göçlerle devam eden bir süreci ifade ediyordu. Eski yoksulların en büyük özelliklerinden biri de yoksulluğun ekonomik bir kimliği işaret etmesidir. Çalışmamak ya da çalışmak isteyip de iş bulamamanın sonucunda yaşanan yoksulluktur. Burada asıl problem yaşamlarını devam ettirmek için gereken ihtiyaç maddelerinin kıt olması ya da onlara erişememektir.⁸⁷ Yani bir çeşit ‘kıtlık yoksulluğu’⁸⁸dur.

Yoksul nüfusun en önemli özelliği düzensiz işlerde, özellikle de sanayi sektöründe, niteliksiz işgücü olarak çalışmasıdır. Ancak bu yoksulluk devingen bir yapıdadır, yoksulların yoksulluktan kurtuluş ümidi vardır. Büyük kentlerin çevrelerinde, hızla gelişen kaçak yapılarda sürdürülen yaşam, aile fertlerinden birisinin bulduğu, düzenli gelire sahip bir işle daha iyi bir yaşama dönüşebilmektedir. Gerek çalışma şartları ve gerekse yaşam alanları nedeniyle ‘enformel’ diye nitelendirilen ve çoğu kentsel olanaklardan mahrum olarak sürdürülen bir kültürün varlığından söz edilmektedir.⁸⁹

üzerinde enformel yollarla inşa edilen ve taşardan gelen insanların oturduğu yoksulluk mekanlarıdır.

Slum daha çok gelişmiş ülke kentlerinde görüldüğü için ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde Slum'lara pek rastlanmaz. Ancak, kentbilim literatüründe, İstanbul'un en eski yerleşim alanlarından olan ve eskiden azınlıkların oturduğu şimdi ise taşradan göç edenleri (özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan) barındıran “Tarlabası”, ülkemizdeki Slum örneği olarak gösterilmektedir. Kentin ilk apartmanlarını barındıran semt 19.yy'da erken modernleşmenin başlıca mekanlarından biri olmuştur. Ancak 1950'ler sonrasında yaşanan nüfus artışı sonucunda bölge, kentin başlıca iş alanı haline gelmiş ve aşırı yüklenme sonucunda çöküntü alanı (slum) haline dönüşmüştür.

⁸⁶ Dilek GÜMÜŞ: “**Kentsel Yoksulluk ve Kentleşme Sürecinde İki Örnek: Karanfilköy ve Derbent Mahalleleri**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Mayıs 2005, Ankara), 17.

⁸⁷ Oğuz IŞIK, M. Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul 2003), 71.

⁸⁸ Oğuz IŞIK ve M. Melih PINARCIOĞLU, a.g.e. de, eski yoksulluk için “kıtlık yoksulluğu”, yeni yoksulluk için ise “risk yoksulluğu” kavramlarını kullanmıştır. “Kıtlık yoksulluğu” ihtiyaç maddeleri kıt olduğu için yaşanan yoksulluktur ve doğaya bağlıdır; oysa “risk yoksulluğu” doğa dışı yoksulluktur ve her şey bol olsa bile varolan yoksulluktur. Refah devletinin koruyuculuğunun ortadan kalkması ve bilgi toplumunun neden olduğu işgücü azalışı karşısında geniş bir kitlenin işini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalması, çalışanlarında sistem dışına atılma riski yaşamasına neden olmaktadır.

⁸⁹ “Formel” ve “enformel” yapı analizleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: **“Enformel Sektör: Karmaşık Bir Alan”** (<http://www.tesev.org.tr>); Oğuz IŞIK ve Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul, 2003).

'Sınıf-altı yoksulluğu' biçiminde de kullanılan yeni kentsel yoksulluk ise, bilindik genel yoksulluk anlayışından farklı olarak, sadece ekonomik bir çerçevede ele alınmamaktadır.⁹⁰ Eskiye oranlara daha büyük rakamlara ulaşan kent yoksulları yaşadıkları ekonomik sıkıntıların yanında sosyal yoksunluklarla da baş etmek zorundadırlar. Sosyal yoksunlukların kaynağında sosyal dışlanma ve bunun mekansal ifadesi olan mekansal dışlanma kavramları yoksulluk tartışmalarının içine girmiştir. Sosyal dışlanma kavramı, özellikle Avrupa'daki yoksulluk sosyolojisi tartışmalarda anahtar bir kavram haline gelmiştir.⁹¹ Sosyal dışlanmayla yoksulluğun ilişkisi şöyle kurulabilir: Sosyal dışlama "yapabilirlik yoksunluğu" olarak değerlendirildiğinde; sosyal dışlamaya muhatap olan birey, topluma etkin olarak katılmada sınırlı bir yapabilirliğe (capability) sahiptir.⁹² Yapabilirlik, toplumda etkin olarak işlev görme ve toplumun geneline eşit ve tam olarak katılabilme yeteneğidir.⁹³ Bu yetenekten yoksun olan bireyler kendi yaşam şartlarını iyileştirme çabalarını destekleyebilecek olanaklardan yoksun kalmaktadırlar. Dışlanmışlık ise hem iş hem de sosyal çevrede yaşanmaktadır; ayrıca dışlanmış birey giderek kamusal etkinliklerini de kaybetmeye başlamıştır. Yoksulluk, "yok"u ve "yokluk"u ifade eder ve dolayısıyla yoksulluk teriminin bizzat kendisi dışlamayı içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, geçmişte daha çok insanların belli nesne ve araçlardan yoksun olması anlamına yoksulluk, günümüzde esas olarak bizzat insan olma niteliklerden yoksunluk şeklinde tezahür etmektedir.⁹⁴ Yoksullar artık yaşamın tüm alanlarından dışlanmışlardır, eskiden zenginlerin daha zengin olmak için ihtiyaç duydukları yoksullara ya

⁹⁰ Oğuz IŞIK, M. Melih PINARCIÖĞLU: a.g.e., 70.

⁹¹ Tefik Erdem: **"Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, Aralık 2003), 56.

⁹² David BRADLY: "Rethinking the Sociological Measurement of Poverty", **Social Forces**, Vol.81(2), 723.

⁹³ Doğan BIÇKI: "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi:Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz", **"İş Güç" Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, (Ocak 2005), 110.

(<http://www.isguc.org/pdf/doganbickeci.pdf>)

⁹⁴ İnsan Hakları Derneği: **"Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi"** (Türkiye'de İnsan Hakları Hareketi Konferansı 15 -17 Kasım 2002), 3.

da yedek işgücü ordularına, artık ilerleyen teknoloji sayesinde ihtiyaç duyulmamaktadır.⁹⁵

Dışlamanın, ekonomik (gelir ve tüketim), sosyal (dışlamanın seviyesi) ve psikolojik (sosyolojik boyut temel alınarak) olmak üzere üç boyutu vardır. Sosyal dışlama, bir nevi bireyin dezavantajlarının bir tasviri olarak düşünülebilir. Bu dezavantajlar; hem düşük refah seviyesi (ekonomik dezavantaj) hem de çalışma, hak kazanma ve resmi haklar yoluyla sosyal hayata etkin olarak katılamama (sosyo-psikolojik dezavantaj) yoluyla kendini belli eder.⁹⁶ Birey kentsel ortak yaşamı yansıtan sosyal ve kültürel işlevlerden giderek arınmaktadır. Dışlananlar yalnızca yoksullar değildir; “ancak onlar dışlanmayı en kesin şekilde yaşayanlardır”.⁹⁷

Yeni kent yoksullarının temel özelliklerinden bir diğeri de gelir azlığından kaynaklanan yeterince “tüketememek” durumudur. Bauman’a göre tüketim toplumunda, seri imalat artık kitlesel emek gücüne ihtiyaç duymadığı için, bir zamanlar yedek işgücü olan yoksullar, ‘defolu’ tüketicilere dönüştürülmüştür; bugünün yoksulları öncelikle ‘işsiz’ değil ‘tüketici olmayan’lardır. Bu bağlamda, geçmişte yoksul olmak anlamını ‘işsiz olma durumundan’ aldıysa, bugünkü anlamını ‘yeterince tüketemiyor olma durumundan’ almaktadır.⁹⁸ Yani Bauman yeni kent yoksulluğunu yetersiz tüketim kapasitesine vurgu yaparak açıklamaktadır. Bauman’ın sınıf-altı analizinde de, tüketim toplumu-yoksulluk ilişkisine yaklaşımı dikkat çekmektedir.

Yaşanan küresel dönüşümlerin sonucunda modern toplumların en önemli niteliği haline gelen mal ve hizmet tüketimini, içinde bulunan

⁹⁵ Tefik ERDEM: **Feodaliteden Küreselleşmeye**, (Ankara, 2006), 328.

⁹⁶ ILO: **Social Exclusion and Anti-Poverty Policy: A Debate**, Ed: Jose B. Figueriredo, Research Series 110 (1997), 8.

⁹⁷ Zygmunt BAUMAN: **Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları**, (İstanbul, 1999), 9.

⁹⁸ Zygmunt BAUMAN: **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, (İstanbul, 1999), 132.

mekanın sosyal ve ekonomik gereklerine uygun biçimde gerçekleştiremeyen birey, normal yaşamın dışında bir hayat sürdürüyor demektir. Yaşanılan mekana uygun, normal bir yaşam sürmek ise ancak eldeki imkanlar dahilinde mümkün olmaktadır.

İfade edilen bu yeni yoksulluk türü daha çok, gelişmiş ülkelerin ortak sorunudur. Gelişmiş ülke kentlerindeki bu yoksullar “sistem dışına atılmış, kronik bir yoksulluğa mahkum, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisinde tecrit edilmeye çalışılan insanlar”dır.⁹⁹ Bu şekilde tanımlanan yeni kent yoksulları, eski yoksullardan farklı olarak yoksulluktan kurtulma konusunda ümitsizdirler.

Eski kent yoksulları iyi bir iş bulmaları durumunda, belli bir zaman sonra modern kent yaşamına uygun davranışlar sergilemeye başlıyorlardı. Yeni kent yoksullarının ise bir üst seviyeye çıkabilmesinin tek yolu , iyi bir iş bulmanın da ötesinde nitelikli bir iş bulmak ve eğitilmiş olmaktır. Yeni kent yoksulları, geleceğe ilişkin beklentileri kalmadığından, mücadele güçlerini de yitirmişlerdir.¹⁰⁰ Bu durum onların yoksulluktan kurtulmasını da büyük ölçüde engellemekte ve sorunun kronikleşmesine neden olmaktadır.

Fakat ister eski ister yeni yoksulluk olsun her ülkede yoksullaşma süreci kendine özgü yaşanmaktadır. Şimdiye kadar ifade edilen yeni yoksulluk, genellikle büyük dünya kentlerinin parlak performansları arkasındaki müzmin toplumsal sorunlardı. Oysa az gelişmiş ülkelerdeki sosyal ve kültürel farklılıklar dolayısıyla kentsel yoksulluk mekanda ve toplumda farklı şekillerde gelişmiştir. Örneğin ülkemizde kent yoksulluğunun en büyük sorunlarından biri “gecekondu” türü yapılanmalar ve beraberinde getirdiği kültürel problemler olmuştur.

⁹⁹ Oğuz IŞIK ve Melih PINARCIOĞLU: a.g.e., 66.

¹⁰⁰ Tevfik Erdem: “Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma ”Ankara Kent Yoksulları” , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, Aralık 2003), 59 -60.

1.3. Dünyada Yoksulluk

Tarihin her döneminde ve her toplumda görülen yoksulluk sorunu, son yıllarda daha çok belirgin bir hal almış ve dünyayı tehdit eder hale gelmiştir. Yoksulluk özellikle, 20. yüzyılın sonlarında insanlığın yaşadığı en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki yoksul insan sayısının belli başlı bütün ölçütlere göre artış eğilimi içinde olduğu ve önlem alınmadığı takdirde daha da artacağı konusunda görüş birliği bulunmaktadır.¹⁰¹ Yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte, öngörülenin aksine gelir dağılımındaki dengesizlik daha da belirginleşmiştir. Dünyada gelişen teknolojiyle beraber artan üretimin yanı sıra, yeterince tüketemeyen ve sayıları 1 milyarı aşan insan katlanması güç yoksulluk koşulları içinde yaşamaktadır. Yaşanan yoksulluğun çoğu az gelişmiş ülkelerde ve özellikle Asya, Afrika, Latin Amerika, Pasifik bölgesi ve Karayibler’de yer alan düşük gelirli ülkelerde görülmektedir.¹⁰² Yoksulluk temelde az gelişmiş ülkelerde yaşanan bir sorun olsa da gelişmiş ülke toplumlarında da oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kentsel alanlarda yaşayan ve “marjinaler”, “dışlanmışlar” veya “underclass (sınıf-altı)” diye tabir edilen yoksul sınıflar son zamanlarda giderek dikkat çekmeye başlamıştır.¹⁰³

1970’li yıllarda ithal ikameci kalkınma politikalarının iflas etmesi ve sistemin bir bütün olarak krize sürüklenmesiyle birlikte, özellikle 1980’li yıllardan itibaren, kapitalist sistem yeniden inşa edilmiştir. ‘Sosyal devlet’ anlayışının da giderek geride kaldığı bu yeni liberal dönemde artık yeni bir ‘toplum’ ve ‘birey’ tanımı yapılmış, bireylerin piyasa içinde ‘alıcı’ ve ‘satıcı’

¹⁰¹ Fikret ŞENSES: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk** (İstanbul, 2003), 20-21.

¹⁰² World Bank: *Global Economic Prospects and Developing Countries*, 2003.

¹⁰³ “Dışlanma” kavramı Fransa’da (ve giderek Avrupa birliği literatüründe), “marjinalleşme” Latin Amerika’da, “underclass/sınıf-altı” ise ABD’de kullanımda olan kavramlardır. (Daha detaylı bilgi için bakınız: Sibel ÖZBUDUN: “Küresel Bir “yoksulluk Kültürü” mü?”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi , Yayın No:19, Ankara 2002, 54; Ayşe BUĞRA/Çağlar KEYDER: “**Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**”, (UNDP için hazırlanan proje raporu), UNDP, Ankara 2003), 20.

olmaları daha da anlamlı hale gelmiştir.¹⁰⁴ Adına 'küreselleşme' denilen bu yeni dönemin karakteristik özelliği ise dünya ticaretinde artan karşılıklı bağımlılıktır. Bu karşılıklı bağımlılıkta sermaye ve ulus arasındaki ilişkide dikkati çeken durum, sermayenin çok uluslu şirketler aracılığıyla hızla ve herhangi bir sınırlamaya bağlı kalmaksızın, eskiye nazaran çok daha yoğun bir biçimde dolaşması olmuştur. Sermayenin bu akışkanlığı sayesinde işverenler, sendikasız, sigortasız ve ucuz işçi nerede ise yatırımlarını oralara yönlendirmiştir. Ulus aşırı şirketlerin sermaye çektikleri bu özelliklere sahip ülkeler açısından da Latin Amerika örneklerinde görüldüğü gibi, yeni iş olanakları yaratmaktan çok işsizlik yarattığı ve bu şirketlerin kitlelerin aşırı yoksulluğunu hiç de azaltmadığı saptanabilmektedir.¹⁰⁵ Bunun sonucunda bir taraf hep zenginleşirken diğer taraf giderek fakirleşmektedir. Küreselleşmeye yöneltlen en büyük eleştirilerden biri de gelir dağılımı eşitsizliğinin artması olmuştur.

Kısaca ifade edilen bu küresel piyasa örgütlenmesi, dünya nüfusunun geniş bir kesimini de piyasa mekanizmasının dışına itmiştir. Yeni liberal ekonomi politikaları, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir dağılımı uçurumunu giderek arttırdığı gibi, ülkelerin içindeki farklı kesimler arasında gelir farklılıklarının yaşanmasına yol açmıştır. Ancak küresel kapitalizm, bu sistemden yararlanabilen ülkelere hızla zenginleşme ve yoksulluğu ortada kaldırma imkanı da getirmiştir.¹⁰⁶

Dünya Bankası, 2000 yılında dünyadaki yoksul insan sayısının 1.2 milyara, dünya nüfusunun beşte birine ulaştığını ilan etmiş bulunmaktadır. Bu 1.2 milyar yoksul nüfusun % 43.5'i Güney Asya, % 24.3'ü Güney Sahra, % 23.2'si Doğu Asya ve Pasifik, % 6.5'i Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde

¹⁰⁴ Serdar KARADUMAN: Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokiyumu, 6-8 Kasım 2002, Ankara, 33.

¹⁰⁵ Serdar KARADUMAN: a.g.e.

¹⁰⁶ Fethullah AKIN: "Küreselleşme, Kuzey-Güney ve Yoksulluk", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6/2 (2004), 87.

yaşadığı da yine aynı kaynaklar tarafından açıklanmıştır.¹⁰⁷ Yoksul nüfusun büyüklüğünün ve ülkeler arası eşitsiz gelişme eğiliminin 1970'li yıllardan itibaren artarak sürdüğünü özellikle vurgulamak gerekmektedir. Yani yaşanan bu küreselleşme süreci yoksulluğu önleyemediği gibi, az gelişmiş ülkelerde sorunun giderek derinleşmesine yol açmıştır; ancak çözüm için daha fazla küreselleşmeden öte bir şey de önerilememiştir.

Dünyada yaşanan bu büyük dönüşüm, yoksulluk açısından özellikle iki yönü ile dikkati çekmektedir:

1. Sermayenin akışkanlığı olağanüstü derecede hızlanmıştır. İşverenler hangi ülkede ve sektörde ucuz işçi çalıştırabiliyorsa oraya gitmektedir.
2. Küresel kapitalizm fakirleşmeyi durdurmamış, aksine daha da arttırmıştır.

Genel eğilimler olarak, kırsal yoksulluk Asya'da, kentsel yoksulluk ise kentleşme düzeyinin şimdiden çok yüksek oranlara ulaşmasının bir yansıması olarak Latin Amerika'da en yüksek boyutlara ulaşmıştır. Öte yandan, hızlı kentleşme sonucunda kentsel yoksulluk oranlarının yakın bir gelecekte Asya ve Afrika'da önemli ölçüde artması beklenmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Serdar KARADUMAN: a.g.e.

¹⁰⁸ Fikret ŞENSES: a.g.e.,116.

Tablo 1: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksul Nüfus ve Yoksulluk Oranları (Günlük 1.08\$ / 2.15\$)

	Günlük 1,08\$ Altında Yaşayanların Oranı (%)				Yoksulların Sayısı (Milyon Kişi)			
	1.08 \$		2.15 \$		1.08 \$		2.15 \$	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000	1990	2000
Sahraaltı Afrika	47.4	49.0	76.0	76.5	241.0	322.9	386.1	504.0
Güney Asya	41.5	31.9	86.3	77.7	466.5	432.1	970.9	1051.9
Doğu Asya	29.4	14.5	68.5	48.3	470.1	261.4	1094.4	872.6
Latin Amerika	11.0	10.8	27.6	26.3	48.4	55.6	121.1	135.7
Çin	31.5	16.1	69.9	47.3	360.6	204.4	799.6	599.5
Çin Hariç	24.1	10.6	64.9	50.8	109.5	57.0	294.8	273.1
Ortadoğu ve K.Afrika	2.1	2.8	21.0	20.4	5.1	8.2	49.8	71.9
D.Avrupa ve Orta Asya	1.4	4.2	6.8	21.3	6.3	19.9	31.1	101.3
Toplam	28.3	21.6	60.8	53.6	1237.3	1100.2	2653.3	2737.3
Toplam (Çin Hariç)	27.2	23.3	57.5	55.7	876.7	895.8	1853.7	2137.9

Kaynak: World Bank, Global Economic Prospects and Developing Countries, 2003.

Tabloya baktığımızda, 1990-2000 yıllarında Dünya nüfusunda, Çin hariç, yoksulların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Özellikle Güney Asya ve Sahraaltı Afrika yoksulluğun en yoğun yaşandığı bölgelerdir. Sahraaltı Afrika ise yoksulluk oranı açısından Güney Asya bölgesini aşmakta ve yaklaşık iki kişiden birinin yoksul sayıldığı bir görünüm sergilemektedir. 2000 yılı değerlerine göre günlük 1.08 \$'lık yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranı da dünya ortalamasının yaklaşık %21.6'sıdır (bu oran 1990'da %28.3'tür). Oysa aynı oran Sahraaltı Afrika'da %49'a kadar çıkmaktadır. Bu bölgeyi %31.9 oranıyla Güney Asya takip etmektedir. 1.08\$ alınan yoksulluk sınırında yaşayan insan sayısının en fazla olduğu bölge, 1990 yılında Doğu Asya, 2000 yılında ise Güney Asya'dır.

Yoksulluğun küreselleşme süreci ile birlikte geldiği bu noktada, yeni bir kavram olan 'dışlanmışlık' kavramı soruna yeni boyutlar kazandırmıştır. Dünya Bankası'nın 2000 yılında yayınladığı raporunda dışlanmışlık şu şekilde ifade edilmektedir: "...yoksul olmak demek aç olmak demektir, barınacak yeri, giyecek bir şeyi olmamak demektir, hasta olmak ama tedavi ol amamak, okuma yazma bilmemek, okula gidememek demektir. Fakat yoksul insanlar

için, yoksulluk içinde yaşamak bundan daha fazla bir şeydir. Yoksul insanlar özellikle kendi denetimleri dışında gelişen ters etkilere karşı korunmasızdırlar. Devlet ve toplum kurumları tarafından iyi gözle bakılmadıkları gibi bu kurumlardaki söz ve iktidardan da dışlanmışlardır.”¹⁰⁹ İfade edilen bu ‘toplumsal dışlanmışlık’ veya ‘sınıf-altı’ ya da ‘marjinallik’ gibi kavramlar da yeni yoksulluğu ortaya çıkarmıştır.

Küreselleşmenin yol açtığı bu yeni yoksulluğun, öncesinden farklı olan özellikleri bazı yazarlar tarafından şu şekilde saptanmıştır :¹¹⁰

- Çokuluslu şirketlerin faaliyetlerine ve IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların “yeniden yapılandırma” politikalarına bağlı oldukları ölçüde küreseldir. Yani hem sanayileşmiş hem de sanayileşmekte olan ülkelerde yaygınlaşmaktadır.
- Yeni yoksulluk geri dönüşü olmadığı ileri sürülen neoliberal ekonomiler kadar geri dönüşsüzdür. Neoliberalizmin ücretleri düşürücü, istihdamı ve kamusal alanı daraltıcı baskısı, dünya nüfusunun büyüyen bir kesimini işsizliğe ya da güvencesiz, marjinal, “esnek” işlerde sefalet ücretleriyle çalışmaya mahkum kılmaktadır. Sosyal bütçelerde yapılan kısıtlamalar sonucu eğitim hizmetleri yoksullar için erişilemezleşirken, erişilebilir durumdaki eğitim kalitesi (vasıf kazandırıcı özelliği) de giderek düşmektedir. Bu durum yoksulluğu kuşaklar boyu içinden çıkılmaz bir “kısır döngü”ye dönüştürmektedir.
- Yalnızca temel gereksinimlerini karşılayamamakla değil, iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel dışlanmışlıkla da karakterize olmaktadır. İktisadi dışlanmışlık üretim süreçlerinin dışına itilmek suretiyle olabildiği gibi, mal ve hizmetlere

¹⁰⁹ World Bank: **World Development Report** (Washington D.C., 2000-2001), 15. (Aktaran: İşaya ÜŞÜR: “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi , Yayın No:19, Ankara, 2002)

¹¹⁰ Sibel ÖZBUDUN: “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, (Ankara: TODAİE Yayınları, 2002), 58 -59.

erişebilmek bakımından da dışlanmışlık söz konusudur. siyasi dışlanmışlık, nüfusun bir bölümünün temel insan hakları ve siyasal hakların bazılarında yararlanma olanağının olmamasıdır (ifade özgürlüğü, kişisel güvenlik, fırsat eşitliği gibi). Toplumsal dışlanmışlık ise sosyal hizmetlere erişeme me durumudur.

- Gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde yoksulluk “etkinleşmekte”, “gençleşmekte” ve “kadınlaşmaktadır”. Yeni yoksulluk giderek toplumsal grupları vuran bir nitelik kazanmaktadır.

Küresel ölçekte yaşanan bu yoksullaşma trendi bütün ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Dünyada yoksullukla mücadele eden bir çok kurum, kuruluş ve şahıs vardır. 1975 yılında Avrupa Topluluğu ilk yoksullukla mücadele programını uygulamaya koymuş, Dünya Bankası da, 1978 yılından bu yana yayınlanmakta olan Dünya Kalkınma Raporunu 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak bu konuya ayırmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasında bir kuruluşu olan Dünya Bankası, merkez binasının girişinde yazan “Hayalimiz yoksulluğun olmadığı bir dünyadır.”¹¹¹ sözü ile yoksulluk karşısındaki tutumunu gözler önüne sermektedir. Yoksullukla mücadele ise uluslararası gündeme 90’lı yıllarda girmiştir. 1992 yılında BM Genel Kurulunca “17 Ekim” tarihi, yoksulluğun yok edilmesi uluslararası günü olarak ilan edilmiştir. Bunu, yoksulluğun yok edilmesi uluslararası “yılı”nın (1996) ve “birinci onyılı”nın (1997-2006) ilan edilişi izlemektedir.¹¹² 1995 yılında yapılan Kopenhag Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi’nde yoksulluğun yok edilmesi, insanlığın etik, sosyal politik ve ekonomik zorunluluğu olarak kabul edilmiştir.¹¹³ 16 Ağustos 2002 tarihinde yayımlanan Dünya Bankası Dünya

¹¹¹ Joseph STIGLITZ: **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı** (İstanbul, 2002), 23.

¹¹² Yasemin ÖZDEK: “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:19, (Ankara, 2002), 2.

¹¹³ Bahadır ÖZGÜR: “**Yoksullukla Mücadele mi, Yoksullarla Mücadele mi?**”, (http://www.sav.org.tr/yazialmanak.asp?curyazi=AB_2003_2_B_OZGUR.htm),

Kalkınma Raporu da geleceğe yönelik çok karanlık bir tablo çizerek bugünkü büyüme modellerinin ve ekonomik alışkanlıkların sürdürülemez olduğunu belirtmiştir. Raporda, bu modelde ısrar edildiği takdirde, önümüzdeki 50 yılda küresel nüfus artışının, ekolojik tahribata yol açacağı, yok olan kaynakların ve artan yoksulluğun toplumsal yapıları dağıtarak, kargaşalara neden olacağı ileri sürülmektedir.

BM, yoksulluk sorununu çözebilmek için, yoksullukla mücadele misyonuna sahip, bir kalkınma programı (UNDP) oluşturmuştur. Yapılan girişimlere rağmen UNDP'nin kalkınmakta olan ülkelere sunduğu çıkış yolları, küreselleşme sürecinin hızına ve gücüne ayak uydurmakta yetersiz kalmaktadır.

2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen, "Küresel Ortaklık" ilkelerinin tüm dünyada kabul görmesini sağlayan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin nihai raporunda yoksulluğun önlenmesi, sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de önemli bir hedef olarak konulmuştur. Zirve raporunda, yoksulluğun önlenmesi hedefine temel teşkil edecek şekilde verilen iki tespit, yoksulluğun dünya ölçeğindeki mevcut ve gelecekteki durumunu dramatik bir biçimde gözler önüne sermektedir. Zirve raporu, 2015 yılında dünya insanların yarısının günlük 1 dolardan daha az bir gelire ve açlık tehlikesi ile karşı karşıya yaşamak durumunda kalacağını, yine aynı tarih itibarıyla aynı oranda insanın temiz ve güvenilir içme suyu olanaklarından yararlanamayacağını belirtmektedir. Johannesburg Zirvesinde bu dramatik tablonun önlenmesi sorununun az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iç ve ulusal sorunları olmadığı, uluslararası ölçekte önlemler alınması gereği ve bunun sürdürülebilir kalkınma hedefinin kaçınılmaz bir parçası olduğu da önemle vurgulanmıştır.¹¹⁴

Dünya liderlerinin yoksulluk başta olmak üzere dünyamızın önemli sorunlarını ele almak için bir araya geldikleri ve 2000 yılında New York'ta

¹¹⁴ Serdar KARADUMAN: a.g.e., 34.

düzenlenen Milenyum Zirvesinde, takvime bağlı bir dizi hedefin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Bu zirve toplantısında Birleşmiş Milletlere üye tüm ülkeler (189 ülke) tarafından kabul edilen "Binyıl Kalkınma Hedefleri (Milenyum Hedefleri)", yoksulluğa yirmibirinci yüzyıl içinde son vermek amacıyla zengin ve yoksul ülkeler arasında ortaklıklar kurulması için çağrıda bulunarak dünya liderleri tarafından tarihi "Binyıl Zirvesi"nde kabul edilen "Milenyum Bildirgesi"ne dayanan hedeflerdir. Bu hedeflerle ilgili olarak bir araya gelen dünya ülkelerinin liderleri bir dizi hedefin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için çalışmayı taahhüt etmişlerdir.¹¹⁵ UNDP tarafından 2003 yılında düzenlenen "İnsani Gelişme Raporu"nın en önemli özelliği ise, yoksulluğun istikrarlı biçimde azaltılması için 189 ülkenin üzerinde anlaştığı ve bu zirve toplantısında öne sürülen "Yeni Binyılın Kalkınma Hedefleri" üzerinde odaklanmış olmasıdır. Hem yardım verenin hem de yardım alanın aynı biçimde gerçekleştirmeye çalışacağı Binyıl Kalkınma Hedefleri şunlardır (Millennium Project Reports):¹¹⁶

- 1) Mutlak yoksulluk ve açlık sınırında yaşayan insan sayısını yarı yarıya azaltmak.
- 2) Kız ve erkek, herkes için evrensel temel eğitim hedefine ulaşmak.
- 3) Kadının durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması.
- 4) 5 yaş altındaki çocuk ölümlerini 2/3 oranında azaltmak.
- 5) Anne sağlığını iyileştirmek, gebelik ve doğumdaki anne ölümlerini 3/4 oranında azaltmak.
- 6) HIV/AIDS; sıtma, ve tüberküloz gibi bulaşıcı salgın hastalıkların yayılımını durdurmak.

¹¹⁵ D.KOCAÖZ, F.TAŞTEKİN, F.KAHRAMAN, T.KAĞAN, M.DEVECİ, M.GÖKTEN, D.ASLAN: **"Birleşmiş Milletler "Binyıl Kalkınma Hedefleri"**, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, (www.hacettepem.org.tr/makaleler.php?a=&b=9&mNo=183 - 30k -).

¹¹⁶ Jakob SIMONSEN (Birleşmiş Milletler Türkiye Koordinatörü UNDP Daimi Temsilcisi): **Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkelerarası İşbirliği**, UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı, (8 Temmuz 2003, Ankara).

- 7) Çevresel kaynakların yok edilmesini engellemek.
- 8) Kalkınma için küresel işbirlikleri geliştirmek.

Şimdi bu kısa açıklamalardan sonra dünyada yaşanan yoksulluğun boyutlarını mevcut istatistikler çerçevesinde ortaya koymaya çalışalım: ¹¹⁷

- Dünya nüfusunu yarısı, yani 3 milyardan fazla insan, günde 2 dolardan daha az, 1.2 milyardan fazla insan da, yani dünyada yaşayan her beş kişiden biri, günde 1 dolardan daha az parayla geçinmek zorunda. Buna karşılık dünya nüfusunun % 10'u, dünyadaki toplam gelirin % 75'ini alıyor.
- Bangladeş'te günde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 30, günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 79'dur.
- Burkina Faso'da günde 1 dolardan daha az bir gelire yaşamını idame ettiren nüfusun % 61 olduğu tahmin edilmektedir. Günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 86 olarak tahmin edilmiştir.
- Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde nüfusun % 66.6'sı günde 1 doların altında bir gelire yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır.

¹¹⁷ Kaynaklar:

- Jakob Simonsen (Birleşmiş Milletler Türkiye Koordinatörü UNDP Daimi Temsilcisi): **Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkelerarası İşbirliği**, UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı (8 Temmuz 2003, Ankara),
- İsmet Galip YOLCUOĞLU: **Kentsel Yoksulluk-1**, (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kentselyoksulluk.htm>),
- "G-8 Zirvesi ve Afrika Gerçeği..." Kızı Bayrak (<http://www.kizilbayrak.org>), (16 Temmuz 2005), sayı 2005/28,
- Fikret ŞENSES: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, (İstanbul, 2003),
- "Küreselleşme Büyüme ve Gelir Dağılımı" Dış Ticaret Müsteşarlığı Dünya Ekonomisi Yayınları, Sayı 7, (<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/kuresel.htm>),
- Ferah ÖZKÖK: "Yoksulluğun Azaltılmasında Turizmin Yeri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5/15, (Kış 2006), 87.
- Kemal ERDEM: **"Kapitalizm ve Açlık"**, (<http://www.marksist.com>),
- Muharrem EŞ ve Tuncay GÜLOĞLU: "Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği", **Bilgi Dergisi**, 8, 2004/1, (İstanbul, 2004),
- DPT: **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu** (Ankara, 2001); UNDP, İnsani Gelişme Raporu 2001, Ankara.

Bu ülkede günde 2 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı ise % 84 tür.

- Zambiya'da da gelir yoksulluğu oldukça yüksek boyutlardadır. Bu ülkede nüfusun % 72.6'sı 1 doların altında bir gelire sahip bulunmaktadır. Nüfusun % 91.7'si ise 2 doların altında bir gelire yaşamını idame ettirmektedir.
- Sahra Çölü güneyindeki Afrika'da, nüfusun yarısı günde 1 dolardan daha az parayla yaşamaktadır .
- Etiyopya gibi bazı ülkelerde kişi başına gelirler, kabaca 2 yüzyıl öncesiyle aynı düzeydedir.
- Küreselleşmenin merkezi konumundaki Amerika'ya baktığımızda ise nüfusun % 17'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. En yüksek gelire sahip 2.7 milyon kişinin geliri, en düşük 100 milyon kişinin gelirine eşittir. 8 milyon Amerikalı evsiz, sokaklarda yaşamaktadır. Son yirmi yılda en yoksul Amerikalının toplam gelirleri % 21 azalırken, en zenginlerin geliri ise % 22 arttı. Bugün Amerika'da açlık tehdidiyle yüz yüze olan insan sayısı 30 milyondur .
- Gelişmekte olan ülkelere her gün 800 milyon insan, yatağına aç olarak gidiyor.
- Güney Asya'da her dört kişiden biri, Sahra Güneyindeki Afrika'da ise her üç kişiden biri açlıkla boğuşuyor.
- Dünyada yaşayan her 6 kişiden biri, okuma yazma bilmiyor.
- Halen, yaklaşık 115 milyon çocuk okula gitmiyor.
- Eğitim görmeyen bu çocukların yüzde altmışı kız çocukları ve okuma yazma bilmeyen 876 milyon yetişkinin üçte ikisi de kadın.
- Az gelişmiş ülkelerde yaşayan 4.6 milyar insanın, 2.4 milyarı temel halk sağlığı olanaklarından yoksun olduğu tahmin ediliyor.

- Her yıl, yarım milyondan fazla kadın, ya da başka bir deyişle her dakikada bir kadın, gebelik ya da doğum sırasında yaşamını yitiriyor.
- Dünya üzerinde 800 milyondan fazla insan, yetersiz besleniyor.
- Yılda 11 milyon çocuk açlıktan ölüyor.
- Tam 34 ülkede, ömür beklentisi 1990'lı yıllara göre daha kısalmış durumda.
- Yılda yaklaşık 2 milyon yaşama mâl olan tüberküloz, yani verem hastalığı (AIDS'le birlikte) halen ölümcül hastalık durumunda.
- Tüm dünyada 42 milyon kişi HIV/AIDS'le birlikte yaşıyor ve bunların 39 milyonu da gelişmekte olan ülkelerde bulunuyor.
- Dünyada, her beş kişiden biri, sağlıklı içme suyuna ulaşamıyor.
- Son 10 yılda ishal hastalığı yüzünden ölen çocukların sayısı 13 milyondan fazla. Bu sayı, 2. Dünya Savaşından bu yana silahlı çatışmalarda ölen insan sayısından daha fazla.
- Paris'li bir orta sınıf aile, Güneybatı Asya'nın kırsal kesiminde yaşayan bir aileye oranla yüz kat daha fazla kazanıyor.
- Filipinli bir çiftçi, New York'lu bir avukatın bir ayda kazandığına ancak iki yılda erişebiliyor.
- Amerikanın bir yıllık lokanta ve süpermarket harcaması, nüfusu 100 milyonu aşkın Bangladeş'in GSMH'nin neredeyse iki katına eşit.
- Dünya nüfusunun en varlıklı bölümünü oluşturan % 20'lik kesim dünya toplam üretiminin % 84'ünü, en yoksul bölümünü oluşturan % 20'lik kesim ise sadece 1,4'ünü tüketmektedir.
- Dünyanın en zengin 500 kişisi, en yoksul 416 milyon kişiden daha fazla gelir sağlamaktadır.
- Dünya nüfusunun % 5'lik kesimi, toplam servetin % 80-90'ını elinde tutuyor.

Örneklemeye çalıştığımız bu eşitsizlikler sadece Batı dışı toplumlara özgü değildir. Küreselleşmenin merkezi konumundaki ülkelerde de sınıflar arası uçurumlar sürekli büyümekte, deyim yerindeyse küreselleşme sadece bir avuç zengine çalışmaktadır.

Açıklanan bu istatistikler endişe vericidir. Bu insanlar işsizlik ve umutsuzluk içinde yeterli gıda ve temiz içme suyu ile eğitim, sağlık ve çağdaş enerji hizmetlerinden yoksun bulunmaktadır. Açlık, hastalık ve cehalet olarak özetlenebilecek bu sorunların çoğunun çözümü bilinmektedir. Üstelik bu önlemler hiç de yüksek teknoloji gerektiren önlemler değildir. Yapılacak basit işler milyonlarca insanın yaşamının kurtulmasını sağlayabilir. Son 20-30 yılda yoksulluğu önlemek için yapılan projelere, yayınlanan raporlara ve dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirilen anlamlı gelişmelere rağmen önümüzdeki tablo çok da iyimser değildir. “Yoksulluğun kısa dönemde azalacağı konusunda ciddi bir işaret bulunmamaktadır. Yapılan tahminlere göre, dünya nüfusunun önümüzdeki 15 yıl içinde iki milyarlık bir artış gösterecek ve bunun tamamına yakın bir kısmının (%97) az gelişmiş ülkelerden kaynaklanacak olması, yoksulluğa ilişkin kaygıları daha da arttırmaktadır. Ülkeler içinde de refah düzeyleri arasında büyük uçurumlar olduğu ve kimi ülkelerde yoksulların toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir.”¹¹⁸

“Yoksulluk tuzağı”¹¹⁹ içindeki ülkelerin çoğu, buradan yalnız başlarına kurtulabilecek durumda değiller.¹²⁰ Bu ülkelerin salgın hastalıklar, coğrafik engeller ve eşitsiz ticari kurallar gibi sorunları tek başlarına aşamaya cakları gerçeği sıklıkla ihmal ediliyor. Ancak son yıllarda yoksul ülkelere yapılan yardımların iyi değerlendirildiği de görülmektedir; örneğin Dünya Bankası,

¹¹⁸ Fikret ŞENSES: a.g.e., 21.

¹¹⁹ Yoksulluk Tuzağı: Yoksul olduğu için yoksul olunan koşullar (T BMM Genel Kurulu tutanaklarında yer alan ifade). İnsanlar bu durumdan ancak tüketim güçlerini arttırarak kurtulabilirler.

¹²⁰ Jakob Simonsen (Birleşmiş Milletler Türkiye Koordinatörü UNDP Daimi Temsilcisi): **Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkelerarası İşbirliği**, UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı (8 Temmuz 2003, Ankara).

parasının çoğunu, iyi değerlendiren ülkelere vermektedir, yardımların yerinde kullanılabilmesi için yeni yöntemler geliştirmektedir.¹²¹ Bu yöntem de yoksul ülke hükümetleri üzerinde daha etkili olmaktadır. Zengin ve yoksul ülkeler yalnızca birbirlerine karşı değil, aynı zamanda tüm dünyadaki yoksullara karşı sorumludurlar. Küreselleşen bir dünyada yoksulluk da küresel bir sorundur. Bu sorunu tarihe gömmek amacıyla verilen küresel destekler ise ancak bir uyum içinde değerlendirildiğinde etkili olacaktır.

¹²¹ Joseph E. STIGLITZ: "Yoksulluğun Sonunun Başlangıcının Sonu", Çev. Didem Şanver, **Ekonomik Forum**, (Ağustos 2005), 71.

1.4. Kentsel Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele

Kentsel yoksulluğu tek bir nedene dayalı olarak açıklayabilmek ve çözümlemek mümkün değildir. Hangi ülkede ve toplumda olursa olsun yoksulluk bir çok nedenden kaynaklanan bir sorundur. Her ülkede yoksulluk aynı nedenden kaynaklanmaz; bunun da ötesinde hangi nedenlerin bireyden , hangilerinin ise birey dışındaki sosyo-ekonomik faktörlerden kaynaklandığını saptamak da ayrı bir sorundur. Zengin diye nitelendirilen bir çok ülkede adaletsiz gelir dağılımı bireylerin yoksullaşma sürecinde kalmalarına neden olmaktadır.

Yoksulluğun nedenlerini salt gelire bağlı bir şekilde açıklamak doğru bir değerlendirme sayılmaz. Yoksulluğun nedenlerini açıklamada yapılan ekonomik analizler genellikle hane halkı göstergeleri üzerinde durmaktadır; sosyal analizlerde ise, kişisel ve sosyal boyuttaki yoksulluk nedenlerine ulaşılmaktadır. Sosyal boyutlu yaklaşımların odak noktalarında ise, kişinin gelir düzeyinin yanında eğitim ve sağlık düzeyi, hanehalkının yapısı, konut durumları, örgütlenme düzeyi, siyasal katılım ve özgürlükler, demografik özellikler yer almaktadır.

Zastrow ve Bowker yaptıkları bir çalışmada yoksulluğun nedenlerini şu şekilde belirtmektedirler:¹²²

- yüksek işsizlik oranı,
- otomasyon nedeniyle işten çıkarılma,
- iş yapabilme becerisinde eksiklik,
- yaşam pahalılığındaki artışa karşı, halkın gelirindeki durağanlık,
- olumsuz fiziksel sağlık,

¹²² C. ZASTROW ve L. BOWKER: **Social Problems Issues and Solutions** (Chicago, 1984) (Aktaran: İ.Bülent İLİK: “**Yoksulluğun Genel Belirleyicileri**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara,1992), 16.

- fiziksel sakatlık,
- yoğun tıbbi harcamalar,
- geniş aile,
- düşük eğitim düzeyi,
- kadının sorumlu olduğu ve küçük çocuklu aileler,
- yaşanılan coğrafi bölgenin iş olanakları açısından çok kısıtlı olması,
- ücret sorunları ve işyerindeki kötü yönetimden kaynaklanan sorunlar,
- çalışmaya ilişkin olumsuz etik değerler,
- istediği koşullarda iş bulamamak,
- düşük ücretli iş,
- alkolizm,
- uyuşturucu bağımlılığı,
- duygusal sorunlar,
- suç/ suçluluk duygusu
- zihinsel gerilik,
- yaş nedeniyle emeklilik,
- suç kurbanı olmak,
- eski mahkum ya da akıl hastası olarak etkilenmek.

Bu liste uzun gibi görünse de yeterince geniş değildir, buradaki nedenlere eklemekler yapmak ve kendi içinde gruplara ayırmak gerekir. Yoksulluğun nedenlerini ayrıntılı ve doğru bir şekilde ortaya koymak için geniş sosyal programlara ihtiyaç vardır. Ayrıca yoksulluk diğer sosyal sorunlarla da sıkı bir etkileşim içindedir ve bu yüzden oldukça karmaşık özellikler taşımaktadır.

Dünya Bankasının 2000-2001 yılında yayınladığı Dünya Kalkınma Raporunda ise yoksulluğun nedenleri olarak şunlar gösterilmektedir:¹²³

- Giyinme, barınma, yiyecek gibi temel gereksinimleri karşılayacak gelir ve varlıkların (insani, doğal, fiziksel, finansal, toplumsal varlıklar) eksikliği ile sağlık ve eğitim düzeylerinin düşüklüğü,
- Toplumda ve devlet kuruluşlarında güçsüzlük ve sessizlik duygusu,
- Krizlere karşı aşırı duyarlılık/etkilenme ve onların üstesinden gelebilmek için yetersiz kalınması durumu.

İ. Tekeli, yoksulluk analizlerinde Dünya Kalkınma Raporu ile benzerlik gösteren bir “neden – çözüm politikaları” tespitinde bulunmuştur.¹²⁴

Yoksulluğun Nedeni:

Yetersiz Gelir, İşsizlik →

Yetersiz Kapasite →

Yoksulluk Kültürü →

Yoksulluğu Giderebilecek Politikalar:

Doğru Makro Ekonomik Politikalar

Orta Erimli Uyum Politikaları

Devrimci Kültürel Dönüşüm

Tekeli, yoksulluğu öncelikle geçici ve kalıcı olarak sınıflandırmış ve yoksulluğun nedenlerini bu iki net durumun üzerinden ifade etmiştir. Tekeli'ye göre, yukarıdaki nedenlerden ilkinde geçici türden yoksulluk söz konusudur; çünkü kişi yeterli gelir getiren bir iş bulduğunda, geliri artacak ve yoksul kategorisinin dışına çıkacaktır. Ancak bireyler varolan iş piyasası içinde yarışabilecek kapasitede değillerse, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlayacak geliri bulamayacaklardır. Dolayısıyla buradaki söz konusu olan kalıcı yoksulluktur ve çözümü orta ve uzun vadede gerçekleştirilebilen uyum

¹²³ World Bank: **World Development Report Atacking Poverty 2000-2001** (New York, 2001), 151.

¹²⁴ İlhan TEKELİ: “Yoksulluğu Düşünme Biçimimiz Samimiyet Sınavını Geçebilir mi?”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, (6-8 Kasım 2002, Ankara), 40.

süreçlerine bağlıdır. Uzun süre yoksul ailelerde ve yoksul mahallelerde yaşayanlar için yoksulluk bir yaşam biçimi ya da kültürü niteliği kazanmıştır. Yaşayanlar için yoksulluğu kalıcılaştıran ve normalleştiren bu kültür, yoksulluğu içinden kurtulması zor bir tuzak haline dönüştürmektedir. Yoksulluğu kader haline getirip, kronikleştiren yoksulluk kültürünün yanı sıra, yoksul bir mahallede ve yoksul bir ailede doğan kişinin de bu durumdan kurtulması zordur.

Özellikle kent yoksulluğunun nedenleri ortaya koyulurken salt gelir eksikliğine yönelik açıklamalar çok da doğru bir yaklaşım biçimi değildir. Gelirin yeri kent yoksulluğu içinde biraz daha arka plana düşmektedir. Yoksul her toplumda vardır; fakat kentteki yoksulların niteliği biraz farklılık göstermektedir. Yaşamlarını sürdürmek için gereken gelirin eksikliği bir yana yaşadıkları ortamın güvensizliği, geleceğe ilişkin beklentileri, yaşadıkları korku ve endişeler onları farklı kılmaktadır. Ülkemizde derinleşen yoksulluğun nedenleri arasında temelde, iş ve istihdam olanaklarının azalması; reel ücretlerde düşme ve yedek işgücünün artması; daha çok hizmetler alanında gelişme gösteren enformel sektörün ekonomik yapımızdaki belirleyiciliği; sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere yapılan yatırımların azalması; tüketim ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması ile daha belirginleşen sınıfsal kutuplaşma; konut sahibi olma olanaklarının giderek yitirilmesi gibi konular üzerinde durulmaktadır.¹²⁵

Yoksullukla mücadele, siyasal yapıdan, sivil toplum kuruluşlarından, yerel topluluklardan, uluslararası örgütlerden ve bunların birbirleri ile ilişkilerinden oluşan karmaşık bir alandır. Bunların yürüttükleri yoksullukla mücadele faaliyetleri bölgesel düzeyde farklılıklar göstermekte, aynı zamanda farklı dönemlerdeki etkileri de farklı olmaktadır. Uluslararası örgütler farklı bölgeleri farklı projelerle desteklemektedir. Dünya Bankası gibi yoksullukla mücadele için yoksul ülkelere yardımlar yapan uluslararası örgütler ise

¹²⁵ İnsan Hakları Derneği: "Kadınlar ve Yoksulluk", **Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi** (Türkiye'de İnsan Hakları Hareketi Konferansı 15-17 Kasım 2002)

özellikle yardımlarını iyi değerlendiren ve toplum yaşamında farklılıklar yaratabilen projeler geliştiren ülkelerden yana kullanmaktadır. Bu uygulama sayesinde artık yapılan yardımların çoğunun yerinde kullanıldığı da görülmektedir. Yapılan bu yardımlar sayesinde geliştirilen basit projeler bile yoksul ülkelere refah seviyesini yükseltmede fırsat sağlamaktadır. Ayrıca devlet tarafında yürütülen yoksullukla mücadele programlarında çok sık rastlanan dolaysız transferler, kısa dönemler için yoksulların ekonomik durumlarında olumlu değişiklikler meydana getirmektedir. Devletin kısa dönemli etkisi olan stratejilerinin yanında orta ve uzun dönemli etkile ri olan uygulamaları da vardır; örneğin ihtiyacı olanların kullandıkları krediler, parasız sunulan eğitim ve sağlık hizmetleri bu alana yönelik önlemlerdir. Devletin bu şekilde yürüttüğü yoksullukla mücadele politikalarının etkileri değişik yoksulluk göstergelerinde farklılıklar göstermektedir; zaten bu politikaların amaçları da birbirinden farklıdır. Devletin aldığı önlemlerin bazıları belirli gıda mallarının yoksullara dağıtılmasına yönelik iken; bazıları ise yoksulluğun temel sebeplerinden biri olan işsizliği azaltmak ve işsiz yoksullara istihdam sağlamak amacıyla yürütülen eğitim ve mesleki eğitime yönelik faaliyetlerdir.

Yürütülen yoksullukla mücadele programlarında öncelikle uygulamanın hedefi belirlenmeli ve bu hedefe yönelik girişimler için toplumdan destek sağlanmalıdır. Refah seviyesi arttırılacak yoksul kesimin tespiti de gerekmektedir. Daha sonra hedefler doğrultusunda yoksul kesim e yönelik olarak bu programlar uygulanmalıdır. Yoksullukla mücadelede nihai amaç olarak bazı yazarlar tarafından “toplumun bütün fertlerini yoksulluk sınırı üzerine taşımak”¹²⁶ olgusu ifade edilmektedir. Oysa yoksulluğun ortadan kaldırılması anlamını taşıyan bu durum pek de olanaklı görünmemektedir. Bunun yerine Tekeli’nin de ifade ettiği gibi daha temkinli tutumlar, daha

¹²⁶ Ayşe BUĞRA, N. Tolga SINMAZDEMİR: **Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği**, Boğaziçi Üniversitesi Soysala Politika Forumu, (<http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper1.pdf>).

mütevazı hedefler olan “yoksulluğun azaltılması” ya da “yoksulluğun hafifletilmesi” ne yönelik politikalar ortaya koymak daha gerçekçi olacaktır.¹²⁷

Yoksulların ve yoksulluğu önlemeye ilişkin tedbirler alan kuruluşların yoksullukla mücadele stratejileri zaman içinde değişiklik göstermiştir. Yoksullukla mücadelede ortaya çıkan ilk aktörler yoksulların kendileri olmuştur. Yaşadıkları hayat standartlarının iyileştirilmesi isteklerini çeşitli yollarla siyasi iktidara ve toplumun diğer kesimlerine duyurma çabasına girişmişlerdir. Özellikle işsizlik sorunu ve yeterli gıdayı alamamaları bu tepkilerinde ilk sırayı oluşturmaktadır. Yoksulların bu istekleri karşısında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tedbirler geliştirilmeye başlamıştır. Yürürlükteki mevzuatlar içerisinde ya devlet tarafından tek taraflı olarak ya da kamu makamlarınca yasal yetki ve görev verilmiş gönüllü kuruluşlar tarafından yoksullara sosyal yardımlar yapılmaktadır. Yapılan sosyal yardımların temel amacı, muhtaç durumda bulunan kişilerin, içinde bulundukları koşullar düzelinceye kadar ve yardım almadan kendi başlarına yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelinceye kadar gelir güvencelerinin sağlanmasıdır. Ulusal uygulamaların yanı sıra, özellikle son yıllarda artan bir biçimde uluslararası düzeyde de dış yardımların yoksullukla mücadelede etkili olduğu görülmektedir. Yoksulluğa karşı değişen ve artan ilgi, yoksullukla mücadele yaklaşımlarına verilen önem in de zaman içinde değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Yoksulluk konusu uzun sayılabilecek bir aradan sonra 1980’li yılların sonlarında uluslararası gündemde yeniden ön sıralara tırmanmaya başlamıştır.

¹²⁷ İlhan TEKELİ: “Yoksulluğu Düşünme Biçimimiz Samimiyet Sınavını Geçebilir mi?”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, 6-8 Kasım 2002, (Ankara, 2002), 41-42.

1.4.1. Birleşmiş Milletler ve Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması

Kalkınmakta olan ülkeler, yerel ihtiyaç ve önceliklerine dayanarak kendi ulusal yoksullukla mücadele stratejilerini oluşturmaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), bu ulusal çözüm yöntemlerini savunup ve etkin biçimde uygulanmasına yardım etmektedir. BM Kalkınma Programı yenilikçi pilot projelere destek olurken, ülkelerin dünyadaki uygulamalar ve kaynaklarla bağlantısını sağlamakta, kalkınma çabalarının koordinasyonu için hükümetler, sivil toplum ve projelere yatırım yapabilecek diğer ülke ve kuruluşları bir araya getirmektedir.¹²⁸

UNDP'nin yoksulluğun azaltılması konusundaki faaliyetleri, konunun gündeme geldiği 1990 yılından bu yana, en baş maddelerinden biri olmuştur.¹²⁹ Kalkınma Programı'nın Ulusal İnsani Gelişme Raporları, medyanın ve kamuoyunun ilgisini yoksulluğun azaltılmasıyla ilgili sorunlara çekmekte etkili olmaktadır. BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği de Türk hükümetinin yoksulluğun azaltılmasına yönelik geliştirdiği hedefleri destelemektedir.¹³⁰

1.4.1.1. Birleşmiş Milletler ve “Yoksulluğun Kaldırılması On Yılı”

1992 yılında BM Genel Kurulunca “17 Ekim” tarihi, yoksulluğun yok edilmesi uluslararası günü olarak ilan edilmiştir. Ardından, 1996 yılı yoksulluğun yok edilmesi uluslararası “yılı”nın ve 1997-2006 yılları arasındaki on yıl “Yoksulluğun Kaldırılması On Yılı” ilan etmiştir.¹³¹

¹²⁸ <http://www.undp.org.tr>

¹²⁹ Fikret ŞENSES: a.g.e.

¹³⁰ “Yoksulluğun Azaltılması”, <http://www.undp.org.tr>.

¹³¹ Yasemin ÖZDEK: “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:19, (Ankara, 2002), 2.

Bu alandaki tedbir ve tavsiyelere ilişkin rapor 21 E ylül 2000 tarihinde görüşölmüştür. Raporda aşğıdaki konulara değinilmektedir:¹³²

- Günde 1 Doların altında gelirle yaşayan insanların sayısı ve bunların toplam nüfusa oranı 1990'ların ortasında önemli düşüşler yaşanmakla birlikte, yaşanan küresel mali krizle, 1990'ların sonlarında bu rakamlar tekrar yükselişe geçmiştir.
- Son otuz yılda sosyal göstergeler genel olarak iyileşme kaydetmiştir. Bir çok ülke; kur-yazarlık, ortalama yaşam süresi, okula kaydolma, temel sosyal hizmetlere erişmede başarı göstermişler ve sosyal koruma sistemlerini çoğaltmışlar, bebek ölüm oranlarını düşürmüşlerdir. Bununla beraber, eğitim hizmetlerine ulaşamama ve temel sosyal hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler devam etmektedir.
- Gelişmekte olan ölkelerde, ilk okul çağına gelen 110 milyon çocuk okula gidememekte; okula gidenler için ise eğitimin kalitesi önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Zengin ölkeler ile yoksulların eğitim hizmetlerine erişimlerinde büyük farklılıklar mevcuttur. Afrika'da okul çağına gelen çocukların üçte biri, hiçbir biçimde eğitim hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Eğitimdeki cinsiyet ayrımcılığı hala devam etmektedir.
- Tüm bölgelerde bebek ölümleri konusunda 1990-1997 yılları arasında önemli başarılar kaydedilmiştir. Buna rağmen, yoksul ailelerde doğan bebeklerin 5 yaşına gelmeden ölmeleri olasılığı, zengin ailelerde doğan çocuklardan daha yüksek olmaya devam etmektedir. Kötü beslenme de yoksullar arasında daha yaygındır. Yoksullar zenginlere kıyasla, bulaşıcı hastalıklardan daha yüksek oranda etkilenmektedir.

¹³² Meral ATILGAN: "Yoksulluk, İnsan Hakları ve Yoksullukla Mücadelede "İyi Yönetim"ın Rolü", **Türk İdare Dergisi**, 442 (Mart 2004), 140-141.

- AIDS, yoksul ülkelerde ve yoksullar arasında daha yaygındır. HIV virüsünden etkilenen insanlar gelişmekte olan ülkelere gittikçe düşerken, yoksul ülkelere ya aynen kalmakta ya da yükselmektedir.
- Çoğunluğu Afrika'da bulunan en az gelişmiş ülkelere ekonomik büyüme durgundur. Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş yapan eski Sosyalist ülkelere yaygın sosyal güvenlik planları yıkılmıştır ve onların yerine geçecek düzenlemeler yapılmamıştır. Fiyat enflasyonu ile ikiye katlanan ekonomik düşüş, insanları bu ekonomilerde 1989 öncesinde hiç görülmemiş bir yoksulluk ölçüsüne götürmüştür.
- Küreselleşmenin meyveleri ülkeler arasında eşit yayılmadı. Ülkeler arasındaki eşitsizlik daha da büyüdü. 1990'ların sonunda, yüksek gelirli ülkelere yaşayan insanların beşte biri, dünyada GSMH'nin %86'sına, dünya ihracat piyasaların %82'sine yabancı doğrudan yatırımların %68'ine, telefon hatlarının %74'üne sahiptirler.
- Özellikle mali sistemin az gelişmiş, iyi düzenlenmemiş ve kırılgan olduğu ülkelere, mali liberalleşme; gelir ve istihdam istikrarsızlıklarını arttırmıştır.
- İhracat piyasaları ve yabancı yatırım için artan rekabet, çalışma standartlarını yıpratmıştır ve değişken sermayenin politik etkisi artarken sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık gibi temel çalışma haklarını inkarı nedeniyle emeğin gücü azaldı. İşçi maliyetlerinin azaltılması yönündeki baskılar nedeniyle, bazı gelişen ülkelere, güvenilmez istihdam biçimleri ve çalışanlar için güvensizlik arttı. Bazı ülkelere de toplumsal huzursuzlukları arttıracak gelir ve ücret dengesizlikleri gerçekleşti.

1.4.1.2. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporlarında Yoksullukla Mücadele Önerileri

İnsani Gelişme Raporu, 1990 yılından beri, her yıl, küresel düzeyde kaygı uyandıran temel konularda araştırma yapmak üzere UN DP tarafından görevlendirilen bağımsız bir uzmanlar ekibi tarafından hazırlanmaktadır. Raporlar, akademik dünyadan, hükümetlerden ve sivil toplum kuruluşlarından alınan veriler ve fikirlerle oluşturuluyor. Rapor'daki analiz ve öneriler, toplanan uygulama örnekleriyle destekleniyor.¹³³ Raporlarda ilgi ise giderek yoksulluk ve eşitsizlik konularına doğru kaymaktadır.

1996 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda dünyada yoksulluğun süratle arttığı ve eğer önlemler alınmazsa dünyanın hızla “zenginler” ve “yoksullar” olmak üzere iki ayrı kutuba ayrılacağı ifade ediliyor. Raporda yer alan bazı çarpıcı ifadeler ise şunlardır:¹³⁴

- Gelişmiş ülkeler dünyada 23 Trilyon dolayında olan GSYİH'nın 18 Trilyon dolarına yakın bir bölümüne sahip bulunuyor. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünyadaki milli gelir pastasındaki payı ise sadece 5 Trilyon dolar civarında .
- Dünya nüfusunun en yoksul yüzde 20'lik kesiminin toplam gelir içerisindeki payı son 30 yıl içerisinde yüzde 2.3'den yüzde 1.4'e gerilemiş bulunuyor.
- Dünyada halen 1000 doların altında kişi başına milli gelire sahip ülkeler mevcut. Zaire, Afganistan, Nijer, Etyopya, Mozambik, Angola, Somali, Çad, Rwanda, Liberya, Uganda, Malawi, Madagaskar gibi ülkeler dünyanın en yoksul ülkeleri arasında

¹³³ “Gelir Düzeyindeki Artışa Rağmen, Türkiye İnsani Gelişme Alanında Hala Zorluklarla Karşı Karşıya”, <http://www.undp.org.tr>.

¹³⁴ UNDP, **Human Development Report**, (1996).

yaralıyor. Tüm bu ülkelerde kişi başına reel GSYİH 300 dolar ile 1000 dolar arasında değişiyor.

- Gelişmiş ülkelerin bir çoğunda kişi başına milli gelir 20.000 Doların üzerinde bulunuyor. Kanada, ABD, Japonya, Norveç, Danimarka, Hong Kong gibi ülkelerde kişi başına reel milli gelir yoksul ülkelerdeki tam 20 katı düzeyinde.
- Ülkelerarası gelir dağılımındaki adaletsizlik yanısıra gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ülke içinde nüfusun yüzde 20'lik kesimlerinin milli gelirden aldıkları paylar arasında ciddi farklılıklar mevcut. Örneğin, Brezilya'da nüfusun en alt yüzde 20'lik kesiminin milli gelirden aldığı pay sadece yüzde 2.1 olarak hesaplanmış bulunuyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı adlı kuruluşun hesaplamalarına göre Brezilya'da en yoksul yüzde 20'lik kesimin kişi başına milli geliri sadece 574 Dolar düzeyinde. Oysa bu ülkede kişi başına milli gelir 5370 Dolar düzeyinde.
- Tüm dünya ülkelerinde nüfusun en alt yüzde 20'lik yoksul kesiminin milli gelirden aldığı pay yüzde 10'un altında bulunuyor. ABD'de en yoksul kesimin payı yüzde 4.7, İngiltere'de 5.8; Kanada'da 5.7 Avustralya'da 4.4; Fransa'da 5.6; Danimarka'da 5.4 olarak hesaplanmış bulunuyor. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de durum pek farklı değil .

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1996 yılında yayınlanan raporunda ilk kez “gelir yoksulluğu” kavramı dışında “sosyal imkanlar yoksulluğu” adını verdiği yeni bir kavramı gündeme getirmiştir.¹³⁵ Bu

¹³⁵ Coşkun Can Aktan: “Paternalizm Yoksulluk Sorununa Çözüm mü?”
(<http://www.canaktan.org>)

kavram, yoksulluğu parasal gelir yönü ile değil, bireylerin insani gelişme için gerekli temel ihtiyaçlara ne ölçüde sahip oldukları yönünden ele alıp ve ölçmeye çalışmaktadır.

UNDP tarafından geliştirilen “Sosyal imkanlar yoksulluğu” başlıca üç ölçütten hareketle ölçülmektedir.¹³⁶

- İlk kriter “sağlıklı üreme imkanı”: Uzman sağlık personeli olmaksızın gerçekleştirilen doğum yüzdesi, sağlıklı üreme imkanına bireylerin ne ölçüde sahip olduklarını ortaya koymaktadır.
- İkinci kriter “sağlıklı büyüme ve yeterli beslenme imkanı”: Bu kriter ise 5 yaşın altında olan ve uluslararası standartlarda gerekli kiloya sahip olmayan, dolayısıyla yeterli beslenemeyen çocukların yüzdesi esas alınarak ölçmektedir.
- Üçüncü kriter ise “okuma yazma imkanı”: Araştırmada genel okuma yazma oranı yerine sadece 15 yaş ve üstünde olan kadınların okuma yazma oranları dikkate alınmaktadır.

Bu üç kriter için hesaplanan yüzdeler tek bir yüzdeye dönüştürülüp “sosyal imkanlar yoksulluğu indeksi” olarak adlandırılmaktadır.¹³⁷

UNDP, 1996 yılında yayınladığı raporda dünyada 101 ülkede sosyal imkanlar yoksulluğunu ölçmüştür. (Gelişmiş ülkelerin pek çoğunun araştırma dışında bırakılmasının nedeni bu ülkelerde sosyal imkanlar düzeyinin yeterince yüksek düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır.) Araştırmaya göre

¹³⁶ Şener ÖZŞAHİN: “Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan”, SHP (Sosyal Demokrat Halk Partisi), (Temmuz 2002, Ankara)

¹³⁷ Metin BERBER: “Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, (<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag.d oc>)

101 ülke arasında sosyal imkanlar yoksulluğu yönünden dünyada en alt sırada Nepal yer almaktadır. 101 ülke içerisinde sosyal imkanlar indeks sıralamasında en iyi durumda olan ülke Şili'dir. Ülkemiz sosyal imkanlar yoksulluğu indeks sıralamasında 31. sırada yer almaktadır.¹³⁸

UNDP'nin 8 Temmuz 2003'te New York'ta hazırlanan raporunda¹³⁹, dünya liderlerinin, 2015 yılına kadar yüz milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarma yolundaki iddiaları yer almaktadır.¹⁴⁰ Rapor'un başyazarı Sakiko Fukuda-Parr bu konudaki görüşünü "Yoksulluğun engellenemez hiçbir tarafı yoktur" diyerek ifade etmektedir. Ama bunun için, yoksul ülkeler geniş kapsamlı reformları gerçekleştirmeleri ve zengin ülkelerin de yardımlarını arttırmaları ve ticaret ortamındaki kuralları geliştirmeleri gerekmektedir.¹⁴¹

"Binyıl Kalkınma Hedefleri (Milenyum Hedefleri)", yoksulluğa yirmi birinci yüzyıl içinde son vermek amacıyla, zengin ve yoksul ülkeler arasında ortaklıklar kurulması için çağrıda bulunarak dünya liderleri tarafından tarihi "Binyıl Zirvesi"nde kabul edilen "Milenyum Bildirgesi"ne dayanan hedeflerdir.¹⁴² 2003 yılı İnsani Gelişme Raporu, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşabilmek için, Yeni Binyılın Kalkınma Sözleşmesi adlı yeni bir eylem planı önermektedir.¹⁴³ Birleşmiş Milletler'e üye bütün ülkeler tarafından onaylanan bu hedefler, 2015 yılına kadar mutlak yoksulluk sınırı altındaki insan sayısını yarı yarıya azaltmak ve HIV/AIDS salgınının yayılmasını önlemek gibi zamana dayalı önemli amaçları kapsamaktadır.

¹³⁸ Coşkun Can Aktan: "Sosyal İmkanlar Yoksulluğu ve Türkiye'nin Konumu", (<http://www.canaktan.org>).

¹³⁹ UNDP, *Human Development Report*, (2003).

¹⁴⁰ "Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar", (<http://www.denizfeneri.org.tr>).

¹⁴¹ "Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar", (<http://www.denizfeneri.org.tr>).

¹⁴² D.KOCAÖZ, F.TAŞTEKİN, F.KAHRAMAN, T.KAĞAN, M.DEVECİ, M.GÖKTEN, D.ASLAN: "Birleşmiş Milletler "Binyıl Kalkınma Hedefleri", Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, (www.hacettepem.org.tr/makaleler.php?a=&b=9&mNo=183 - 30k -).

¹⁴³ "Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar", (<http://www.denizfeneri.org.tr>).

Küresel gelişmenin birçok ülkede etkilerini göstermesine karşın, 2003 İnsani Gelişme Raporu, bazı yoksul ülkelerin insani gelişme indekslerinde beklenmedik gerilemeler kaydetmektedir. Bir milyardan fazla insan hala yoksulluk içinde yaşamaktadır ve bir çoğu için de yaşam koşulları hızla daha kötüye gitmektedir.¹⁴⁴ Rapora göre, eğer 2015 yılı belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri tüm dünyayı kapsıyorsa, yaşanan bu kalkınma krizi, yalnızca yoksul ülkeleri değil zengin ülkeleri de ilgilendirmelidir.

“Binyıl Kalkınma Hedefleri”ne ulaşılması açısından, büyük zorluklarla karşılaşılacak ve öncelikli çaba gösterilmesi gereken iki tip ülke bulunmaktadır:¹⁴⁵

1. Hedeflere yönelik ilerleme sağlayamayan yoksul ülkeler (öncelikli ülkeler),
2. Genelde iyi durumda olan ve fakat yoksul grupların ihmal edildiği ülkeler.

2003 İnsani Gelişme Raporu, ayrıntılı bir ‘Binyıl Kalkınma Kavramı’ önermektedir. Binyıl Kalkınma Kavramı, yoksulluğa karşı savaşımında stratejik bir yaklaşım önermektedir. Bu çerçevede Gelişmekte olan ülkeler yoksulları destekleyen politikalar benimseyip hedeflere yönelik çalışmaları planlamalı, zengin ülkeler de bu reformları daha fazla kaynak ve ticaret imkanı sağlayarak desteklemelidir. Ayrıca ister zengin ister yoksul olsun, tüm ülkeler Binyıl Kalkınma Hedeflerini ulusal ve küresel anlamda verdikleri kararların merkezinde tutmalıdırlar. Rapora göre, gelirin artırılması ve yoksulluğun önlenmesi için kaynakların tahsis edilmesi gibi yerel çabalarla birlikte dış yardımların artırılması, en yoksul ülkelerin bile Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşabilecek adımlar atmalarına yardımcı olabilecektir.

¹⁴⁴ “Yeni Binyılın Kalkınma Hedeflerine 2015 Yılına Kadar Ulaşılması: İlerleme İçin Önerilen Tablolar”, (<http://www.denizfeneri.org.tr>).

¹⁴⁵ D.KOCAÖZ, F.TAŞTEKİN, F.KAHRAMAN, T.KAĞAN, M.DEVECİ, M.GÖKTEN, D.ASLAN: “Birleşmiş Milletler “Binyıl Kalkınma Hedefleri”, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, (www.hacettepem.org.tr/makaleler.php?a=&b=9&mNo=183 - 30k -).

2003 İnsani Gelişme Raporu ayrıca, yoksul ülkelere, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşp ulaşamayacaklarını değerlendirmeleri ve bu hedefleri varolan kalkınma planlarına ulaşmak için basamak olarak kullanmalarını önermektedir.

2004 yılında Türkiye için hazırlanan İnsani Gelişme Raporu'nda¹⁴⁶ ise Bilişim ve İletişim Teknolojilerinin Türkiye'nin insani gelişme düzeyinin yükselmesine de çok büyük katkı sağlayacağı, Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin yaratacağı fırsatlarla yoksul insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi söz konusu olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu rapor ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

7 Eylül'de yayınlanan 2005 İnsani Gelişme Raporu, dünyadaki yoksulluk ve eşitsizlikler açısından gelinen durumu şu ifadelerle değerlendirilmektedir.¹⁴⁷

“..Birçok ülke hedeflerin çoğundan son derece uzak. “Gelişme”, özellikle derin eşitsizliklerin olduğu bazı kilit alanlarda bir hayli “sendeliyor”. Hiçbir diplomatik formülasyon ya da iyi niyetli telkin karanlık bilânçoyu gizleyemez. Yoksullara verilen sözden dönüldü, hem de daha şimdiden. Zengin ülkeler yoksul ülkeleri görmezden gelmeye devam ediyor ve dünya yoksulları dünya refahından adil bir pay alamıyor. Bu şekilde devam edilirse önümüzdeki on yıl da önceki 15 yıldan farklı olmayacak ve insani gelişim adına çok uzağa gidilemeyecek ...”

Raporda, en zengin 500 kişinin serveti en yoksul 416 milyon insanınkine eşit olduğu belirtilmekte. Bu uç örnek bir yana, dünya nüfusunun % 40'ını oluşturan 2 milyar insan günde 2 dolardan az gelirle -dünya yıllık

¹⁴⁶ Raporun tamamına (http://www.un.org.tr/undp_tur/pdf/nhdr/2004/nhdr_turkey2004.pdf) adresinden ulaşılabilir.

¹⁴⁷ UNDP, **Human Development Report**, (2005). (Aktaran: “Yoksulluk Kurumsallaşıyor”, Sosyalist Demokrasi, sayı 22, (www.sosyalistdemokrasi.org/sosdem/22/11yoksul.htm -55k)

gelirinin % 5'i- yaşamaya çalıştığı, en zengin % 10'luk dilimdeki insanların ise gelirin %54'üne sahip olduğu ifade edilmektedir.

İnsani gelişme sicilinin de yer aldığı rapordaki tespitlere göre;¹⁴⁸

“1990'dan bu yana 130 milyon insan aşırı yoksulluktan kurtuldu. 2.5 milyar insan halen günde 2 dolardan az parayla yaşamak durumunda, 1990'larda yoksulluğun azaltılması süreci yavaşladı. Senede 2 milyon daha az çocuk ölümü varken, halen her sene 10 milyon önlenebilir çocuk ölümü gerçekleşiyor. 30 milyon daha fazla çocuk okullara kaydoldu, ancak halen 115 milyon çocuk okula gidemiyor. 1.2 milyar insan temiz suya erişim kazandı. 1 milyardan fazla insan halen güvenli suya erişime sahip değil, 2.6 milyar insan sağlıklı koşullara erişemiyor. Toplam olarak neredeyse 900 milyon nüfusa sahip olan 50 ülke, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin en az bir tanesi konusunda geri kalmış durumda. Bu ülkelerin 24'ü Afrika kıtasının güneyinde bulunuyor. Toplam 1.2 milyar nüfusa sahip olan diğer 65 ülke ise 2040 yılına dek en az bir adet Binyıl Kalkınma Hedefi konusunda geri kalma riski taşıyor. Başka bir deyişle, hedefe bir kuşak boyunca daha ulaşamayabilirler. Yoksulluğu azaltma hedefi çerçevesinde, şu andaki eğilimler devam ederse 2015'de aşırı yoksulluk koşullarında yaşayan 827 milyon kişi olacak. Bu rakam, kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılması durumundakinden 380 milyon daha fazla, 1.7 milyar kişi ise günde 2 ABD Doları ile yaşıyor olacak.”

Rapor, aşırı eşitsizliğin, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve daha geniş kapsamlı insani gelişme hedeflerine doğru kaydedilen herhangi bir ilerlemenin frenlenmesine sebep olduğunu savunmaktadır. Rapora göre, dünya nüfusunun en yoksul % 40'ı günde 2 ABD Dolarından daha az parayla

¹⁴⁸ UNDP, **Human Development Report**, (2005). (Aktaran: “Türkiye İnsani Gelişimde 94. Sırada”, Kanal D Haber, www.kanald.com.tr/haber/guncel/2005.09.07/dervisin.shtml - 58k-)

geçinmekte, bu da bütün dünyadaki toplam gelirin sadece % 5'ine karşılık gelmektedir.

2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu'nda, güç dengesizliği, yoksulluk ve küresel su krizine dikkat çekilmektedir.¹⁴⁹ “Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi” başlığını taşıyan 2006 yılı raporunda, ciddi bir krizi önlemek için kırsal kesimde yaşayan yoksulların haklarını desteklemek, sulamaya ve yeni teknolojiye ulaşmalarına ve önlenmesi mümkün olmayan iklim değişikliklerine uyum sağlamalarına yardımcı olmak gibi acil önlemler önerilmektedir.¹⁵⁰ Ağırlıklı olarak dünyadaki su krizinin ele alındığı raporda dünyada milyonlarca kişinin temiz suya erişimi olmadığına, bunun suyun kıtlığından değil, yoksulluğun, eşitsizliğin ve başarısız hükümet politikalarının bu insanların üstüne ki lit vurmasından kaynaklandığına işaret edilmektedir.

Her yıl 2 milyon çocuğun temiz su ve tuvalete sahip olmadığından öldüğüne dikkat çekilen raporda, 2004 yılında ishalden ölen çocukların toplamının, 1990'larda her yıl silahlı çatışmalarda ölen çocukların toplamından altı kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Sorunun kaynağı ülkeden ülkeye değişse de, su ve sağlıksız yaşam krizlerinden en çok etkilenenlerin genelde yoksulların krizi olduğu görüşünün dile getirildiği raporda, temiz suya erişimi olmayan her üç kişiden ikisinin günlük gelirin 2 doların altında olduğu, üç kişiden birinin gelirin ise günde 1 doları ancak bulduğu saptanmıştır.

Giderek zenginleşen dünyada, bir milyardan fazla kişinin temiz suya erişemediğini, 2.6 milyar kişinin de sağlıklı yaşama koşullarından yoksun olduğuna, 850 milyon kişinin açlık ve kötü beslenmeyle karşı karşıya olduğuna ve her yıl, yaklaşık 1.8 milyon çocuğun kirli sulardan ve yetersiz sağlık koşullardan kaynaklanan ishal ve diğer önlenabilir hastalıklar yüzünden

¹⁴⁹ UNDP, **Human Development Report**, (2006).

¹⁵⁰ **2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu**,
(<http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/BM/2006kureselinsanigelismeraporu.pdf>).

öldüğüne işaret edilmiştir. Birçok ülkede temiz suya erişimin halk arasındaki dağılımının, zenginliğin dağılımıyla paralel gittiğine dikkat çekilen raporda, yoksul insanların, temiz suya erişememekle kalmayıp erişebildikleri temiz su için, zenginelere oranla daha çok para ödediğine de dikkat çekilmektedir.

UNDP'nin 2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu'nda 102 ülke için, yoksulluğu ve sosyal dışlanmışlığı ölçen bir birleşik endeks olan "İnsani Yoksulluk Endeksi"ne yer verilmiştir. Türkiye ise 102 ülke arasında yüzde 9,8'lik bir yoksulluk oranıyla 21. sırada yer almıştır.¹⁵¹

1.4.2. Dünya Bankası ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi

Nüfusunun önemli bir kısmı yoksulluk sınırının altında bulunan ülkelere kaynak, teknik yardım ve politika önerisi sağlayan kalkınma amaçlı bir kurum halini alan Dünya Bankası, 1970'li yıllarla birlikte yoksulluk sorunuyla ilgilenmeye başlamıştır. 1970'li yılların başında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte hareket eden Banka neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasında, finansal liberalizasyon, özelleştirme gibi görev üstlenmiştir.¹⁵² Değişen uluslar arası ekonomik koşullar nedeniyle 1990'ların sonunda "Yoksulluğu Azaltma Stratejisi" girişimiyle başlatılan çalışmalarla birlikte, yoksulluk Dünya Bankası'nın önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur.¹⁵³ İlk olarak, 1990 yılında yayınlanan "Dünya Kalkınma Raporu" rapor, özel olarak yoksullukla mücadeleye ayrılmıştır. Bu raporun yoksullukla mücadele konusundaki vurguları şu konular üzerinde olmuştur:¹⁵⁴

¹⁵¹ "Türkiye İki Basamak Daha Gelişti",

(www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=204137&tarih=10/11/2006 - 33k -).

¹⁵² Özlem ÖZKAN: "Dünya Bankası Türkiye'de yoksulluğu Araştırıyor", **Toplum ve Hekim**, 19, 1 (Ocak-Şubat 2004), 27.

¹⁵³ Coşkun Can AKTAN: "Dünya Bankası Grubu, Yoksulluğun Azaltılması İçin Stratejiler" **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Ankara 2002).

¹⁵⁴ Aktaran: Ayşe Meral UZUN: "Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2, (2003), 160-161.

- Banka, hiçbir ülkenin ekonomik büyüme olmadan yoksulluğu azaltamayacağını savunmaktadır. Büyümenin nimetlerinden yoksulların yararlandırılması için eğitim, sağlık ve aile planlamasına ağırlık vermektedir. Özellikle burada kadınların eğitime ağırlık verildiği görülmektedir.
- Bankanın 1980'li yıllardan beri izlediği yapısal denge politikalarının gelişmekte olan dünyada yoksulları olumsuz etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla Banka, ekonomik reform ve makro ekonomik denge konusunda ısrarını sürdürmesine karşın, bu politikaların yoksullar üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek amacıyla zarar görebilecek kesimler için güvenlik ağıları oluşturulması, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetlere daha çok pay ayrılması ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması gibi önlemlerin alınması istenmektedir.
- Yoksulluğun azaltılması için bu kesimlerin proje dizaynı ve uygulamasına katılımları sağlanmalı ve bu amaçla sivil toplum kuruluşları güçlendirilmelidir. Yoksulların yönetime daha etkin ve aktif katılımları için demokrasinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Banka ayrıca, yoksullar için yaratabileceği olumsuzluklar açısından çevrenin korunmasına da büyük önem vermektedir.
- Bankanın yoksulluğun azaltılmasına dönük olarak borç verme hedefi de giderek öne çıkarmaktadır. Özellikle, yoksullukla mücadele kapsamında beşeri kaynakların geliştirilmesi, kırsal bölgelerdeki temel altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, sosyal sektörlere daha fazla kaynak sağlanması ve çevrenin korunması gibi alanlarda kaynak sağlama eğilimindedir. Ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasındaki ilişki dikkate alınmakta ve bunlar beraber değerlendirilmektedir. Zaten 1990'lı yıllardan itibaren bankanın izlediği kalkınma stratejileri insana yatırım yapma hedefine yöneliktir.

Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar zamanla farklılaşma göstermiştir. 1970'li yıllarda özellikle azgelişmiş ülkelerin kentsel ve kırsal alanlarının bütünleşerek gelişmesini sağlamaya yönelik projelere öncelikli olarak krediler verilmesi suretiyle yoksulluğun azaltılması hedeflenmiştir.¹⁵⁵ Banka son yıllarda yoksulluğun azaltılmasında ekonomi dışı boyutlara daha fazla ilgi duymaya başlamıştır.¹⁵⁶ Dünya Bankası "World Development Report 2000–2001: Attacking Poverty" başlıklı raporun hazırlanması aşamasında, dünyanın 60 ülkesinden 60.000'i'n üzerinde yoksul erkek ve kadının oluşturduğu deneyimleri bir araya getiren bir araştırma yapmıştır. Yapılan bu araştırma (the Voices of the Poor) sonucunda yoksul insanların perspektifinden, yoksulluk istatistiklerin arkasındaki insan deneyimlerinin gözler önüne serildiği iddia edilmiştir.¹⁵⁷ Araştırmanın sonuçlarına göre "yoksulluk çok yönlü ve ekonomi-dışı boyutları önemli bir olgudur; daima bir mevkî ve sosyal gruba özgüdür ve bu özgüllüklerin farkında olmak ise yoksullukla mücadelede tasarlanacak politika ve programların temelini oluşturmaktadır".¹⁵⁸ Bahsedilen çalışmada yoksul insanların yaşamlarını "güçsüzlük ve sesini duyuramamak" gibi niteliklerle karakterize etmenin mümkün olduğundan söz edilmektedir. Aynı zamanda kamu kurumlarıyla eşgüdüm içinde özellikle sivil toplum örgütleri ve yerel kurumlarla sorununu çözmeye yönelik öneriler öne çıkarılmakta ve böylece yoksulların sistemden dışlanması engellenmeye çalışılmaktadır. Dünya Bankası'nın 2000 yılında yoksulluk ve kalkınma ile ilgili yayınladığı Kalkınma Raporunda¹⁵⁹, yoksullukla daha etkin bir şekilde mücadele etmeleri için düşük gelirli ülkelere yardım etmeye yönelik eylem programlarının, gelecek yıllarda, banka stratejisinin bazı temel unsurları arasında yerini alacağı ifade edilmektedir.

¹⁵⁵ Alkan SOYAK: "Yoksullukla Savaşın Sahte İkiz Melekleri"

(<http://www.guvernecinevi.net/yazilar.asp?ID=1319&h=1>), (15.09.2006).

¹⁵⁶ Ahmet Haşim KÖSE: "Dünya Bankası ve Benzer Kuruluşların Raporlarında Yoksulluk Ne İçin ve Ne Zaman Var?", *Toplum ve Hekim*, 19, 1 (Ocak-Şubat 2004), 23-26.

¹⁵⁷ Alkan SOYAK: "Yoksullukla Savaşın Sahte İkiz Melekleri"

(<http://www.guvernecinevi.net/yazilar.asp?ID=1319&h=1>) (15.09.2006)

¹⁵⁸ World Bank, **World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty**, (New York).

¹⁵⁹ World Bank, **Poverty Reduction and the World Bank Progress in Fiscal 1999**, (August 10, 2000). (Aktaran: Coşkun Can Aktan: "Dünya Bankası, Yoksullukla Mücadele Eylem Programının Unsurları 10 Ağustos 2000", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Ankara 2002).

Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltma stratejileri, 2000 yılında yayınladığı raporda daha ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir :¹⁶⁰

“Yoksulluğun doğası ve konumunun anlaşılması: Stratejilerinin formüle edilmesi kimlerin yoksul olduğunun, nerede yaşadıklarının ve geçinme kaynaklarının ne olduğunun anlaşılması ile başlar. Yoksulluk çok boyutludur, düşük gelir seviyesine sahip olmak, daha az sağlık hizmeti tüketimi, eğitimden mahrum olma ile erkek-kadın eşitsizliği, güvenliğin olmaması, güçsüzlük ve sosyal dışlama gibi zenginliğin maddi olmayan diğer boyutlarını içerir. Yoksulluğun doğasının iyi bir şekilde anlaşılması yoksulluğun belirleyicilerinin kapsamlı bir biçimde araştırılmasına olanak sunar.

Yoksulluğun üzerinde etkiye sahip olan kamusal faaliyetlerin seçilmesi: Yoksulluğun belirleyicileri ve doğasının kesin bir biçimde anlaşılması seçilen yoksulluk amaçları üzerindeki beklenen etkilere göre potansiyel kamusal faaliyetlere öncelik verilmesine imkan sağlar. Sosyal sektör programları genellikle yoksulluğun azaltılması stratejisinin makro ekonomik konulardaki faaliyetler ile kırsal kalkınma, yerel alt yapı, özel sektörün kalkınması ve istihdam yaratılması gibi diğer sektörlerdeki faaliyetlerin yanı sıra güvenliğin sağlanmasına yönelik faaliyetler etkin bir öneme sahip olacaklardır. Önemli faaliyetlerin seçilmesi ülke ile ilgili verilere ve ülkelerarası tecrübelerle dayanacaktır.

Elde edilen sonuçlara ilişkin göstergelerin seçilmesi ve izlenmesi: Seçilen yoksulluk sonuçları için göstergelerin seçilmesi ve izlenmesi alı nan tedbirlerin beklenen etkilere sahip olup olmadığını değerlendirmek açısından son derece önemlidir. Düzenli bir şekilde gözlemlerin yapılması politikaların gerektiğinde düzeltilmesini sağlar. Göstergelerin seçimi ve bunların

¹⁶⁰ Coşkun Can Aktan: “Dünya Bankası, Yoksullukla Mücadele Eylem Programının Unsurları 10 Ağustos 2000”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** , Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Ankara 2002).

gözlemlenmesi saydam ve katılımcı bir şekilde yapılmalıdır. Bu şekilde yapılırsa stratejisinin etkilerinin nasıl değerlendirileceği konusunda geniş bir toplumsal uzlaşmanın oluşmasına yol açar. Uluslararası Kalkınma Amaçları ülkeye özel amaçlar ve göstergelerin seçiminde yararlı bir ayrılma noktası sağlamaktadır. Elde edilebilen veri kaynakları ve göstergeler veri koleksiyonu ve analizlerin ülkenin istatistik kurumuna gereksiz bir yük yüklemeksizin etkili bir şekilde yapılabilmelerini sağlamak için yeniden gözden geçirilmelidir.”

Yoksulluğun azaltılmasını hedefleyen Dünya Bankası, bu konudaki ilkelerini ve bu ilkeleri benimseyen ülkelerin yoksulluğu azaltma konusundaki stratejilerini, “Kapsamlı Kalkınma Programları” sayesinde nasıl gerçekleştirileceğini ifade etmek için, 2000 yılında yayınladığı rapordaki bir çizelgede şu şekilde açıklamıştır:¹⁶¹

1. Süreç ülkeler tarafından yürütülmelidir:

- Yoksulluğu azaltma stratejisine bir ülkenin sahip lik yapması fevkalade önemlidir.

- Ülke koşullarına uygun hale getirilen yoksulluğ u azaltma stratejisinin kabul edilmesi ve denetlenmesine sivil toplumun geniş ölçüde katılması bu stratejilerin sürekli olarak uygulanmalarını sağlar.

2. Stratejiler hedeflenen sonuçların gerçekleştirilmesini amaçlamalıdır:

- Yoksulluğun doğasının ve belirleyicilerinin anlaşılması ve yoksulluğun azaltılmasına yardım eden kamusal faaliyetler etkin bir stratejinin oluşturulması için gereklidir.

¹⁶¹ World Bank: **Poverty Reduction and the World Bank Progress in Fiscal 1999** , (10 August, 2000).

- Temel sonuçlar ve ara göstergeler de dahil olmak üzere yoksulluğun azaltılmasına yönelik orta ve uzun vadeli amaçlar, politikaların iyi dizayn edilmesi ve verimlilik ve hesap verme sorumluluğunu artırmak suretiyle etkin bir biçimde uygulanmasını gerektirir.

3. Stratejiler kapsamlı olmalıdır:

- Yoksulluğun daimi bir şekilde azaltılması hızlı bir iktisadi büyüme, makro-ekonomik istikrar, yapısal reformlar ve ülkelerin daha yüksek bir sürdürülebilir büyümeye girmeleri için gerekli olan sosyal istikrar olmaksızın mümkün olamaz.

- Yoksulluk çok boyutludur; yoksulların büyümenin getirilerinden pay almasını, kapasitelerini ve refahlarını artırmalarını ve maruz kaldıkları risklerin azaltılmasını sağlamak için spesifik eylemlerin gerçekleştirilmesi gereklidir.

- Yoksulluğu azaltma stratejisi kurumsal, yapısal ve sektörel müdahalelerini tutarlı bir makro ekonomik çevre ile entegre etmelidir.

4. Stratejiler uzun vadeli bir perspektifi benimsemelidir:

- Yoksulluğun azaltılmasının, yönetim ve hesap verme sorumluluğunu güçlendirmeye yönelik çabalar da dahil olmak üzere, kurumsal değişimi ve kapasitenin artırılması gerektiğini ve bu nedenle uzun vadeli bir süreç olduğunu kabul ederek orta ve uzun vadeli bir bakış açısı benimsemelidir.

- Orta-vadeli taahhütlerde bulunmaya yönelik ulusal ve uluslararası ortakların istekliliği yoksulluğun azaltılması stratejisi için ortaya koyacakları desteğin verimliliğini artırır.

5. Stratejiler saydamlık içinde geliştirilmeli ve işbirliği içinde uygulanmalıdır:

- Devletin bir strateji geliştirmesi Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun yanı sıra bölgesel kalkınma bankaları ve diğer çok taraflı ve iki taraflı yardım kurumları, hükümet dışı örgütler, akademiler, uzman danışmanlar ve grupları ve özel sektör örgütlerinin çalışmalarının daha iyi bir şekilde koordine edilmesi için bir ortam sağlayacaktır.

- Sivil toplum ve medya halkın süreç ve konuları bütün ayrıntılarıyla aydınlatmasını, bilgilendirilmesini ve eğitilmesini artırmak için önemli bir role sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELE

2.1. Türkiye'deki Kentleşme ve Beraberinde G etirdiği Toplumsal Yapı

Kentleşme dar anlamda, kent sayısının ve kent nüfusunun artması olarak tanımlanmaktadır. Kentleşmenin bu tanımı, nüfus artışıyla ilgilidir. Özellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru yoğun bir şekilde yaşanan göç olayı bu sürecin en temel özelliğidir. Oysa ortak görüş, kentleşmenin yalnızca bu şekilde bir nüfus hareketi olarak görülmesinin durumu analiz etmekte eksik olduğu yönündedir. Çünkü, kentleşme bir toplumun ekonomik ve doğal yapısındaki değişimlerden de kaynaklanabilir. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketinin kaynağını oluşturan ekonomik , toplumsal ve kültürel değişimlere de yer vermek gerekir.¹⁶² Kentleşmenin bu yönün dikkate alınarak geniş bir tanımı şöyle yapılabilir: Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir. ”¹⁶³

Batıda kentleşmenin ortaya çıkışını feodal dönem sonrasıyla, yaygınlaşmasını ise sanayi devrimi sonrasıyla başlatmak mümkündür. Batı toplumlarının, 18. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasında geçen 150 yıllık dönemde yaşadığı kentsel değişimlere uyum sağlaması kolay olmuş; kurumsal ve kültürel dönüşümler de bu hızla paralel bir biçimde gerçekleşmiştir.¹⁶⁴ Ülkemizde ise Batı'dan farklı olarak kısa zamanda köklü nüfus hareketlerinin yaşandığı, buna paralel olarak da kentte hem demografik ve ekonomik hem de sosyo-kültürel bir değişimin varlığı açıkça ortadadır.

¹⁶² Ruşen KELEŞ: **Kentleşme Politikası** (Ankara, 2002),1.

¹⁶³ Metin ERTEN: **Nasıl Bir Yerel Yönetim**, (Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1999), 31.

¹⁶⁴ Oğuz IŞIK: “1980 Sonrası Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, **Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 13, (, İletişim Yayınları, İstanbul 1996) 782.

Kapitalist modernleşme sürecini genellikle dışsal dinamiklerin etkisiyle yaşayan az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bizim ülkemiz de gelişmiş ülkelerin 150 yılda yaşadığı bu süreci 2. Dünya Savaşı sonrası birkaç on yılda yaşamış olması nedeniyle bu hızlı değişim sürecine ayak uyduramamıştır.¹⁶⁵ Tarık Şengül, kentlerin İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşadığı dönüşüme ilişkin olarak, gerek gelişmiş gerekse de azgelişmiş ülkelerde, iki temel dönem tespit etmektedir:¹⁶⁶ İkinci Dünya Savaşından 1970'li yılların sonlarına kadar süren birinci dönemde, kentlerin üstlendiği işlevler açısından birincil olarak emeğin yeniden üretimi ön plana çıkmaktadır: "Emeğin Kentleşmesi". 1980li yıllarda başlayıp halen süren ikinci dönem ise, sermayenin yeniden üretimi birincil olarak ön plana çıkmaktadır: "Sermayenin kentleşmesi".

Türkiye'nin gelişmiş Batı ülkelerine nazaran farklı şekilde yaşadığı sanayileşme süreci sonunda kırdan kente doğru yapılan göçler ve beraberinde getirdiği hızlı ve plansız kentleşme bir dizi problemi (gecekondulaşma, yetersiz altyapı, kent yoksulluğunu artması v.b.) beraberinde getirmiştir. Özellikle kentsel alanların çeşitli olanaklar açısından yetersizliği bu sorunlu kentleşmeyi temel toplumsal sorunlardan biri haline getirmiştir.

Bu sorunlu kentleşmenin ardında yatan temel öge Türkiye'de sanayileşme ile kentleşme arasında bir uyumun olmamasıdır. Sanayileşmiş ülkelerde sanayi, kentlerde bir çekim gücü yaratmakta ve bu durum kırdan serbest kalan işgücüyle denge içinde olmaktadır; ancak diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de kentleşme kırsalın itmesi ile meydana gelmektedir.¹⁶⁷ "Türkiye'de kentleşme, sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde gelişmemesi ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçlara cevap verememesi nedeniyle sağlıklı

¹⁶⁵ Oğuz IŞIK: a.g.e., 782.

¹⁶⁶ Tarık ŞENGÜL: **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar** (WALD Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2001)

¹⁶⁷ Mustafa ÖKTEM: **Kent Çevre ve Globalleşme**, (İstanbul 2003), 192.

ve düzensiz bir biçim almaktadır.”¹⁶⁸ Kentlerde göç sonucu biriken nüfusunun işsizlik sorunu ortaya çıkmakta ve kentte iş arama yoluna düşmektedir. Çoğu kez mesleksiz olan kitlelerin ancak bir kısmı modern sektör (sanayi) içinde istihdam edilebilirken bir kısmı enformel sektör olarak adlandırılan (boyacılık, kapıcılık, işportacılık) hizmet sektörüne geçiş yapmaktadır.¹⁶⁹ Ayrıca bu kişilerin barınma sorunlarını da gecekondulu ile çözümlemeleri bugün çarpık kentleşme olarak adlandırdığımız kentleşme sorununu doğurmuştur.

“Bugün Dünyada ve Türkiye’de, kent ve çevre sorunlarının kökeni, hızlı ve çarpık sanayileşmeye, sürekli kâr olgusuna, teknolojinin insan ve doğa yararına kullanılmamasına dayanmaktadır... Bu bağlamda, insan nüfusunun büyük yoğunluğunun yaşadığı kentler, tüketim toplumunun, sürekli kâra dayanan “gelişmelerin” talan ve yağmanın sonucunda insana yabancılaşan mekanlar olmuştur. Bugün kentlerin en önemli sorunlarını oluşturan yoksulluk, göç, barınma sorunu alt yapı yetersizlikleri ve çevre kirliliği, merkezinde insan yaşamının ve ihtiyaçlarının değil, sermayenin ihtiyaçlarının bulunduğu bir sistemin ürünüdür. Kırdan kente göç ucuz emek ve işgücü hep sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda teşvik edilmiş ve bugün ülkemizde kentsel yaşam çevresi plansız yapılaşma, kaçak konutlar ve gecekondulu nüfus olarak adlandırılan (kent yoksulları) ile şekillenmiştir.”¹⁷⁰

Türkiye’de ve Dünyada yaşanan nüfus artışı ve hızlı kentleşmeyi ortaya koymak açısından aşağıdaki tablo ilgi çekicidir.

¹⁶⁸ Kemal GÖRMEZ: **Şehir ve İnsan**, (MEB yayını İstanbul 1991), 6.

¹⁶⁹ Doğan BIÇKI: “Kentleşme Sorunları ve Türkiye Özelinde Çözüm Önerileri”, **İş, Güç Dergi**, (Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi) (2003), cilt 5, sayı 2. (<http://www.isgucdergi.org>)

¹⁷⁰ Jean ROBERT: **Kent ve Halk – Kent Üzerine Alternatif Düşünceler**, Çev. Özgür Orhangazi, (Ütopya yayınları, Ankara 1999), 9.

Tablo 2: Çeşitli Ülkelere Ait Nüfus ve Kentleşme Oranları

Ülkeler	Toplam Nüfus (Milyon)			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)		Kentsel Nüfus/Toplam Nüfus (%)	
	1980	1998	2015*	1980-1998	1998-2015*	1980	1998
İtalya	56,4	57,6	54,4	0,1	-0,3	67	67
Japonya	116,8	126,4	124,4	0,4	-0,1	76	79
ABD	227,2	270,3	304,9	1,0	0,7	74	77
Fransa	53,9	58,8	61,1	0,5	0,2	73	75
Portekiz	9,8	10,0	9,8	0,1	-0,1	29	61
Arjantin	28,1	36,1	42,8	1,4	1,0	83	89
Meksika	67,6	95,8	120,8	1,9	1,4	66	74
Çin	981,2	1,238.6	1,388.5	1,3	0,7	20	31
Türkiye	44,5	63,5	77,9	2,0	1,2	44	73
Dünya	4,430.2	5,896.6	7,112.9	1,6	1,1	40	46

Kaynak: Worldbank, World Development Indicators 2000

* Tahmini rakamlar

Tablo 2’de görüleceği gibi ülkemizde hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaktadır. Örneğin: Dünyada 1980-1998 döneminde kentlerde yaşayan nüfusun toplam dünya nüfusuna oranı %40’dan %46’ya çıkarken (2025’de bu oranın %60 olacağı tahmin edilmektedir), Türkiye’de %44’den %73’e yükselmiştir. Dünya Bankasının aynı kaynağına göre, kentleşme oranını 1980-1998 döneminde 30 puan yükselten Türkiye, bu açıdan 132 ülke içinde üçüncü sırayı almıştır. Aynı dönemde Portekiz kentleşme oranını 32 puan attırarak %29’dan %61’e yükseltmiştir. Dünya bankasının “Dünya Kalkınma Göstergeleri 2000” raporunda yer alan verilere göre Türkiye’de kentlerde yaşayanların sayısı, 1980-1998 döneminde %143,4 oranında artarak 19,6 milyondan 47,7 milyona yükselmiştir.¹⁷¹

Ülkemizde kırsal alanlardan kentlere doğru yapılan göçün ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyal birçok nedeni mevcuttur. Dolayısıyla kentleşmeyle birlikte yaşanan kent sorunları da çok boyutludur. Bu nedenlerini açıklamada belli bir dönem “iter (kırsal) – çeker (kentler)” diyen

¹⁷¹ Tarık VURAL ve Ahmet ULUSOY: “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, **Belediye Dergisi**, 12 (Haziran 2001).

“mekanik bir analogi”den yararlanılmış ve kimileri “kırın itmesi”ni vurgularken kimileri ise “kent çekmesi”ni önemsemiştir.¹⁷² Kırsal alanın mahrumiyetliklerinden kaynaklanan nedenleri ifade eden itici nedenlerden kastedilen, tarımda makineleşme, ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmış olması, tarımda verimin azlığı ve toprağın gereğinden fazla parçalara ayrılmış olması durumlarıdır. Köylüyü kırsal alandan itmeye yol açan bu gelişmelere kentteki iyi yaşam koşulları da eklenince kente göç kaçınılmaz olmuştur. Kentlerdeki iş olanakları, sanayideki ücretler, büyük kentlerin eğitim ve sağlık olanakları ve toplumun kültürel değerleri (Örneğin, “İstanbul’un taşı toprağı altındır” sözündeki gibi) ise kentleri cazip kılan nedenlerdir ve kırdan kente göçün hızla sürmesine kaynaklık etmekte, kente olan göç dalgasını pekiştirmektedir.¹⁷³ İtici ve çekici öğeler birbiriyle etkileşim içindedirler. Son yıllarda tüm bu çekici öğelere ek olarak ülkemizde Güneydoğuda yaşanan sorunlar çerçevesinde güvenlik gerekçeleriyle de kırsal alanlar terk edilerek kentlere göç edilmektedir.

Ayrıca bu iki duruma ek olarak taşınım olanaklarındaki gelişmeyi ifade eden bir de “iletici” neden eklenmektedir. İletici güçlerle kastedilen, kırsal kenti birbirine bağlayan yolların gelişmesidir. Karayolu ve motorlu taşıt ulaşımının artması ile birlikte köy ve kent arasındaki her türlü ilişki yoğunluk kazanmış, ayrıca haber kanırları sayesinde de köyünün kentten “haberdar olma” ve buna göre karar almaları çabuklaşmış ve kolaylaşmıştır.¹⁷⁴ 1950’li yıllardan sonra Marshall yardımının da etkisiyle makineli karayolu yapımına girişilmiş, böylece Türkiye öncesiyle kıyaslandığında önemli bir karayolu ağına sahip olunmuştur. Bu dönemde, kırın kendi içine kapanık yapısı kırılarak, kırdan kente olan süreli veya daimi amaçlı göçler hızlanmıştır.¹⁷⁵

¹⁷² Özer BOSTANOĞLU: “Birinci ve Üçüncü Dünyalarda (Kentsel) Yoksulluk Üzerine”, **Amme İdaresi Dergisi**, 25/3, (Eylül 1992), 154.

¹⁷³ Ruşen KELEŞ: **Kentleşme Politikası** (Ankara, 2002), 26-33.

¹⁷⁴ Mümtaz PEKER: “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı” **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999), 296.

¹⁷⁵ Ruşen KELEŞ: **Kentleşme Politikası** (Ankara, 2002), 26-33.

Ancak Türkiye’de yaşanan kentleşme sürecinin nedenlerini ve bu süreçte yaşanan hızlı büyümenin ortaya çıkardığı yeni kent mekanlarındaki yoksulluk kavramını daha net olarak anlayabilmek için kentleşmeyi belli dönemler halinde incelemek daha açıklayıcı olacaktır.

2.1.1. 1980 Öncesi

Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de kentleşmenin evrimini, kapitalizmin gelişme aşamalarına ilişkin olarak önerilen¹⁷⁶ dönemleştirmeden hareket edilerek inceleyecek olursak, sermaye birikim süreçleri ve iktisat politikaları bakımından 1980 öncesi ve 1980 sonrası şeklinde bir ayırım yapılabilir. 1980 öncesi dönem ise Cumhuriyetin ilanından (1923), İkinci Dünya Savaşı bitimi ile başlayan ve pek çok bakımdan önemli bir dönüm noktası oluşturan 1950’li yıllara kadar ve ithal ikameci sanayileşmenin büyük ivme kazandığı 1950’li yıllardan, hemen her alanda önemli dönüşümlerin gerçekleştirildiği 1980’lere kadar olmak üzere iki dönemde incelenecektir.

2.1.1.1. 1923 – 1950 : Ulus Devletin Oluşması

Cumhuriyetin ilanı ile yeniden şekillenen yönetim sistemiyle birlikte ülkede kır – kent ayrımı şekillenme sürecine girmiştir. Hem modern bir ulus-devletin kuruluşu ve ulusal bir ekonominin inşası yönünde kalıcı adımların atılması, hem de mevcut sınırların büyük ölçüde çi zilmiş olması bakımından yerleşim sisteminin evriminde başlangıç yılı olarak alınmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Korkut BORATAV, (Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul 1989; İktisat Tarihi 1981-1994, Bugünkü Türkiye (Türkiye Tarihi, cilt:5) içinde, İstanbul 1995, 159-213), Haldun GÜLALP (Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet, İstanbul, 1993) ve Tarık ŞENGÜL’ün (Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar, WALD Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2001) dönemlendirmeleri dikkate alınmıştır.

¹⁷⁷ Faruk ATAY: “Türkiye’de Kapitalizmin Mekansal Dönüşümü”, Praksis (Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi), (Kent ve Kapitalizm) 2 (Bahar 2001), 56.

Bu dönemde sanayi ve kalkınma çabaları ufak çaplı olsa kentlerde büyümeye neden olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilk yılları her alanda bir yenileme ve toparlanmanın yaşandığı yıllardır. Türkiye, savaştan yeni çıkmıştı ve yoksulluk en büyük sorunlardan biriydi. Nüfusun % 80'inden çoğu köylüydü. Köylüler kapalı birimler halinde yaşayan, ürettiğini tüketen ve yoksulluk sınırının altında yaşayan, örgütsüz ve dağınık bir kitle durumundaydı. Ulaşım gelişmemiş, pazar ilişkileri oluşmamıştı. Petrol yalnızca gaz lambalarında kullanılıyordu. Makineli tarım, motor, enerji santralleri, fabrikalar, atölyeler, para piyasaları, bankalar, ticari kurumlar toplum yaşamına henüz girmemişti. Tren Eskişehir'den Ankara'ya bazen 22 saatte gidiyordu.¹⁷⁸ Şehirler birbirleriyle doğru dürüst bağlantısı olmayan büyük köyler durumundaydı. Isınma tandır, mangal ya da kürsü denilen bir tür sobayla yapılıyordu. Evlerde sıhhi tesisat yoktu. İçme suyu ilkel su kuyularından karşılanıyordu. Otomobil, kamyon, tramvay gibi araçlarla, toplu taşımacılık gibi kavramlar Anadolu'da bilinmiyordu. İnsanlar ulaşım aracı olarak at, eşek başta olmak üzere, şehirler arasında kağrı, şehir içinde ise yaylı, körük ve london denilen at arabalarını kullanıyordu. 1923 yılında, “kışın çamurdan geçilmez hale gelen”, yalnızca 139 bin kilometre “karayolu!” vardı; ülkenin tümündeki motorlu taşıt sayısı yalnızca 1500'dü.¹⁷⁹ Vali ya da jandarma komutanının manyetolu telefonundan başka hiçbir kişi ve kuruluşa telefon yoktu.¹⁸⁰

1923'le başlayan dönemde, önemli bir göç hareketi yaşanmamıştır. Dönem boyunca kentleşme dinamikleri zayıftır. Kırdan kente ve kentten kente cılız bir göç söz konusu olmuştur. Evlilikler, memur tayini, okul gibi nedenler göçün temel sebebi olmuştur. Kentli nüfusun oranı 1927'den 1950'ye kadar

¹⁷⁸ “Frunze'nin Ankara'daki Temas ve Müzakerelerine Ait Rapor” *Mejdunarodnaya Jins Dergisi*, sayı 7, 1961, (Aktaran: Ş.S.Aydemir “Tek Adam”, Remzi Kitabevi, 8. Basım 1983, 2.Cilt, 498.)

¹⁷⁹ Yahya S.TEZEL: *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul 1994), 128.

¹⁸⁰ Nezihe ARAZ: *Mustafa Kemal'le 1000 Gün*, (APA Ofset Basımevi, 2.Baskı, 1993), 137.

ancak % 3'lük artış göstermiştir.¹⁸¹ Kırdan kente göç, savaş sonrası dönemde tarımdaki mekanizasyonun etkisiyle başlayacak, sanayileşme ile bir likte hızlanacak; il merkezleri, yönetim ve kontrol işlevleri yanı sıra eğitim, kültür ve sağlık gibi kamu hizmetleri bakımından da etki alanlarındaki kırsal bölgeler nezdinde çekim merkezleri durumuna gelecektir.¹⁸²

Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda, başta Ankara olmak üzere yeni oluşan büyüme odaklarında hızlı nüfus artışları görülmüştür. DİE'nin (Devlet İstatistik Enstitüsü) 1959 yılında yayınladığı istatistik yıllığında bu durum açıkça görülmektedir:

Tablo 3: Büyük Şehirlerde Kentsel Büyüme

İller (kent merkezleri)	1927	1935	1940	1945	1950	1955
Ankara	74.784	122.720	157.242	226.712	288.537	451.241
İstanbul	690.857	741.143	793.949	860.558	983.041	1.268.771
İzmir	153.924	170.959	170.959	198.396	227.578	296.559
Adana	72.577	76.473	88.119	100.780	117.642	168.628

Kaynak: DİE, "İstatistik Yıllığı", (Ankara, 1959), 97

2.1.1.2. 1950 – 1980: Emeğin Kentleşmesi

Cumhuriyet tarihinin kentleşme ve kentleşmeye bağlı sorunları 50'li yıllarda başlamaktadır. Türkiye'de 1950'li yıllardan beri hızlanan köyden kente göç olgusu, bu dönemde ülkenin kırsal kesiminde görülen ekonomik ve toplumsal alanlarda görülen değişme ile başladığı ve gittikçe hızlanarak devam ettiği görülmektedir. 2 Dünya Savaşının bitimi ile Türkiye'nin dünya

¹⁸¹ Ahmet İÇDUYGU ve İbrahim SİRKEÇİ: "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999), 250-251.

¹⁸² Faruk ATAY: "Türkiye'de Kapitalizmin Mekansal Dönüşümü", **Praksis** (Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi), (Kent ve Kapitalizm) 2 (Bahar 2001), 58.

sistemine katılma çabaları, tarımın makineli ve modern hale geçmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, toprakların miras vb. yollarla el değiştirilerek zenginlerin ellerinde birikmesi, ulaşım alanlarındaki iyileştirilmeler bayındırlık alanlarındaki yatırımlar sebebiyle kırsal alanlardan kentlere doğru göç başlamıştır.¹⁸³

İkinci dünya savaşının ardından Marshall yardımı olarak adlandırılan yardım programı uygulamaya konulmuştur. Bu yardımla birlikte tarımda makineleşme süreci yaşanmış aynı zamanda kentlerdeki sanayileşme de desteklenmiştir. Gecekondulaşmanın ilk adımları da kentlerdeki enformel sektörlerde ve gelişen sanayi kollarında çalışan bu niteliksiz çalışanlar sayesinde atılmıştır. Yoksulluk bu dönemde, enformel sektörde çalışma ve gecekondulaşma ile yakından ilişki içindedir.

Tablo 4: Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kentleşme

Sayım Yılı	KENT		KÖY		TOPLAM
	Nüfus	%	Nüfus	%	
1927	3.305.809	24.22	10.342.391	75.78	13.648.270
1945	4.687.102	24.94	14.103.072	75.06	18.790.174
1950	5.244.337	25.04	15.702.851	74.96	20.947.188
1960	8.859.731	31.92	18.895.089	68.08	27.754.820
1970	13.691.101	38.45	21.914.075	61.55	35.605.176
1980	19.645.007	43.91	25.091.950	56.09	44.736.957
1990	33.326.351	59.01	23.146.684	40.99	56.473.035

Kaynak: TÜİK İstatistiksel Tablolar, Şehir ve Köy Nüfusu. TÜİK Web sitesi
(http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=193)

¹⁸³ Ahmet İÇDUYGU ve İbrahim SİRKEÇİ: “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999), 251.

1950 yılına gelindiğinde nüfusumuz yaklaşık 20.950.000 kişi ve bunun %75'i kırd %25'i ise kentlerde yaşamaktaydı. 1950 yılından itibaren kentlerde nüfus artış hızı büyük oranlarda artmış, buna karşıt kırdaki nüfus artış hızı da düşmüştür. Nüfus oranları 1927 – 1960 yılları arasında kırsalda yaşayanların oranı % 57'den % 68'e gerilemiş, kent alanlarında nüfusun oranı ise % 24'den %31'e çıkmıştır. Bu tarihlerden itibaren gecekondulaşma sorunu da yaşanmaya başlamıştır. 1955 yılında 50 bin gecekondu ve buralarda yaşayan 250 bin kişi, 1960 yılında 240 bin gecekonduya ve de 1 milyon 200 bin kişilik nüfusa ulaşmıştır.¹⁸⁴

İkinci Dünya savaşından 1970'li yılların sonuna kadar uzanan dönemde, gerek gelişmiş gerekse de azgelişmiş ülkelerde, kentsel gelişmenin merkezinde emeğin yeniden üretimi sorunu vardır. Sermaye birikiminde ithal ikameci sanayileşme döneminin başladığı 1950'li yıllar pek çok açıdan dönüm noktası olmuştur. Sermaye birikim süreçleri ve egemen sınıfların şekillenmesi bakımından önemli bir dönüm noktasını oluşturan ithal ikameci sanayileşme, aynı zamanda sermayenin ve emeğin, dolayısıyla nüfusun mekanda yeniden dağılımı bakımından belirleyici yenilikler getirmiş, ülke içindeki nüfus hareketlerine büyük ivme kazandırmıştır.¹⁸⁵

1950'lerin ortalarına doğru başlayan ve 1960'tan sonra egemen politika durumuna gelen ithal ikameci sanayileşme, egemen sınıf bloğunu da yeniden şekillendirmiştir ve 1970 lere doğru Türkiye'de artık holding biçiminde örgütlenmiş, hemen her sektörde faaliyet yürütebilen, banka sahipliği ile bütünleşen, TÜSİAD'da bir araya gelmiş, genellikle İstanbul'da üslenen, yabancı sermaye ile ortaklık yapan bir büyük burjuva zi oluşmuştur.¹⁸⁶ Ancak Türkiye'nin kapitalist türde ilişkilerle yoğun etkileşime geçtiği 1950'li yıllarda

¹⁸⁴ Ahmet İÇDUYGU ve İbrahim SİRKEÇİ: "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999), 252.

¹⁸⁵ Korkut BORATAV: **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)**, (İstanbul 1989) 86.

¹⁸⁶ Faruk ATAY: "Türkiye'de Kapitalizmin Mekansal Dönüşümü", **Praksis** (Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi), (Kent ve Kapitalizm), 2 (Bahar 2001), 60.

yaşanan bu ekonomik büyümeye rağmen kent yoksulluğunun da yaygınlaştığı görülmektedir.

1950 ile 1970 yılları arasında kırdan kente göç önemli hale gelmeye başlamasıyla birlikte bu yıllar Cumhuriyet tarihinin en yüksek kentleşme hızının gerçekleştiği dönem olmuştur. DiE'nin verilerine göre 1935 yılında nüfusun yıllık artış hızı kentlerde binde 17,5; kırsal kesimde binde 22,2 iken, bu oran 1950 yılında kentler için binde 22,5 yükselmiş kırsalda ise binde 21.5 gerilemiştir.¹⁸⁷ Ayrıca yine 1960 ve 1970'li yıllar arasında kentsel alanlarda yaşanan temel dönüşüm döneme damgasını vurmuştur. Sanayi kesiminin iş gücü ihtiyacı, kırsal alanlardan kente gelen aşırı bir işgücü arzı ile desteklenmiş; ancak kentsel alanlar bu talebi konut ve diğer altyapı imkanları ile karşılayabilme kapasitesine sahip alanlar haline henüz gelemediği için başta gecekondulaşma olmak üzere kent yoksulları ve enformel sektörler gibi birçok problemle karşı karşıya kalınmıştır.

1950 sonrası kentler emeğin yeniden üretildiği mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu süreçte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı dönüşümün niteliği farklıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için Tarık Şengül'ün tespitlerine bakacak olursak Şengül, yetersiz sermaye birikiminin getirdiği sınırlama yüzünden kentsel alanlara yapılması gereken altyapı ve tüketim yatırımlarının da sınırlı kaldığını ve kaynakların öncelikli olarak sanayileşmeye yönlendirildiğini belirtmektedir.¹⁸⁸ Ancak bu dönemlerde ülkemiz kırdan kente göçün en yoğun yaşandığı dönemlerdir. Dolayısıyla kentleşme sürecinde ortaya çıkan talepler karşılanmayarak, bu sürecin gerektirdiği çözümlerin bulunması yerel toplulukların inisiyatifine bırakılmış; gecekondu, enformel sektör ve benzeri türden oluşumlar, bu tür bir yerel topluluk temelli çözümler olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ DiE İstatistik Göstergeler 1923 – 1990, (DiE Ankara 1991).

¹⁸⁸ Tarık ŞENGÜL: "Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri", **Evrensel Kültür Dergisi**, 128 (Ağustos 2002), 69-75.

¹⁸⁹ Tarık ŞENGÜL: a.g.e. 71.

Kentleşme süreci içinde yoksullar, kırdan kente göç sırasında ve göç ettikten sonra kente yerleşme, iş bulma, kent yaşamıyla ilgili gündelik sıradan sorunlarını çözebilmek amacıyla akrabalık ve hemşehrilik gibi kökene dayalı dayanışma ilişkileri geliştirmişlerdir. Bu enformel ilişkiler hem göç eden yoksulların kente adaptasyon sorunlarını çözmeye yardımcı olmuş hem de devletin bu alandaki yükünü hafifletmiştir.¹⁹⁰

Yaşanan çarpık kentleşmeyle önceden öngörülmüş bir kent planlamasına uygun olarak gelişmeyen, çoğu kez bazılarının taşıyabileceği nüfustan fazla şişerek, hizmet ve yaşam kalitelerinin düşmesine neden olan kentler ortaya çıkmıştır. Kentsel mekanda ve toplumda yer edinebilme çabaları sonucunda kentler “gecekondu”lar ile tanışmış ve bu kavram Türkiye’deki kent yoksulların temsilcileri olmuştur. Gecekondu kentteki enformel dayanışma ilişkilerinden beklide en yaygın olanıdır.

1950 ve 1970’ler döneminde gecekonduların ortaya çıkmasının sebeplerini şu uygulamalarda arayabiliriz:¹⁹¹ Özel sektör kentlerdeki arazi mülkiyeti sorunlarından dolayı, konut alnına yoğunlukla girmeyi seçmemiş, bunu yerine enerjisini sanayide yoğunlaştırmayı tercih etmiştir. Kamu ise, kentlere göç eden ve büyük ölçüde kamu arazisinin üzerinde gecekondu inşa eden bu kesimin barınak ihtiyacını karşılamıyor aynı zamanda Osmanlı döneminden kalma geniş kamu arazilerinin kullanılmasına da ses çıkartmıyordu. Ayrıca politik birimlerde bu kesimleri oy deposu olarak gördüklerinden buralara hizmet götürmesi, seçim dönmelerinde verilen vaatler sonucu çıkarılan af yasaları gecekondu sorununun kalıcı olmasına hukuksal zemin hazırlamıştır.

¹⁹⁰ Sema ERDER: “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, “Yeni” Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamda Yeni Taslar”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, (İstanbul 1998), 111.

¹⁹¹ Fikret ADAMAN ve Çağlar KEYDER: “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, (2006), 19-20.

1960'lı ve 1970'li yıllarda ilk göç dalgasıyla birlikte köylerden kentlere gelen ve genelde fazla bir serveti olmayan bu yoksul kesimin yerleştikleri yerler şehrin tercih edilen merkezlerine yakınsa daha sonraları hızlı bir şekilde ilk olarak kente göçmenin avantajları ndan faydalanacaklardır.¹⁹² Çünkü 80'lere gelindiğinde gecekondulu alanları birden değ erlenecektir.

2.1.2. 1980 Sonrası

1980 sonrası dönemde hem gelişmiş ülkelerde hem de az gelişmiş ülkelerde, kentler hızlı dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümün en önemli özelliği emeğin yeniden üretiminin önceliğini yitirmesi, buna karşın sermayenin desteklenmesine yönelik politikaların ön plana çıkması olmuştur.¹⁹³ 1980'li yıllar ülkemizde ve dünya genelinde hızlı ve ekonomik sosyal değişimlerin yaş andığı yıllardır ve ekonomik açıdan bir dönüm noktasıdır. Dünya ekonomisinde yaşanan değişime uyumu biçimde 1980 yılında ülkemizde ithal ikameci sanayileşmeden, ihracata yönelik sanayileşmeye geçiş başlamıştır.¹⁹⁴ 24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulamaya başlanan ekonomik program, piyasalarda karar süreçlerinin piyasanın işleyişine göre belirlendiği ve dolayısıyla liberal ekonominin hakim olduğu yönetim anlayışına dönüşmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devam eden içe dönük ekonomik yapılanma terkedilmiştir. Bayındırlık yatırımlarının artışı ile iletişim ve ulaşım koşullarının iyileşmiş ve sanayileşmeye yönelik olarak hedeflenen büyüme hedefi ile küçük ve orta ölçekli sanayi tesislerinin artması ile göçler hızlanmaya başlamıştır.

Yaş anan dönüşümün en önemli özelliklerinden biri de yoksulluğun kentlerin belli mekanlarında yoğunlaşması olmuştur. Değiş en ekonomik şartlarla beraber kent yoksullarının kente tutunma mücadelesi de başlamıştır.

¹⁹² Fikret ADAMAN ve Çağlar KEYDER: a.g.e., 20.

¹⁹³ Tarık ŞENGÜL: "Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri", **Evrensel Kültür Dergisi**, 128 (Ağustos 2002), 69-75.

¹⁹⁴ Faruk ATAY: a.g.e., 66.

1980 sonrasında Türkiye’de yoksullar yoksulluklarını gelecek nesillere aktaran kesimlere dönüşmeye başlamıştır.¹⁹⁵ Türkiye’de zaten yıllardan beri parlak olmayan ekonomik durum, köyden kente göçen insanların yarattıkları bir takım dezavantajlarla daha sorunlu bir hal almıştır. Göç sonucunda ortaya çıkan gecekondu ya da varoş¹⁹⁶ mahalleleri ve bunların yaratmış olduğu kültür çarpık kentleşme, işsizlik, eğitim, sağlık, çevre, alt ve üst yapı sorunları da artmaktadır. “Gecekondulu aileleri, kır ve kent ailelerinden farklı yapı ve özelliklere sahiptir. Bu aileleri, kır ve kent ailesinden ayıran özellik, kentleşme sürecinde bulundukları yere de bağlı olarak, bünyelerinde kentsel ve kırsal özellikleri farklı oran ve bileşimlerde içermeleridir.”¹⁹⁷

Gecekonduluların yarattıkları dezavantajlar biri, köyden kente göçen ve vasıfsız işçi olarak tabir edilen insanların, buralarda kendilerine genelde

¹⁹⁵ İpek ÖZBEK SÖNMEZ: “Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler”, **Göç Kentleşme ve Yoksulluk** (7. Ulusal Sosyal bilimler kongresi) Editör: Ahmet Alpaz Dikmen, (Ankara 2002), 248

¹⁹⁶ Macarca bir sözcük olan “Varoş”un anlamı sözlükte (Meydan Larousse), “şehir surlarının dışındaki mahalleler, çevre mahalleler olarak” tanımlanmakta ve genelde şehrin dış semtleri için kullanılmaktadır. Türkiye bağlamında ise varoş sözcüğünün yaygın olarak kullanılmaya başlanması, 1 Mayıs 1996 olaylarının basında ifade edilmesi sırasında olmuş; örneğin “Varoşlar Kente İndi” “Patlayan Varoşlar” gibi başlıklar atılmıştır. Varoşların, şiddetin yaşandığı, yasa dışı faaliyetlerin hakim olduğu, toplumla bütünleşmek yerine topluma ve sisteme karşı bir duruşun üretildiği yerler olarak kurgulanmaktadır. Varoşlu kurgulamasıyla gecekondu yapıları olumsuz etiketleme eğilimi, 1980 sonrası Türkiye’inde yaşanan makro değişikliklerle ilişkilendirilmektedir. Bir tarafta küresel kapitalizm ile bütünleşme süreci içinde zenginleşen bir grup oluşurken, öbür tarafta güvenceli istihdam olanaklarının azalması, gelirlerin düşmesi, sosyal hizmetlerdeki harcamaların kısılması sonucunda giderek yoksullaşan bir grup ortaya çıkmaktadır. Bugün, Batı ülkeleri başta olmak üzere, kapitalist dünyada zengin ile yoksul arasındaki uçurum artmakta, toplumun avantajlı kesimi korunaklı, dışa kapalı, ve yüksek teknoloji ve özel güvenlik görevlileriyle korunan konut çevreleri, özel hastaneleri, özel okulları, özel sağlık ve yaşam sigortaları ile kendi yaşam mekan ve kurumlarını oluşturmakta, yoksullarla olan ilişkilerini en aza indirmektedir. Varoştan yayılan şiddet ve kişi güvenliğine olan tehdit söylemi, bu yöndeki gelişmeleri de desteklemektedir. 1950’lerin kentle bütünleşemediği, köylü değerleri ve yaşam biçimini koruduğu için “kentli” tarafından toplumun modernleşmesi önünde bir engel olarak görülen gecekondu halkı, bugün “varoşlu” adı altında “Sakıncalı Öteki” olarak tanımlanmakta, ve “kentliler” tarafından giderek kendi dışlarına itilmektedir. Sermaye birikim süreçlerinin ve kentsel arazi rantının yoğun olarak varolduğu İstanbul’da “varoş” kavramının içeriğine denk düşen kesime daha sık rastlanırken, bürokratik bir kent olan ve çeper arazinin ranta dönüşmesinin daha yavaş (daha az hızlı) yaşandığı Ankara’da görece olarak yaygın değildir.

(Tahire ERMAN, “Gecekondulu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondulu Kurguları” (<http://www.ejts.org/document85.html#ftn3->) ve Zeliha ETÖZ, “Varoş: bir istila, bir tehdit”, **Birikim**, 132 (2000), 49-53)

¹⁹⁷ Orhan TÜRKDOĞAN: “Gecekondulu İnsan ve Kültür”, (İstanbul 2002), 133.

günübirlik ve sosyal güvencesi olmayan işler edinip ve kayıt dışı ekonomideki yerlerini almalarıdır. Şengül bu durumun kentteki yansımalarını şöyle ifade etmektedir:¹⁹⁸ Tarımsal alanda toprağın makineleşmesiyle beraber topraktan kopup kente göç eden köylü çok çeşitli alanlarda çalışmaktadır. Büyük kentleri iş olanakları nüfusun yığılması sonucu özellikle sanayi kesiminde dışardan gelen nüfusun çok gerisinde kalmaktadır. Bunun sonucunda ise niteliksiz işçiyi de içinde barındıran hizmet kesimi ülke koşullarına göre büyük bir gelişme göstermektedir. Bu nüfus yığılması hizmetlerinde yetersizleşmesine neden olmaktadır. Bölgelerarası dengesizlikler pekişmekte, büyük kentlerde giderek kaynaklar ile gereksinimler arasındaki uyumsuzluk büyümektedir.

Sermayenin kendi mantığına uygun bir biçimde dönüştürülen kentlerde hem sosyal hem de mekansal anlamda kopmalar yaşanmış, zengin ve yoksul gettolarının yoğunlaşmasına sahne olmaya başlamıştır. Üst ve orta gelir grupları kentlerin içinde ve dışında kendi yaşam biçimine uygun mekanlar yaratmaya yönelip, kendisini kentin çalışan sınıflarından soyutlarken, emekçilerin yaşadığı alanlarda hem sosyal hem de mekansal anlamda yoksullaşma sürecini derin biçimde yaşamaya başlamıştır.¹⁹⁹

Şengül kentlerde ortaya sınıf farklılıklarını şu şekilde kategorize etmektedir:²⁰⁰ Kentlerin varsıları kent merkezlerini terk edip kentin içini boşaltmaktadır. Artık bu üst gelir gruplarının daha önce yaşamayı tercih ettikleri kentin merkezi alanlarını terk ederek kentin dış çeperlerine yönelmiş, özellikle 1990'lı yıllarda kentler, kent dışında oluşan korunaklı zengin konut sitelerinin oluşumuna şahit olmuştur. “Artık zenginler “çok zengin”di ve mutena semtleri bırakıp yine bu civarlardaki korunaklı sitelere yerleşmekteydiler, “iyi” yaşamak ve hiçbir şekilde kent yoksullarıyla

¹⁹⁸ Tarık ŞENGÜL: “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evrensel Kültür Dergisi**, 128 (Ağustos 2002), 69-75.

¹⁹⁹ Tarık ŞENGÜL: a.g.e.

²⁰⁰ Tarık ŞENGÜL: a.g.e.

karşılaşmak istememekteydiler.²⁰¹ Daha önceki dönemlerde belli bir sınıfsal ayrışma çerçevesinde de olsa, kentin ticari ve idari merkezlerinin kent içinde yerleşmesi, konut düzeyindeki farklılaşmalara rağmen, kentleri bir arada tutma işlevini yerine getirmiştir. Alışveriş merkezleri ve diğer kent merkezi işlevleri giderek artan biçimde, kentlerin merkezlerini terk ederek, kentin dışında alanlara yönelmişler, çoğu durumda yeni merkez odakları, aynı süreç içinde kentin dışında oluşan konut alanları içinde ya da etrafında yerleşmeye başlamıştır. Şengül, kentin zenginleri dışında mevcut kent dokuları içinde kalan iki kesimden daha söz etmektedir. Bunlardan birincisi gecekondulu alanlarında yaşayan emekçi kesimlerdir. İkinci kesim ise, son dönemde yaşanan dönüşümden görece dışlanan geleneksel orta sınıftır. Bu kesimler içinde de son dönemde dikkate değer bir yoksullaşma süreci yaşanmaya başlanmış, daha önceki dönemden farklı olarak, kent yoksulluğu gecekondulularla özdeşleşen bir olgu olmaktan çıkıp, bu kesimlerin yaşadığı apartman alanlarını da içeren bir nitelik kazanmıştır. Şengül'ün ifadesi ile, ilk dönemin gecekondulu-apartmanlı ikililiği giderek anlamını yitirmiş, yeni ikililik daha çok kentin mevcut dokusunda yaşayanlarla kentleri terk eden yeni orta-üst sınıf arasındaki bir çelişkiye doğru yönelmiştir.²⁰²

1950'li yıllarda başlayan kente göç ve beraberindeki gecekondulaşma süreci 1980'lerde yeni bir boyut kazanmış ve bu alanlar yüksek rant alanları haline gelmiştir. Gecekondulardan, ülkemizde yoksulların hayatlarını sürdürebildiği alanlar olarak söz etmek yanlış olmaz. Batıda "sınıfaltı" diye tabir edilen yani hiçbir sınıfa ait bile görülmeyen yoksullara yapılan vurgu, ülkemizde yerini gecekondularda yaşayan insanları bırakmaktadır. Gecekondulaşma, kırdan kente göçen kitlelerin temel konut edinme biçimi olarak Türkiye kentleşmesinin ilk aşamalarında ortaya çıkmış ve 1950'lerde de kurumsallaşmıştır.²⁰³

²⁰¹ Oğuz IŞIK: "1980 Sonrası Türkiye'de Kent ve Kentleşme", **Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 13, (İletişim Yayınları, İstanbul 1996), 783.

²⁰² Tarık ŞENGÜL: a.g.e.

²⁰³ Oğuz IŞIK: a.g.e., 790.

1950'li yılların gecekonducuları için “köylü gecekondu” nitelemesi yapılırken, 1970'li yıllarda “sömürülen gecekondu”, 1990'larda ise “haksız kazanç sahibi gecekondu” şeklinde bir dönüşüm görülmektedir.²⁰⁴ Bu dönemlerde gecekondu, bu özelliklerini hak edecek bir süreç ile üretilmekte ve kullanılmaktaydı. 1970 sonu ve 1980'li yıllarda gecekonducularının temel özelliği, kırdan göçenlerin kamu arazisi üzerinde esas olarak kendi emekleri ile yapım sürecini gerçekleştirmeleridir. Bir zamanların yoksul ve çaresiz gecekonducuları, bugün kentlerdeki haksız kazancın, talan ve yağmacılığın diğer ifadesi haline gelmiştir. Gecekonducuları bu şekilde kazanç getiren ticari meta haline dönüşmesine en büyük sebep ise buraları “gecekondu afları” ile rantta dönüştürme çabalarından kaynaklanmaktadır. Bu aflar sayesinde, gecekonducuların formel konut piyasasında yerini almasını sağlayan yasal düzenlemeler yapılmış olmaktadır. Ancak gecekonducuların bu özelliği yapılan yorumlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Gecekonducuların bu bakış açısıyla değerlendirilmesinin yanı sıra, gecekonduculardaki yoksulluk olgusu da giderek dikkat çekmekte ve yoksulluk ve gecekondu yapılan araştırmalarda birlikte incelenmektedir. Kent yoksulluğu artık gecekonduculara tekabül etmekte, onlar artık köyün değil kentin yoksulu olarak kent içindeki yerini almaktadır.

Kentlerdeki yoksulluğun geçmişten farklı olarak, 1980'lerin başından ve özellikle de 1980'lerin sonundan itibaren günümüze kadar toplumun daha geniş kesimini etkisi altına alamaya başladığı görülmektedir. Sınıfsal olarak bir önceki dönemin kapsayıcı ve ittifaklar halinde süre giden sınıfsal ilişkilerinden, gerginliğe ve dışlamaya dayalı geçici ittifaklara geçildiği söylenilebilir.²⁰⁵ Önceki dönemin dayanışma ilişkilerinin yerini eşitsiz güç ilişkileri almaya başlamış ve bu ilişkiler içinde gecekonducularında olduğu yoksul olarak atfedilen kitlelerin homojenliklerini kaybettiklerini ve kendi içlerinde katmanlaşmaya başladıklarını göstermektedir.²⁰⁶

²⁰⁴ Tahire ERMAN: “Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları” (<http://www.ejts.org/document85.html#ftn3> - 9.10.2006-)

²⁰⁵ Oğuz IŞIK ve M. Melih PINARCIOĞLU: *Nöbetleşe Yoksulluk*, (İstanbul, 2002), 155.

²⁰⁶ Sema ERDER: *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, (İstanbul, 2001), 298.

Türk halkının yoksullaşması yeni bir olay değildir ve yoksullaşma kronik bir sorun haline gelerek, 1980'den beri sürmektedir. Yeni olan, yoksullaşmanın toplumsal bir “felaket” haline gelerek yayılması ve yoğunlaşmasıdır.²⁰⁷ 1980 sonrası ekonomide temel tercihlerin değişmesi, dünyadaki değişikliklere uyum çabaları kent mekanlarında farklı dinamik ve öncelikleri ortaya çıkarmıştır.²⁰⁸ 1980'li yıllarda değişmeye başlayan ekonomik anlayış ve sosyal dönüşüm 1990'lı yıllarda toplumu etkilemiş ve yoksulluk artık görmezden gelinemeyecek biçimde su yüzüne çıkmıştır. Giderek belirginleşen bu sorun, kamuoyunda ve siyaset çevrelerinde ciddiye alınan bir sosyal sorun olarak 1990'lı yılların sonunda Türkiye'nin gündemine yerleşmiştir. Bu yıllarda ard arda gelen ekonomik krizlerin yanı sıra büyük bir depremle sarsıldığı yıllardı. Teknolojide, ekonomik ve demografik yapıda meydana gelen değişiklikler ciddi bir yapısal dönüşüme yol açmıştır. Bu gelişmeler, eskisinden farklı çözüm yolları gerektiren yeni bir yoksulluk olgusuna yol açmıştır. Sanayideki post-fordist uygulamaların gündeme gelişi ve sanayileşme sonrası topluma geçişin yarattığı sorunlarla birlikte yoksulluğun boyutları giderek artmıştır.

Kentlerde işsizlik Türkiye'de gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmektedir. Yaşanan göçler sonucunda iş bulma ümidiyle kente gelen ve gecekonduarda yaşayan insanların çoğu hizmet kesimine kaymakta, bunun sonucu olarak kentlerde işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu gecekonduaların yarattığı yoksulluk alanları mevcut politikalarla baş edilebilecek bir sorun olmaktan çıkmıştır. Derme çatma gecekonduaları mesken edinen ve kendi ürettikleri bu enformel çevrelerde yaşayan kentin yeni insanları, kent kültürüne uygun olmayan davranışlarıyla kente dahil olmaya çalışmışlar ve yeni bir yoksulluk biçimi yaratmışlardır. Son yıllarda yaşanan kronik işsizlik gibi sorunlarla birlikte yoksulluk konusu tekrar gündeme gelmiş, “Öteki Türkiye”, “Ötekiler” gibi nitelemeler de bu konunun tekrar ele alınmasıyla birlikte doğmuştur.

²⁰⁷ Metin AYDOĞAN: **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005** (İzmir 2005)

²⁰⁸ Rana A. ASLANOĞLU: **Kent Kimlik ve Küreselleşme**, (Bursa 2002), 98.

Kentlerin hızlı büyümesiyle birlikte ‘yeni yoksulluk’ denilen kavram kullanılmaya başlanmıştır. “Yeni yoksulluk” Türkiye’nin kentsel yoksulluğunun ortaya çıkmasıdır. Yeni yoksulluk, Türk toplumunun sosyal tabakalaşmasının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Küreselleşme ve bunun getirdiği iktisadi bağlantıların ortaya çıkardığı ilişkiler sonucu, Türkiye’de sosyal tabakalaşmanın alt katlarında bulunan bu insanlar toplumsal hareketlilikten uzak kaldıkları için kent kültürüne uygun sosyalleşme gösteremezler. Bu insanlar artık yeni bir katmandır. Bu yoksulların en büyük bileşenleri ise dışlanma ve damgalanmadır.

1980’li yıllarla birlikte kente yeni göç edenler daha önce gelenlerden yoksulluğu devralarak sürdürmektedirler ki bu durum “Nöbetleşe Yoksulluk” olarak ifade edilmektedir. Bu şekilde kavramlaştırılan bu süreç, kent yoksulları arasında 1980 sonrası dönemde kente tutunabilmenin formülü olmuştur. Nöbetleşe yoksulluk, esas olarak kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile diğer imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri, bir anlamda yoksulluklarını bu gruplara devredebilme sonucunu doğuran ilişkiler ağıdır.²⁰⁹ Bu kavram ülkemizde kentleşme ve göç dinamiğiyle birlikte yaşanan bir stratejiyi ifade etmektedir. Kente sonradan gelenlerin devraldığı yoksulluk sayesinde gecekondular kentte kalıcı hale gelmeyi başarmıştır. Göçmenler kendilerinden önce gelenlerin yerleştiği alanlara yerleşerek, onların deneyimlerinden faydalanmakta ve aynı zamanda işgücü piyasalarında da avantajlar sağlamaktadır. Kentteki enformel ilişkilerin temelini bu duruma dayandırmak mümkündür.

Cumhuriyetin kuruluşundan 2000’li yıllara kadar yaşanan kentleşme süreci ve 1980 sonrasında bu sürecin hızı kentsel süreçleri de kökünden etkilemiştir. Türkiye’de cumhuriyet dönemi kentleşme oranlarını gösteren tablodan bu sürecin ne kadar hızlı yaşandığı daha açık biçimde

²⁰⁹ Oğuz IŞIK ve Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul, 2003), 155.

anlaşılmaktadır. Hızlı kentleşmenin yarattığı çelişkiler gelişmiş ülkelere çok daha derindir. “Hali hazırda yetersiz olan birlikte tüketimin daha da geri plana itilmesi, bu ülkelerde özellikle bu tür hizmetlerden yararlanan kent yoksullarının durumunu daha da kötüleştirmiştir.”²¹⁰ Sorun sadece gelir eksikliği değil, gelir eksikliğinin yarattığı düzensizlik ve belirsizlik kent yoksullarına yönelik sosyal politikaların mücadele alanlarından biri olmuştur. Devletin sosyal hizmet kurumları tarafından verilen sosyal hizmet uygulamalarına, sivil toplum kuruluşları ve kent yönetimleri yürütülen yoksullukla mücadele faaliyetlerine kent yoksulluğunun yoğun yaşandığı kentlerde çok önem verilmelidir.

2.2. Türkiye’de Yoksulluğun Analizi

Yoksullukla mücadelede ilk olarak yapılması gereken toplumsal özelliklerin ve yoksulluğun profilinin ortaya konup, kimlerin yoksul olduğunun bilinmesidir. Yoksulluk ile ilgili çalışmaların en temel veri kaynağı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)²¹¹ tarafından hazırlanan, hanehalklarının gelir, harcama ve sosyal durumlarıyla ilgili bilgilerin derlendiği, hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları araştırmaları ve bütçe anketine dayanan yoksulluk çalışmalarıdır.

DİE ve Dünya Bankası uzmanlarınca 1987 ve 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketlerinden elde edilen verilerin esas alındığı bir çalışmada Dünya Bankası tarafından “Türkiye: Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması” (Turkey: Economic Reforms, Living

²¹⁰ Roberts, B: **The Making of Citizens: Cities of Peasants Revisited** . (Londra 1995). (Aktaran: Tarık ŞENGÜL: “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evrensel Kültür Dergisi** , 128 (Ağustos 2002), 70.)

²¹¹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 17 Kasım 2005’de Resmi Gazete’de yayınlanan, “Türkiye İstatistik Kanunu” ile birlikte, “T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)” adını almıştır. 18 Kasım 2005’den itibaren DİE, bültenlerinde “TÜİK” adını kullanmaya başlamıştır. Bu tarihten önceki yayınlarında ise DİE kısaltması yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünden sonra TÜİK’den bahsederken yararlanılan kaynakların tarihine göre, 2005 öncesi için DİE, sonrası için ise TÜİK kısaltması kullanılacaktır.

Standards and Social Welfare Study) adıyla 1999 yılında bir rapor yayınlanmıştır. Raporda, Türkiye'deki yoksulluğun boyutu, etkileri ve nasıl azaltılabileceğine dair zengin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 5: Farklı Yöntemlere Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutu

Yöntem	Yoksulluk Sınırı	Yoksulların Nüfusa Oranı %
Uluslararası standartlara göre mutlak yoksulluk	Satınalma gücü paritesine göre kişi başı günde 1 dolar	2.5
Mutlak yoksulluk	Minimum gıda sepetinin yerel maliyeti	7.3
Ekonomik zayıflık	Gıda dışı dahil temel ihtiyaçlar sepetinin yerel maliyeti	36.3
Görelî gelir yoksulluğu	Millî medyan* gelirin yarısı	15.7

Kaynak: "The World Bank Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study", DİE 1999.

* Medyan: Verilen bir sayı dizisinde terimler büyüklük sırasına göre yazıldıktan sonra ortadaki sayıya medyan denir. Dizinin terim sayısı tek ise tam ortasındaki sayı medyandır. Terim sayısı çift ise ortadaki iki terimin aritmetik ortası medyandır.

Yukarıda ifade edilen raporun verileri göz önüne alındığında dünyada satın alma gücü paritesine göre günde 1 dolarlık gelir yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Bu yöntem Türkiye'ye uygulandığında yoksulların toplam nüfusa oranı % 2.5'te kalmaktadır. Bu oranı 2000 yılı nüfusuna (67.8 milyon) uyarladığımızda, yoksul sayısı 1.6 milyon olarak çıkıyor. Temel gıda maddelerinden oluşan bir sepetin Türkiye'deki satın alma maliyeti dikkate alınarak hesap yapıldığında ise yoksul nüfusun oranı % 7.3 olarak çıkıyor. Buna göre ülkemizde halen 4.8 milyon yoksul vardır. Sepete gıda dışındaki temel ihtiyaç maddeleri de dahil edildiğinde ise yoksulların toplam nüfusa oranı % 36.3'e fırlamaktadır. Ancak bu durumdakiler tam yoksul olarak değil, "ekonomik yönden zayıf" olarak nitelendiriliyor. 2000 yılı itibarıyla Türkiye'de ekonomik yönden zayıf insanların sayısı 24.6 milyonu buluyor. Medyan yöntemiyle hesaplanan kişi başına millî gelirin yarısı dikkate alındığında ise yoksulların oranı % 15.7 olarak hesaplanıyor. Bu oranı 2000 yılına uyarladığında yoksul vatandaşların sayısı 10.6 milyon olarak bulunuyor.

DİE'nin 1987 ile 1994 yıllarında düzenlediği hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketlerinden yararlanılarak yapılan hesaplara göre, söz konusu yıllar arasında Türkiye'de yoksulların sayısı yüzde 2.3 azaldığı tespit edilmiştir.²¹² Esasında kentlerde yoksulluk arttığı ancak kırsal kesimdeki yüksek oranlı azalma genel oranın da düşüş yönünde olmasını sağlamıştır.

Aşağıdaki tabloda Dünya Bankası uzmanlarının Türkiye için yaptıkları analizin sonuçlarını yer almaktadır. Tablodaki eksi değerler yoksulluğu azaltıcı etkiyi, artı değerler ise yoksulluğu artırıcı etkiyi göstermektedir. Ekonomik büyüme ve gelirin yeniden dağıtım değerlerinin toplamı, yoksulluktaki değişimi vermekte ve bir artık ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası uzmanları bu artışın nedeninin, büyüme ve gelirin yeniden dağıtım arasındaki karmaşık etkileşim olduğunu söylemektedir.

Tablo 6: Ekonomik Büyüme ve Gelirin Yeniden Dağıtım Yoksulluğu Nasıl Etkiliyor?

Yoksulluktaki Değişimin Nedenleri (Puan)				
	Yoksulluktaki değişim (%)	Ekonomik Büyüme	Gelirin yeniden dağıtım	Bu ikisinin etkileşiminden kalan artık
Kır	-7.0	-8.5	-1.2	+2.7
Kent	+2.6	+4.3	+12.7	-14.4
Türkiye	-2.3	-2.4	+5.4	-5.2

Kaynak: "The World Bank Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study", DİE 1999.

Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi desteği ile 2001 yılından itibaren yürütülmekte olan "Sosyal Riskin Azaltılması Projesi" kapsamında, hanehalkı bütçe anketlerinin uygulanması ve anketin sonuçlarına dayalı olarak yoksulluk analizlerinin yapılması da yer almaktadır. Bu bağlamda, 2002 yılında uygulanan "Hanehalkı Bütçe Anketi"nden elde edilen verilere dayalı olarak

²¹² Orhan KARACA: "Yoksulluk ve Büyüme", **Capital** (Aylık İş ve Ekonomi Dergisi) 1 Mayıs 2004.

Türkiye’de yoksulluğun profili, nedenleri ve sonuçları üzerine Türkiye İstatistik Kurumu ile Dünya Bankası ortaklaşa bir rapor hazırlamıştır. Dünya Bankası ile ortaklaşa hazırlanan bu raporun temelini oluşturan sonuçlar, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 14 Nisan 2004 tarihli “ 2002 Yoksulluk Çalışması” adlı haber bülteni ile kamuoyuna duyurulmuştur.

TÜİK’in yoksullukla ilgili çalışmalarına devam etmiş ve 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerine dayalı olarak gerçekleştirdiği “2003 Yoksulluk Çalışması” sonuçlarını 24 Mayıs 2005 tarihli haber bülteni ile kamuoyuna duyurmuştur. Son olarak 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarından elde edilen yoksulluk çalışması da 14 Şubat 2006’da yayınlanmıştır.

2.2.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Gelir dağılımı; “bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir”²¹³. Yoksulluğun sosyolojik boyutları dışında yoksullukla ilgili olarak yapılan bütün yoksulluk araştırma ve çalışmalarının merkezinde geleneksel olarak gelir ve tüketim harcamaları bulunmaktadır. Yoksullukla ilgili olarak Dünya genelinde yapılan bütün yoksulluk çalışmalarında gelirin bu derece öneme sahip olması, Türkiye’de yoksulluğu analiz ederken de gelir dağılımının yoksulluğun tespitindeki en önemli referans noktalarından biri olmasına neden olmuştur.

Ülkemizde ise TÜİK tarafından hazırlanan “Hanehalkı Bütçe Anketleri”, hanelerin sosyo-ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri ve tüketim kalıpları hakkında bilgi veren ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi, kullanılabilir gelirin haneler ya da fertler arasında ne şekilde dağıtıldığının

²¹³ İbrahim Güran YUMUŞAK ve Mahmut BİLEN: “Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2000), 77.

bilinmesi ve uygulanan sosyo-ekonomik politikaların geçerliliğinin test edilmesi amacıyla kullanılan en önemli kaynaklardan biridir. TÜİK bu amaçla, 2002 yılından itibaren bu anketi düzenli olarak her yıl uygulamaya başlamıştır.

Hanehalkı Bütçe Anketinden elde edilen gelir dağılımı bilgileri ile ²¹⁴;

- Ülkemizde belirli bir sürede yaratılan kullanılabilir gelirin hanehalkı ve fertler arasındaki bölüşümünü ortaya çıkarmak,
- Belirli bir zaman periyodunda yaşam seviyesindeki değişimleri, kentsel ve kırsal alanlar ile farklı sosyo-ekonomik gruptaki hane halkları arası gelir eşitsizliklerini analiz etmek ,
- Bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine ilişkin politikaların belirlenmesine yardımcı olacak verileri derlemek,
- Yoksulluk sınırının belirlenmesi vb. diğer sosyo ekonomik analizler için gerekli verileri elde etmek,
- Asgari ücret tespit çalışmaları için ihtiyaç duyulan verilerin elde edilmesi amaçlanmaktadır.

TÜİK gelir dağılımı konusunda Türkiye genelini kapsayacak şekilde ilk çalışmayı 1987 yılında gerçekleştirmiştir.²¹⁵ Bu anketin sonuçlarını hem “Tüketim Harcamaları” hem de “Gelir Dağılımı” olmak üzere iki yayın halinde ilan etmiştir. 1987 yılından sonra ise, 1994 “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi”, daha önce uygulanan anketlerden farklı bir yöntemle; birinci aşamada 1 Ocak – 31 Aralık 1994 tarihleri arasında, her ay değişen 2.188 örnek haneye “Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi”; ikinci aşamada ise 8 Şubat - 1 Mayıs 1995 tarihleri arasında “Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi” kapsamında olan 26.256 hanehalkına “Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi” uygulanmış ve sonuçları; Türkiye, kır, kent ve 7 coğrafi 19 seçilmiş il merkezi ayırımında kullanıcılara sunulmuştur.²¹⁶

²¹⁴ DİE 6.11.2003 Tarihli Haber Bülteni “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları”

²¹⁵ DİE Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi (1987)

²¹⁶ DİE 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi

TÜİK 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak anket uygulamasını gerçekleştirmektedir. En son uygulaması yapılan 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak-31 Aralık 2004 tarihleri arasında 1 yıl süre ile her ay değişen aylık 720, yıllık ise 8640 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.²¹⁷

Tablo 7: Gelire göre sıralı yüzde 20'lik hanehalkı dilimlerine göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerin dağılımı, 2002 -2003-2004

% 20'lik dilimler	Yıllık Kullanılabilir Hanehalkı Gelirlerinin Dağılımı								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Birinci % 20 ⁽¹⁾	5,3	6,0	6,0	5,5	6,1	6,4	5,2	6,4	6,3
İkinci % 20	9,8	10,3	10,7	9,7	10,3	10,8	10,3	11,0	11,2
Üçüncü % 20	14,0	14,5	15,2	13,9	14,5	15,2	14,7	15,0	15,8
Dördüncü % 20	20,8	20,9	21,9	20,5	20,8	21,4	21,7	21,2	22,7
Beşinci % 20 ⁽²⁾	50,1	48,3	46,2	50,4	48,3	46,1	48,0	46,3	43,9
Gini Katsayısı*	0,44	0,42	0,40	0,44	0,42	0,39	0,42	0,39	0,37

(1) Toplam gelirden en az pay alan

(2) Toplam gelirden en çok pay alan

* Gini Katsayısı: Lorenz Eğrisine bağlı olarak gelir eşitsizliğini ölçen bir araçtır. Gini katsayısı, Lorenz Eğrisinin çizildiği 45 derecelik eşitlik doğrusunun alanından elde edilir. Gini Katsayısı, Lorenz Eğrisinin altında kalan alanın eşitlik doğrusu ile çizilen toplam alana oranını verir. Gelir dağılımında tam eşitlik durumunda bu katsayı "0", tam eşitsizlik durumunda ise "1" değerini alır. Lorenz Eğrisi ise, dikey ekseninde toplumdaki bireylerin elde ettiği gelirlerin birikimli yüzdelerinin % 20'lik dilimler halinde, yatay ekseninde ise toplam nüfusun birikimli yüzdelerinin % 20'lik dilimler halinde yer aldığı, gelir dağılımı diyagramıdır.

(Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi Sonuçları)

2004 Hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilen gelir dağılımı sonuçlarına göre Türkiye geneli için hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre sıralı yüzde 20'lik hanehalkı dilimlerinden, gelirden en az pay alan birinci dilimdeki hanehalklarının, toplam gelirden aldığı pay 2002 yılına göre, %5.6 dan % 6.2'ye yükselmiş, gelirden en fazla pay alan beşinci dilimdeki

²¹⁷ DİE 27 Şubat 2006 Tarihli Haber Bülteni "Gelir Dağılımı Sonuçları 2004"

hanehalklarının aldığı pay ise, yine 2002 yılına göre, %50.1'den % 46.2'ye düşmüştür. Bu da gelir dağılımının geçmiş yıllara oranla bir düzelme eğilimi içine girdiğini gösterir. On yıl öncesinin verileri ile karşılaştırıldığında bu fark daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır; 1994 yılı değerleri birinci %20'lik dilim için %4.9, sonuncu yani beşinci %20'lik dilim için ise %54.9 idi.

Tablo 8: 1994 yılı % 20'lik dilimlere göre yıllık kullanılabilir hanehalkı gelirlerinin dağılımı.

% 20'lik dilimler	Türkiye	Kent	Kır
Toplam	100.0	100.0	100.0
Birinci % 20	4.9	4.8	5.6
İkinci % 20	8.6	8.2	10.1
Üçüncü % 20	12.6	11.9	14.8
Dördüncü % 20	19.0	17.9	21.8
Beşinci % 20	54.9	57.2	47.7
Gini Katsayısı	0.49	0.51	0.41

(Kaynak:DİE)

Buna göre; 1994 yılında beşinci %20'lik dilimde yer alan hanehalkları, birinci %20'lik dilimde yer alan hanehalklarının yaklaşık 11.2 katı gelir el ederken, 2004 yılında 7.7 kata düşmüştür.

1994 yılına kadar yapılmış gelir dağılımı araştırmalarında dikkati çeken, kentsel yerlerdeki gelir dağılımının, kırsal yerlerdekinden daha kötü olduğudur. Nitekim 1994 gelir dağılımı araştırmasında kentsel yerlerde Gini katsayısı 0,51 iken kırsal yerlerde 0,41'dir. Bunun böyle olmasının en önemli sebebi kırsal yerlerde gelir kaynağı olan tarımın, katma değerinin çok yüksek olmamasına bağlı olarak gelir farklarının yüksek düzeyde gerçekleşmemesidir. Düşük getiri, aşırı kazançları engellemektedir. Fakat kentlerde hem üretim veya gelir kaynağı çok farklı hem de bunların katma değerlerinin nispeten yüksek olması sebebiyle bir yandan çok düşük gelirli

fertler, diğer yandan çok yüksek gelirli bulunabilmektedir. B u durum gelir dağılımının bozulmasında etkili olmaktadır.²¹⁸

Hanehalklarının toplam kullanılabilir gelirden aldığı payların kentsel yerleşim yerleri bazında son durumu incelendiğinde; kentsel yerlerde, ilk % 20'lik dilime giren hanehalklarının toplam gelirden % 6.4 oranında, son % 20'lik dilime giren hanehalklarının ise toplam gelirden % 46.1 oranında pay aldığı ortaya çıkmaktadır. Kırsal yerlerde ise, ilk % 20'ye giren hanehalkları toplam gelirden % 6.3 oranında pay alırken beşinci % 20'ye giren hanehalkları ise % 43.9 oranında pay almaktadır. Kır ve kentteki gelir dağılımı eşitsizliklerine ve gelir eşitsizliğinin önemli bir göstergesi olan Gini katsayısına da bakacak olursak kentsel ve kırsal yerlerdeki gelir eşitsizliğinin giderek azaldığı söylenebilir. Özellikle DİE'in 6 Kasım 2003 tarihli Haber Bülteni'nde daha geniş bir zaman dilimine ilişkin, 1974 - 2002 dönemine ilişkin karşılaştırmalarına yer verilmektedir. % 20'lik hanehalkı dilimlerinin toplam kullanılabilir gelirden aldıkları paylar, 1994 yılıyla kıyaslandığında; beşinci % 20'lik hanehalkı diliminin haricindeki diğer grupların gelir paylarını artırdığı gözlenmektedir.

Ancak bu durum yukarıda açıklanan ve Dünya Bankası uzmanlarının DİE ile birlikte yürüttüğü, 2000'de yayınlanan, " Türkiye: Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması" raporu ile çelişmektedir. Bu raporda yer alan "Ekonomik Büyüme ve Gelirin Yeniden Dağıtımı Yoksulluğu Nasıl Etkiliyor?" araştırmasının sonucunda, Dünya Bankası uzmanları Türkiye'de kentlerde yoksulluğun arttığını buna karşın kırsal kesimlerde de yüksek oranlı bir azalma olduğunu tespit etmişlerdir. Daha öncede belirtildiği gibi yoksulluğun sosyolojik boyutları dışında, yoksullukla ilgili olarak Dünya genelinde yapılan bütün yoksulluk çalışmalarının temelinde gelir ve tüketim harcamaları bulunmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki adaletsizlik

²¹⁸ Mahmut BİLEN ve Muharrem ES: "Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar", **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, (Merkez Matbaacılık), (Adapazarı, 1998), 379.

yoksulluğun önemli kaynaklardan birisidir. Bahsedilen araştırmanın verilerinde kentsel yoksulluğun arttığı; buna karşın DİE'in yayınladığı gelir dağılımı göstergelerinde ise kentlerdeki gelir dağılımı adaletsizliğinin giderek düzeldiği ifade edilmektedir. Bu durumda kentlerdeki gelir dağılımı sorununun iyileşmesine karşın nasıl oluyor da yoksulluk oranı giderek artıyor?

Aslında biraz daha uzun zaman aralığı içinde izlendiğinde, gelir dağılımında istikrarlı bir düzelme ve Gini katsayısında da süreklilik taşıyan bir düşme eğilimi olmadığı görülmektedir. 1994 yılında Türkiye, tarihinin en büyük ekonomik krizlerinden birini yaşamıştır ve 1994 yılını başlangıç kabul eden bir karşılaştırma, gelir eşitsizliğinin değerlendirilmesi açısından yeterince açıklayıcı değildir. Kurumun 1994 yılına ilişkin verileri, 1987 yılına ilişkin verileriyle karşılaştırıldığında ise, birinci en yoksul % 20'lik hanehalkı diliminin toplam kullanılabilir gelirden aldığı pay, 1987 yılında %5.2 iken 1994 yılında %4.9'a gerilemiştir. Benzer biçimde 1987 ve 1994 yılları arasında ikinci %20'lik hanehalkı diliminin aldığı pay %9.6'dan %8.6'ya, üçüncü % 20'lik hanehalkı diliminin aldığı pay %14.0'dan %12.6'ya ve dördüncü %20'lik hanehalkı diliminin aldığı pay % 21.2'den %19.0'a düşmüştür. Buna karşılık beşinci en zengin %20'lik hanehalkı diliminin ise, 1987 yılında aldığı pay %50.0 iken, 1994 yılında artarak %54.9'a yükselmiştir. Buna göre; 1987 ve 1994 yılları arasında en zengin ve en yoksul arasındaki gelir farkı hatırı sayılır biçimde artarken, Gini katsayısı da 0,43'den 0,49'a yükselmiştir.

Tablo 9: 1987 yılı gelir gruplarının % 20'lik dilimlere göre gelir dağılımı.

Gelir Grupları	1987 oranları
En düşük %20	5,2
2. % 20	9,6
3. % 20	14,0
4. % 20	21,2
En yüksek % 20	50,0
Gini Katsayısı	0,43

(Kaynak: DİE, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987, Ankara, 1990.)

“Öte yandan Gini katsayısı ve gelir dilimlerinin toplam gelirden aldıkları pay diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin Jamaika, Moldova, Moritanya, Endonezya, Pakistan, Tayland, Tunus, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkeleri de geride bırakarak en adaletsiz ülkeler arasında ön sıralara yerleştiği görülmektedir.

Bunun yanında, Dünya Bankası verilerine göre, 25 AB üyesi içinde Gini katsayısı 0.40 ve üzerinde ülke bulunmamaktadır. Aday ülkeler arasında da gelir dağılımı Türkiye’den daha kötü bir ülke yoktur. Aynı tespitin en yoksul kesimle en zengin kesim arasındaki gelir farkı açısından da yapılması mümkün. Bu ülkelerden Macaristan 0.24 Gini katsayısıyla gelirin en fazla adil dağıldığı ülke konumundadır. Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka ve İsveç 0.25, Slovakya 0.26, Finlandiya 0.27, Almanya ve Slovenya 0.28 Gini katsayısıyla dağılımda adalete en fazla yaklaşmış ülkeler olarak görülmektedir. Türkiye’den sonra gelir dağılımı en bozuk ülke konumunda ise 0.35’le Yunanistan, 0.36’yla İngiltere, İrlanda ve İtalya, 0.37’yle de Estonya gelmektedir.

AB’nin diğer önemli ülkelerinden Fransa 0.33 gini katsayısı ve en zengin ve yoksullar arasındaki 5.6’lık gelir farkıyla dikkati çekmektedir. Gini katsayısı 0.33 olan İspanya’da zenginlerle yoksullar arasında 5.4 katlık fark yaşanıyor.

Türkiye’de 7,7 kat olan en zengin kesimle en yoksul kesim arasındaki gelir farkı, Macaristan’da 4.9, Belçika’da 4.5, Çek Cumhuriyetinde 3.5, Danimarka’da 4.3, İsveç’te 4 ve Slovakya’da 4 katta kalmaktadır. Almanya’da en zengin yüzde 20 ile en yoksul yüzde 20 arasında 4.3, Finlandiya’da 3.8, Slovenya’da 3.9 kat fark bulunmaktadır. Yunanistan’da en yoksul kesimle en zengin kesim arasında 6.1 kat, İngiltere ve Estonya’da 7.2 kat, İrlanda’da 6.1 kat, İtalya’da 6.5 katlık fark gözlenmektedir. Şu andaki AB üyelerinin yanı sıra Türkiye’deki gelir dağılımı AB’nin kapısında bekleyen Romanya ve

Bulgaristan'a göre de olumsuz bir yapı sergilemektedir. Bulgaristan 0.32, Romanya 0.30 ve Hırvatistan 0.29 Gini katsayısıyla Türkiye'ye göre oldukça adil bir gelir dağılımına sahip bulunmaktadır.”²¹⁹

Sonuç olarak ülkemizde gelir dağılımında eşitsizliğin en az görüldüğü 2004 yılı verileriyle bile Türkiye’de gelir dağılımının hiç de adil olmadığı görünmektedir. Daha önceki yıllarla kıyaslandığında ortaya çıkan gerçek gelir dağılımının iyileştiği değil, sadece dönemsel olarak değişmiştir. Üstelik kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir ekonomide gelir dağılımındaki böylesi bir eşitsizlik yoksulluğun katlanılamaz boyutlarda derinleşmesine, yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

2.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk

2002 Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak, DİE tarafından ilk kez yoksulluk göstergeleri kamuoyuna sunulmuştur. Bu konudaki çalışmalar, periyodik olarak sürdürülmüş, 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi üzerindeki yoksulluk çalışmaları, devamında Şubat 2006 haber bülteni ile açıklanan 2004 yılı çalışması ve son olarak 26 Aralık 2006 da yayınlanan “2005 Yoksulluk Çalışması”dır.

2004 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçlarından elde edilen Yoksulluk Çalışmasına göre; Türkiye’de fertlerin % 1,29’u yani 909 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 25,6’sı yani 17 991 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

2003 yılında %1,29 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2004 yılında da aynı kalmıştır. Buna karşın yoksul fert oranı %28,12den %25,6ya düşmüştür.

²¹⁹ ifade edilen veriler “<http://www.abhaber.com>” adlı Internet sitesinden derlenmiştir. (http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=1119)

Tablo 10: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2003-2004

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı*	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı*	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görelî yoksulluk**	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

* 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL ;2003 yılı için 732 480 TL ; 2004 yılı için ise 780 121 TL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerini n %50'si esas alınmıştır
(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

Çalışmadaki gıda yoksulluğunun temelini teşkil eden gıda sepeti, 2003 Yoksulluk Çalışması için oluşturulan sepet ile aynıdır. Bu sepetin oluşturulmasında 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinde gıda harcamasına göre sıralı 3. ve 4. %10'luk dilimler, referans grup olarak alınmış ve bu hanelerin gıda tüketiminde en önemli paya sahip 80 madde gıda sepeti olarak tespit edilmiştir. Bir ferdin günlük asgari 2100 kalori almasını sağlayacak miktarlar, bu 80 maddeden oluşturulmuştur. Sepetin fiyatlandırılmasında 2004 Hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilen ortalama piyasa birim fiyatları kullanılmıştır. Bu sepetin maliyeti açlık sınırı (gıda yoksulluk sınırı) olarak alınmıştır. Gıda yoksulluk (açlık) oranı, eşdeğer fert başına tüketim harcaması, gıda yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada ayrıca özellikle uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırları da hesaplanmıştır. Bu bağlamda, satınalma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$ değerleri yoksulluk sınırları olarak tanımlanmıştır. Eşdeğer fert başına tüketim harcaması,

satınalma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1 \$, 2,15 \$ ve 4,30 \$'ın altında kalanlar yoksul olarak belirlenmiştir. (2004 yılı itibariyle satınalma gücü paritesine göre 1 \$= 780 121 TL'dir.)Kişi başı günlük harcaması satınalma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı %0.02 yani yaklaşık 11 bin kişi olarak hesaplanmıştır.

Tablo 11: Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı,
2002 -2003-2004

Yöntemler	Yoksul fert sayısı (bin kişi)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	926	894	909	376	311	269	550	584	640
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	18.441	19.458	17.991	9.011	9.377	7.146	9.429	10.081	10.846
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı*	136	9	11	10	5	5	126	4	5
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı*	2.082	1.655	1.752	971	648	529	1.111	1.007	1.223
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı*	20.721	16.433	14.681	10.106	7.696	5.827	10.615	8.737	8.854
Görelî yoksulluk**	10.080	10.730	9.967	4.651	4.734	3.596	5.430	5.996	6.371

* 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL ;2003 yılı için 732 480 TL ; 2004 yılı için ise 780 121 TL kullanılmıştır.

** Eşdeğer fert başına harcamanın medyan değerinin %50'si esas alınmıştır

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

2004 yılında Türkiye de yaklaşık 909 bin kişi açlık sınırının; 17 milyon 991 bin kişi ise yoksulluk sınırının altındadır. 2004 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 182 milyon TL, aylık yoksulluk sınırı ise 429 milyon TL'dir.

2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğüne ve Türüne Göre Yoksulluk

Hanehalkı, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda, aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katıl an bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur. Ülkemizde, hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski de artmaktadır. Hanehalkı büyüklüğüne göre en yüksek

yoksulluk sınırının tek kişilik hanehalkı için 2004 yılında 190 milyon TL, açlık sınırının ise 81 milyon TL olduğu görülmektedir. Bu rakamların 2005 yılında açlık sınırı için 85 milyon TL, yoksulluk sınırı için ise 206 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 12: Hanehalkı büyüklüğüne göre aylık ortalama açlık ve yoksulluk sınırları, 2002-2003-2004-2005**

Hanehalkı büyüklüğü	2002		2003		2004		2005**	
	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾	Açlık sınırı ⁽¹⁾	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾
	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)	(Milyon TL)
1	59	137	75	186	81	190	85	206
2	90	208	113	280	122	288	128	311
3	113	262	143	354	154	363	162	393
4	133	310	168	417	182	429	191	464
5	152	353	192	476	207	488	217	528
6	170	395	214	531	230	543	242	588
7	187	433	235	582	253	597	266	646
8	201	466	253	629	275	649	289	702
9	215	498	271	672	294	692	308	749
10	230	535	288	714	315	742	330	803

(1) Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırı

(2) Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırı

** Gıda yoksulluk sınırı, 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi'nin Gıda ana grup indeksi ile; gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2005 yılına inflate edilmiştir.

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

Hanehalkı büyüklüğünü çeşitli gruplara ayırdığımızda karşımıza aşağıdaki tablo çıkmaktadır. Bu tabloya göre 2004 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde yoksulluk oranı % 13.71 olurken 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 51.06 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 13: Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları,
2002 -2003-2004

Hanehalkı büyüklüğü	Hane								
	2002			2003			2004		
	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)	Toplam sayı (bin)	Yoksul sayısı (bin)	Yoksul oranı (%)
TÜRKİYE	16.447	3.693	22,45	16.744	3.854	23,02	17.097	3.533	20,67
1-2	3.269	540	16,51	3.286	441	13,41	3.400	493	14,49
3-4	7.507	1.229	16,37	7.731	1.321	17,08	8.012	1.099	13,71
5-6	4.026	1.169	29,03	4.060	1.286	31,67	4.059	1.112	27,40
7+	1.645	756	45,95	1.668	807	48,41	1.625	830	51,06
KENT	10.093	1.754	17,38	10.687	1.976	18,49	10.928	1.409	12,90
1-2	1.807	131	7,24	2.036	177	8,71	2.109	137	6,49
3-4	5.014	649	12,94	5.500	825	15,01	5.666	486	8,58
5-6	2.449	635	25,94	2.426	694	28,61	2.386	496	20,77
7+	823	339	41,15	724	279	38,48	767	291	37,91
KIR	6.353	1.939	30,52	6.058	1.878	31,01	6.168	2.124	34,43
1-2	1.462	409	27,97	1.250	263	21,06	1.291	356	27,54
3-4	2.493	580	23,27	2.231	495	22,19	2.346	613	26,12
5-6	1.576	533	33,83	1.634	592	36,22	1.672	616	36,85
7+	821	417	50,75	943	529	56,03	858	539	62,82

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

Hanehalkı türüne göre yoksulluk en fazla ataerkil veya geniş aile yapısında görülmektedir. Çekirdek ailelerde ise yoksulluk diğer aile türlerine nispeten daha az görülür. 2004 yılında, hanehalkı türüne göre çekirdek ailede yoksulluk oranı % 18.86 olurken ataerkil veya geniş ailede % 28.16, tek yetişkinli ailede ise % 20.40 olmuştur.

Tablo 14: Hanehalkı türüne göre yoksulluk oranları, 2002 -2003-2004

Hanehalkı türü	Hane								
	2002			2003			2004		
	Toplam sayı	Yoksul sayısı	Yoksul oranı	Toplam sayı	Yoksul sayısı	Yoksul oranı	Toplam sayı	Yoksul sayısı	Yoksul oranı
	(bin)	(bin)	(%)	(bin)	(bin)	(%)	(bin)	(bin)	(%)
TÜRKİYE	16.447	3.693	22,45	16.744	3.854	23,02	17.097	3.533	20,67
Çekirdek aile	11.779	2.421	20,55	11.966	2.629	21,97	12.425	2.343	18,86
Ataerkil veya geniş aile	2.952	888	30,08	3.193	922	28,87	3.115	877	28,16
Tek yetişkinli aile	1.585	365	23,01	1.470	290	19,70	1.415	289	20,40
Diğer	131	20	15,28	115	14	12,25	141	24	17,07
KENT	10.093	1.754	17,38	10.687	1.976	18,49	10.928	1.409	12,90
Çekirdek aile	7.569	1.248	16,49	7.917	1.462	18,46	8.220	1.005	12,22
Ataerkil veya geniş aile	1.345	341	25,34	1.652	364	22,04	1.584	266	16,79
Tek yetişkinli aile	1.074	156	14,49	1.023	144	14,03	1.008	124	12,30
Diğer	106	9	8,91	95	6	6,83	117	15	12,61
KIR	6.353	1.939	30,52	6.058	1.878	31,01	6.168	2.124	34,43
Çekirdek aile	4.210	1.173	27,85	4.049	1.167	28,82	4.206	1.339	31,83
Ataerkil veya geniş aile	1.607	547	34,04	1.541	558	36,19	1.531	611	39,92
Tek yetişkinli aile	511	209	40,92	447	146	32,70	407	165	40,46
Diğer	25	11	42,20	21	8	37,21	24	9	38,46

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

Çalışmanın sonucunda dikkat çeken bir diğer nokta ise, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk riskinden fazla oluşudur. 2004 yılı için, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı % 34.43, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 12.90 olarak hesaplanmıştır.

2.2.4. Yoksulluk ve İsteği Durum

Ücretli çalışılan işler daha az yoksulluk yaratırken, yevmiyeli, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın daha çok yoksulluk yarattığı ortaya çıkmaktadır. Bu tür işlerde çalışanlar genellikle sosyal güvenlik kapsamında değildirler. Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan yoksullar sosyal güvenliklikten yararlanabildikleri için eğitim ve sağlık harcamalarına daha kolay ulaşabilirler.

Ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 10.35 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 37.52, ücretsiz aile işçisinde ise % 38,73, kendi hesabına çalışanlarda ise %30.48 olmuştur. En düşük yoksulluk alanı ise %6.94 ile işverenlere aittir.

Tablo 15: Hanehalkı fertlerinin işteki durumuna göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004

15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	30,59	30,43	24,22	41,10	46,44	49,34
Fert yoksulluk oranı									
İşteki durum	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Toplam	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
15 ve daha yukarı yaştaki fertler									
-İstihdamdaki fertler									
Ücretli maaşlı	13,64	15,28	10,35	12,24	14,27	8,79	18,31	19,03	16,71
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	44,82	40,24	28,65	45,29	47,29	47,15
İşveren	8,99	8,84	6,94	6,73	8,14	3,82	15,26	10,58	15,58
Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	21,75	24,36	16,13	33,38	35,98	37,04
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	27,94	18,59	11,30	36,67	41,01	41,79
İşsizler	32,44	30,97	27,37	22,99	28,20	22,74	62,56	38,84	38,12
-Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	18,53	19,32	14,10	30,14	30,58	36,59

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

2.2.5. Yoksulluk ve Sektörel Dağılım

Fertlerin işteki durumlarının yanı sıra, çalıştığı iktisadi faaliyet koluna göre de yoksulluk riski değişiyor. Tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 40.88 olurken, bu oran 2002 yılında % 36.42, 2003 yılında % 39.89 olmuştur. Sanayi sektöründe çalışanlarda 2004 yılında yoksulluk oranı % 15.64 olarak hesaplanırken, bu oran 2002 yılında % 20.99, 2003 yılında % 21.34 olarak hesaplanmıştır. Üç yıllık periyoda bakıldığında yoksulluk oranında en belirgin düşüşün görüldüğü sektör hizmet sektörü olmuştur; 2002 yılında % 25.82 olan yoksulluk oranı, 2003 yılında % 16.76, 2004 yılında % 12.36 şeklinde hesaplanmıştır. En yüksek yoksulluk oranları ise kırsal kesimde, 2004 yılında %42.32 oranıyla tarım sektöründe görülmektedir.

Tablo 16: Hanehalkı fertlerinin çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004

Sektör	Fert yoksulluk oranı								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Toplam	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
<u>15 ve daha yukarı yaştaki fertler</u>									
-İstihdamdaki fertler									
Tarım	36,42	39,89	40,88	33,74	26,42	19,59	36,77	40,91	42,32
Sanayi	20,99	21,34	15,64	18,75	19,31	11,86	25,87	28,02	27,69
Hizmet	25,82	16,76	12,36	21,90	16,03	10,62	34,16	18,95	18,01
İşsizler	32,44	30,97	27,37	22,99	28,20	22,74	62,56	38,84	38,12
-Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	18,53	19,32	14,10	30,14	30,58	36,59
<u>15 yaşından küçük fertler</u>	34,55	37,04	34,02	30,59	30,43	24,22	41,10	46,44	49,34

(Kaynak: TÜİK 2004 Yoksulluk Çalışması)

2.2.6. Yoksulluk ve Eğitim Durumu

Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır. Ayrıca bu fertlerin toplam nüfus içerisindeki paylarına göre toplam yoksulluğa katkıları da azalmaktadır. TÜİK'in 1994-2001 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi sonucu dikkate alınarak yapılan bir analizde, ülkemizde medyan (ortalama) gelirin yarısı yaklaşımına göre şu sonuçlar elde edilmiştir(²²⁰);

- Okur-yazar olmayan her 3 kişiden biri,
- Okur-yazar olup okul bitirmemiş her 4 kişiden biri,
- İlkokul mezunu her 6 kişiden biri,
- İlköğretim mezunu her 5 kişiden biri,
- Ortaokul mezunu her 9 kişiden biri,
- Lise mezunu her 18 kişiden biri,
- Yüksekokul mezunu her 72 kişiden biri,
- 4 yıllık üniversite mezunu her 53 kişiden biri,
- 6 yaşından küçük her 4 çocuktan biri,
- Türkiye'de her 6 kişiden biri yoksuldur.

TÜİK'in yayınladığı son yoksulluk çalışmasına bakacak olursak bahsedilen eğitim durumu ve yoksulluk ilişkisi daha net görülebilir. 2004 yılı için okuryazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 45.11 olurken ilköğretim mezunlarında bu oran % 25.49, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 8.28, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 1.33 olmuştur.

Fertlerin cinsiyetlerine göre yoksulluk incelendiğinde, cinsiyeti erkek olanların ve kadın olanların yoksulluk riskinin hemen hemen eşit olduğu görülmektedir. 2004 yılında kadınlarda yoksulluk oranı % 25.98, erkeklerde % 25.20'dir.

²²⁰ İbrahim TOKATLIOĞLU ve Alparslan BAŞARAN: "Türkiye'de Yoksulluğun Dağılımı, Yapışkanlığı ve Transfer Politikaları", **Ekonomik Yaklaşım**, 49 (Güz 2003), 120.

Tablo 17: Hanehalkı fertlerinin cinsiyetine ve eğitim durumuna göre yoksulluk oranları, 2002-2003-2004

Eğitim durumu	Fert yoksulluk oranı								
	2002			2003			2004		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	26,96	26,72	27,19	28,12	27,92	28,31	25,60	25,20	25,98
6 yaşından küçük fertler	33,17	32,92	33,44	37,75	38,24	37,23	34,19	34,19	34,18
Okur-yazar değil	41,07	46,52	39,61	42,42	47,22	40,95	45,11	48,50	44,10
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	34,60	35,50	33,74	35,87	36,32	35,45	33,67	34,19	33,16
İlkokul	26,12	28,06	24,33	27,55	29,81	25,47	24,36	27,50	21,55
İlköğretim	26,47	28,40	24,10	29,56	29,13	29,98	25,49	25,37	25,60
Ortaokul ve orta dengi meslek	18,77	19,49	17,38	18,31	19,66	16,03	13,00	14,95	9,45
Lise ve lise dengi meslek	9,82	10,99	8,24	11,19	12,27	9,73	8,28	9,69	6,39
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,57	1,22	2,12	2,66	3,04	2,05	1,33	1,57	0,93
KENT	21,95	21,88	22,03	22,30	22,32	22,29	16,57	16,24	16,87
6 yaşından küçük fertler	31,18	31,20	31,15	31,59	32,33	30,81	24,93	24,80	25,05
Okur-yazar değil	35,88	39,63	34,82	34,72	38,29	33,62	32,82	37,84	31,32
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	29,96	31,44	28,59	29,61	30,19	29,06	23,74	23,84	23,65
İlkokul	21,81	24,07	19,78	23,59	25,67	21,82	15,18	17,58	13,24
İlköğretim	21,22	21,52	21,00	23,60	23,22	23,99	15,77	14,77	16,64
Ortaokul ve orta dengi meslek	13,80	14,47	12,69	15,92	17,88	12,91	9,38	10,18	8,10
Lise ve lise dengi meslek	7,06	8,14	5,72	9,38	10,20	8,35	6,35	7,29	5,16
Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,07	1,34	0,64	2,19	2,51	1,71	1,03	0,99	1,08

KIR	34,48	34,02	34,92		37,13	36,59	37,65		39,97	39,11	40,79
6 yaşından küçük fertler	36,79	36,09	37,56		46,24	46,23	46,25		49,64	49,92	49,38
Okur-yazar değil	46,42	54,36	44,41		49,89	56,03	48,04		56,99	58,74	56,46
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	41,13	40,80	41,53		44,35	44,58	44,13		47,16	47,28	47,02
İlkokul	31,08	32,43	29,82		32,60	34,61	30,55		35,92	38,59	33,21
İlköğretim	34,25	37,87	29,17		39,05	38,86	39,22		41,91	41,32	42,56
Ortaokul ve orta dengi meslek	30,11	29,05	33,25		23,35	23,03	24,04		22,15	25,30	14,11
Lise ve lise dengi meslek	17,65	18,18	16,75		16,94	18,05	15,01		14,30	16,34	10,90
Yüksekokul, fakülte ve üstü	4,37	0,45	9,08		5,38	5,75	4,58		2,90	4,26	0,00

(Kaynak: TÜİK, 2004 Yoksulluk Çalışması)

3.2.7. Yoksulların Harcama Dağılımı

Harcama kalıpları yerleşim birimi, gelir seviyesi ve tüketicinin tercihlerine göre önemli ölçüde değişmektedir. Özellikle gelir seviyesi ve yerleşim yerleri bu değişikliğin en önemli sebeplerinden biridir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere gelir dilimleri itibariyle tüketim kalıplarında önemli farklılıklar söz konusu olmaktadır.

Örneğin, 2002 yılında zorunlu tüketim harcamalarının toplam tüketim içindeki payı, 1. % 20'lik gelir diliminde yüzde 71.5 iken, bu pay 5. % 20'lik gelir diliminde yüzde 51.2'ye gerilemektedir. Kentlerde bu pay, yüzde 72.9'dan yüzde 50.8'e, kırsal kesimde ise yüzde 68.7'den yüzde 51.8'e inmektedir. 1994 ve 2002 yılları karşılaştırıldığında, gelir dilimleri itibariyle de tüketim kalıpları arasındaki farklılığın azaldığı gözlenmektedir. Bu durum, özellikle kırsal kesimde daha belirgindir. Nitekim, zorunlu tüketim harcamalarının payı, 1. % 20'lik gelir diliminde, Türkiye genelinde 7.3 puan, kentlerde 0.3 puan ve kırsal kesimde 13.5 puan azalmıştır. Benzer şekilde, 1.

% 20'lik gelir dilimi ile 5. % 20'lik gelir dilimlerinin zorunlu tüketim harcamalarının toplam tüketim harcamaları içindeki payları arasındaki farkta, Türkiye genelinde 24.1 puandan 20.3 puana, kentlerde 23.6 puandan 22.1 puana, kırsal kesimde ise 22.2 puandan 16.9 puana gerilemiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu, hanehalkı tüketim harcamaları ile gelir dağılımı konusunda bilgi veren 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçları ile 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarını karşılaştırılarak, 12 çeşit harcamanın toplam tüketim içindeki payları konusunda açıklamalar yapmıştır.

Tablo 18: Gelir Dilimlerine Göre Tüketim Harcamalarının Dağılımı

	Türkiye				Kent			
	1. % 20'lik dilim		5. %20'lik dilim		1. % 20'lik dilim		5. %20'lik dilim	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002	1994	2002
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1 Gıda ve Alkolsüz İç.	47.7	38.7	23.0	19.0	41.9	34.6	19.5	17.1
2. Alkollü İç.-Sigara-T.	3.2	4.4	2.5	3.3	3.5	4.6	2.4	2.9
3 Giyim ve Ayakkabı	6.7	5.0	9.5	7.0	7.6	5.4	8.8	6.9
4 Konut-Su-El.-Gaz	24.5	27.8	22.2	25.2	26.8	32.9	24.2	26.7
5 Mobilya-Ev Al.-Ev B.	5.3	5.9	10.9	9.6	5.2	5.1	10.7	8.7
6 Sağlık	2.6	2.5	2.8	2.3	2.8	2.2	2.9	2.3
7 Ulaştırma	3.4	4.1	12.8	11.2	4.1	4.6	12.9	12.3
8 Haberleşme	1.3	3.5	2.0	5.2	1.5	3.1	2.0	5.4
9 Eğlence ve Kültür	1.1	0.7	3.1	4.1	1.5	1.3	3.6	4.0
10 Eğitim Hizmetleri	0.4	0.4	2.2	2.2	0.6	0.2	2.9	2.3
11 Lokanta-Yem-Otel	2.1	3.1	3.7	5.0	2.3	3.6	4.2	5.4
12 Çeşitli Mal-Hizmet	1.8	3.8	5.3	5.9	2.3	2.5	5.8	5.9

(Kaynak: TÜİK, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Tüketim Harcamalarının Sonuçları)

Yukarıda harcama dağılımının genel olarak dikkat çeken yönleri, hanehalklarının alkollü içecekler, sigara ve tütün harcamalarına ayırdığı payın, eğitim hizmetlerinin üstünde çıkması, gıdaya ayırdığı payın her iki dilim içinde giderek düşmesi, buna karşın konut harcamalarının payı yükselmiş olmasıdır. 1. dilimin en çok harcama yaptığı alan hem Türkiye genelinde hem de kentlerde gıda ve alkolsüz içkidir. Ancak gelir dağılımından en yüksek payı alan 5. dilimin tüketim harcamalarının çoğu konut harcamalarına ayrılmaktadır. Ayrıca en dipteki dilimin (1. dilimin) yaptığı harcamalar içindeki en az payı eğitime ayırdığı görülmektedir. Yoksulluğun geleceğe taşınmasını ve daha da derinleşmesini engelleyecek eğitim harcamalarının bu oranı yoksulluğunun gelecekte de dev am edeceğinin ve daha endişe verici boyutlara ulaşacağını habercisidir. Çünkü eğitimsiz insan bugün de, gelecekte de yoksulluğa mahkum olacaktır.

Ankara Ticaret Odası'nın (ATO), Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Yoksulluk Çalışması verilerinden yararlanarak hazırladığı raporda, yukarıdaki yoksulluk analizlerinin sonuçlarındaki gerçekler daha dikkat çekici şekilde ifade edilmektedir. ATO'nun hazırladığı "Açlık ve Yoksulluk Raporu"na göre²²¹:

- Türkiye'de yaklaşık 18 milyon kişi yoksullukla boğuşuyor , bu rakam 3.5 milyon haneye tekabül ediyor.
- Her 100 kişiden 26'sı yoksul.
- Bunların ortalama aylık geliri, 463.8 YTL, günlük geliri ise 15.5 YTL. Bu aylık değer ortalama hane halkı büyüklüğü olan 5 kişiye bölündüğünde, yoksul haneler kişi başına ayda ortalama 92.8 YTL, günde ise 3.1 YTL'yle yaşamlarını devam ettirmek zorunda.
- Türkiye'de her 100 YTL'nin sadece 8.2 YTL'sini yoksullar harcıyor.

²²¹ ATO: Açlık ve Yoksulluk Raporu (Mayıs 2006)

- 2004 yılı rakamlarına göre, Türkiye’de 909 bin kişi ise gıda harcamalarını bile karşılayamıyor.
- Bir kişinin açlık sınırı ise ayda 81 YTL.
- Yoksullar en çok “gıda, alkolsüz içkiler ile konut ve kira”ya harcama yaptılar. Toplam harcamaları içinde gıda ve alkolsüz içkiler % 43, konut ve kira harcamaları % 28 pay aldı.
- Yoksulların harcamaları içinde en az payı eğitim ve sağlık almıştır. Yoksullar sağlığa hane başına ayda ortalama 5.2 YTL verirken, eğitime sadece 85 kuruş ayırabildiler.
- Yoksul hanelerin gelirleri kendi içlerinde de farklılık gösteriyor. 3.5 milyon yoksul hanenin % 1.4’ünün aylık ortalama geliri 100 YTL ve altında. Bir başka ifadeyle “en dipteki” 50 bin 933 hane günde 333 kuruş ve daha azı ile yetinmek durumunda. Yoksul hanelerde ortalama hane halkı büyüklüğünün 5 olduğu varsayımına göre, bu hanelerde kişi başına ayda ortalama 20 YTL, günde ise 66 kuruş düşüyor.
- 2004 yılı rakamlarına göre 11 bin kişi günde 78 kuruş, 1 milyon 752 bin kişi 1 YTL 68 kuruş, 14 milyon 681 bin kişi de 3 YTL 35 kuruşun altında yaşamak zorunda.
- Rapora göre yoksullar, hane başına günde ortalama 11 YTL 79 kuruş harcadılar. Yani 11 YTL 79 kuruşa hem yediler, içtiler, hem ısındılar, hem de ilaç aldılar.
- 6 yaşından büyük toplam 15.6 milyon yoksul kişinin yarısından fazlası (% 51.4) ya sadece okuyup yazabiliyor ya da okuma - yazma bilmiyor. Üçte biri de ilkokul mezunu.
- Yoksulların % 85’i gecekondü ve gecekondü benzeri tek katlı müstakil evlerde oturuyor; % 40’ının evinde tuvalet yok, tuvalet evin dışında bulunuyor; %17’sinin evinde banyo, %9.4’ünde de mutfak bulunmuyor.

- Yoksulların tamamına yakını (% 99.4) soba ile ısınmaya çalışıyor. Sobada kullandıkları yakıt ise odun (% 82) ve tezekten (% 9) oluşuyor.
- Yoksulların yarıya yakını (% 47) 15 yaşından küçük çocuklar ve 65 yaşından büyükler oluşturuyor.
- 17 milyon 991 bin yoksulun % 11.5'i, yani 2 milyon 64 bin kişi de 55 yaşından büyük. Bunların da 56.3'ü, 65 yaşından büyük. Diğer bir ifade ile 65 yaşın üzerindeki 1 milyon 161 bin kişi, yaşamlarının son günlerinde yaşlılık ve hastalığın yanı sıra yoksullukla da boğuşuyor.
- 3.5 milyon yoksul hanenin % 13.9'u transfer gelirleriyle, yani devlet ya da özel sektörden aldıkları "emekli maaşı, öğrenci bursu, yaşlılık maaşı, işsizlik maaşı, sosyal yardım fonu ödemeleri" gibi gelirler veya özel kişi ve teşebbüslerden elde ettikleri yardım, burs ve benzeri yollarla geçinmeye çalışıyorlar.
- Transfer geliri elde eden hanelerin transfer gelirlerinin % 26'sı komşulardan, sosyal yardım derneklerinden, sivil toplum örgütleri benzeri özel kurum ve kuruluşlardan, % 1.1'i de yurtdışında yaşayan yakınlarından geliyor.
- Yoksul hanelerde, hane başına aylık ortalama transfer geliri 315 YTL'yi bulurken, transfer gelirlerinin % 73'ü devletten elde ediliyor.
- Yoksul kişilerin içinde çalışan sayısı 5.2 milyon kişi. Bunların 3.2 milyonu (% 62) tarımdan ekmeğini çıkarmaya çalışıyor. Yoksulların tarımdan sonraki ikinci ekmek kapısı ise hizmet sektörü, % 22.1'i hizmet sektöründe çalışıyor.

2.2.8. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın ve Dünya Bankasının Türkiye'deki Yoksulluk Çalışmaları

Türkiye'de yoksulluk konusunda TÜİK tarafından yapılan özel araştırmaların dışında BM'in ve Dünya Bankası'nın da ülkemizdeki yoksullukla ilgili çalışmaları mevcuttur. BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliği, Türk hükümetinin yoksulluğun azaltılmasına yönelik geliştirdiği hedefleri desteklemektedir. Ayrıca ülkemizde gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek düzeylere ulaşması sonucu Dünya Bankasının da ilgisi ülkemizdeki yoksulluk olgusuna doğru kaymaktadır ve IMF'in de desteğiyle Banka ülkemizde yoksullukla ilgili araştırmalar yapmaktadır.

2.2.8.1. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporları'na Göre Türkiye'de Yoksulluk

Birleşmiş Milletler sistemine bağlı birçok kurum Türkiye'de faaliyetlerini sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da bu kurumlardan biridir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye'de hükümetin yanı sıra aralarında sivil toplum kuruluşları, akademik çevreler ve özel sektör de bulunmak üzere çok sayıda ulusal ve uluslararası resmi kurum ile yakın bir ortaklık ilişkisi içinde çalışmaktadır. Yoksullukla mücadele ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik planlama ve politika üretimi açısından kaynak durumunda bulunan UNDP, sürdürülebilir, çevreyle barışık ve kadınlarla gençlerin gereksinimlerine yanıt veren insan odaklı kalkınma çalışmalarında ulusal ortaklarıyla işbirliği yapmaktadır.²²² Ayrıca hazırlattığı küresel ve Ulusal İnsani Gelişme Raporları, insani gelişme düzeyinin değerlendirilmesi açısından önemli politika analizleri sunmaktadır.

²²² <http://www.undp.org.tr>

“UNDP’nin küresel kalkınma sürecine önemli bir katkısı olan ve 1990’dan beri yayınlanan yıllık İnsani Gelişme Raporları, ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasında ve kalkınma sorunlarının tanımlanmasında en temel kaynaktır. Ülkelerin kalkınma performanslarının ölçümünde kişi başına düşen ulusal gelirin ötesinde, eğitim, sağlık, hukuk devleti gibi değişik etkenlerin bileşkesinden oluşan bir sıralama ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin bu sıralamadaki yeri 1995’te 177 ülke arasında 66. basamağa kadar yükselmişken, sonraki yıllarda hızla 96. basamağa kadar düşmüştür. Son yıllarda tekrar bir ilerleme eğilimi kendini hissettiriyor. Türkiye’de hala nüfusun % 2.4’ü dünya ölçeğinde “aşırı yoksul” ve % 18’i uluslararası yoksulluk sınırı olarak tanımlanan günlük 2 dolarlık gelir seviyesinin altındadır.”²²³

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın Ulusal İnsani Gelişme Raporları, medyanın ve kamuoyunun ilgisini yoksulluğun azaltılmasıyla ilgili sorunlara çekmekte etkili oluyor. Bu amacı güderek yoksulluğun azaltılması, 1990 yılından bu yana, BM Kalkınma Programı Türkiye Temsilciliğinin gündeminin en baş maddelerinden biridir. Yoksulluğun yaşanmadığı bir büyüme için Türkiye’nin gelişmesine engel olan sorunları aşmak ve bu sorunların üstesinden gelebilecek projeleri sivil toplum örgütleri ve özel sektörle eşgüdümlü bir şekilde yürütmektedir.

UNDP’nin 2006 yılı faaliyet raporuna bakıldığında 2005 yılı harcamalarının % 25’ini (744 milyon \$) yoksulluğun azaltılması konusuna ayırdığı görülmektedir.²²⁴

Esas konusu 2015 yılına kadar ulaşılması öngörülen “Binyıllık Kalkınma Hedefleri” olan 2003 İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye’nin insani gelişme göstergeleri şöyledir.²²⁵

²²³ Bahadır KALEAĞASI: “Küresel Yoksulluğa Karşı UNDP ve Derviş’in Adaylığı” (<http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0133.asp> - 17.09.2006-)

²²⁴ **Yeni Ufuklar**, UNDP Aylık Haber Bülteni, sayı 9 (Eylül 2006)

²²⁵ UNDP İnsani Gelişme Raporu (2003)

- Türkiye, insani kalkınmadaki performansı ile, bir önceki yıl 85. sırada iken, 2003 raporuna göre olan 175 ülke içinde 96. sıraya gerilemiştir.
- Orta düzeyde kalkınma performansı gösteren 85 ülke arasında ise 41. sırada yer almaktadır.
- 40 yaşına kadar yaşama olasılığı: % 80 (2000 -05).
- Okur- yazar olmayan yetişkin nüfus: % 14.5 (2001).
- Sağlıklı içme suyuna ulaşamayan nüfus: % 18 (2000).
- Yaşa göre yetersiz kilodaki 5 yaş altı çocuk: % 8 (1995-2001).
- Günde 1 Dolarla geçinen nüfus: % 2 ('90 -2001) (Mutlak yoksulluk). Günde 2 Dolarla geçinen nüfus: %10.3 (1990 -2001) (Yoksulluk sınırı).

Bu verilerden yola çıkılarak ülkemizi yoksulluk sorununun yaşandığı bir ülke olarak nitelendirmek yanlış olmaz.

Boğaziçi üniversitesi ile UNDP tarafından hazırlanan 2004 Türkiye raporu ise çok önemli bir gerçeğe odaklanmaktadır: Türkiye'nin geleceğini tehdit eden sosyo-ekonomik ve bölgesel gelir dengesizliklerinin giderilmesinde ve Türkiye'nin kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesinde, bilişim ve iletişim teknolojileri belirleyici bir araçtır⁽²²⁶⁾ . Daha iyi demokrasi, kadın-erkek eşitliği, eğitim, depreme karşı önlem ve yoksullukla mücadele gibi hedefler doğrultusunda bilgi toplumu devrimini yakalamanın önemi de , bu raporda somut örnekleriyle vurgulanmaktadır.²²⁷ Rapora göre Bilişim ve İletişim Teknolojileri Türkiye'nin insani gelişme düzeyinin yükselmesine de çok büyük katkı sağlayacaktır, Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin yaratacağı fırsatlarla yoksul insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi söz konusu olabilecektir.

²²⁶ UNDP İnsani Gelişme Raporu Türkiye 2004 (Bilişim ve İletişim Teknolojileri)

²²⁷ Bahadır KALEAĞASI: "Küresel Yoksulluğa Karşı UNDP ve Derviş'in Adaylığı" (<http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0133.asp> - 17.09.2006-)

Rapor Bilgi-İletişim Teknolojisi'nin yoksulluğu gidermedeki rolüne, özellikle bilgiye erişim, istihdam yaratılması ve katılım gibi alanlardaki potansiyeline genel bir bakış sunuyor. Raporda Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin fiziksel mesafeden kaynaklanan engelleri aşarak ve insanların seçeneklerini genişleterek ekonomik ve sosyal kalkınmaya büyük katkı sağlayacağı belirtiliyor. Kırsal alanlarda altyapı yatırımlarının önemini vurgulayan rapor, yoksul, engelli ve diğer savunmasız insanların Bilgi ve İletişim Teknolojileri'ni kullanmaları gerekliliğinin altını çiziyor. Böylece bu insanlar ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamın içinde daha çok yer alabilecektir.

Ancak raporda bu tür yararların kendiliğinden olamayacağı da belirtiliyor. Rapora göre, Bilgi-İletişim Teknolojileri, otomasyondan dolayı özellikle kısa vadede iş kayıplarına ve iş güvencesi kaybına ve yazılım/donanım maliyetlerine neden olabilir.

2004 İnsani Gelişme Raporuna göre, Türkiye araştırmaya katılan 177 ülke arasında insani gelişme endeksinde 88. sırada yer alıyor. Her ne kadar bu bir önceki yıla kıyasla önemli bir gelişmeye işaret etse de (175 ülke arasında 96.), rapora göre bu konum, gerek ülkenin potansiyeli, gerekse halkın kendini gördüğü yerle uyumlu bir konum değildir.

7 Eylül 2005'te yayınlanan İnsani Gelişme Raporunun verilerinde ise Türkiye 94. sırada yer almaktadır.²²⁸ Rapordaki diğer bulgulara göre, Türkiye'de ortalama yaşam süresi 68.7 yıl ve bu da Türkiye'yi 177 ülke arasında bu açıdan 100. sıraya taşıyor. Okula kaydolma oranı ise sadece % 68 ki bu da Türkiye'yi 111. sıraya yerleştiriyor. Kişi başına düşen gelir, 6.772 Amerikan Doları. Türkiye gelir açısından da 75. sıradadır.

İnsani Gelişme Endeksine ek olarak, raporda yoksulluk ve kadın-erkek eşitliği gibi etkenleri de değerlendiriyor. 103 kalkınmakta olan ülke

²²⁸ UNDP İnsani Gelişme Raporu (2005)

arasında yapılan yoksulluk sıralamasında, Türkiye 19'uncu sırada. Kadınların sosyal yaşamda yer alması konusunda, 140 ülke arasında 76 . sıradadır. UNDP'nin açıklamalarında bu durumun sebebi olarak, parlamentodaki sandalyelerin sadece % 4.4'ünün kadınlar tarafından doldurulması, profesyonel ve teknik işlerde çalışanların sadece % 30'unun kadın olması ve yönetici düzeyindeki pozisyonların sadece % 6'sında kadınların bulunması gibi nedenler gösterilmektedir.

2006 yılında 16. sı açıklanan raporda ise ülkemiz İnsani Gelişme Endeksindeki yerini 2 sıra daha yukarıya, 94. sıradan 92. sıraya ilerlemiştir.²²⁹ Bu raporda diğerlerinden farklı olarak 102 ülke için yoksulluğu, yoksunluğu ve sosyal dışlanmıslığı ölçen "İnsani Yoksulluk Endeksi"ne yer verilmektedir. Bu endekse Türkiye 102 ülke arasında %9.8'lik bir yoksulluk oranıyla 21. sırada yer almaktadır. Raporda yapılan açıklamada, yaklaşık 7 milyon insanın, eğitim hizmetlerine erişim gibi bazı temel ihtiyaçlardan yoksun olduğu gerçeğini ve bu eksiklikten dolayı sosyal alanda dışlanma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu gösterdiği kaydedildi.²³⁰

Kıtlığın ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi başlıklı 2006 raporunda Türkiye ile ilgili olan bölümde şunlar ifade edilmektedir: Nüfusun % 3.4'ü günlük 1 dolar gelir sınırının altında yaşarken, % 18.7'si de günlük 2 dolar gelir sınırının altındadır. Türkiye için belirlenen ulusal yoksulluk sınırının altında ise, nüfusun % 27'si yaşamaktadır.²³¹

²²⁹ UNDP İnsani Gelişme Raporu (2006)

²³⁰ Sabah Gazetesi, "Türkiye İki Sıra Yükseldi"
(<http://www.sabah.com.tr/2006/11/09/gnd94.html>)

²³¹ Yeni Ufuklar, UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni, 2006 Küresel İnsani Gelişme Raporu Özel Sayı (Aralık 2006).

2.2.8.2. Birleşmiş Milletlerin Türkiye'deki Yoksullukla Mücadele Alanında Desteklediği Projeler

UNDP'nin Türkiye'deki toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi konusunda ve yoksullukla mücadele ile ilgili faaliyetlerine bakıldığında;

- Güneydoğu Anadolu Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı (GAP),
- Doğu Anadolu Entegre Projesi (LEAP),
- Güneydoğu Girişimcilerin Desteklenmesi (GIDEM),
- Kadınların Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı,
- Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi,
- Yoksulluk Stratejileri İnisiyatifi gibi çeşitli program ve aktiviteler göze çarpmaktadır.

UNDP bu projelerin geliştirilmesine ve finanse edilmesine destek sağlamaktadır. Şimdi bu projeleri ayrıntılı olarak inceleyelim.²³²

2.2.8.2.1. Güneydoğu Anadolu Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı (GAP Şemsiye Programı)

GAP projesi milyonlarca kişinin hayatını etkileyen, enerji ve tarım sektöründe ulusal boyutta faydalar sağlaması beklenen Türkiye'deki en büyük kalkınma atılımıdır. GAP yönetimi, bu proje için Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı içerisinde UNDP ile ortak çalışmaktadır. UNDP Şemsiye Programı GAP projesinin başarısının bir tamamlayıcısı olarak görülmektedir.

GAP şemsiye programı, UNDP tarafından desteklenmekte ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yürütülmektedir. Program kapsamında

²³² Bu projeler hakkında yapılan açıklamalar UNDP'nin Web sitesinden derlenerek hazırlanmıştır. (<http://www.undp.org.tr>.)

belirli faaliyetler ve alt projeler, ILO, FAO, WHO ve UNIDO gibi uzmanlaşmış BM kurumları ile üniversite, belediye, sendika ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. Program genel kalkınma hedefleri ile uygunluk gösterdiği takdirde tüm ilgili kurum ve kuruluşlardan gelebilecek projeleri desteklemek üzere tasarlanmıştır. Ayrıca, program kendi ilgi ya da uzmanlık alanlarında proje geliştirmek ve finanse etmek isteyen ulusal, iki taraflı ya da uluslararası kurumlar için işlevsel bir çerçeve sağlamaktadır.

GAP Şemsiye Programı, ulusal ve bölgesel planlama düzeyinde Sürdürülebilir İnsani Kalkınmayı savunarak, kamu kaynaklarını bölgenin sosyal gelişim ihtiyaçlarını karşılamaya kanalize etme görevi görmektedir. Program, baraj inşası ve alt yapı çalışmalarından en çok etkilenen bölgeler için katılımcı karar alma süreçlerini desteklenmiş, sıtmayla mücadele stratejisi geliştirmiş, Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcilere destek hizmetleri sunmuş, kırsal bölgelerde eğitim hizmetlerine erişim sorunlarına ilişkin çalışmalar yürütmüştür.²³³

Tablo 19: GAP Şemsiye Programı Çerçevesinde Tamamlanmış ve Halen Devam Eden Alt Projeler

Proje İsmi	Projenin Uygulanmasına Katılan Kurumlar
GAP/GİDEM-Girişimci Destekleme Merkezleri	GAP, TOBB, Kalkınma Bankası, KOSGEB ve UNIDO
Sıtma Kontrolü	Sağlık Bakanlığı ve WHO
Eğitime Ulaşım (ŞIRNAK)	İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Kentsel Mikro-Sektör Gelişimi	TESK
Ekoçevre Planlama	Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA)
HALFETİ'de Toplum Gelişme	GAP-BKİ
MARDİN Kentsel Rehabilitasyon	İstanbul Teknik Üniversitesi

(Kaynak: www.undp.org.tr)

²³³ <http://www.undp.org.tr>.

2.2.8.2.2. Doğu Anadolu Entegre Projesi (LEAP)

Projenin amacının; “bölgelerarası farklılıkları asgariye indirmek için bölgesel kalkınma sağlamak, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan nüfusun yaşam standartlarını yükseltmek, göç akımını stabilize etmek, iş alanları ve istihdam yaratmak, yaşamsal gereksinimlerin sürdürülebilirliğini artırmak ve “iyi yönetim” ilkelerinin teşviki ile tüm düzeylerde katılımcı kalkınma ve karar almaya odaklanarak, anlaşılabilir şekilde bölgenin sosyal ve ekonomik problemlerine hitap eden bütünsel bir kırsal kesim kalkınması”²³⁴ olduğu ifade edilmektedir.

Program bu amacını özellikle kadın ve genç kızlara yönelik olarak iş alanı yaratma, gelir getirici eğitim ve beceri kazandırma, kapasite artırımı faaliyetlerini destekleyerek gerçekleştirmektedir. LEAP, katılımcı kalkınma tekniklerine yönelik faaliyetleri desteklemekte ve kırsal alanlarda ve şehirde yaşayan insanların programın proje geliştirme, formülasyon ve uygulamayı kapsayan çeşitli safhalarına katılımını teşvik etmektedir.

LEAP programı, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki kalkınma farklılıklarını azaltmak ve bütüncül ekonomik ve sosyal kalkınma ayı gerçekleştirme hedefine ulaşmak için 3 ana nokta hedeflemektedir:

- a) Tarımsal ve geleneksel olmayan sektörlerde artan üretkenlik, yatırımlar ve iş imkanları,
- b) Kırsal kesimleri topluluklarını ve katılımcı yerel yönetişimi güçlendirmek için yerel iletişim ağları,
- c) Toplumsal gelişim ve kırsal nüfusun temel sosyal hizmetlere erişiminin geliştirilmesi.

²³⁴ <http://www.undp.org.tr>.

Programı başlatmak ve her üç odak alan için öngörülen faaliyetleri uygulamaya koymak amacıyla özel olarak tasarlanmış birçok proje, yerel hükümet kuruluşları ve sivil toplum örgütleri tarafından geliştirilmekte ve uygulanmaktadır.

LEAP programından beklenen sonuçlar ise şunlardır:

- İşsizler ve yoksul kesim için iş imkanı yaratılmasına destek olacaktır.
- Kendi kendini geliştirecek yerel kapasite yaratacaktır.
- Yerel, sürdürülebilir insani kalkınma projelerinin geliştirilmesi alanında yerel yetkililer ve sivil toplum arasında ortaklıklar inşa edecektir.
- Yaşam standartları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim geliştirilecektir.
- Yerel girişimcilik desteklenecektir.

2.2.8.2.3. Girişimcilerin Desteklenmesi Projesi (GİDEM)

GİDEM projesi GAP Şemsiye Programı Çerçevesinde, UNDP tarafından desteklenmektedir. Projenin maliyetine, TOBB, Türkiye Kalkınma Bankası ve KOSGEB önemli oranda katılımda bulunmuşlardır.

Bu projeyle kurulan GİDEM ofisleri, Ağustos 1997'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki beş şehir merkezinde resmen faaliyete geçmiştir (Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman ve Gaziantep). Bu bölgeyi kârlı pazarlara birleştiren bir zincir üzerinde yerleştirilen GİDEM büroları, bölgenin potansiyellerini üretici yatırımlara kanallandırmak amacıyla çalışmaktadır. GİDEM'ler yarı otonom bir yapıya sahiptir ve girişimcilik mantığıyla hareket etmektedir. Her beş merkezde teknolojinin son yenilikleriyle donatılmıştır. Her

bir GİDEM'de iki yatırım uzmanı hizmet vermektedir. Bu uzmanlar üstün dil ve iş yetenekleri ile donatılmıştır. GİDEM büroları üç esas alanda hizmet vermektedir:

- 1.Yönetim Danışmanlığı,
- 2.Eğitim (hizmet içi eğitim),
- 3.Sektörel ve fizibilite çalışmaları da dahil yatırım danışmanlığı.

GİDEM merkezlerinde yürütülen faaliyetlerin sonuçlarına bakacak olursak:²³⁵

- GİDEM büroları yaklaşık 1500 girişime danışmanlık hizmeti vermiştir.
- İşadamları ve girişimcilerin birçok uluslararası fuar ve yurtdışına yapılan teknik ziyaretlere katılımına aracı olmuştur.
- GİDEM merkezleri, yabancı sermayeyi GAP'ın potansiyellerine çekmek için pek çok uluslararası iş konseyi organize etmiştir. Bunlar arasında dikkate değer bazıları, "Türk -İsrail, Hollanda ve İngiltere İş Konseyleridir".
- UNIDO tarafından geliştirilen COMFAR yazılımını kullanarak GİDEM merkezleri, girişimciler hakkında 16 adet proje için ön fizibilite çalışmasını yapmıştır. Bu 16 projeden, 10'u yatırım safhasına ulaşmıştır 2 tanesi ise inşa halindedir.
- GİDEM operasyonunun dikkate değer ve ümit verici bir yönü Uluslararası Öğrenciler Birliği ile bir ağ kurarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki genç girişimcilere destek sağlaması olmuştur.

²³⁵ <http://www.undp.org.tr>.

2.2.8.2.4. Kadınların Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı (GAD Şemsiye Programı)

Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Programı'nın (GAD) ana amacı ulusal kapasite inşası ve Türkiye'de her seviyede toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesidir (gender mainstreaming). Diğer bir deyişle, GAD programı toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları oluşturmayı, kurumsal ve insan gücü gelişimi ile birlikte, toplumsal cinsiyet bakış açısını etkili ana akım haline getirme ve toplumsal cinsiyet duyarlı planlama çalışmalarını desteklemektedir .

Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, UNDP tarafından desteklenen GAD Şemsiye Programının yöneticisidir. Program içindeki belirli faaliyetler ve alt projeler üniversiteler ve sendikalardan kadın kuruluşlarına kadar uzmanlaşmış sivil toplum örgütleri ve hükümet dışı organizasyonlar tarafından tek tek yönetilmektedir. 1992'de başlayan GAD programı, hükümetin, kapsanan faaliyetlerin çerçevesi konusundaki yakın ilgisi ve artan sayıda hükümet dışı inisiyatifler sayesinde 2001 yılına kadar uzatılmıştır.

GAD programı birçok kalkınma sektöründe olumlu sonuç vermiştir. Sonuçlardan en önemlisi, kapasite artırımı konusunda kadınlar için ulusal araçların güçlendirilmesi, açıkça belirtmek gerekirse, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü olmuştur.²³⁶ Bu sonuç, kadınların 1920'den beri eşit haklara sahip olduğu halde politika oluşturma mekanizmalarından uzak tutulduğu Türkiye'de kadınların gelişimine çok önemli bir katkıda bulunmuştur. 1990'ların başından beri GAD programı Ailenin Korunmasına Dair Kanundan Medeni Yasadaki değişikliklere kadar birçok toplumsal cinsiyet duyarlı yasal çalışmayı desteklemiştir. Açıkça belirtmek gerekirse, GAD programı aşağıdaki sonuçları vermiştir:

²³⁶ <http://www.kssgm.gov.tr>

- Toplumsal Cinsiyet veri tabanı kurulmuştur.
- Üç büyük üniversitede Kadın Çalışmaları Programları başlatılmıştır.
- Toplumsal Cinsiyet Politikası Geliştirme Danışma Konseyleri Kurulmuştur.
- Özellikle fakir kent ve kırsal kesim kadınları için 24'den fazla gelir yaratıcı pilot proje desteklenmiştir.
- Yasa uygulayıcılara, polise ve sosyal hizmet görevlilerine 30'dan fazla cinsiyet duyarlılığı eğitimi verilmiştir.
- Ev içi şiddet, iş yerinde ayrımcılık, kadın girişimciliği ve kadın hakları konusunda araştırma ve politika formülasyon faaliyetleri yürütülmüştür

Toplumsal Cinsiyet alanında ortaya çıkan önceliklerle paralel olarak GAD programı 2000 yılı sonuna kadar tamamlanmak üzere başlatılmıştır. Yeni faaliyetler; yoksul kent kesimlerindeki işsiz kadınlara yeni iş imkanlarının yaratılması üzerinde durarak, kırsal kesim kadınlarının yoksulluğunun hafifletilmesi üzerine odaklanmıştır. Ayrıca GAD; STK'ları, bölgesel ve yerel yönetimleri, kadın sığınma evleri kurma, kadın girişimciler için yerel ve ulusal düzeyde fırsatlar yaratma faaliyetleri konusunda destekleyerek, yerel yönetim reform alanında yeni inisiyatifler üstlenmiştir. 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerine yanıt olarak, bu program kapsamında, kadın depremzedelere sosyal ve psikolojik danışmanlık ve ekonomik destek sağlayan STK faaliyetleri hemen desteklenmiştir. Toplumsal cinsiyet bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesi için UNDP katılımı, Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgelerindeki korunmaya muhtaç ve fakir kırsal kesim kadınlarına özel bir önem vererek, kadınların insan hakları, toplumsal cinsiyet ve iyi yönetim bağlantısı üzerine odaklanan ve STK'ları tarafından işletilen daha fazla proje ile gelecek yıllarda da devam etmesi planlanmıştır.²³⁷

²³⁷ <http://www.undp.org.tr>.

2.2.8.2.5. Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi

Bu proje, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (sydgm) tarafından UNDP'nin desteği ile yürütülmektedir . Projenin ortakları, Devlet Planlama Teşkilatı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), işçi ve işveren sendikalarıdır. Paydaşları ve uygulayıcıları ise, hükümet, sivil toplum temsilcileri ve akademisyenlerdir.

“Sosyal Yardım Alanında İşbirliğinin Teşvik Edilmesi” projesiyle ulaşılmak istenen amaç; projenin uygulayıcılar arasında yoksulluk alanında bilgi birikiminin sağlanması, sosyal yardım alanında faaliyet gösteren tüm aktörler (kamu, sivil toplum, üniversite ve araştırma, vb.) arasında iletişim ve işbirliği kurarak bu bilgilerin paylaşılması ve politika belirleyicilerinin yoksulluğu azaltma ve sosyal yardım projeleri geliştirmesinin kolaylaştırılması hedeflenmektedir.²³⁸ Ayrıca Türkiye'nin yoksulluk ve sosyal yardım uygulamaları güçlendirilecek, yoksullara daha iyi hizmet sağlanacak, onlara daha fazla imkan ve fırsat sunulacaktır.

Ekim 2005 - Aralık 2006 tarihlerini kapsayan faaliyetler sayesinde Türkiye'de yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında uzun vadeli sosyal politikalar geliştirilmesi için diyalog ortamı yaratılacaktır. Bunu sağlamak için, hükümette yoksulluk üzerine çalışanlar, STK üyeleri ve akademisyenler için interaktif bir kaynak merkezi olan “yoksullukla mücadele” portalı (<http://www.yoksulluklamucadele.org>) kurulmuştur. Yoksullukla mücadele portalı, Türkiye'nin yoksullukla mücadele ve sosyal politika alanlarında geliştirdiği bilgi kaynaklarını içermekte ve bu bilgileri web ağı içinde geniş bir kullanıcı kitlesine ulaştırmaktadır. Ayrıca seminerler ve ulusal uygulama platformu toplantıları, yoksulluk, sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında çalışan kurumlar arasında bir iletişim ağı

²³⁸ <http://www.yoksulluklamucadele.org>.

kurulmasını da sağlamaktadır.²³⁹ Böylece bu alanda faaliyet gösteren aktörler kendi tecrübelerini ve bilgi birikimlerini diğer aktörlerle inter net ortamında paylaşabilecekler ve alanla ilgili politika üretime katkıda bulunacak tartışmaları gerçekleştirebileceklerdir.

Proje kapsamında yapılması hedeflenen diğer aktiviteler ise; konu ile ilgili çeşitli sayıda çalışma toplantıları düzenlemek, yoksulluk ve sosyal politika alanında yapılan özgün ve yenilikçi araştırmaları desteklemek, yoksulluk yardımı ve sosyal katılım alanında çalışan uygulamacıların fikirlerini ve politika önerilerini destekleyerek ve bu tavsiye leri hükümet organlarına iletmektir.

2.2.8.2.6. Yoksulluk Stratejileri İnisiyatifi (PSI)

Türkiye Yoksulluk Stratejileri İnisiyatifi (PSI) programı TESEV (Türk Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Vakfı) tarafından yürütülmektedir. Türkiye’de insani yoksulluğu ölçme izleme çalışmalarında TESEV, üniversitelerden, TÜİK ve Devlet Planlama Teşkilatı dahil bir çok kurumun uzmanlığından yararlanmaktadır. Ayrıca PSI programı insan yoksulluğu alanlarında kadın yoksulluğu ve kız çocuklarının okullaşması konusuna odaklı pilot projeler geliştirmektedir. PSI altındaki pilot projeler sivil toplum örgütleri tarafından uygulamaya konulmaktadır.

Türkiye’deki PSI programının ilk görevi, yoksullukla mücadele için gereken politika önerilerini tanımlama konularında ulusal bir fikir birliğine varmaktır. “Yoksulluk ile Mücadele Stratejileri Ulusal Diyalog” b aşlıklı toplantı 1997’de Diyarbakır’da düzenlenmiş ve toplantı 30’un üzerinde sivil toplum örgütü ve tüm ilgili kamu sektörü, planlama ve uygulama kurumları ile siyasi partilerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Toplantıda sonuç olarak politika belirleyiciler için çok sektörlü bir tavsiye listesi olmuştur. Tavsiye listesi halen

²³⁹ <http://www.undp.org.tr>.

test edilmekte ve Hükümet için bir politika taslağı dokümanına dönüştürülmek üzere incelenmektedir.

Program sayesinde kamudan, özel kurumlardan, BM kurumlarından ve bağış yapan ülkelerden harekete geçirilebilecek ek kaynakların ayrımlı bir yoksulluk analizinin finansını destekleyebileceği ifade edilmektedir. Bağış yapan ülkeler; kadın ve yoksulluk, çevre ve yoksulluk, şehir çevresinde yoksulluk, kadın ve toplum liderliği, kadın girişimci destekleri konusunda özgün yenilikçi STK'larının alt projeleriyle birlikte Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki gelir yaratıcı faaliyetleri yönetme konularına odaklanan bir yoksulluk analizinin finansının destekleneceği de gelecekte beklenen hedeflerdendir.²⁴⁰

2.2.8.3. Dünya Bankasının Türkiye'deki Yoksulluk Araştırmaları

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) desteğini de alarak son on yıldır yoksulluğun boyutlarını araştırmaktadır. Türkiye'de yoksulluğun geldiği nokta Dünya Bankasının da dikkatini çekmekte ve yapmış olduğu araştırmalarda Türkiye de yer almaktadır.

Dünya Bankası tarafından, Ağustos 2002'de "Küresel Araştırma Raporu" adıyla yayınlanan araştırmada, Türkiye'de nüfusun % 18'inin (12 milyon kişi) yoksulluk sınırının" altında yaşadığı ve günde 2 dolardan az bir parayla geçindiği belirtilmiştir. Aynı araştırmada, nüfusun % 2.4'ünün (1 milyon 600 bin kişi) "aşırı yoksul" olduğu ve günde 1 dolardan az bir gelirle yaşadığı da açıklanmıştır.²⁴¹ Dünya Bankası Raporu, gelir dağılımı ve kişi başına düşen ulusal gelir konusunda da bilgi veriyor ve Türkiye'de gelir dağılımının, aşırı bir dengesizlik içinde bulunduğunu saptıyor. Saptamaya

²⁴⁰ <http://www.undp.org.tr>.

²⁴¹ Akşam Gazetesi: "Geçen Yıl Küme Düştü", (23.08.2002).

göre, Türkiye nüfusunun en zengin % 10'luk bölümü, ulusal gelirden % 32.3 pay alırken, en yoksul yüzde 10, ancak % 2.3 pay almaktadır.²⁴²

Raporda, Türkiye kişi başına düşen gelire göre yapılan sınıflandırmada; Peru, Irak, Batı Şeria, Fas, Namibya gibi ülkelerle aynı kategoriye giriyor ve orta alt kademesinde yer almaktadır . Kişi başına düşen gelir 1993'le 2001 arasındaki 8 yılda artmadığı gibi, % 71,9 oranında azalmış ve 3004 dolardan 2882 dolara düşmüştür.²⁴³

“Küresel Araştırma Raporuyla” halkın yoksullaşma düzeyini açıklayan Dünya Bankası ile Türkiye arasında 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan ve 28 Kasım 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Sosyal Riski Azaltma Projesi İkraz Anlaşmasıyla, Türkiye’de kısa ve uzun dönemde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmayı amaçlanmaktadır. 2006 yılına kadar uygulanacak olan proje için ülkemize verilen 500 milyon dolarlık kredi de 31 aralık 2006 tarihinde tamamlanacaktır.²⁴⁴ Dünya Bankası tarafından Dünya Bankası bu anlaşma ile Türkiye’de, “Sosyal Riski Azaltma Projesi” (SRAP) adıyla yoksullara yardım yapmaya karar vermiştir. Borç olarak verilmesine karşın “hibe” gibi gösterilen bu yardımın bir bölümü, kişi başına 50 milyon lira olarak belirlenmiş ve bu para, insanlar sokak ortalarında kuyruklara sokularak dağıtılmıştır.²⁴⁵ Oysa projenin uzun vadeli hedefleri arasında tek seferlik yardım yerine, sürdürülebilir gelir desteği sağlayan projeler ile fayda sahiplerinin geçimini sağlamaya ve istihdama yönelik projelerin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu bünyesinde yürütülen Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin (SRAP) hedefi,

²⁴² Akşam Gazetesi: “Geçen Yıl Küme Düştük”, (23.08.2002).

²⁴³ Aktaran: Metin AYDOĞAN: **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005** (İzmir 2005)

²⁴⁴ <http://www.worldbank.org>

²⁴⁵ Metin AYDOĞAN: **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005**, (İzmir 2005).

aşağıdaki faaliyetler yoluyla Türkiye’de kısa ve uzun vadede yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.²⁴⁶

- Yaşanan ekonomik krizin etkisinin azaltılması.
- Yoksullara hizmet sağlayan devlet kurumlarının kapasitesinin artırılması.
- Temel bir sosyal yardım sisteminin kurulması.
- Yoksulların gelir elde etme ve istihdam fırsatlarının artırılması .

İfade edilen bu faaliyetler projenin “yatırım bölümünü” oluşturmaktadır. Fakat projenin bir de krizden etkilenen en yoksul gruplara anında destek sağlayan “uyum bölümü” vardır. SRAP Projesinin uyum bölümünde ise hızla dağıtılan bütçe desteği sağlamış ve bu destek , Nisan 2002’de bütünüyle dağıtılmıştır. Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün (SYDGM) en yoksul haneleri hedefleyen kilit programlarının desteklenmesinde kullanılan bu fonlar, Türk Lirası karşılığı olarak , tek bir ödeme ile sağlanmıştır. Bu fonun kapsamında kişi başına dağıtılan yardım paraları dışında; okula devam paketleri (okul formaları, ayakkabılar, kırtasiye, okul kitapları); sağlık harcamalarını karşılayamayan yoksul kişiler için ilaç ve tıbbi gereçler ve kriz nedeniyle ortaya çıkan gerçek ihtiyaçların karşılanması için mevcut sosyal yardım programları (öncelikle gıda ve ısınma yardımı) da yer almaktadır.²⁴⁷

Dünya Bankası’nın 2004 yılında hazırladığı ve sağlık sektöründeki tüm kamu fonlarının (SSK, Bağ-Kur, Emekli Sandığı ve Yeşil Kart) Genel Sağlık Sigortası Fonu altında toplanmasını teklif ettiği “Türkiye’de Genel Sağlık Sigortasına Hazırlık” konulu raporda Türkiye’deki yoksulların sayısı 10 milyon 300 bin olarak ifade edilmektedir. 5.8 milyon yoksulun yeşil kartlı,

²⁴⁶ <http://www.sydtf.gov.tr>

²⁴⁷ <http://www.worldbank.org>

kalan 4.5 milyon kişinin ise yoksul ve sigortasız olduğu da vurgulanmaktadır.²⁴⁸ Rapor bu alanda alternatif çözüm önerileri sunmaktadır.

Raporun Ankara'da düzenlenen açılış konuşmasında Türkiye'deki yoksulluğun boyutlarıyla ilgili olarak şunlar ifade edilmektedir:²⁴⁹ Üçte birinin yoksulluk sınırında olduğu, Türkiye'nin sosyal göstergelerinde önemli bir iyileşme olduğu, ancak bu ilerlemenin pozitif fakat istikrarsız GSYH büyümesinin, nispeten zayıf istihdam ve ücret performansının ve artan bölgesel dengesizliklerin karakterize ettiği karmaşık bir arka plan çerçevesinde gerçekleştiği kaydedildi.

“Türkiye: Ekonomik Reformlar, Yaşam Standartları ve Sosyal Refah Araştırması” raporda yoksulluğun azaltılmasında kullanılabilecek başlıca iki yöntemden bahsedilmektedir: Bunlardan birincisi hızlı ve istikrarlı bir büyüme oranını tutturmak. Bu durumda toplumun genel refah seviyesi artacak ve doğal olarak yoksulların sayısı da azalacaktır. İkinci yöntem ise kısaca “zenginden alıp fakire verme” diye tanımlanabilen, gelirin yeniden dağıtılması politikalarının uygulanmasını gerektirmektedir. Bu politikaların araçlarını, tarımsal desteklemeye ve sosyal güvenliğe daha fazla kaynak aktarılması, zenginlerden daha fazla vergi alınıp yoksullara bedelsiz sağlık ve eğitim hizmeti verilmesi gibi yollar oluşturmaktadır.

Dünya Bankası'nın raporunda yer alan analizler, Türkiye'de yoksulluğu yenmek için hızlı ve istikrarlı bir büyümeden başka çare olmadığını göstermektedir. Dünya Bankası uzmanlarının hesapları, gelirin yeniden dağıtılması politikalarının Türkiye'de yoksulluğu azaltıcı değil, artırıcı yönde etkisi olduğunu göstermektedir.

²⁴⁸ “Sağlık Reformu Para Kazandırır” Radikal, 20.06.2004
(<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=120599>)

²⁴⁹ “Dünya Bankası Raporu: Türkiye'nin Eksikleri Çok”
(<http://www.ntvmsnbc.com/news/34183.asp>)

Hızlı ve istikrarlı büyümenin yoksulluğu nasıl azalttığını, raporun 41. sayfasında yer alan şu iki cümle özetliyor: “...Tüketimdeki % 1’lik artış ekonomik yönden zayıf insanların sayısını % 1.6, yoksulların sayısını ise % 2.1 azaltıyor. Buna göre, ekonomik yönden zayıf nüfusun yarı yarıya azaltılması için, kişi başına tüketimin, her yıl % 5 olmak üzere, altı yıl süreyle yükselmesi gerekiyor.”²⁵⁰

²⁵⁰ The World Bank Turkey: “Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study”, DiE, 1999.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KENTSEL YOKSULLUKLA MÜCADELE

3.1. Türkiye’de Yoksulluk Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Türkiye’de yoksullukla ilgili olarak yapılmış sınırlı sayıda çalışma vardır. DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) ve DİE’deki (Devlet İstatistik Enstitüsü) uzmanlık tezleri bilinen çalışmalardan bazılarıdır. Ayrıca Orhan Türkdoğan’ın 1970’li yıllarda yaptığı “Yoksulluk Kültürü – Gecekonduların Toplumsal Yapısı” adlı çalışma bu konuda yapılmış en eski çalışmalardan biridir. Kayda değer diğer önemli çalışmalar ise TÜSİAD tarafından hazırlanan “Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma” (2000) raporu; editörlüğünü Nemci Erdoğan’ın yaptığı, Türkiye’de kent yoksullarının içinde bulunduğu toplumsal varoluş koşullarını inceleyen “Yoksulluk Halleri – Türkiye’deki Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri” isimli çalışma ve Oğuz Işık ile Melih Pınarcıoğlu’nun İstanbul Sultanbeyli’de yürüttükleri araştırma kapsamında kaleme aldıkları “Nöbetleşe Yoksulluk – Sultanbeyli Örneği” adlı yapıtlardır.

3.1.1. Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı

Türkiye’de yoksulluğun niceliksel görünümü ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri Güzin Erdoğan’ın 1996 yılına ait “Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı” adlı çalışmasıdır. Veri tabanı olarak DİE’nin 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi’nin kullanıldığı çalışmada, ilk olarak, Yöntem 1A adı altında, gıda yoksulluğu sınırları farklı hanehalkı büyüklükleri için hem Türkiye geneli, hem kırsal ve kent hem de 7 coğrafi bölgede ayrı ayrı hesaplanmış ve toplam gıda harcaması bulunduğu bölgeye göre belirlenmiş gıda yoksulluğu sınırının altında olan haneler

“yeterince beslenemeyen haneler” olarak nitelenmiştir. Buna göre Türkiye’de hanelerin % 55’i yeterince beslenemeyen haneler grubuna girmektedir.

Yöntem 1B’de ise bölge ayırımına gidilmeksizin Yöntem 1A ’da farklı hanehalkı büyüklüklerine göre Türkiye geneli için hesaplanmış gıda yoksulluğu sınırları yardımıyla Türkiye’de toplam harcaması bu sınırların altında kalan haneler belirlenmiş ve bu haneler yoksul olarak nitelenmiştir. Bu yöntemle göre, Türkiye’de hanelerin % 11’inin (kentte % 7, kırdan % 15) toplam harcaması gıda yoksulluğu sınırının altındadır .

Yöntem 1C’de ise kır, kent, bulunduğu bölge ve hanehalkı büyüklüğüne göre Yöntem 1A’da hesaplanan gıda yoksulluğu sınırlarının altında toplam harcaması olan haneler oldukça yoksul haneler olarak nitelenmiştir. Bu yöntemle göre Türkiye’de hanelerin % 11’i (kentte % 7, kırdan % 14) oldukça yoksuldur. Türkiye nüfusunun ise yüzde 15’i (kentte % 10, kırdan % 19) oldukça yoksul kategorisine girmektedir.

Bu ayrıntılı gıda yoksulluğu hesabının ardından çalışmada Yöntem 2 adı altında bu kez yine farklı hanehalkı büyüklükleri için kır, kent ve 7 coğrafi bölgede hanelerin temel gereksinimleri karşılama maliyetleri hesaplanmış ve toplam harcaması bu maliyetin altında kalan haneler “alt düzey yoksul” olarak nitelenmiştir. Yöntem 3’de ise gıda oranı yaklaşımı yardımıyla “üst düzey yoksul”ların sayısına ulaşılmıştır. Bu yaklaşıma göre toplam harcama içinde gıda harcamasının payı % 40’ın üzerinde olan haneler üst düzey yoksul olarak nitelenmiştir. Bu yöntemlere göre Türkiye’de hanelerin % 31’i (kentte % 28, kırdan % 32), nüfusun ise % 38’i alt düzey yoksul; % 43’ü (kentte % 26, kırdan % 63) ve nüfusun % 47’si ise üst düzey yoksul durumundadır.

Son olarak Yöntem 4 de ise farklı hanehalkı büyüklüklerine göre bölgeler ile kır, kent ve Türkiye genelinde hanelerin yarattığı toplam gelirin yarısı göreceli yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiş ve toplam geliri bu sınırların

altında kalan haneler “görelî yoksul” olarak nitelenmiştir. Bu yöntemle göre ise Türkiye’de hanelerin % 33’ü (kentte % 35, kırdâ % 28) görelî yoksul durumundadır.

Çalışmaya genel olarak bakıldığında, bölge ayırımında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, diğer bölgelere nazaran yoksulluğun daha yüksek oranlarda olduğu gözlenmektedir.²⁵¹

3.1.2. Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları

1996 yılına ait bu çalışmada yoksulluğun boyutları çeşitli kesimler ve yıllar itibarı ile verilmektedir. Recep Dumanlı’nın araştırmasının veri kaynağını DİE’nin 1987 ve 1994 yılları Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri oluşturmaktadır. Minimum kalori gereksinimi yöntemi kullanılarak Türkiye’deki mutlak yoksulluk düzeyi, yoksulluk oranları ve yoksulluğun boyutları hem genel olarak hem de bölgeler bazında ortaya konulmuştur.²⁵² Çalışmada 1987’den 1994 yılına kadar yoksulluk sınırları hesaplanmış ve 1994 yılı için cari fiyatlarla yoksulluk sınırı yıllık 14.696.360 TL (DPT-Temel Ekonomik Göstergeler Eylül 1994’de verile n dolar kuruna göre 541,4 dolar) olarak belirlenmiştir.²⁵³

Hem kavramsal açıdan hem de dünyadaki gelişmeler açısından ele alına yoksulluk sorunu Türkiye açısında değerlendirilerek ülkemizdeki durum gözden geçirilmiştir. Çalışmada yoksullukla mücadele konusunda önerilere de yer verilmiştir.

²⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Güzin ERDOĞAN, “Türkiye’de Bölge Ayırımında Yoksulluk Sınırı”, DİE Uzmanlık Tezi, DPT Yayını (Ankara 1996)

²⁵² Recep DUMANLI: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi (Ankara DPT), 65-69.

²⁵³ Recep DUMANLI: **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi (Ankara DPT),

3.1.3. Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi

Ercan Dansuk tarafından DPT için hazırlanan bu tez çalışması 1997 yılında yayınlanmıştır. Çalışmada tüketim harcamaları bazında mutlak yoksulluk çizgisi hesaplanmış ve bu yoksulluğa ilişkin oranlar ile yoksulluğun sosyolojik özelliklerini ön plana çıkaran yoksulluk ve sosyal göstergeler arası ilişkiler ortaya koyulmuştur. Yoksulluğun toplumsal tabanını araştıran Dansuk, en düşük tüketim harcamasını yoksulluk sınırı kabul etmiş ve bu sınırdan hareketle yoksulluk oranlarına ulaşmıştır.

Bu çalışmada yoksulluğun 1973 ve 1987 yıllarındaki görünümü, onun üzerinde olduğu sosyal yapı açıklanmaktadır. Yoksulluk hem niceliksel hem de niteliksel yönlerden değerlendirilmiştir. 1973 ve 1987 yılları arasındaki yoksulluk kent-kır, tarım-tarımdışı ve bölgeler itibariyle açıklanmıştır.²⁵⁴ Bölgesel kalori ve fiyat farklılıkları hesaba katılarak her bölge için farklı yoksulluk sınırlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada yoksulluk ve sosyal göstergeler ilişkisi ve yoksul kesimlerin kimliği tespit edilemeye çalışılmıştır. Yoksulluk olgusu istihdam, cinsiyet, işgücü, eğitim, bazı demografik unsurlar ve sosyal güvenlik hizmetleri bazında incelenmiştir. Bu yönleriyle yoksulluk, eğitimsiz ya da düşük eğitilmiş kişilerin, kadınların, sosyal güvenlik kurumlarına bağlı olmayanların, kayıtsız işgücüne dahil olanların ve genellikle tarım kesimine dahil olanların yaşadığı bir problemidir.

²⁵⁴ Ercan DANSUK: “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla İlişkisi”, DPT Uzmanlık Tezi (Mayıs 1997), 4.

3.1.4. Yoksulluk Kültürü – Gecekonduların Toplumsal Yapısı

Bu çalışma 1973 yılının Haziran – Aralık aylarında, Doğu Bölgesinin en fazla gecekondu barındıran kentlerinden bir olan Erzurum'un gecekonduları üzerine yapılmıştır. Oscar Lewis'in "yoksulluk kültürü" kavramından hareketle Erzurum gecekondularındaki yoksulluk kültürü ve gecekonduların toplumsal yapısı incelenmiştir.

Orhan Türkdoğan, Türkiye'deki yoksulluk kültürüne dönük önemli ip uçları yakalamıştır. Yapılan anketler, katılımlı gözlemler sonucunda ortaya çıkan durum şöyledir: "Ülkemizde kentleşme ve sanayileşme hızını aşan kırsal alanlardaki nüfus artışı, sürekli olarak büyük kent merkezlerine kaymaktadır. Artan nüfus hızı ile aşırı kentleşme arasındaki sosyoekonomik dengenin sağlanmaması nedeniyle yoksul halkın ucuz meskenlere (gecekondu) yerleştikleri ve burada yeni bir toplumsal çevre teşkil etmek suretiyle, giderek ortak kültürden koptukları görülmektedir."²⁵⁵ Türkdoğan, çalışmasını örnek olaylarla da desteklemektedir. 295 hanede anket çalışması gerçekleştirmiş ayrıca gözlem ve mülakatlar da yapmıştır.

Gecekondu, çeşitli nedenlerle kente göç eden, marjinal işlerle işlerde çalışan, geçim sıkıntısı çeken, sürekli geliri olmayan, çocukların bakımsız ve gıdasız büyüdüğü, eğitim ve öğrenimin yetersiz olduğu, kalabalık ailelerin yaşadığı mekanlardır. Bu insanlar köylü özelliklerini yitirmişlerdir; ancak kent kültürüne uygun davranışlar da sergileyememektedirler. Kentle bütünleşemeyen bu insanlar, egemen kültürden uzaklaşmış ve çeşitli problematik alanlar meydana getirmişlerdir.

Türkdoğan'ın yoksulluk kültürü araştırmasında ulaştığı bulgular, Lewis'in anlamlandırdığı yoksulluk kültürünün özellikleriyle çoğu yönden uyusmaktadır. Şiddetin ve yasa dışı faaliyetlerin çokluğu, kalabalık ailelerin

²⁵⁵ Orhan TÜRKDOĞAN: **Yoksulluk Kültürü – Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Dede Korkut Yayınları, (İstanbul 1977), 33.

yer alması, alkol ve kumar gibi alışkanlıklar Oscar Lewis'in Latin Amerika'da yaptığı araştırmaların sonucunda ortaya çıkardığı "yoksulluk kültürü" ile benzeşen yönlerdir. Lewis'in yoksulluk kültürünü açıklarken kullandığı şu olguya, ülkemiz açısından da Türkdoğan katılmaktadır: "Çoğu zaman yoksulluk kültürü feodalizmden kapitalizme geçiş ya da teknolojik değişiklikler ve gelişmeler döneminde olduğu gibi sosyal ve ekonomik düzen yıkıldığı, yerine yenisi yerleşmeye başladığı zaman meydana gelir."²⁵⁶

3.1.5. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk – Avrupa Birliği İle Karşılaştırma

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) tarafından "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk - Avrupa Birliği ile Karşılaştırma" (2000) isimli, gelir dağılımı ve göreceli yoksulluğa ilişkin Avrupa Birliği standartlarında kapsamlı bir çalışma hazırlanmıştır.

TÜSİAD'ın çalışmasında ülkemizdeki gelir dağılımı eşitsizliği, DİE'nin 1987 ve 1994 yıllarında gerçekleştirdiği anketlerin verilerine dayanılarak analiz edilmiştir. Gelir dağılımını etkileyen faktörlerin önemli bir bölümünün yapısal, dolayısıyla yavaş değişen faktörler olduğu, bir bölümünün de ekonomik konjonktür ve güncel koşullar tarafından belirlenen makro ekonomik değişkenlerden oluştuğu ifade dilmektedir.²⁵⁷ DİE'nin istatistiklerinde, Gini katsayıları 1994 yılında bozulduğu ve sonuçta 1987 yılına göre gelir dağılımı eşitsizliğinin giderek arttığı ifade edilmektedir. Oysa TÜSİAD'ın bu çalışmasında eşitsizlik olgusu ekonomi camiası tarafından kabul görülen bilimsel kıstaslarla irdelenerek, 1994 yılında 1987 yılına kıyasla eşitsizlikte kesin bir artış olduğunu öne sürmenin olanaksız olduğu sonucuna

²⁵⁶ Oscar LEWIS: **İşte Hayat** (Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko'lu Aile Üzerine İnceleme) Çev. Vahit Çelik (İstanbul, 1965).

²⁵⁷ TÜSİAD (2000): **"Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk -Avrupa Birliği ile Karşılaştırma"** TÜSİAD yay no: 2000-12/295 (İstanbul 2000), 137.

varılmaktadır.²⁵⁸ Ayrıca bu çalışmada 1987 ve 1994 yılı gelir dağılımı analizlerinde hem kullanılabilir gelirin hem de nakdi, aynı izafi kira türündeki gelirlerin, gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmada gelir dağılımına ilişkin analizler iki farklı düzlemde ele alınmaktadır. Birinci analiz gelir bileşenlerine göre, ikincisi ise çeşitli gruplar temelindedir. Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliğinin kaynakları birinci düzlem olan gelir bileşenlerine göre ele alındığında 1987 ile 1994 yılları arasındaki eşitsizlikteki değişimin en önemli kaynağı faiz gelirleri olarak tespit edilmişken; ikinci düzlemde yani çeşitli gruplar temelindeki eşitsizlikte, en önemli faktör eğitim olarak görülmüştür. Eğitim seviyesi yükseldikçe ortalama gelir seviyesinin de düzenli olarak arttığı, buna karşılık gelir seviyesi yükseldikçe grup içi eşitsizliğin de arttığı tespit edilmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise Türkiye’deki eğitim sisteminin meslek edindirme amacından uzak olması, kamu ile özel sektör arasındaki aşırı ücret dengesizliği gibi nedenler öne sürülmektedir.²⁵⁹

Yoksulluğun ele alındığı bölümde ise yine 1987 ve 1994 yılları arasında yoksulluğun toplumsal ağırlığı, çeşitli katmanlara göre dağılımı ve nedenleri analiz edilmektedir. Araştırmada esas olarak kabul edilen yoksulluk yaklaşımı “görelî yoksulluk”tur. Bu yaklaşımın tercih edilmesinin sebepleri şöyle ifade edilmiştir: Birincisi, Türkiye’de daha önce görelî yoksulluğun yeterince incelenmediği ileri sürülmüştür. Diğer sebep, AB üyesi ülkelerle yoksulluk karşılaştırması yapabilmenin ancak görelî yoksulluk yaklaşımı ile sağlanabiliyor olmasıdır.²⁶⁰ Görelî yoksulluk, temelde ortanca (medyan) gelire göre en alt gelir gruplarının nasıl konumlandıkları ve bu grupların kendi içindeki eşitsizlik düzeylerine dayandırılmaktadır. Bu konumla mayı ve alt gelir grupları içinde eşitsizliği ölçmek için çeşitli ölçüler²⁶¹ geliştirilmiştir. Türkiye’de

²⁵⁸ TÜSİAD (2000): a.g.e., 49.

²⁵⁹ TÜSİAD (2000): a.g.e., 91.

²⁶⁰ TÜSİAD (2000): a.g.e., 95.

²⁶¹ Araştırmada görelî yoksulluğu ölçmek için kullanılan ölçütler şunlardır: “Yoksulluk Oranı”, “Yoksulluk Açığı İndeksi”, “Sen İndeksi” ve “Foster-Greer-Thorbecke Ölçüsü”dür.

1987 ve 1994 yıllarında görelî yoksulluk bu ölçütlere göre belirlenmiş ve bu iki zaman kesiti arasındaki farklar yorumlanmıştır.

Görelî yoksulluk oranları, belirlenen yoksulluk çizgisinin altında kalan kişilerin kim olduğunun saptanmasına kolaylık sağlamaktadır. Bu amaçla yoksulların hangi tür gelir elde edenler olduğunu belirtmek amacıyla yoksulluk çizgisinin altındakiler, gelir türlerine²⁶² göre ayrıştırılmış; toplam yoksul sayısı da bu gelir türlerinin kendi içlerinde hesaplanarak % oranlarına ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yoksulluk oranları tarım müteşebbisinde en yüksek (%22.2), faiz geliri elde edenlerde ise en düşük (%7.0) olduğu tespit edilmiştir.

Gelir transferine göre yoksullukla mücadele edilebilmesi için toplumsal özelliklerine göre kimlerin yoksul olduğunu belirlenmesi gerekliliğinden yola çıkılarak, eğitim, ailenin istihdam düzeyi, aile tipi ve coğrafi bölge değişkenleri kullanılarak yoksulluk oranları bulunmuştur. Eğitim düzeyine göre tespit edilen yoksulluk oranları şöyledir:²⁶³

<u>Eğitim Düzeyi</u>	<u>Kendi Grubu İçinde yoksulluk Oranı (%)</u>
Çok düşük	16.9
Düşük	12.3
Orta	13.0
Yüksek	12.5
Çok yüksek	1.8

Çizelgeye baktığımızda ilkökul ve daha düşük eğitim seviyesindeki grubun içinde yoksulluk oranı %16.9 ile en yüksektir. Düşük, orta ve yüksek eğitimliler içindeki yoksulluk oranları birbirine yakındır (%13 dolaylarında).

²⁶² Yoksulluk sınırı altındakilerin gelirleri 6 çeşide ayrılmaktadır: 1. Emek (Ücretli/Maaşlı), 2. Tarım Müteşebbisi, 3. Müteşebbis, 4. Faiz, 5. Transfer, 6. Karma.

²⁶³ TÜSİAD (2000): a.g.e., 106.

Ortalama 15 yıldan fazla eğitim görmüş bireylerin ise yalnızca %1.8'i yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır. Çalışmada, ortalama eğitim düzeyi üniversite olan hane halkları içinde yoksulluk oranının (%12.5), ortalama eğitimi lise ve ortaokul düzeyinde olan hanehalklarının yoksulluk oranıyla hemen hemen aynı olmasına dikkat çekilmiştir ve bu sonuçtan yola çıkılarak "Türkiye'de üniversite diplomasının yoksulluktan kurtuluşun garantisi olmadığı" tespitinde bulunulmuştur.²⁶⁴

Türkiye'de farklı bölgelerde yaşayan bireylerin, ülke geneli için tanımlanan yoksulluk çizgisinin altına düşme oranlarını göstermek üzere bir çizelge hazırlanmıştır. Çizelgede bölge ayırımına göre yoksulluk riskinin en fazla olduğu bölge % 34. 5 oranı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi , en düşük olduğu bölgeler ise Marmara (%7.5) ve Ege (%8.1) bölgeleri olarak tespit edilmiştir.²⁶⁵

Kimlerin yoksul olduğuna yönelik yapılan bu saptamalardan sonra yoksullukla mücadele amacıyla birtakım önerilerde bulunulmuştur. Öncelikle düşük eğitilmiş, çalışmayan ve çok çocuklu ailelere , bölgelerarasında ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gelir transferleri yapılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu amaçla işsizlik sigortası ve çocuk yardımı gibi devlet transferlerinden yararlanılabileceğine ve halen mevcut olan devlet transferlerinin de eşitsizliği ve yoksulluğu azaltma yönünde daha etkin hale getirilmesi gerektiğine değinilmektedir. Ayrıca küçük çiftçilerin ve asgari ücretin net gelirin artırılması yönünde yapılacak düzenlemelerin yoksulluk oranının azaltılması yönünde etkili olacağı savunulmaktadır.

Görelî yoksulluk oranları, bir ülke içindeki yoksulluğun boyutlarını tek başına yansıtmaya gücüne sahip değildir. Görelî yoksulluk oranları ülkeler arasındaki yoksulluk karşılaştırmalarında fayda sağlamaktadır.²⁶⁶ Aynı

²⁶⁴ TÜSiAD (2000): a.g.e., 106.

²⁶⁵ TÜSiAD (2000): a.g.e., 108.

²⁶⁶ TÜSiAD (2000): a.g.e., 104.

hesaplama yöntemleri kullanılarak Türkiye'nin görelî yoksulluk oranları ve gelir dağılımı ile AB ülkelerinin görelî yoksulluk oranları ve gelir dağılımı karşılaştırılarak aradaki fark tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuca göre Türkiye'nin gelir dağılımı eşitsizliği açısından AB ülkeleri ile arasında önemli farklar bulunmakla birlikte AB ülkelerinin kendi içinde de farklılaştığı gözlenmektedir. Kuzey Avrupa ülkeleri görelî olarak daha eşitlikçi bir görünüm sergilerken güneye doğru eşitsizlik artmaktadır. AB ülkeleri içinde Gini eşitlik ölçüsü bakımından en eşitsiz gelir dağılımına sahip ülke Portekiz olarak ifade edilmektedir. Ancak Türkiye'nin gelir dağılımı Portekiz'le kıyaslandığında bile Türkiye, Portekiz'e göre daha eşitlikten uzak bir gelir dağılımı sahiptir. Görelî yoksullukta ise Türkiye, AB ülkeleri ile yapılan kıyaslamada, görelî yoksulluk açısından en yüksek orana sahip olan Portekiz ve Yunanistan dan daha iyi durumdadır. Fakat çalışmada şu konuya da dikkat çekilmiştir: Görelî yoksulluğun referans noktası olarak o ülke içindeki ortanca gelir alınmaktadır bu nedenle Türkiye'nin görelî yoksulluk oranı örneğin Portekiz'den düşük olmasına rağmen, Portekiz'deki yoksulların yaşam standardı açısından Türkiye'deki yoksullardan yaklaşık üç kat daha iyi durumdadırlar.²⁶⁷

3.1.6. Yoksulluk Halleri – Türkiye'deki Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri

İki ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde yoksulluğun değişik birçok açıdan ele alındığı makaleler yer almaktadır. Çalışmanın büyük bir kısmını kapsayan ikinci bölümde ise Türkiye'nin büyük kentlerinde (İstanbul, Ankara, Konya ve Erzurum) yapılan 160 mülakata yer verilmektedir. Çalışmanın temel malzemesini oluşturan mülakatların bant çözümlemeleri sayesinde, yoksulluğun ne olduğu ile yoksul insanların tanımı bizzat kendilerinin ağzından aktarılmakta yani bir anlamda kendi hikayeleriyle

²⁶⁷ TÜSİAD (2000): a.g.e., 134.

yoksulluk gösterilmeye çalışılmaktadır. Kitabın ilk bölümünü oluşturan 10 makale, buradaki araştırma bulgularından hareketle yazılmıştır. Editörlüğünü Nemci Erdoğan'ın yaptığı ve WALD (Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi) desteğini alan bu çalışmada birçok araştırmacı ve yazarın da katkısı bulunmaktadır.

Kitap yoksulluğa, son yıllarda Türkiye'de devam eden "Öteki Türkiye" tartışmaları ve "kriz konjonktürü"nden bağımsız olarak bakmaktadır. Kent yoksullarının içinde yaşadıkları toplumsal var oluş koşullarını, tahakküm ve sömürü ilişkilerini, marjinalleştirme ve dışlanma süreçlerini nasıl anlamlandırdıklarını inceleyen kitapta yoksulluk, sınıfsal-kültürel hiyerarşiler, toplumsal cinsiyet, siyasal ve dinsel aidiyet, etniklik ve toplum sal mekan ekseninde tartışılmaktadır. Yoksulların kendilerine ve zenginlere dair imgeleri, gizli yaraları, siyasal süreçlerle ilişkileri, ev bağlamında mekansal pratikleri ise kitabın ana temalarını oluşturuyor.

Kitabın "Giriş" kısmında şu yazı dikkat çekmektedir: "Elbette günümüzdeki haliyle yoksulluk global kapitalizmin ürettiği ve kodladığı bir olgudur... ve onu ekonomik göstergelerle sınırlı bir biçimde çözümlemek yetersizdir... Yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın ötesinde kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler gel iştirdiği toplumsal bir 'durum'dur..."²⁶⁸ Kitap Türkiye'de kent yoksullarının içinde bulunduğu toplumsal varoluş koşullarını incelemektedir.

Çalışmanın editörü Necmi Erdoğan'ın da altını çizdiği nokta, ülkemizde yaşanan kriz konjonktüründen bağımsız olarak varolan yapısal yoksulluğun hâlâ gündemde yerini alamamış olmasıdır. Çünkü gündemdeki değerlendirme ve yorumlar konuya halen konjonktürel bir gerileme ve ona bağlı olarak yaşanan bir yoksullaşma olarak bakmaya devam ediyor. Kitap ise teorik olan ile bizzat yaşayanların söylem ve yorumlarını birleştirerek,

²⁶⁸ Nemci ERDOĞAN: **Yoksulluk Halleri**, (WALD İstanbul 2002), 9-17.

yoksulluğun kriz öncesinde var olduğunu ve eğer geçerse krizden sonra da var olmaya devam edeceğini dile getirmektedir .

3.1.7. Nöbetleşe Yoksulluk – Sultanbeyli Örneği

Daha önce yaptıkları yoksulluk konulu araştırmaları ile tanınan Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, İstanbul Sultanbeyli örneğinden yola çıkarak “Nöbetleşe Yoksulluk” adını verdikleri 2001 tarihli çalışmalarında, 1980 sonrası ortaya çıkan enformel dayanışma ağlarının ve yoksulluğun devredilebilir rolünün üzerinde durmaktadırlar. Yoksulluğun değişen yüzünün anlatıldığı çalışmada, Türkiye’nin yoksulluk tipolojisinin ve haritasının kökten değişime sahne olduğunu ifade edilmekte ve “nöbetleşe yoksulluk” olarak kavramlaştırdıkları yeni bir yoksulluk olgusu anlatılmaktadır . Kitaba adını veren bu kavram, Türkiye’deki kentleşme ve göç dinamiğiyle iç içe geçen temel bir stratejiyi tanımlamaktadır. Kente bir önceki göç dalgalarıyla gelen kesimlerin yoksullarının kurdukları ağ türü ilişkiler sayesinde kendilerinden bir sonra kente gelen kuşağa yoksulluklarını devredebilmelerini olanaklı kılan bu devredilebilir yoksulluğa “nöbetleşe yoksulluk” adı verilmektedir. Bu mekanizmanın, yaklaşık yarım yüzyıldır yoksulların orta sınıflara terfi etmesini sağladığı söylenmektedir.

Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu Türkiye’deki yoksulluk olgusuna, insanların yoksullukla baş etme stratejilerini ve imkanlarını odak alarak bakmaktadır Kendi ifadeleriyle:

“... göçtükleri kentlerin gecekondu kesimine yerleşen kitleler, dayanışma ağlarını kullanarak hem enformel işgücü piyasasında buldukları işler hem de yerleşmiş bulundukları gecekondu alanlarının kent içinde konumlarının değişmesi sayesinde oluşan rantlara el koyabilmiş ve yoksullukları ile baş edebilme hatta

zenginleşebilme olanaklarına kavuşmuşlardır. Kentlerin bu kesimlerine yerleşenler, özellikle 1980 sonrası dönemde imar afları ile elde ettikleri kazanımları, kendilerinden sonra gelen kesimlere kiralık konut olarak sunmuşlar ve bir süre sonra imar affına gereksinim duymadan işleyen bir sistem kurulmuştur. Bu sayede, kısaca “nöbetleşe yoksulluk” adı verilebilecek, yoksulluğun kente daha sonra gelen kuşaklara aktarıldığı döngüsel bir sistem oluşmuştur.”²⁶⁹

Böylece ortaya çıkan “nöbetleşe yoksulluk” olgusu, “bu dönemin kaybedenlerinin yaratabileceği toplumsal travmaları önleyen bir düzenleme tarzı”²⁷⁰ olarak egemen sınıf açısından geçiş sürecinin yumuşatılmasına katkı veren bir işlev görmüştür. Ancak, krizle birlikte söz konusu işlev yavaş yavaş yok olmuş ve toplumun mülksüzleşmiş kesimlerinin sınıfsal sıçrama heveslerini kursağında bırakan çok daha kuvvetli bir tekelleşme dalgası ile, yeni bir karmaşa düzeni egemen konuma gelmiştir. Özellikle varoşlarda yaşayan gençlerin eğitime ve sisteme olan inançları ciddi ölçüde zedelenmiş; artık yoksulluk değil, zenginlik nöbetleşe yaşanan bir olgu olarak belirmiştir.²⁷¹

Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'na göre de, 2000'lerde bu nöbetleşme zinciri son halkasından kopmak üzeredir. Yazarlara göre, “en alttakilerin” yukarılara tırmanma imkanları nihayete ermektedir; bu da, yoksulluğun şartlarının çok daha ağırlaşması, sertleşmesi, yoksulların tutunacak dallarının kalmaması demektir. Işık ve Pınarcıoğlu bu gidişi, nöbetleşe yoksulluk döngüsünün hızlı ve çarpıcı yaşandığı bir örnekte irdeliyorlar: Sultanbeyli. Nöbetleşe Yoksulluk, “şeriat adacığı” namıyla ünlenen Sultanbeyli'yi, gecekondu ve yoksulluğun sosyoekonomik dinamiğine ışık tutan bir örnek olarak mercek altına alınmaktadır.

²⁶⁹ Oğuz IŞIK - Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk – Sultanbeyli Örneği**, (3. Baskı, İstanbul, 2003), 77.

²⁷⁰ Oğuz IŞIK - Melih PINARCIOĞLU: a.g.e., 82.

²⁷¹ Deniz YILDIRIM: “**Okulda Şiddetin Ekonomi Politikası**”, (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=6539).

3.2. Yoksullukla Mücadelede Sosyal Hizmetin Rolü

Yoksullukla mücadele alanlarından biri olarak sosyal hizmetler, üzerinde ayrıca durulmayı gerektiren bir öneme sahiptir. Çünkü yoksullar, sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren kuruluşların başlangıçtan itibaren en çok ilgilendikleri gruplardan biri olmuştur. Ayrıca sosyal hizmet mesleğinin gelişimine yoksullarının sorunlarını çözme girişimlerinin de önemli katkıları olmuştur. Başka bir ifadeyle tarihsel süreç içinde yoksullar tüm yardıma muhtaç grupların ortak paydasını oluşturmaktadır.²⁷²

Sosyal hizmet mesleğinin, yoksulluk sorununa yönelik yaklaşımını ele almadan önce sosyal hizmeti tanımlamakta fayda vardır. Sosyal hizmetler, herhangi bir sebeple sosyal veya ekonomik muhtaçlıklarla karşılaşan kişilere ve ailelere fayda sağlamak, destek olmak, insan haysiyetine uygun yaşayış düzeyinin gerçekleşmesine katkıda bulunmak hedefine yönelmiş hizmetlerdir.²⁷³ 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda sosyal hizmetin tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır: Sosyal hizmetler, "Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü"²⁷⁴ dür. Hedef kitle, korunmaya, yardıma, bakıma ya da desteğe herkesten daha fazla ihtiyaç duyan, psiko-sosyal problemleri ile yalnız bırakılmaması gereken nüfus gruplarıdır .

Sosyal hizmetin yoksulluğa temel bakışı bu sorunun ortadan kaldırılması ve yarattığı sorunların giderilmesidir. Yoksulluğu azaltmaya yönelik doğrudan ya da dolaylı yoldan, hizmet ve program geliştirmede sosyal

²⁷² Nesrin G: KOŞAR: **Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı** , (Ankara 2000), 7.

²⁷³ Ali SEYYAR: **Sosyal Siyaset Terimleri** , Bata Yayınları (2002 İstanbul).

²⁷⁴ 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Madde 3.

hizmetin önemli bir işlevi vardır. Sosyal hizmet uygulamalarında, yoksullukla mücadele alanında tedavi edici, önleyici, koruyucu ve geliştirici hedefler yer almaktadır.²⁷⁵

Ülkemizde hem merkezi yönetim, hem de mahalli idareler, sosyal hizmetler sunmaktadır. Merkezi yönetim bazında Başbakanlığa bağlı kuruluşların (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü) yanında bazı Bakanlıklar (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Eğitim, Sağlık ve İçişleri Bakanlıkları) sosyal hizmetler alanında faaliyet göstermektedir. Mahalli idarelerde belediyelerin, il özel idarelerinin ve köy idarelerinin sosyal hizmet faaliyetleri bulunmaktadır. Bu kurumların ilgili birimleri bazen değişik sosyal alanlarda (köyde, şehirde, gecekondu mahallelerinde), bazen de değişik sosyal kurumlarda (Huzurevleri, hapishaneler, hastahaneler, gençlik merkezleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, özürllüler rehabilitasyon merkezleri) yaşamak mecburiyetinde bırakılan ve farklı sosyal sorunları olan sosyal grup ve kişilerle ilgilenmektedirler.

3.2.1. Sosyal Yardımlar

Sosyal yardım, “mutlak yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere karşılıksız olarak sağlanan ayni ve nakdi yardımlardır.”²⁷⁶ Ayni yardımlar; yiyecek, giyecek, yakacak, kırtasiye, tıbbi araç-gereç gibi ihtiyaca göre verilen mal ve malzeme yardımudur. Nakdi yardımlar ise para yardımını ifade etmektedir. Yardımların temel amacı, yararlanan kişilerin kendi kendine yeterli hale gelmesini sağlamaktır. Bu

²⁷⁵ Ümit ONAT: “Yoksulluk ve Sosyal Hizmet”, **Yoksulluk**, Cilt 2., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003), 16.

²⁷⁶ DPT: **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas komisyonu Raporu**, DPT yayını, Yayın no: 2593-ÖİK 605, (Ankara, 2001), 14.

yardımlar bir defaya mahsus olabileceği gibi, sürekli de olabilir; ancak bu sürekliliğin sosyal yardımdan yararlananın ulaşması beklenen düzeye gelinceye kadar devam etmesi temel ilke olarak kabul edilmektedir.²⁷⁷

Sosyal yardımların temel amacı, muhtaç veya yoksul durumda bulunan kişilerin, muhtaçlık koşulları ortadan kalkıncaya kadar ve yardım almadan kendi başlarına yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek duruma gelinceye kadar gelir güvencelerinin sağlanmasıdır. Çünkü sosyal yardımın altında, insanı koruma çabası yatmaktadır. Böylece yoksul bireylerin uzun vadede kalıcı istikrarlı, sorunsuz ve iyi bir yaşam kalitesine ulaşmaları yönünden makro düzeyde önlemlerin alınmasına yönelik çabaların yanında, şu anki yaşam kalitesinin de bir nebze olsun iyileştirilmesi açısından sosyal yardım programlarının büyük bir önemi vardır.²⁷⁸ Sosyal yardımlar onların yaşamlarını sürdürmesine destek olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde nüfusun tamamı sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır. Bu ülkelerde mutlak yoksulluk önemli bir sorun olmaya başladığı için gelişmiş ülkeler konuya ciddiyetle yaklaşmakta, sosyal yardım hizmetlerini sosyal politikalarının önemli bir aracı olarak görmektedirler.²⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda "Sosyal Devlet" ilkesi oldukça ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş ve değiştirilmez kılınmıştır.²⁸⁰

Devletin rolü, piyasaların daha verimli ve adil bir şekilde rekabet etmesini sağlamak, adalet, savunma, güvenlik gibi hizmetleri yürütmekle sınırlı değildir. Sosyal Devlet olmanın gereği, aynı zamanda, beşeri sermayenin en değerli kaynak olduğunun farkında olarak, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut edindirme ve sosyal hizmet alanlarının en verimli

²⁷⁷ DPT: a.g.e., 14.

²⁷⁸ Musa İKİZOĞLU: "Yoksulluk ve Yaşam Kalitesi", **Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler yüksek Okulu Yayını, Yayın no: 008, Editörler: Veli Duyan ve Aliye MAVİLİ AKTAŞ, (Ankara, 2001), 188.

²⁷⁹ "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlar ve Devlet" (<http://www.sydtf.gov.tr>)

²⁸⁰ T.C. Anayasası, Madde 2: "Türkiye Cumhuriyeti... ve sosyal bir hukuk devletidir."

şekilde yürütülmesi için makro politikalar oluşturmak, onları hızlı ve etkili bir şekilde hayata geçirmek ve yoksullukla mücadele etmektir.²⁸¹

DPT'nin ilgili yayınında yoksullara yönelik sosyal hizmetlerde, sosyal yardımların amaç ve işlevinin daha yüksek düzeylere çıkarılması ve daha etkili bir işleyişe kavuşturulması için şu önlemlerin alınması gerektiğinden bahsedilmektedir:²⁸²

- “Mutlak Yoksulluk” düzeyinin Türkiye için genel ve bölgelere göre özel tanımının yapılarak ilke ve kuralları belirlenmeli, kavrama Türkiye'nin koşulları çerçevesinde açıklık getirilmelidir.
- Sosyal yardım uygulamasının kime, hangi koşullarda ve hangi ölçülere göre, hangi miktarda ve hangi sürede yerine getirilebileceği konusunda, yerel özellikler de dikkate alınarak, norm ve standart birliği sağlanmalı ve bunun yasal dayanağı oluşturulmalıdır.
- Kaynakların daha rasyonel kullanımını sağlamak ve hizmetin etkililiğini geliştirmek amacıyla mevcut sistemin işleyişi yeniden düzenlenmeli, uygulamada bütünlüğün sağlanması için kalıcı çalışmalar yapılmalıdır.
- Mevcut sosyal yardım sisteminde yer alan kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliğinin etkili bir şekilde oluşturulması sağlanmalıdır.

²⁸¹ “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlar ve Devlet” (<http://www.sydtf.gov.tr>)

²⁸² DPT: a.g.e., 40.

3.2.2. Ülkemizde Sosyal Yardımlarla İlgili Mevzuat

Ülkemizde çeşitli kişi veya gruplara sosyal yardım adına hizmet götüren çok sayıda kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar teşkilat yapıları ve yasal düzenlemeleri bakımından sosyal yardımların uluslararası normları ile örtüşmeyen; ancak adına sosyal yardım denilen hizmetleri kendi hedef kitlelerine götürmeye çalışmaktadırlar. Bu hizmetlerde ortak sosyal yardım kriterleri bulunmamakla birlikte, önemli bir hizmet gereksinimini karşıladıkları da yadsınamaz.²⁸³

3.2.2.1. 2828 Sayılı Kanun ve Sosyal Yardım Uygulaması *

Ülkemizde sosyal ve ekonomik yoksunluk içerisinde bulunan çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özürlülere, yaşlılara, ailelere ve topluluklara yönelik maddi ve manevi içerikli sosyal hizmetleri planlamak, uygulamak ve uygulamasını teşvik etmek, rehberlik sağlamak, yönlendirmek, koordine etmek ve denetlemek görevi, 2828 sayılı Kanunla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Bu görevi yerine getirmekle sorumlu olan SHÇEK, koruyucu -önleyici- destekleyici ve tedavi edici sosyal refah ve sosyal yardım karakterli hizmet modelleriyle bütün muhtaç birey ve ailelere ulaşabilmeyi hedeflemekte ve ülkedeki yoksulluğa karşı mücadelede oldukça önemli rol oynamaktadır. Yoksulluk içerisinde olup da, temel gereksinimlerini karşılayamayan ve hayatlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak 2828 sayılı Kanun ile Kurum'a verilen görevler arasında yer almıştır.

²⁸³ DPT: a.g.e., 55.

* Burada verilen bilgiler Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün web sitesinden derlenerek hazırlanmıştır.

3.2.2.1.1. 2828 Sayılı Kanuna Göre Sosyal Yardım Hizmetleri

Yoksulluk içinde bulunan kişilerin herhangi bir sosyal hizmet kuruluşu bünyesine dahil edilmeden kendi evlerinde ve ortamlarında korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilecek hizmetler 2828 sayılı kanun ile SHÇEK'e verilmiştir. 28.9.1986 tarihli 19235 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği ile 2828 sayılı kanunla verilen görevlerin esasları belirlenmiş ve usulüne bağlanmıştır. Bu yönetmelikle kurumun gerçekleştireceği yardımlar ekonomik yönden muhtaçlık içinde bulunan kişilere kendi evlerinde ve ortamlarında sağlanacak olan ayni ve nakdi sosyal yardımlar olarak belirlenmiştir. Ancak 29.12.1993 tarih ve 21083 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik ile de söz konusu yönetmelikte bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Buna göre ayni yardımın sınırları genişletilmiş ve sosyal inceleme raporu sonucuna göre yardım yapılması koşulu getirilmiştir.

Genel Müdürlük tarafından yapılan sosyal yardımlar ayni -nakdi yardım yönetmeliği çerçevesinde belirlenen esaslar dahilinde gerçekleştirilmektedir.

3.2.2.1.2. Yardımlardan Faydalananlar

✓ Muhtaçlık nedeniyle haklarında koruma kararı aldirılarak sosyal hizmet kuruluşlarının himayesine bırakılan çocukların desteklenmeleri takdirde yanlarına alabilecek özellikleri taşıyan anne, baba veya yoksul akrabaları,

✓ Korunmaya muhtaç oldukları tespit edilerek haklarında koruma kararı çıkarılmış ancak yuvalara veya yuurlara yerleştirme imkanı bulunmadığı için sıraya alınmış çocuklar,

- ✓ Doğal afetler nedeniyle muhtaç duruma düşen aileler veya yakınlarını kaybederek kimsesiz ve korunmasız kalan kişiler,
- ✓ Olağanüstü bir felaket, hastalık veya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekle yükümlü bulunduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanlar ile hayati tehlike arz eden ameliyatla karşılaşan kişiler,
- ✓ Korunma kararı olup da yaş sınırlarını tamamlamaları nedeniyle yetiştirme yurtlarından ayrılan çocuklar,
- ✓ Yüksek öğrenim gören ancak öğrenimini maddi zorluklar nedeniyle bırakmak durumuyla karşı karşıya kalan yüksek öğrenim gençliğine yapılan yardımlar.

3.2.2.2. 3816 Sayılı Kanun Çerçevesinde Yeşil Kart Uygulaması

Genel sağlık sigortası öncesinde, hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık hizmetlerinin giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan kişilerin hastanelerde yatarak yaralanacakları teşhis, tedavi ve ameliyat hizmetlerinin bedellerini genel sağlık sigortasının en yakın bir sistem içinde devletin üstlenmesi amacıyla, 3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” 3.7.1992 tarih ve 21273 sayılı resmi gazetede yayımlanarak uygulamaya girmiştir.

Kapsam içi olanlar bakımından yasada bir fakirlik çizgisi çizilmiştir. Sağlık hizmetlerinden bedelsiz yararlanma olanağı sağlayan yeşil kart, aylık

geliri veya aile içindeki gelir payı 1475 sayılı İş Kanununa²⁸⁴ göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sigorta primi dışındaki miktarını 1/3'ünden az olan ve Türkiye de ikamet eden vatandaşlarına verilmektedir (3816 sayılı kanun, 2. madde).

Sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyen kişilerin talepleri bu kanundaki esas ve usullere göre illerde idare kurulu ilçelerde ilçe idare kurulu tarafından değerlendirilerek karara bağlanır. Köy ve mahalle ihtiyar heyetleri, muhtarlar, jandarma ve emniyet görevlileri gerektiğinde talep sahiplerinin durumlarını araştırarak yönetmelikte belirtilen esas ve usullere göre il ve ilçe idare kurumlarına bildirirler (3816 sayılı kanun, 6, 7 ve 8. madde).

3.2.2.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

Devletimizin Anayasa'da belirtilen sosyal bir hukuk devleti olması özelliği gereği, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesine ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu ilkedен hareketle, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, 3294 Sayılı Soysal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile 1986 yılında kurulmuştur. Bu yasayı uygulamak amacıyla 5263 Sayı ve 01.12.2004 Tarihli Yasayla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

3294 Sayılı Kanunun Amacı: “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal

²⁸⁴ 1475 Sayılı eski İş Kanunu, 23 Mayıs 2003 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmış yerine, 4857 Sayılı yeni İş Kanunu (asıl adı ise; İş Kanunu, Sendikalar Kanunu ile Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasının Hakkında Kanun) getirilmiştir.

adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adil bir şekilde dağıtılmasını tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.” (3294 sayılı kanun, 1. madde).

Kanunun Kapsamı: “Fakru zaruret ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık gelir almayan vatandaşlar için geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirebilecek kişiler bu kanunun kapsamı içindedir.” (3294 sayılı kanun, 2. madde).

Bu kanunda öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi için Başbakanlığa bağlı ve TC Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kurulmuştur. (3294 sayılı kanun, 3. madde).

3.2.2.3.1. SYDTF'nun Görevleri

Fon, sosyal güvenlikle yoksun muhtaç ve düşkün kesimlere ilişkin tüm sosyal sorumluluklarını üstlenmektedir. Kaynaklarını ağırlıklı olarak söz konusu kesimlerin himayesi ve güçlendirilmesi için kullanmaktadır.

Bu amaçla²⁸⁵;

- Sosyal güvenlikle yoksun muhtaç hastaların ilaç ve tedavi giderlerini karşılamaktadır.
- Dar gelirli üniversite gençliğini kapsayan 100 bin kişilik karşılıksız burs vermektedir.

²⁸⁵ Mevlüt BİLİCİ: “Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Baş bakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu”, **Yoksulluk**, 2. Cilt, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003), 22-31.

- Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kesimlerin desteklenmesi için her ay tüm il ve ilçelere para göndermektedir .
- Terörden zarar görenlerin zararlarını kısmen telaf i etmektedir.
- Göçe maruz il ve ilçeler ile işsizliğin ve yoksulluğun belirginlik t aşdığı yerlerde aşevleri açmaktadır .
- Engelli gurupları için destek programları uygulamaktadır .
- Fakir-fukaranın iş kurma, mesleki eğitim ve istihdamına yönelik olarak vakıfların her birinin geliştirdiği projelere kaynak tahsis etmektedir.

3.2.2.3.2. Vakıflar

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonunda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni olarak dağıtılması ve bu kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalarda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur.²⁸⁶

3.2.2.4. 2022 Sayılı Kanun

Emekli Sandığı, 1.7.1976 tarihli 2022 sayılı “Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”u uygulamakta ve esas itibariyle bir sosyal sigorta kuruluşu olduğu halde, 2022 sayılı kanunun özü gereği, bir sosyal yardım kuruluşu gibi işlev görmektedir.

²⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Songül SALLAN GÜL ve Hüseyin GÜL: “Türkiye’de Kamusal Yoksulluk Hizmetleri Yönetimi: SYDTF Vakıfları Örneği”, **Sosyal Hizmet Sempozyumu 2004 4-6 Kasım 2004**, Alanya Konferans ve Bildirileri, (Alanya, 2004), 208 - 219.

2022 sayılı kanun, esas itibariyle 65 yaşın üstündeki kişilere yönelik olmakla birlikte, bazı istisnai halleri de kapsamaktadır. Kanun istisnaları engellilerle ilgilidir. Buna göre; “başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde malül olduğunu resmi sağlık kurumlarında görevli bir hekimden alacakları rapor ile belgeleyen” ve “durumuna uygun bir işe yerleştirelemeyen” engelli kişiler, Kanunun gerekli gördüğü diğer şartları taşımları halinde, sosyal gelir elde etme hakkını kazanmaktadır.²⁸⁷

3.3. Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sosyal yardımlar çağdaş devletin, yoksul sınıfları koruyucu yöndeki sosyal sorumluluğunun bir gereği olarak uygulanmakta ve genellikle yoksulluk programları olarak nitelendirilmektedir. Devlet, çağdaş sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak söz konusu yardım programlarını uygulamakla yükümlüdür. Ancak bu yoksulluk programlarını yerine getiremediği (dış borçlar, yapısal uyum programları, savunma giderlerine ayrılan payın artması vb.) ya da getiremediği durumlarda bu tip ihtiyaçların giderilebilmesi için sistem kendi araçlarını yaratır ve böylelikle sosyal yardım özelleştirilir.²⁸⁸ Bu araçlar dünyada NGO olarak tanımlanırken Türkiye’de sivil toplum kuruluşu ya da örgütü olarak adlandırılır. NGO (Non-Governmental Organizations) dilimize çevrildiğinde hükümet-dışı örgütler anlamındadır.

Artık devlet merkezli politikalar tek başına çözüm değildir. Devlet politikaları da çoğu kez piyasa şartlarının doğurduğu sonuçları izole etmek

²⁸⁷ DPT: a.g.e., 56.

²⁸⁸ Suzan OKTAY, Serbilgöl BAKIR , Yasemin KOTAN: “Sivil Toplum Örgütleri Uluslar Arası Yardım Programları ve Yoksulluk” (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stoveyoksulluk.htm>)

için yeterli olmamaktadır.²⁸⁹ Hatta bazen “devletin, bazı sorunların çözümü olduğu kadar, bizatihi kaynağı”²⁹⁰ olduğu da söylenmektedir.

Son yıllarda ülkemizdeki STK’ların sayısı giderek artmakta ve daha işlevsel hale gelmektedir; fakat bu artışa rağmen sayının yetersiz olduğu genel söylemler arasındadır. Bu STK’lar arasında yoksullukla ilgili faaliyet gösterenlerin sayısı da son yıllarda artış göstermektedir. Söz konusu STK’ların yapısına baktığımızda ise genellikle üst ve orta sınıf yoksullara dışarıdan müdahale söz konusudur.²⁹¹ STK’lar kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı veya ulaşamadığı yerlerde tamamlayıcı bir mekanizma olarak devreye girmekte ayrıca toplumda varolan dayanışma duygusunu da ayakta tutmaktadır.²⁹²

Devletin sosyal hizmet alanındaki boşluğu doldurma misyonuna sahip bu araçlar, hayırseverlik saiki ile hareket ederek, aslında tam anlamıyla da örgütlü olmayan bir yapı sergilemektedirler. Kimi zaman dini referansları temel alan, kimi zaman da yurttaşlık duygularıyla gönüllü olarak çalışanlarla faaliyet gösteren bu STK’ların ortak özellikleri apolitik nitelikleridir; kendilerin i politikadan soyutlayarak daha doğrusu “yoksulluğun politikası olmayacağı” söylemine dayanarak yardım faaliyetlerini sürdürmektedirler.²⁹³

²⁸⁹ Lütfi SUNAR: “Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği”, **Yoksulluk**, Cilt 3., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003), 134.

²⁹⁰ Coşkun Can AKTAN: Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak -İş konfederasyonu Yayını (Ankara, 2002).

²⁹¹ Sema ERDER: “Kentteki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Türkiye Ekonomisi ve Toplumsal Tarih Vakfı, Bilanço 98 Dizisi, (İstanbul, 1998), 111.

²⁹² Ahmet Emre BİLGİLİ ve İbrahim ALTAN: “Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği”, **Yoksulluk**, Cilt 3., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003), 65.

²⁹³ Mustafa Özgür ÇAKIR: **Türkiye’de Yeni Yoksulluk ve Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, (İstanbul, 2003), 81.

Ülkemizde yoksulluk alanında çalışan STK'lardan bazıları şunlardır.²⁹⁴

Deniz Feneri Derneği:

Derneğin temelleri, özel bir televizyon kanalı tarafından yoksulluğa dikkat çekmek ve yardımseverliği teşvik amaçlı Ramazan ayına mahsus bir televizyon programında atılmıştır. 1996 yılının Ramazan ayında yayınlanan program ile başlayan bu faaliyetlerin devam ettirilmesi amacıyla 1998 yılında Deniz Feneri Derneği kurulmuştur. Merkezi İstanbul'da olan derneğin, İzmir ve Ankara'da da şubeleri bulunmaktadır.

Deniz Feneri Derneği, kuruluş amaçları doğrultusunda yardıma muhtaç vatandaşların, geçimlerine katkıda bulunmak amacıyla pek çok alanda yardımlar yapmaktadır. Derneğin görevlileri tarafından yerinde incelemeleri sonucu tuttukları rapora göre ihtiyacı tespit edilen ailelere, gıda, giyim, nakit, eğitim, sağlık, ev eşyası, yakacak yardımları, meslek edindirme ve beceri kazandırma kursları ile barınma ve temizlik alanlarında yardımlar yapmaktadır.²⁹⁵

Dost Eli Derneği:

Tam adı, Dost Eli Konya Gıda Bankası Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği olan, derneğin merkezi Konya'dır. Ocak 2002 ayında kurularak faaliyetlerine başlayan derneğin amacı şudur: ihtiyaç sahibi kimselere ihtiyaç duydukları yardımları ihtiyaç anında ve süresince sağlamak, sokakta kalmış, kimsesiz çocuklara ve gençlere her alanda yardımcı olmak, rehabilite olmalarını sağlayarak topluma kazandırmak, ihtiyaç duyulan sağlık ve ilaç

²⁹⁴ Bahsedilen dernek ve vakıflara ilişkin bilgiler, bu kuruluşların web sayfalarından edinilen bilgilerle hazırlanmıştır.

²⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.denizfeneri.org.tr>

yardımda bulunmak, kimsesiz gençlere eş, iş ve aş sahibi yapmak, deprem, sel, yangın vb. felaketlerde zarar görenlere ayni ve nakdi yardımda bulunmaktır.

Bu amaçla yürütülen faaliyetlerinin bir kısmı şöyledir: İhtiyaç sahibi aileleri tespit etmek, bunlara gerekli ayni ve nakdi yardımları yapmak. Yaşlı, düşkün, ihtiyaç sahibi kimseleri tespit etmek, barınmalarını sağlamak, sokakta kalmış kimsesiz çocuklara ve gençlere sahip çıkmak, bunların ihtiyaçlarını gidermek. Eğitim-öğretim, meslek edindirme çalışmalarında bulunmak, sağlık problemlerinin giderilmesi için çalışmalar yapmak, gerekirse sağlık kuruluşlarında veya gönüllü sağlık ekipleri oluşturup evlerinde tedavi yoluna gitmek. İhtiyaç sahibi insanların ve ailelerin, kimsesiz gençlerin, sosyal hayata kazanılmaları için sosyal ve sportif faaliyetlerde bulunmak. Bu gibi gençlerin eğitim-öğretim, barınma, meslek edindirme, evlendirilmeleri, aile kurumlarına yardımcı olmak, bu gibi faaliyetleri yasalara uygun bir şekilde yapmak. Deprem, sel, yangın, fırtına gibi afetlerden zarar görenlere ayni ve nakdi yardımda bulunmak yolda kalmış, memleketine dönememiş kişilere gerekli yardımda bulunmak.²⁹⁶

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı:

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) 1986 yılında kadınların yaşam kalitelerini ve ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütüdür. 29.01.2001 tarihli, 2001 -2009 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına kuruluş statüsü bulunmaktadır.

Çalışma İlkeleri:

Dar gelirli kadınların hayat deneyiminden gelen uzmanlıklarına, yoksullukla mücadeledeki yaratıcılıklarına, kendi yaşamlarını ve çevrelerini

²⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.dosteli.org.tr>.

ayakta tutma güçlerine inanır. Sorunlarını tarif etme ve çözümde sorumluluk alma haklarını kabul eder.

Kadınların değerlerine saygı duyar, kendi değerlerini onlara empoze etmez, kadınları kendilerine ve çevrelerine yabancılaştırmaktan kaçınır.

Sorunların yerel düzeyde ve tüm sektörlerin işbirliğiyle çözümlenebileceğine; kadınların sosyal, ekonomik ve politik karar verme süreçlerine gerçek anlamda katılımının yerel düzeyde gerçekleşebileceğine inanır. Bu amaçla merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve toplumdaki diğer kesimlerle işbirliği yapar.

Tüm çalışmalarını ve projelerini yoksul kadınların ve çevrelerinin sinerjisiyle geliştirir.

Çalıştığı Bölgeler:

İstanbul'un dar gelirli semtleri, 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinden etkilenen bölgeler ve Güneydoğu Anadolu'da çalışmalarını sürdürmektedir.

KEDV ayrıca çalışmalarını yaygınlaştırmak amacıyla bu programları hizmetlerine dahil etmek isteyen Türkiye'nin her yerinden belediyelere, sivil toplum kuruluşlarına, kalkınma projelerine ve destek talep eden kadın gruplarına eğitim, danışmanlık ve izleme desteği sağlamaktadır.

İşbirliği Yaptığı Kuruluşlar:

KEDV çalışmalarının sonuçlarını yaygınlaştırmak üzere uygun ortam oluşturmak, karşılıklı deneyim alışverişinde bulunmak ve kadınların girişimleri için kaynak yaratmak amacıyla merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler, ilgili

alanlardan kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği ve diyalog içindedir. Bu kapsamda, Belediyeler, SHÇEK, Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile işbirliği koşulları yaratmakta; çeşitli sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, toplumsal sorumluluk çerçevesinde Citibank, İdeefixe, Estore, Microsoft gibi firmalar ve gönüllüleriyle çalışmaktadır.

Uluslararası İletişim:

KEDV Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi çok uluslu kuruluşlarca düzenlenen bölgesel, küresel toplantılara katılır, alınan kararların uygulama sürecini küresel iletişim ağları (Groots International ve Hua riou Commission) kanalıyla izlemektedir. Hindistan, Kenya, Amerika, Hollanda, Almanya gibi ülkelerden yoksul kadınlarla çalışan benzeri kadın kuruluşlarıyla deneyim alışverişinde bulunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KENT YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE YEREL YÖNETİMLER VE ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN YOKSULLUKLA MÜCADELE FAALİYETLERİ

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi kent özelinde yaşanan yoksulluk sadece gelir düşüklüğü ve paylaşım adaletsizliğinden ibaret değildir. Yoksulluk kentlerdeki eşitsizliği ve uçurumu gün geçtikçe arttırmaktadır. Kentlerde, dışlanan ve kentin sunduğu bir çok hizmetten mahrum olan bu kesim, kent yaşamından oldukça izole bir hayat sürdürmektedir.²⁹⁷ Göç, nüfus artışı, teknolojik gelişmelerle nitelikli işgücüne gereksinimin artması sonucu kentlerde yaşayan ve kente uyum sağlayamayan yoksulların sayısı giderek artmaktadır. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerimizde nüfusun %50'den fazlası yoksulluk mekanlarında yaşamaktadır.²⁹⁸ Bu durum karşısında yürütülen yoksullukla mücadele alanındaki çalışmalar, yerel yönetimlerin etkin katılımlarıyla daha da sonuç alıcı olabilecektir.

4.1. Yerel Yönetimlerin Yoksullukla Mücadeledeki Rolü

Yerel yönetimler, devlet sınırları içinde yerleşmiş irili ufaklı insan topluluklarının (köy, kasaba, kent) ortak ve yerel nitelikli ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulmuş anayasal kuruluşlardır.²⁹⁹ Sorunları ve yerel dinamikleri daha yakından tanıyan toplumsal aktörler olarak yerel yönetimler, yoksullukla mücadele sürecinde aktif bir rol alarak karar almalı ve uygulama konusunda inisiyatif kullanmalıdır. Özellikle belediye örgütlenmeleri, halkın sorun ve gereksinimleri çerçevesinde hizmet geliştirirken, merkezi yönetime oranla önemli avantajlara sahip

²⁹⁷ Neriman AÇIKALIN: "Çalışan Kent Yoksulları İstanbul ve Gaziantep Örnekleri", **Yoksulluk** (Cilt 1), Deniz Feneri Yayınları (İstanbul 2003), 385.

²⁹⁸ M. Akif ÇUKURÇAYIR: "Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk", **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyum, 6-8 Kasım 2002, (Ankara, 2002), 406.

²⁹⁹ Halil NADAROĞLU: **Mahalli İdareler**, (İstanbul 1998), 3.

bulunmaktadırlar. En önemlisi, örgüt içindeki karar vericiler, sorunları daha yakından gözleme olanağı bulmaktadırlar. Ayrıca, merkezi yönetimin ürettiği “bürokratik hantallık”, belediye örgütlenmeleri içinde daha kolay aşılabilmektedir. Ek olarak, belediyelerin seçilmiş yöneticileri, sorunlara karşı daha duyarlı olmak durumundadırlar. Çünkü, seçmenin yakın ilgisi, hizmet götürücüler üzerinde bir tür dolaylı denetim etkisi yaratmaktadır.³⁰⁰ Halkın yerel yönetime katılabilmesi ve yönetimi denetleyebilmesinin en kolay ve etkili yeri yerel yönetimler olarak benimsenmektedir.³⁰¹ Yoksulluğun saptanması ve yoksullarla bire bir temasta bulunabilme imkanı açısından yerel yönetimler daha avantajlıdırlar.

Siyasal rejim demokratikleştikçe, yerel yönetimler daha çok önem kazanmakta ve geleneksel işlevlerinin yanı sıra sosyal iyileşmenin ve demokratikleşmenin bir aracı olarak da görülmektedir. Kentlerde yoğunlaşan nüfusun, bu arada geniş yoksul kitlenin üretim ve tüketim süreçlerinin düzenlenmesi, bir yandan kent olarak ihtiyaçların düzenlenmesi, bir yandan da yoksul kitlelerin kendine özgü gereksinimlerinin karşılanması, kentin temel işlevi haline gelmektedir. Kent yönetimi bu işlerini kent yönetimi, yani Belediye aracılığı ile yerine getirmektedir.³⁰²

Belediyeciliği yol, su, kanalizasyon, altyapı ve üstyapı hizmetlerinden ibaret olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir; sosyal yardımlar, sosyal ve kültürel projeler, mesleki, teknik alanlardaki eğitim imkanları da en az altyapı ve üstyapı kadar önemlidir. Yerinden yönetimin organizasyon kabiliyeti yüksek, topluma, aileye, insana en yakın yerel yönetim birimi olan belediyelerin, günümüzde “sosyal belediyecilik” başlığı altında ki çalışmalarının sayısı giderek artmaktadır.³⁰³

³⁰⁰ Kasım KARATAŞ: “Belediyeler ve Sosyal Hizmetler”, (www.sosyalhizmetuzmani.org).

³⁰¹ Bilal ERYILMAZ: **Kamu Yönetimi**, (İstanbul 2000), 122.

³⁰² Müslüm ÜZÜLMEZ: “Sürdürülebilir kalkınma ve Yoksullukla Mücadele”, **Hürriyet** (10 Aralık 2005).

³⁰³ İbrahim CILGA: “Risk Grupların Yaklaşımında Sosyal Hizmetlerin Rolü”, (http://www.sosyalhizmetuzmani.org).

Yerel yönetimler beldelerindeki fakir ve muhtaç vatandaşların bilgilerine kolaylıkla sahip olabilmekte, onların sosyo – ekonomik durumlarını izleyebilmekte, asgari yaşam sınırında olanlara gıda, kömür, ilaç, kırtasiye malzemesi, gibi yardımlarda bulunabilmektedir. Yoksul ailelere tek tek ulaşarak, muhtaç durumdaki insanların ne ile geçindiği, ne yediği, ne yaktığı, öğrenim durumunda olanların ne tür ihtiyaçları olduğu , yoksulluğun en önemli sebeplerinden biri olan işsizlik durumunun hangi boyutta olduğu ve ne gibi sebeplere dayandığı gibi konuları takip etme imkanına sahip başka bir kurum ve mekanizma mevcut yapı içinde geliştirilememiştir.

Ancak yerel idareler halkın geçim sıkıntısını gidermeye yönelik olarak köklü tedbirler alamamakla birlikte, kolaylaştırıcı bir takım hizmetlere yönelebilmektedirler. Tanzim satış mağazaları, ekmek fabrikaları, aşevleri, sığınma evleri, sağlık ocakları, mahalle kütüphaneleri, iş gücünün kalifiye olmasında ve sonuçta iş bulabilme imkanının genişlemesinde önemli bir rol oynayan ve her geçen gün daha fazla önem kazanan mesleki eğitim içerikli kurslar bunlardan sadece bazılarıdır. Bu hizmetlere yönelik olarak yerel idarelerin yatırımlara girişmeleri bir zorunluluk olarak görünmektedir .

Vatandaşa göre belediye, devlet mekanizmasının yerelde örgütlenme biçimidir. Dolayısıyla, devletten beklenen her şey belediyeden beklenir olmuştur. Elektrik probleminden iletişime, sağlık hizmetlerinden sosyal güvenliğe, iş bulmadan eğitime kadar her alanda belediyenin kapısını aşındıran vatandaşlar, bu hususlarda belediyelerden hizmet istemiştir.³⁰⁴ Özellikle Büyükşehirlerde eğitime, sosyal ve kültürel hizmetlere olan talep yüksektir.³⁰⁵ Kent yönetimi olarak belediyeler, sınırları içinde yaşayan bireylerin ve ailelerin sosyal sorunlarıyla (yoksulluk, işsizlik gibi) ilgilenmek durumundadır. Bu sorunların çözümünde genel olarak kamunun olduğu kadar belediyelerin de görevi vardır.

³⁰⁴ Hulusi ŞENTÜRK: “Mesleki Eğitim ve Belediyeler”
(<http://www.pendik.bel.tr/tr/Tab.aspx?TabID=5389>).

³⁰⁵ Hikmet KAVRUK: **Anakent’e Bakış**, (Ankara 2002), 263.

İstihdam ile birlikte yoksulluk sorununun üzerine gidilmelidir. Bu açıdan yaklaşımlar, sorunu bir bütün olarak ele alma, sistemi iyileştirme ve fonksiyonel hale getirme şeklinde olmalıdır. Yoksulluğu ortadan kaldırmanın yolu, yoksulları sübvans etmekten, yani onların ihtiyaçlarını karşılıksız olarak karşılamaktan değil, onları da dengeli bir üretim – tüketim sürecine katabilmekten ve verimliliği arttırmaktan geçmektedir.³⁰⁶

Sosyal belediyecilik anlayışına sahip olan belediyelerin yapması gereken öncelikle vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini kolaylaştırmak olmalıdır. Temel ihtiyaçları karşılamaya kalkmak sorunları çözmemekte, her geçen gün artan yoksul sayısına karşı yardım dağıtımıyla herhangi bir mesafe alınamamaktadır. Yardım organizasyonlarına ek olarak temel ihtiyaçları vatandaşların kendi imkanlarıyla daha kolay giderebilmelerini sağlamak asıl olanıdır. Yerel yönetimler, özellikle kentsel alanlardaki yoksulluğu azaltmak ile alakalı olanlar olmak üzere, kamusal hizmetlerin etkinliğini ve rolünü artırmaya özen göstermelidir.³⁰⁷

Özellikle büyük kentlerin kıyısında ve çevresinde gecekondu bölgeleri olarak adlandırılan alanlarda, düzensiz yerleşim bölgelerinde yoğunlaşan, kentin sağladığı hizmet ve olanaklardan yararlanma payları düşük olan bu geniş kitlenin yaşama standartlarının yukarıya çekilerek yükseltilmesi için ulusal, bölgesel düzeyde olduğu kadar yerel düzeyde projeler geliştirilmelidir. (Bölgesel ve kentsel kalkınma projeleri, beceri ve meslek edindirme kursları gibi) Daha açık bir ifadeyle, kentsel yoksulluk ve yoksulluğun ortaya çıkardığı olumsuzluklarla mücadelenin başarıya ulaşması için, yerel yönetimler finansal olarak ve oluşturulacak plan ve projelere katkılarıyla bu mücadeleye destek olmalıdır.

³⁰⁶ Erol KAYA: “**Sosyal Belediyecilik**”, (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org>).

³⁰⁷ Coşkun Can AKTAN: “Yoksulluğa Karşı Dünya Şehirleri Koalisyonu, Yoksulluğa Karşı Cenevre Bildirgesi (3-5 Nisan 2000)”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002).

4.2. Ankara Büyükşehir Belediyesinin Kent Yoksulluğunu Önlemeye Dönük Faaliyetleri

1930 yılında çıkarılan ve yaklaşık 75 yıl yürürlükte kalan 1580 sayılı Belediye Yasası ile belediyelere oldukça geniş bir faaliyet alanı tanınmıştır. Belediyelerce yürütülen her türlü farklı uygulamanın temeli 1580 sayılı yasada mevcuttur. Ancak bu geniş yetkilere rağmen görevleriyle orantılı gelir kaynaklarına sahip değildirlir.³⁰⁸

Ülkemizde belediyelerin kamu hizmetleri ve sosyal politikalar konusundaki etkinlikleri zaman içinde değişim göstermiştir. 1923 – 1945 döneminde gerek devletin gerekse belediyelerin gelir ve giderleri arasında denge sağlamak mümkün olamamış ve belediyeler kendilerine bırakılan hizmetleri sağlamada yetersiz olmuşlardır.³⁰⁹ 1950’li yıllarda başlayan süreçte birlikte belediyelerin kentsel hizmet alınındaki görevlerini merkezileşme eğilimi doğmuş, özellikle de eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmetler gibi sosyo-kültürel nitelikli işlevlerinde azalma meydana gelmiştir. Bu tür hizmetlerin belediyelerin görev alanı dışına çıkması, yasal olarak merkezi idarece üstlenilmesinden çok, uygulamada kaynak yetersizliği nedeniyle belediyelerin ilgi alanı dışında kalmasından kaynaklanmıştır.³¹⁰ Çünkü, 1950 - 60’lı yıllarda başlayan hızlı, plansız ve ülkenin büyük şehirlerini hedef alan göç ve nüfus artışı, belediyelerin zaten kıt olan kaynaklarını, kentsel altyapı ve temel hizmet taleplerinin giderilmesine yöneltmesine yol açmıştır. Üstelik, 1961 Anayasası ile sosyal devlet niteliği kazanan devlet eğitim, sağlık, sosyal yardım ve hizmetler ile konut ihtiyacının karşılanmasına daha büyük önem vermeye başlamıştır.³¹¹

³⁰⁸ İlhan TEKELİ: “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 16/2, (Haziran 1983), 14-15.

³⁰⁹ Fethi AYTAÇ: “Belediye Kanunu’nun, Oluşumu Uygulanması ve Değişiklikler” **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, (23 - 24 Kasım 1990, Ankara), 98.

³¹⁰ İlhan TEKELİ: a.g.e., 15.

³¹¹ İlhan TEKELİ: a.g.e., 15.

1984 yılında yasalaşan Büyükşehir Belediyelerine ilişkin kanunun da etkisiyle, özellikle 1990'larda artan biçimde Büyükşehir Belediyelerinin, sosyal politika alanındaki hizmetlerinin tür ve kapsamını genişlettiği görülmektedir. Belediyelerin özellikle ekonomik içerikli hizmetlerinin sağlanmasında özelleştirme önemli bir araç haline gelmiştir. Yine, bu dönemde belediyeler büyük ölçekli projelere yönelmiş ve özel ticari bankalar ve uluslararası fonlardan kaynak temin etmeye başlamıştır.³¹² Diğer bir husus, 1981-1994 döneminde ülkemizdeki belediyelerin gelir kaynaklarının artırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılmış olmasıdır.³¹³ Özellikle Büyükşehir Belediyelerinin ciddi büyüklükte bütçelere sahip olduğu bilinmektedir.

Yaşanan bu sürece paralel biçimde belediyeler, toplumun sosyal hizmet ve sosyal yardım talebine cevap vermeye başlamıştır. Ekonomik sıkıntılar, büyük kentlerde toplumsal düzeni tehdit eder boyuta gelebilmektedir. Yerel yönetimler bu duruma göre yeni politikalar geliştirmekte, sosyal niteliği ön planda olan çalışmalara da ağırlık vermektedirler. Öncelikle Büyükşehir Belediyeleri harekete geçmiş ve öğrencilere burs verilmesi, yoksullar için aşevi açılması, ilaç, yiyecek, giyecek, yakacak yardımı yapılması olarak başlayan faaliyetler yaşlı ve özürllülere yönelik hizmetler, meslek ve beceri kursları, kapsamlı sosyal ve kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve kadın sığınma evlerinin tesisi gibi konularda giderek büyümüştür.

1980'li yıllardan beri Ankara Büyükşehir Belediyesi de, belediye yönetiminde ulaşım, su, altyapı gibi klasik belediyecilik hizmetleri yanında, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve kültür gibi alanlarda da hizmet politikaları üretmektedir.³¹⁴ 1989 ve 1994 tarihleri arasında geçen 5 yıl süresince Büyükşehir Belediyesince yürütülen hizmetler içerisinde özellikle düşük gelirli

³¹² Birgül GÜLER: "Belediye Gelirlerinin Yapısı 1925-89", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 3/1, (Ocak 1994), 25.

³¹³ Birgül GÜLER: a.g.e., 35.

³¹⁴ Ankara Büyük Şehir Belediyesi; **Ankara Programı 1991**, (Maya Yayıncılık), (Ankara, 1991), 1.

ailelere yönelik olan, eğitim ve toplumsal yardım içerikli projelerin başlıcaları şöyle sıralanabilir:³¹⁵

- Halk Eğitimi çalışmalarının geniş bölgelere yayılabilmesi için Tuzlucaır Toplumsal Gelişme Odağı, Gençlikevi ve Batıkent Eğitim Merkezi'nin kurulması.
- Çalışan anne ve babaların, özellikle de düşük gelirli ailelerin 0 -6 yaş grubundaki çocuklarına sağlıklı, güvenli, bilimsel ve mesleki ilkeler çerçevesinde gündüz bakımı sağlamak amacıyla kreş kurma ve yaygınlaştırma çalışmalarının yapılması.
- Çeşitli semtlerde oluşturulan sağlık merkezleri aracılığı ile sağlık eğitimi hizmetlerinin yürütülmesi.
- Kadınlara yönelik olarak değişik konuları içeren çeşitli eğitim kurslarının düzenlenmesi.³¹⁶ Özellikle gecekondu bölgelerinde, bölgede yaşayan kadınlar için okuma yazma kursları düzenlenmiş, ayrıca "Bakıcı-Anne Eğitim Kursu" kapsamında kadınlara gelir getirici bir işlev kazandırmak amacıyla anne eğitimi çalışması yapılmıştır.
- Çocuklara yönelik olarak "Sokakta Çalışan Çocuklar Projesi"nin ve "Çocuk Kulübü Projesi"nin uygulamaya geçirilmesi. Sokakta Çalışan Çocuklar Projesi uyarınca "Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi" (ASÇÇM) oluşturulmuş, bu merkezde sağlık, eğitim hizmetleri sunulmuştur. Eğitim hizmetleri arasında herhangi bir okula devam etmeyen çocuklar için "Çıracılık Yaygın Eğitimi" ve "Elektrik Kursu" sayılabilir. Okula devam eden çocuklara yönelik olarak da merkez bünyesinde ihtiyaç duydukları konularda çeşitli eğitim programları uygulamaları yapılmıştır.

³¹⁵ Ethem Kadri PEKTAŞ: "Büyük Kent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansıması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İzmir, 1999).

³¹⁶ Şimdiki, Belediye El Becerileri ve Meslek Edindirme Kursları'nın (BELMEK) başlangıcı.

- Çocuk Kulübü Projesi kapsamında ise 1993 Mayıs'ında çocuklar için bir çocuk evi (Şentepe Çocuk Evi) oluşturulmuştur. Burada çalışan değişik alanlardan uzman ve öğretmenlerle (sosyal hizmet uzmanı, halk oyunları öğretmeni, çiçek öğretmeni, tiyatro öğretmeni gibi) çocuklara yönelik tiyatro, halk oyunları ve çiçek yapımı gibi konularda eğitim programları gerçekleştirilmiş ve bu programlar sonunda çeşitli gösteri ve sergiler düzenlenmiştir. Çalışmalara çocukların yanı sıra gençlerin de katılımları sağlanmış, gençlere yönelik olarak da gençlik evi oluşturma girişimlerinde bulunulmuştur.

1994'ten bu yana yoksullukla mücadele faaliyetlerini de içeren, eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerin büyük bir kısmı "Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı" ile "Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı" eliyle yürütülmektedir. Bu birimlere ait görevler birimler bünyesindeki değişik şube müdürlüklerine dağıtılmıştır.³¹⁷ Her şube müdürlüğü kendisine verilen yetki ve sorumluluk çerçevesinde hizmetlerini yerine getirmektedir.³¹⁸

4.2.1. Temel Uygulamalar

Yoksullukla mücadele alanında, Ankara Büyükşehir Belediyesi "Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı" ve "Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı"nın yürüttüğü faaliyetleri 4 temel kategoride inceleyebiliriz:

- Sosyal Yardımlar,
- Meslek Edindirme Kursları,
- Aile ve Çocuk Hizmetleri,
- Yaşlı Hizmet Merkezi.

³¹⁷ - Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'nın yoksullukla mücadele yönünde faaliyet gösteren birimleri: Kadın ve Aile Şube Müdürlüğü, Meslek Edinme Şube Müdürlüğü'dür.

- Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı'nın bu alandaki ilgili birimleri ise: Sosyal Hizmetler Planlama ve Koordinasyon Ş.M., Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri Ş.M., Engelliler ve Rehabilitasyon Ş.M., Gençlik ve Çocuk Ş.M.

³¹⁸ Bu bilgiler Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'ndan edinilmiştir.

4.2.1.1. Sosyal Yardımlar

Ankara Büyükşehir Belediyesi, yoksulluk içinde olup, temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişilere ve ailelere, kaynakların yeterliliği ölçüsünde sosyal yardımlar yapmakta ve bu yardımlara katkıda bulunacak veya işbirliği yapacak kişi ve kuruluşların (YOYAV³¹⁹ gibi) desteğini almaktadır. Doğrudan yapılan bu sosyal yardımlar muhtaç durumdaki kişilerin yoksulluktan kurtulmalarını sağlamamakta; fakat bulundukları yaşam standartlarının iyileştirilmesi yönünde katkılar sağlamaktadır. Büyükşehir Belediyesi bu yardımlar sayesinde fakir ve muhtaç ailelere yaşam desteği sağlandığı belirtmektedir.³²⁰

Ankara Büyükşehir Belediyesi mücavir alan sınırları içindeki muhtaç vatandaşlara, ekmek dağıtımını her gün, kömür ve gıda yarımını ise belli dönemlerde yapmaktadır.³²¹ Yoksul yurttaşların, ekmek, kömür ve gıda yardımı alabilmek için Aile ve Çocuk Hizmetleri Şube Müdür lüğü'ne doğrudan başvurup form doldurması gerekmektedir. Formlar komisyonlarca incelendikten ve beyanın doğruluğu anlaşıldıktan sonra yardım yapılmaktadır.³²²

Günde yaklaşık iki bin aileye ulaşan³²³ gıda yardımları, hak sahiplerinin adreslerine götürülerek belge karşılığı teslim edilmektedir.³²⁴ Bu yardımların dağıtımını Ankara Büyükşehir Belediyesine Bağlı ANKET³²⁵ şirketi görevlileri

³¹⁹ Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı

³²⁰ “Büyükşehir Ankara” (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademem Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Organı), Yıl 2, Sayı 93 (23 -29 Ağustos 2006), 17.

³²¹ Satılmış Rızacioğlu (Sosyal Hizmetler Planlama ve Koordinasyon Şube Müdürü) ile yapılan mülakat verileri.

³²² Ankara Büyükşehir Belediyesi Hizmet Rehberi

³²³ “Büyükşehir Ankara” (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademem Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Organı), Yıl 2, Sayı 93 (23 -29 Ağustos 2006), 18.

³²⁴ “Büyükşehir Ankara” (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademem Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Organı), Yıl 2, Sayı 93 (23 -29 Ağustos 2006), 17.

³²⁵ ANKET (Ankara Kültür Etkinlikleri A.Ş.) Ankara Büyükşehir Belediyesi iktisadi kuruluşudur. Şirketin Faaliyet Alanları: Kültür ve sanat hizmetlerinin yaygınlaştırılması için her türlü

gerçekleştirmektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesinin kömür yardımları ise kış aylarında BELKO³²⁶ şirketi görevlileri aracılığıyla dağıtılmaktadır. BELKO'dan 2006 yılı içinde yoksul vatandaşlara, 70 bin ton kömür dağıtımı yapılmıştır.³²⁷ Yardımların hedef kitlesi, mücavir alan sınırları içindeki sosyal güvencesi olmayan ve geçim sıkıntısı çeken ailelerdir.

Tablo 20: Ankara Büyükşehir Belediyesinin Dağıttığı Yardımların Semtlere Göre Dağılımı

01/01/2006—31/12/2006 Tarihleri Arasında Dağıtılan Yardım Paketleri					
İLÇE	Teslim Yapılan Aile Sayısı				TOPLAM
	GIDA	SOĞAN PATATES	EKMEK	KÖMÜR	
Altındağ	93592	69507	3705	27000	193804
Mamak	77072	29257	2778	22569	131676
Çankaya	24902	111729	430	5430	142491
Keçiören	61824	31254	2000	14527	109605
Yenimahalle	38536	17001	463	9829	65829
Sincan	37554	15985	1120	7944	62603
Etimesgut	11571	8399	529	2385	22884
Gölbaşı	3910	1204	273	1070	6457
Akyurt Merkez	2143	860	111	673	3787
Altındağ Altınova	652	442	-	124	1218
Ayaş Çanılı	260	125	-	40	425
Ayaş Merkez	220	106	-	60	386
Ayaş Sinanlı	652	482	-	52	1186
Bala Karaali	904	569	-	199	1672
Bala Kesikköprü	2	-	-	2	4

araştırma, planlama, organizasyon, tanıtım ve pazarlama faaliyetini yürütmek, tesis kurmak, kurdurmak, işletmek, işletmektir.

³²⁶ BELKO (Ankara Kömür ve Asfalt İşletmeleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.) Ankara Büyükşehir Belediyesi iktisadi kuruluşudur, yurt içinden ve yurt dışından kömür getirerek Ankara'nın kömür ihtiyacının karşılamaktadır.

³²⁷ "Başkente Belediyenin Dağıttığı Kömür Havayı Kirliliyor" (<http://www.kanalb.com.tr/haber.php?id=11513>, Erişim tarihi:27.12.2006)

Bala Merkez	2136	1026	-	237	3399
Çubuk Esenboğa	787	112	-	178	1077
Çubuk Merkez	6529	1846	-	1230	9605
Çubuk Sirkeli	425	98	-	170	693
Çubuk Y.Çavundur	432	114	-	122	668
Elmadağ Hasanoğlan	1430	385	-	240	2055
Elmadağ Lalahan	2054	367	-	340	2761
Elmadağ Merkez	4442	752	-	683	5877
Elmadağ Yeşildere	305	85	-	120	510
Gölbaşı Bezirhane	332	92	-	82	506
Gölbaşı Karagedik	625	174	-	178	977
Gölbaşı Selamatlı	342	86	-	144	572
Haymana Oyaca	740	176	-	141	1057
Kalecik Merkez	1850	630	-	299	2779
Kazan Merkez	2350	721	-	639	3710
Keçiören Bağlum	2154	1850	51	463	4518
Keciören Sarayköy	992	290	-	330	1612
Keçiören Pursaklar	4200	2996	-	770	7966
Kızılcahamam	302	148	-	110	560
Mamak Kutludüğün	482	155	-	137	774
Polatlı Temelli	929	281	-	197	1407
Sincan Yenikent	2368	696	-	347	3411

Kaynak: Sosyal Hizmetler Planlama ve Koordinasyon Şube Müdürlüğü

Yardıma muhtaç ailelere dağıtılan yardım paketleri Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in göreve gelmesiyle başlamış ve artık geleneksel hale gelmiştir. Yaklaşık 11 yıldır dağıtılan yardım paketlerinin sayısı da giderek artmaktadır. Bu yardımların son yıllardaki dağılımı ise şöyledir:³²⁸

- 2001 yılında 30 bin
- 2002 yılında 90 bin

³²⁸ "Büyükşehir Ankara" (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademem Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Organı), Yıl 2, Sayı 93 (23 -29 Ağustos 2006), 17.

- 2003 yılında 160 bin
- 2004 yılında 300 bin
- 2005 yılında 390 bin

Beş ayrı koliden oluşan yardım paketleri nin içinde yer alan gıda ve temizlik malzemeleri şunlardır:³²⁹

Gıda malzemeleri:

- 3 kilo bulgur	- 2 kilo kuru fasulye
- 5 kilo pirinç	- 5 kilo sıvıyağ
- 2 kilo tuz	- 1 kilo margarin
- 2 kilo zeytin	- 3 kilo çay
- 1 kilo şehriye	- 10 kilo makarna
- 3 kilo mercimek	- 2 kilo peynir
- 5 kilo un	- 6 kilo toz şeker
- 2 kilo salça	- 1 kilo tahin helva

Temizlik Malzemeleri:

- 3 kilo toz deterjan
- 2 kilo bulaşık deterjanı
- 1 kilo el sabunu
- 2 kilo banyo sabunu

Sürekliliği olamayan bu yardım biçimlerinin yoksulluğu azaltma k konusundaki işlevi tartışılmaktadır ve hatta hedef grup açısından sisteme bağımlılık yarattığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi yaptığı bu yardımlarda siyasi amaçlar güttüğü konusunda da basında sık sık tenkit edilmektedir.³³⁰

³²⁹ “Büyükşehir Ankara” (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademem Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Org anı), Yıl 2, Sayı 93 (23-29 Ağustos 2006), 17.

³³⁰ Bakınız: - Hürriyet (17 Eylül 2006) Emin Çölaşan.

4.2.1.2. Mesleki ve Teknik Eğitim Kursları (BELMEK ve BELTEK)

Ankara Büyükşehir Belediyesi yoksullara yapılan nicel yardımları önemsemekte ve yapılan yardımların sayısı giderek artmaktadır.³³¹ Ancak asıl önemli olan Konfüçyüs'ün “aç bir insana her gün balık vermek yerine balık tutmayı öğretmek gerekir” sözündeki ilkedden hareketle, insanlara balık tutmayı öğreten uygulamalar geliştirmektir. Ankara Büyükşehir Belediyesi işte bu amaca hizmet eden mesleki-sosyal nitelikli kurslar düzenlemektedir. Kurs sonucu başarılı olanlara kurs bitirme sertifikası, derslere devam eden fakat başarı gösteremeyen kursiyerlere ise kurs katılım belgesi verilmektedir. Bu kurslar, Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı, Meslek Edindirme Şube Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin BELMEK (Belediye El Becerileri ve Meslek Edindirme Kursları) ve BELTEK (Mesleki ve Teknik Eğitim) adı altında uyguladığı, mesleki ve teknik eğitime yönelik bu beceri geliştirme kursları kendi içinde hizmet ettikleri alanlara göre sınıflandırabiliriz. Örneğin bazıları hobi düzeyindeki kurslardır; el nakışı, makine nakışı, giyim, ahşap boyama, resim, takı tasarımı, v.s.. Ancak bu kursları bitirenler bile boş zaman etkinliği olarak düşündükleri bu becerilerini ekonomik getiriye çevirebilirler. Bir diğeri ise kaybolmakta olan ya da sınırlı sayıda usta tarafından yaşatılmaya çalışılan meslekler; bunların içinde çini, ebru, minyatür, tezhip gibi sanat dalları yer almaktadır. Son olarak, bilgisayar, matbaa, elektronik, makine, metal döküm gibi doğrudan doğruya kalifiye ara eleman yetiştiren ve sanayinin ihtiyacı olan nitelikli eleman ihtiyacını karşılayan kurslar da mevcuttur. Böylece dar gelirli ailelerin çocukları iş imkanı na kavuşmaktadır. Ancak henüz kurslardan mezun olan kaç kişinin iş bulduğu hakkında sağlıklı veriler yoktur.

- “Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi 1999 Yılı Raporu”,
(<http://www.yerelnet.org.tr>).

³³¹ Ankara Büyükşehir Belediyesi Haber Merkezi (13 Aralık 2006) (<http://www.ankara.bel.tr/>)

BELMEK ve BELTEK kurslarının amaçlarını şu şekilde sıralayabilmek mümkündür:

- Katılanların genel eğitim ihtiyaçlarına cevap verebilmek,
- Mesleki gelişimlerine katkı sağlamak,
- Kültürel, kentsel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunarak kent kültürü ve metropolde yaşama konusunda bilinçlendirmek,
- Çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donanımlı hale getirmek,
- Mesleki ve teknik alanda ara eleman yetiştirmek,
- Sosyal, kültürel ve ekonomik alanda üretime katkıda bulunmak,
- Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlar ve el sanatlarımızın canlandırılıp yaşatılması sağlamak vb.

Belediyelerin meslek edindirme kursları açmasının yasal dayanağını 1580 Sayılı eski Belediye Kanunu'nun belediyenin görevlerini düzenleyen 15. maddesinin 72. fıkrası oluşturmaktadır. 15/72. maddede "...beldenin ve belediye idaresinin muhtaç olduğu meslek erbabını yetiştirmek üzere kurslar, dersler, gece ve hafta tatili günü dershaneleri, çırak, ev kadını mektepleri açabileceği, idare edebileceği..." ne yer verilmektedir. Görüldüğü gibi 15/72. maddede iki görev bulunmaktadır. Maddede yer alan birinci görev belediye personelinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimini kapsamaktadır. İkinci görev ise, meslek sahibi olmak isteyenler "beceri kursları" yoluyla meslek ve iş edindirmek ya da bu şahısların mevcut bilgi, yetenek ve becerini geliştirmektir.³³²

Şu an yürürlükte olan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesinde Büyükşehir Belediyesinin görevleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. 7. maddenin ikinci fıkrasında, "... yaşlılar, özürllüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve

³³² - Hafize ZÜLÜFLÜ: "Belediyelerce Meslek Kursları Açılması Sırasında Milli Eğitim Bakanlığının İzni Gerekir mi?", **Yerel Gündem**, 2/8, (AĞUSTOS 2000), 32-33,
 - Mehmet DİNÇ: "**Yasallık Dışı Kurslar Tartışılırken Danıştay'ın İlgili Kararı Yok Mu Sayılıyor!**", (<http://www.robotik.itu.edu.tr/>).

beceri kursları açmak...” ifadelerine yer verilmektedir. Dolayısıyla 5216 sayılı kanun ile belediyelere “meslek ve beceri kazandırma” alanında sorumluluk yüklenmektedir.

Eğitimi “örgün eğitim”³³³ ve “yaygın eğitim”³³⁴ olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. BELMEK ve BELTEK kursları örgün eğitim sistemi dışında planlı, programlı ve sistemli olarak yürütülen bir eğitim şekli olan “yaygın eğitim” ilkeleriyle gerçekleştirilen yetişkin eğitimi organizasyonlarıdır.³³⁵ İnsanların yoksulluktan kurtulması için ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağını bilmesi gerekir. Bu ihtiyaçları karşılamak için insana doğrudan yardımcı olan bir araç ise eğitimidir. En genel anlamı ile eğitim “insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir”.³³⁶ Modern eğitim insanları geliştirerek ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmaktadır. Diğer ülkeler de olduğu gibi Türkiye de eğitim yolu ile kalkınma ve bu şekilde yoksulluğu yenmeyi planlamaktadır. İşverenler ise işe alacakları kişilerde belli nitelikler aramaktadır. Bu durumlarda yaygın eğitim programları iş arayan insanlara yardımcı olmaktadır. Bitirilen okullar ve diplomalar yanında, sertifikalar da iş hayatında aranılan bir belge olmaya başlamıştır. Yaygın eğitim yapan bu kurslar yoksullukla mücadele edebilmek için işsizleri, işgücü açığı olan alanlarda vasıflı hale getirmeye yardımcı olmaktadır. BELMEK ve BELTEK kursları insanların yeteneklerinin farkına varıp, bunları geliştirip, ekonomik getiriye dönüştürmesi için imkan sağlamaktadır.

Şimdi yaygın eğitimin ilkeleriyle gerçekleştirilen bir yetişkin eğitimi organizasyonu olan BELMEK ve BELTEK kurslarını daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

³³³ Örgün Eğitim: Belli bir yaş grubunda olan bireylere okulda verilen eğitimidir.

³³⁴ Yaygın Eğitim: Örgün eğitime hiç gitmemiş ya da okulunu bitirmiş ama kendini ilgi duyduğu belirli bir alanda yetiştirmek isteyen bireylere, ihtiyaç duydukları konu ve zamanlarda kısa süreli kurs ve seminerler yolu ile yapılan eğitimidir. Yaygın eğitimde belli bir yaş sınırı yoktur. Her yaş grubu için (çocuk, genç, yetişkin v.b.) yaygın eğitim faaliyetleri düzenlenebilir.

³³⁵ Dilek CAN: “**Dünyaya Model Bir Halk Üniversitesi: İSMEK**”
(<http://www.gencyaklasim.com/>)

³³⁶ Nurettin FİDAN ve Münire ERDEN: **Eğitime Giriş**, (Ankara 1996), 23.

4.2.1.2.1. BELMEK

Belediye El Becerileri ve Meslek Edindirme Kursları (BELMEK), kültürel zenginliklerimizin korunup geliştirilm esine katkıda bulunarak toplumda kültür, sanat ve estetik bilincini yaygınlaştırm asının yanı sıra, kadınlara kazandırdığı yeni bilgi ve beceriler sayesinde onları meslek sahibi yapmak ve bu sayede aile ekonomilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunmalarına imkan sağlamaktadır. Bu kurslarda kadın emeğini geliştirmeye yönelik eğitimler verilmektedir. Bu durum ise bir anlamda statik bir gücün potansiyel bir iş gücü haline getirilmesi durumudur. BELMEK kursları resmi olarak tanınmasa da işgücü piyasası mezunların edindikleri becerileri kabul ettiğinden bu bir engel olarak görülmemektedir.³³⁷

Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı bünyesindeki BELMEK kursları, 1994 yılında³³⁸ “Her Ev Bir Atölye Olacak” sloganıyla faaliyete geçirilmiştir. Kadınlara yönelik olan (genç kızlar ve ev hanımları) bu kurslar, kadınları tüketici konumdan çıkararak üretici, hem de üretirken kazanan konumuna getirmek amacıyla kurulmuştur.³³⁹ BELMEK kursları Çankaya bölgesinde 14, Keçiören’de 12, Sincan -Etimesgut bölgesinde 7, Yenimahalle bölgesinde 14, Mamak bölgesinde 13, Altındağ bölgesinde 6 olmak üzere toplam 6 bölgedeki merkezlerde, 24 temel branşta (tahta boyama, nakış, dikiş gibi) eğitim sunmaktadır.³⁴⁰ Kurslar şehir merkezinden kenar semtlere kadar Ankara’nın birçok bölgesini kapsamaktadır. Yakın zaman içinde gelişmiş semtlerde de (Çayyolu gibi)

³³⁷ “Mesleki Teknik Eğitimde (MTE) Reform Politikaları Eş Uzman Değerlendirme (PEER REVIEW) Çalışması”, AEV (Avrupa Eğitim Vakfı) Uluslararası Eş Uzman Değerlendirme Grubu Raporu, (Mayıs 2004)

³³⁸ Uygulamaya ilk başlandığı dönemde Dünya Bankası’nın desteğini almıştır. (Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı, Meslek Edindirme Şube Müdürü İlker TURAN’dan edinilen bilgi)

³³⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi; Ankara’95 Faaliyet Raporu, (Ankara 1996), 113.

³⁴⁰ Çankaya’daki kursiyerlerin çoğunu ev hanımları ve emekliler oluşturmaktadır. Buradaki kursiyerlerin katılma gerekçeleri bu kursları, boş vakit aktivitesi ve psikolojik ihtiyaçları (stres v.b.) giderme aracı olarak değerlendirmeleridir. Mamak ve Altındağ gibi bölgelerde ise kursiyerler daha çok genç kızlardır ve amaçları çeyizlerini hazırlayarak, bir sanat öğrenerek aile bütçesine katkıda bulunmaktır. (Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı, Meslek Edindirme Şube Müdürü İlker TURAN ile yapılan mülakat verileri)

BELMEK kursları faaliyete geçirilecektir.³⁴¹ Kursların süresi 8 aydır (Ekim–Mayıs) ve ayrıca 2 aylık kısa süreli kurslar da düzenlenebilmektedir. Her branşın öğretmeni düzenledikleri kursun programını hazırlamaktadır. Proje tamamen Belediyenin kendi fonlarından finanse edilmekte olup katılımcılardan bir ücret talep edilmemektedir. Bu programın uygulamada olduğu 13 yıl içinde (1994’ten beri), yaklaşık 120 bin (Tablo 2) Ankaralı ev kadınına eğitim hizmeti sunulmuştur.

BELMEK Kursu Branşları:

- Makine Nakışı
- El Nakışı
- Giyim
- Mefruşat
- Patchwork
- El Sanatları
- Rölyef
- İpek Pentur
- Sim Sırma
- Ahşap Boyama
- Folklorik Bebek
- Tezhip
- Resim
- İğne Oyası
- Şiş Dantel
- Mozaik
- Çini
- Minyatür
- Trikotaj

³⁴¹ (Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı, Meslek Edindirme Şube Müdürü İlker TURAN’dan edinilen bilgi)

- Kilim
- Ev Ekonomisi
- Ebru
- Yorganlama
- Takı Tasarım

Kursiyerlerin ürettikleri eserler kentin çeşitli noktalarındaki mağazalarda satışa sunulmaktadır. Ürünler bu satış mağazalarının yanı sıra zaman zaman açılan sergi ve kermeslerde değerlendirilmektedir.³⁴² Ayrıca değişik konularda seminerler ve paneller gibi bilimsel aktiviteler düzenleyerek kursiyerler kültürel yönden geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Kendi yayınlarında BELMEK kurslarının amacı şu şekilde belirtilmiştir;³⁴³

- ✓ Toplumda kültür, sanat ve estetik bilincini yaygınlaştırmak,
- ✓ Kültürel zenginliklerimizin korunup geliştirilmesine katkıda bulunmak,
- ✓ Kadınları yeni bilgi ve becerilerle donatarak meslek sahibi yapmak,
- ✓ Aile ekonomilerini güçlendirmek,
- ✓ Kadınlara birlikte yaşama ve planlı çalışma alışkanlığı kazandırmak,
- ✓ Kadınların boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmek .

BELMEK tarafından düzenlenen eğitim programlarına 18 yaşını doldurmuş ve mecburi ilköğretim çağını bitirmiş herkes katılabilmektedir. Üst yaş sınırı ise yoktur. Kursiyerlerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kurslara yoğun bir katılım vardır.³⁴⁴ Bu yoğun ilginin en

³⁴² Ankara Büyük Şehir Belediyesi; Ankara'95 Faaliyet Raporu, (Ankara 1996), 113.

³⁴³ Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı'nın ilgili yayınlarında yer almaktadır.

³⁴⁴ Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Meslek Edindirme Şube Müdürü İlker TURAN ile yapılan mülakat verileri.

önemli nedenlerinden biri bu kursların ücretsiz olmasıdır.³⁴⁵ Maddi durumları iyi olmayıp diğer özel kurslara katılma imkanı olmayan kişiler için mesleki beceriler kazanmak önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Kurslara olan yoğun talep ve yer yetersizliği nedeniyle kurs yerlerinden iki yıllık eğitim alanların tekrar kurs almaları mümkün değildir.

Klasik sanatlara çoğunlukla üniversite mezunları; giyim, nakış, iğne oyası gibi alanlarda çeyiz hazırlama amacıyla genç kızlar; el sanatlarına ise genelde orta yaş üzeri ev hanımları ve emekliler ilgi göstermektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Daire Başkanlığı Meslek Edindirme Şube Müdürü'nün³⁴⁶ kurslarda edindiği izlenimlerden aktardıkları sonucunda kurslara katılım gerekçeleri şu başlıklar altında sıralanabilir;

- Hobi (ev hanımları ve emeklilerin tercihi)
- Çeyiz hazırlama (genç kızların tercih nedeni)
- Psikolojik ihtiyaçları giderme (stres v.b.)
- Aile ekonomilerine katkı (yoksullukla mücadele aracı olarak)
- Meslek edinme (işsiz gençlerin tercih nedeni)
- Beceri kazanma, sanat öğrenme (kişisel gelişim amaçlı)

BELMEK kursları, katılanlara mesleki nitelikler kazandırmaktadır. Bu sayede kursiyerler, aldıkları eğitim doğrultusunda özel sektörde iş bulma ya da kendi atölye ve işyerlerini açma imkanına kavuşmaktadır. Aile yakınlarından veya çevrelerinden aldıkları siparişleri evlerinde yaparak aile bütçesine katkı sağlayabilirler. Maddi durumları iyi olmayan genç kızlar kendi çeyizlerini hazırlayarak düğün masraflarını azaltabilirler. Evlerindeki eski eşyalarını yeniden kullanılabilir hale getirerek tasarrufta bulunabilirler. Bu doğrultuda baktığımızda kurslara katılımın maddi kazanç sağlamayı yönelik katkıları görülmektedir.

³⁴⁵ Kayıt sırasında sembolik olarak sadece 10 YTL'lik kayıt ücreti alınmaktadır. (2006 -2007 yılı için)

³⁴⁶ İlker TURAN

Ayrıca BELMEK kursları, kazandırdığı bilgi ve becerilerin yanısıra, katılanların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını da gidermektedir. Bu kurslar ev hanımları için birer rehabilitasyon merkezi olarak düşünülebilir. Kursların sağladığı sosyal ortamlar sayesinde birlikte yaşama, planlı çalışma, dayanışma ve özgüven kazandırma yönünde de kursiyerlere olumlu katkıları bulunmaktadır.

Tablo 21: BELMEK Kurslarına Katılım Sayısı

Branş Sayısı	Kurs Yeri Sayısı	Yıllara Göre Kursiyer Sayısı												TOPLAM
		1994 1995	1995 1996	1996 1997	1997 1998	1998 1999	1999 2000	2000 2001	2001 2002	2002 2003	2003 2004	2004 2005	2005 2006	
23	114	8.269	5.272	6.518	7.866	6.949	8.788	11.877	9.179	11.760	11.402	12.758	10.112	111.750

Kaynak: Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr/>)

4.2.1.2.2. BELTEK

Mesleki ve Teknik Eğitim (BELTEK) Kursları 1999 yılında Belediye Meclis kararıyla uygulamaya konan endüstriyel, teknik ve meslek alanlarında geliştirme, uyum ve meslek edindirme eğitimlerini kapsamaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Gazi Üniversitesi'nin işbirliği içerisinde yürütülen BELTEK kurslarındaki eğitim, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi laboratuvarlarında verilmektedir.

BELTEK Projesinin amacı³⁴⁷, kent halkını bilgi ve beceri sahibi yapmak, kentsel bütünleşmeyi sağlamak, kent ekonomisine katkıda bulunmak, bu alanlara ilgi duyanlara meslek kazandırmak, sanayi ve meslek gruplarına göre küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihtiyaç duyduğu kent ve

³⁴⁷ BELTEK projesinin ilgili yayınlarında belirtilmiştir.

meslek standartlarına uygun insan gücü yetiştirmektir. 8 Bölüm ve 64 Branşta verilen BELTEK Kurslarına işletmelerde çalışanlar, lise ve yüksek öğretim mezunları, öğrenciler, işsiz gençler ve emekliler katılabilmektedir. Kurslar için hiçbir ücret alınmamaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi ile Gazi Üniversitesi'nin işbirliği içerisinde yürüttükleri BELTEK projesi kapsamında, 1999 – 2006 yıllarını kapsayan 22 dönem üçer aylık kurslar ve 35 dönem hızlandırılmış iki aylık kurslar olmak üzere toplam 75.000 kursiyere eğitim hizmeti verilmiştir.³⁴⁸

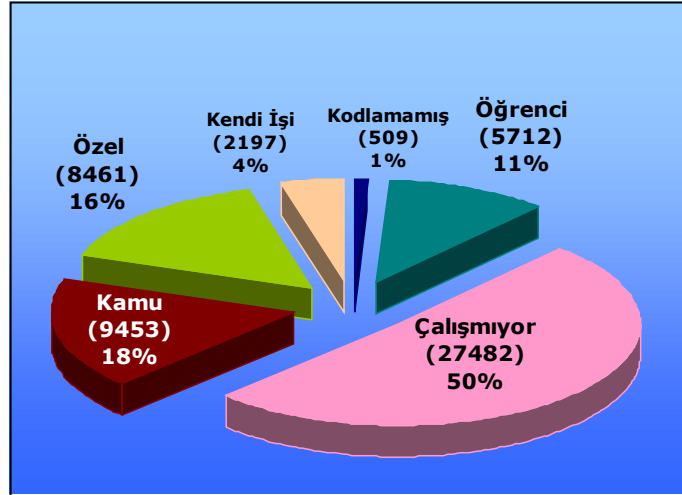
Kalifiye eleman olmak artık iş bulmanın en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Yenilik ve değişimi kapsayan temel bilgilerin çağdaş bir içerikle ve uygulamalı olarak öğretildiği BELTEK kurslarında; meslek içi eğitim ve ilgi duyulan alanlarda bilgi edinme yanında iş bulma ve iş kurma imkanları da sunulmaktadır.³⁴⁹ BELTEK kursları, sanayicilerin ihtiyacı olan çoğu dallardaki elemanları yetiştirme konusunda önemli bir katkı sağlamakta ve mesleki beceriler kazanmak için iyi bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca çağın gerekliliği olan bilgisayar ve dil eğitimleri, iş arayan insanları daha nitelikli hale getirmeye yardımcı olmaktadır. Kursların ücretsiz³⁵⁰ oluşu maddi durumları iyi olmayıp diğer özel kurslara katılma imkanı olmayan kişiler için büyük bir avantajdır.

BELTEK kayıt formlarının gönderildiği Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi tarafından hazırlanan grafiklere baktığımızda kursa katılanların çoğunun işsiz gençler olduğu gözlenmektedir.

³⁴⁸ “Gazi Üniversitesi Stratejik Planı 2007-2010”, (Ankara 2006), 20.

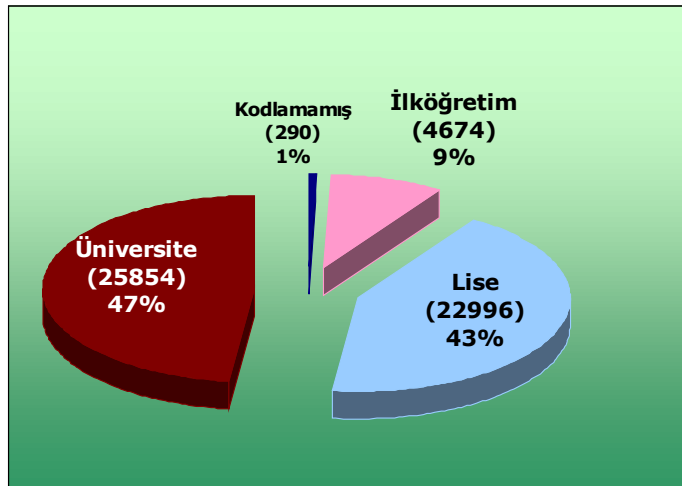
³⁴⁹ Erdoğan KÖSE, Zehra ZAMGAM: “Yaşam Boyu Öğrenim modeli: BELTEK”, 1. Uluslararası Yerel Yönetimler Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Yayını, (Ankara, Ekim 2003), 627.

³⁵⁰ Sadece kayıt sırasında bir defaya mahsus olmak üzere 10 YTL'lik kayıt ücreti alınmaktadır. (2006-2007 yılı için)

Grafik 1: Kursiyerlerin Çalışma Durumu

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

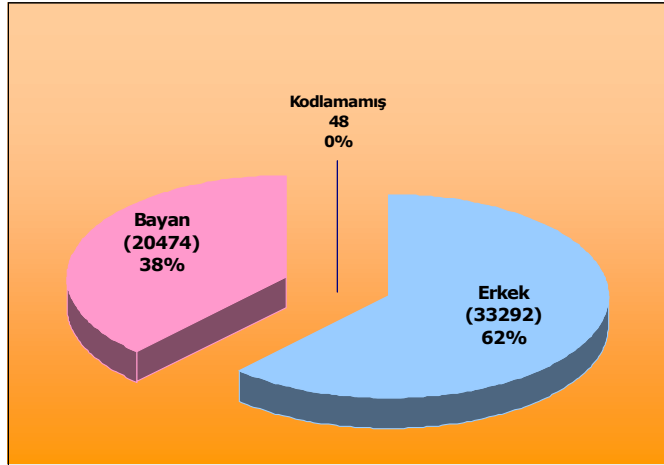
Grafik 2: Kursiyerlerin Öğrenim Durumu

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

BELMEK kurslarına katılımın tamamına yakınının bayanlardan gelmesine karşın, BELTEK kursiyerlerinin çoğunluğu erkekler oluşmaktadır. Ayrıca kursiyerlerin % 61'i 21-30 yaş arasındadır.

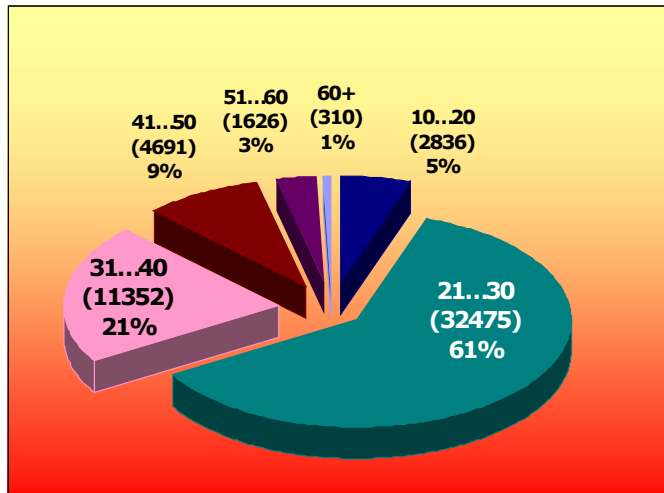
Grafik 3: Kursiyerlerin Cinsiyet Durumu

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

Grafik 4: Kursiyerlerin Yaş Grupları

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

Teknik eğitim veren BELMEK kurslarının istihdama yönelik çok sayıda branşı mevcuttur. Bilgisayar-elektronik, matbaa, elektrik, genel, yapı, metal döküm, mobilya dekorasyon ve makine alanlarında toplam 64 kurs programı vardır.

BELTEK Kursu Programları:³⁵¹

- Radyo Televizyon Tamirciliği
- Elektronik Ev Eşyaları Tamirciliği
- Endüstriyel Elektronik
- Bilgisayar İşletmenliği*
- Bilgisayar Bakım–Onarım–Donanım*
- Web Sayfa Tasarımı*
- Mikro Denetleyiciler
- Elektrik Tesisatçılığı
- Kumanda Teknikleri ve Bakım Onarımı
- Elektrik Cihazları Bakım ve Onarım
- Bilgisayar Destekli Elk. Devre Tasarımı ve Uygulama
- Bilgisayar Kontrollü Alarm sistemleri
- C++ Proglama
- Bilgisayar Destekli Grafik Tasarım -I
- Bilgisayar Destekli Grafik Tasarım -II
- Fotoğrafçılık
- Web'de Grafik Tasarımı
- Bilgisayar Destekli Mimari Çizimi -I
- Topografya Teknisyenliği-I
- Topografya Teknisyenliği-II
- Bilgisayar Destekli Mimari Çizim Kursu -II
- Yapı Maliyetinde Metraj ve Keşif

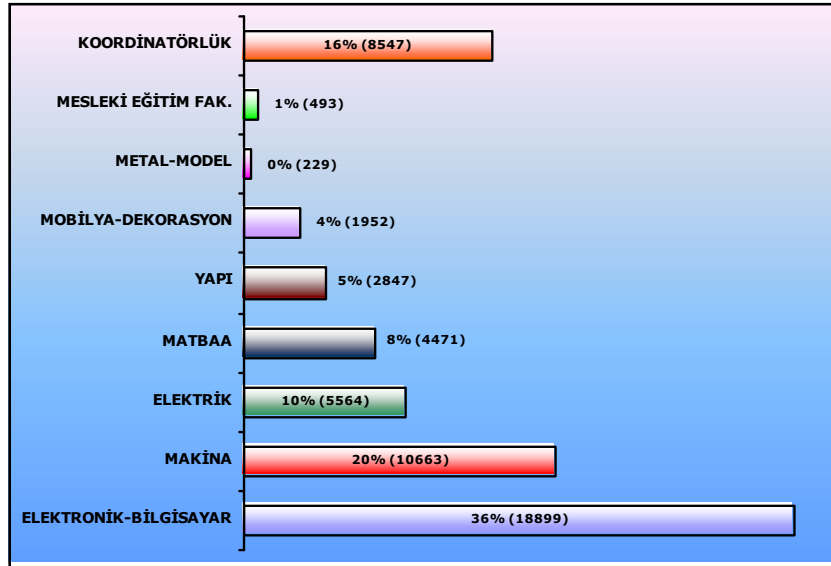
³⁵¹ (<http://www.ankara.bel.tr/sosyalislerdb/meslekedinme/belte/branşlar.doc>)

* En çok ilgi gören kurslar.

- Şantiye Yönetimi
- Mobilya Süslemeciliği
- Ahşap Boyama Teknikleri
- Ahşap Hediyelik Eşya Yapımı
- Ahşap Heykel ve Doğal Şekil Oymacılığı
- Bilgisayar Destekli Mobilya Tasarımcılığı
- Ahşap Tornacılık
- Dekorasyon da Vitray Uygulamaları
- Örtülü Elektrotla Ark Kaynakçılık
- Mig-Mag ve Tig (Gaz Altı) Kaynakçılığı
- Metal Dekorasyon Sanatı
- CAD 1 (Bilgisayar Destekli Çizim Tasarımı -I)
- CAD 2 (Bilgisayar Destekli Çizim Tasarımı -II)
- CAM (Bilgisayar Destekli İmalat)
- CNC Torna ve Freze Tezgahlarının Programlanması
- CNC Tel Ezeryon Operatörlüğü Programcılığı
- Teknik Bilimlerde Kullanılan Bilg. Paket Programı
- Teknik Resim
- Uygulamalı Soğutma Tekniği
- Temel Motorculuk ve Motor Ayarları
- Oto Elektrikçiliği ve Elektroniliği
- Hidrolik ve Pnömatik
- Doğal Gaz ve kalorifer Tesisatçılığı
- İşletme Organizasyonu Kalite Kontrol ve Yönetimi
- İşletmecilik ve İş Güvenliği Kursu
- Mechanicel Desktop AMD 4.0
- DELPHİ 4.0
- SOLID Works-Katı Modelleme ile Tasarımcılık
- Visual Basic ve Makine Uygulamaları
- Master CAM

- Access Veri Tabanı Hazırlama
- Visual Basic ve Endüstriyel Uygulamalar
- Visual C++ Program Geliştirme
- Halkla İlişkiler Kursu
- TV Film Yapım Yöntemleri Kursu
- Güzel Konuşma Sanatı Kursu
- Yabancı Dil Kursu
- Büro Yönetimi ve Teknikleri Kursu
- Bilgisayarlı Muhasebe Kursu
- Turizm İşletmenliği Kursu
- Aracı Kurum Uzmanlığı DEALER-BROKER Kursu
- Portföy Yöneticiliği Kursu

Grafik 5 : Kursiyerlerin Bölümlere Göre Dağılımı

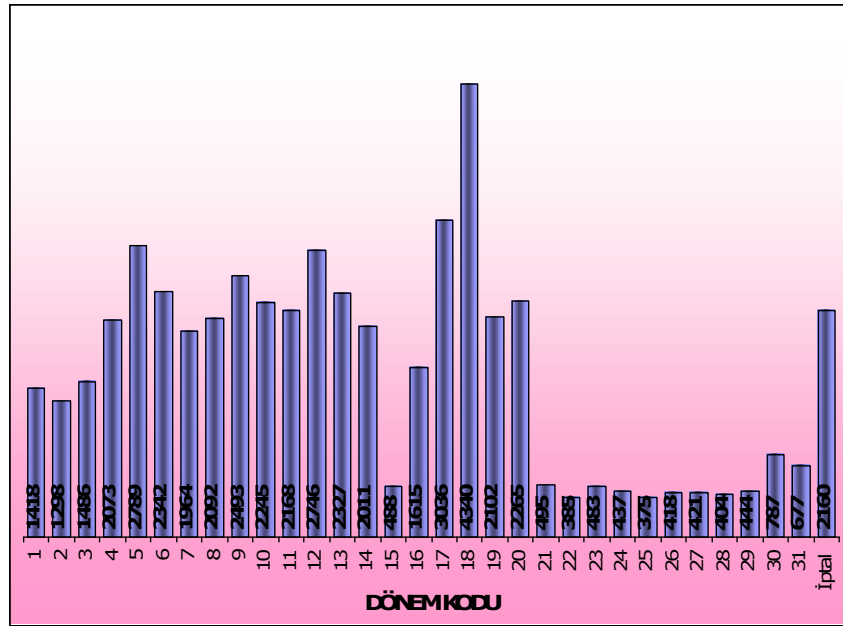

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

BELTEK Kursları, 3'er aylık dönemler halinde verilmektedir; ancak yoğun talep olması nedeniyle Bilgisayar İşletmenliği, Bilgisayar Donanım - Bakım-Onarım ile Web Sayfa Tasarımı kursları 2 aylık hızlandırılmış kurslardır. Kurslar Gazi Üniversitesi laboratuvarlarında ve dersliklerin de, üniversitenin öğretim üyelerince verilmektedir. Kurs programları, ders veren akademisyenler tarafından hazırlanmaktadır.³⁵²

Grafik 6: Dönemler Halinde Kurslara Katılım Sayısı

Kaynak: Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

- (2006 da Güncellenmiş)

2006-2007 Öğretim yılı birinci dönem kurslarına toplam 2496 kişi katılmaktadır.³⁵³

³⁵² “Mesleki Teknik Eğitimde (MTE) Reform Politikaları Eş Uzman Değerlendirme (PEER REVIEW) Çalışması”, AEV (Avrupa Eğitim Vakfı) Uluslararası Eş Uzman Değerlendirme Grubu Raporu, (Mayıs 2004)

³⁵³ Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr>)

4.2.1.3. Aile ve Çocuk Hizmetleri

Ankara Büyükşehir Belediyesi Aile ve Çocuk Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından, belediye sınırları içinde yaşayan vatandaşlar için sosyal, kültürel, sanat, eğitime yönelik ve sportif amaçlı kurumlar oluşturularak her yaş grubuna hizmet verecek organizasyonlar programlamaktadır. Bu amaca göre yürütülen faaliyetler şu başlıklar altında toplanabilir:

- Hanım lokalleri
- Gençlik merkezleri
- Çocuk klüpleri
- Çocuk meclisleri
- Sokakta çalışan çocuk merkezi
- Özürlüler hizmet birimleri
- Şefkat evleri.

Ankara Büyükşehir Belediyesinin bu alandaki uygulamalarından, özellikle yoksullukla mücadele amacını taşıyan görevlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:³⁵⁴

- Aile bireylerinin muhtaç duruma düşmelerini önleyici, aile bütünlüğünü korumaya ve ailenin sosyo-ekonomik açıdan güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmak.
- Sokak da çalışmak ve yaşamak zorunda kalan çocukların korunması için tedbirler almak
- Sokakta çalışan çocuklar ve dilenen kişilerin sokak ortamından kurtulmasını rehabilite edilerek meslek sahibi olmalarını sağlamak amacıyla çalışmalar yapmak

³⁵⁴ Ankara Büyükşehir Belediyesi Aile ve Çocuk Hizmetleri Şube Müdürlüğü tarafından yayınlanan görevler metninden derlenmiştir.

- Fakir ve muhtaç olan ve Belediyeden yardım talep eden kişi ve ailelerin taleplerini değerlendirmek ve değerlendirme raporlarını başkanlık makamına sunmak.
- Toplu veya münferit evlilik, sünnet gibi organizasyonlar düzenleyerek maddi gücü olmayan aile ve çocuklara bu yönde yardımlar yapmak.
- Engellilerin, ileriki yaşamlarında toplumda vasıflı ve eğitimli iş gücü olarak yer almalarına yönelik mesleki eğitime yönlendirme veya vasıf kazandırma amaçlı mesleki ve teknik çalışmalar organize etmek.
- Engellilerin psiko-sosyal, kültürel, ekonomik sorun ve yoksulluklarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak.
- Belediye mücavir alan sınırları içinde yaşayan her yaş ve cinsteki engellilerin, uzun vadede şehir içerisinde rahatça ve hiç kimseye muhtaç olmadan dolaşmalarına izin verecek düzenlemeleri yapmak, yaptırmak ve planlamak.
- Muhtaç kişilerin sıcak yemek yemelerini sağlamak amacıyla yemek çadırları kurmak, yemek organizasyonları düzenlemek.
- Aile, çocuk, engelli, kadın ve gençlerin dinleyerek gerekli önlemlerin almak.
- Kimsesiz, dul ve yetim kadınların ve genç kızların korunması ve barındırılması hususlarında çalışmalar yapmak
- Muhtaç ailelerin çocuklarına eğitim yardımı yapmak için çalışmalar yapmak.
- Kadın ve gençlerin girişimciliğini teşvik ederek ev ekonomisine katkıda bulunmasını sağlayacak çalışmalar yürütmek.
- Tatil dönemlerinde özellikle maddi gücü olmayan ailelerin çocuklarının dinlenmelerini sağlamak amacıyla çocukların toplu olarak kamp organizasyonlarını düzenlemek.

- Bu hizmetin en iyi biçimde verilmesini sağlamak amacıyla gerektiğinde ilgili kurum ve kuruluşlarla iletişim kurarak ortak çalışmalar yürütüp ve koordinasyonu sağlamak.

Bu amaçlar doğrultusunda sunulan hizmetlerden yoksullukla mücadele yönünde doğrudan ya da dolaylı yollardan ilişkili olan hizmetler ise ayrıntılı olarak şöyledir:

4.2.1.3.1. Gençlik merkezleri *

Altındağ, Dikmen ve Sincan'da bulunan 3 Gençlik Merkezi, Büyükşehir Belediyesi mücavir alanları içerisinde yaşayan ve üyesi olan dar gelirli ailelerin gençlerinin beden ve ruh sağlığını korumak, sosyo-kültürel gelişimlerini desteklemek, üye gençleri ilgi alanları doğrultusunda eğitmek ve beceri kazandırmak yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bu faaliyetlerden bazıları şunlardır:

1. Okuma Odaları
2. Bilgisayar (Internet)
3. İngilizce,
4. Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri
5. Diksiyon,
6. Halk Oyunları,
7. Halkla İlişkiler
8. Eğitim Seminerleri (Uyuşturucu, Kapkaç, Sigara ve Alkol, Sağlık vb. konularda)
9. Çeşitli Sporlar (Futbol, Hentbol, Yüzme, Masa Tenisi, v.b.)
10. Müzik Kursları (Piyano, Bağlama, Gitar, Ney, Flüt, Ud, v.b)
11. Turnuvalar (Futbol, Halk Oyunları, Bilardo, Satranç, v.b.)
12. Kamplar

* Burada yer alan bilgiler Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Gençlik ve Çocuk Şube Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

4.2.1.3.2. Çocuk Kulüpleri *

Özellikle gecekondu bölgelerinde yaşayan çocuklara yönelik “Gecekondularda sağlıklı yaşam projesi” kapsamında kadın ve çocuklara yönelik temel hizmetlerin eşitsizlikleri azaltacak şekilde geliştirilmesi, olumsuz alışkanlıklara olumlu davranış ve alışkanlıklar kazandırılması organize suç grupları tarafından istismar edilmelerini önlemek amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Şentepe, Keçiören Aktepe ve Mamak Mutlu Mahallesi’nde faaliyetlerini sürdüren çocuk klüpleri, çocuklara yönelik resim, el sanatları, bilgisayar, tiyatro, müzik, diksiyon, sağlık, spor konularında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bu proje kapsamında gerçekleştirilmek istenen hedefler ise şunlardır: Yoksul kent mahallelerinde yaşayan kadın ve çocuklara yönelik temel hizmetlerin eşitsizlikleri azaltacak şekilde geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması; çocukları olumsuz alışkanlıklar edinmekten uzak tutmak, onlara olumlu alışkanlıklar kazandırarak sosyal ve kültürel gelişimlerini olumlu yönde desteklemek organize suç grupları tarafından istismar edilmelerini ve sigara, alkol, kumar vb. kötü alışkanlıklara sürüklenmelerini önlemektir.

* Burada yer alan bilgiler Ankara Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Gençlik ve Çocuk Şube Müdürlüğü’nden elde edilmiştir.

4.2.1.3.3. Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi (ASÇÇM)

Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan her ülke için olduğu gibi, Türkiye için de önem taşıyan bir konudur.³⁵⁵ Sorun nüfus, eğitim düzeyi, ekonomik gelişim ve sosyal kalkınma kavramlarıyla doğrudan ilgilidir.³⁵⁶ Özellikle 1950 li yıllarda başlayan iç göçe bağlı olarak kırsaldan kente göçün ve gecekondulaşmanın olması ile bu sorun gün yüzüne çıkmıştır. Ekonomik sıkıntı da bunu tetikleyen faktörlerin başında gelmektedir.³⁵⁷ Türkiye metropollerinin sokakta çalışan çocukları ve aileleri genellikle taşradan büyük şehirlere göç eden kişilerdir ve yoksullukla özdeşleşti rilmektedir. Dar gelirli ailelere mensup çocuklar çalışarak aileye gelir sağlamaktadır.

Yaşanan bu sorunla ilgili olarak 4 Aralık 1992'de Ankara Büyükşehir Belediyesi ile ILO/IPEC (Uluslararası Çalışma Örgütü – Çocuk İşçiliğine Son Verme Uluslararası Programı) arasında imzalanan protokolle “Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi” başlatılmıştır. 1993 yılında Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi³⁵⁸ kurulmuştur. 1994 yılında sona eren protokol, 1995 yılında yenilenerek çalışmalar a ksatılmadan devam ettirilmiş tir. 1997 yılından itibaren ILO tarafından sağlanan finansal destek kesilmiş olduğu halde merkez faaliyetlerine Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin imkanları ve diğer yerel kaynaklar ile devam etmektedir.³⁵⁹ Bu özelliğinden dolayı Program, sürdürülebilirliği olan IPEC uygulamalarından biri

³⁵⁵ DİE'nin 2002 yılı 1.dönem Hanehalkı İş Gücü Anketi sonuçlarına göre 12-17 yaş grubunda çalışan çocukların sayısı 719.000 kişidir. Bu çocukların % 42.3'ü (304.000) kentsel yerlerde çalışmaktadır. DİE'nin 1999 verilerine göre Türkiye'de 6 -17 yaşları arasında 16 milyon 88 bin çocuktan % 10.2 si ailelerinin geçimini sağlamak ya da katkıda bulunmak için sokaklarda çalışmaktadır. (DİE Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları)

³⁵⁶ Uluslararası Çalışma Örgütü: “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)” (Ankara 1992).

³⁵⁷ “Sokakta Çalışan Çocuklar”

(www.adlitip.org/yazilar/turkce/konular/cocuk/sokakta_calisan_cocuklar.htm - 51k -)

³⁵⁸ Ankara'da Sıhhiye Çokkatlı Otoparkı içinde 200 çocuğa doğrudan hizmet verecek biçimde 1200 m2'lik bir alan, 1 Temmuz 1993 tarihinden bu yana kullanılmaktadır.

³⁵⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr>).

konumundadır. Ayrıca IPEC kapsamında yürütülen çalışmalar arasında Türkiye’de gerçekleştirilen ilk yerel yönetim uygulamasıdır.³⁶⁰

ILO/IPEC – Çocuk İşçiliğine Son Verme Uluslararası Programı’nda ulaşılmak istenen hedef; çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması olmakla birlikte, ülke koşulları göz önüne alındığında bu hedefe kısa sürede ulaşılması olanaklı görülmemektedir. İşte bu noktada IPEC programının kısa dönemli hedefleri olarak; çocukların çalışırken korunup gözetilmeleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi önem kazanmaktadır.³⁶¹

Projenin hedef grubunu “sokakta çalışan çocuklar” oluşturmaktadır. Sokakta Çalışan Çocuklar kapsamına, ayakkabı boyayan, çiçek, simit, küçük tezgahlarda yiyecek, pazarda poşet satan, eşya taşıyan çocuklar girmektedir. Çocukların hemen tümünün ailesi olduğu ve bir kısmının da okul bağlantısı olduğu bilinmektedir; ancak hem yoksul hem de yoksun bir aile ortamında yetişen çocuklardır. Sonuç olarak bu çocuklar gece olunca evlerine gittikleri için sokakta yaşayan, gece sokakta kalan “sokak çocukları”ndan farklı olarak değerlendirilmektedir.

Ankara’da sokakta çalışan bir çocuğun bir iş günü:

“Sabah 5’te kalkıyorum. Elimi, yüzümü yıkıyorum. Kahvaltımı yapıyorum. Kahvaltıda peynir, zeytin yiyorum. Arkadaşlarımla 05:30’da mahallede, herhangi bir yerde buluşuyoruz. Arkadaş olarak 4-5 kişiyiz. Saat 6:00’da simit fırınına gidiyoruz. Fırın Çin’in’de, biz de orada oturuyoruz. Saat 07’de herkes tek tek simitlerini alıyor, daha sonra Kadırga’ya gidiyoruz. Kişi başına en az 30, en fazla 100 simit alınır. Simitleri 125.000 TL’den (7,3 cent)

³⁶⁰ Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR : “Sokakta Çalışan Çocuklarla Mücadele Eylemi İçin Yöntemsel Rehber ve İyi Uygulama Raporu”, (Ankara, Nisan 2003).

³⁶¹ Zeynep TÜRKMEN: “Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi”, YÖRET (Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı) Postası 6, (Aralık 1994).

alıyoruz, 250.000 TL'ye (14,6 cent) satıyoruz. Satış yapacağımız sokakları aramızda paylaşıyoruz. Kendi özel müşterilerimiz oluyor, önce onlara simit götürüyoruz. Simit satma öğlene kadar sürüyor. Erken bitiren, diğer arkadaşlara yardıma gidiyor. Sonra evlerimize dönüyoruz. Annemize parayı veriyor, hemen Merkez'e geliyoruz. Bazen 45 dakika yolu yaya yürüyerek, bazen trene kaçak binerek. Burada yemek yiyoruz... Merkez kapanana kadar da buradayız....”³⁶²

Merkezin temel amacı:³⁶³ Sokakta çalışan çocukları sokakların her türlü risklerine karşı bilinçlendirmek, sokaktan kurtarıp rehabilite ederek eğitime yönlendirmek, çocukların aileleri ile ilgili sorunlarını onlarla birlikte çözmektir. Ayrıca, okuyorlarsa okumalarına yardımcı olmak, okula başlayamamış ya da başlayıp yoksulluk nedeniyle devam edememiş sokakta çalışan çocukların ihtiyaçlarını karşılamak sureti ile okulla ilişkilendirilmesi ve zorunlu temel eğitimden yararlanabilmelerine yardımcı olmak. Toplumla ilgili olan ilişkilerinde doğabilecek uyumsuzlukları önlemek ve bulundukları ortamda onları desteklemek, rehabilitasyonlarını sağlamak, daha güvenli bir geleceğe yönlendirmek. Merkezde 15 yaşın altında olup sokakta çalışan çocuklar ve ailelerine sağlık, beslenme, meslek edindirme ve ailelerine danışmanlık ile rehberlik hizmetleri sunulmaktadır; fakat Ankara sokaklarında çalışan çocuklara gündüzlü olarak hizmet veren merkez, madde bağımlısı olup sokakta yaşayan çocukları kabul etmemektedir.³⁶⁴ Merkez, faaliyetleri sayesinde çocukları içinde bulundukları sağlıksız ortam ve çeşitli risklerden koruyarak daha sağlıklı daha üretken insanlar olmalarını sağlamaktadır.

³⁶² Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR'ün “Sokakta Çalışan Çocuklarla Mücadele Eylemi İçin Yöntemsel Rehber ve İyi Uygulama Raporu”nun (Ankara, Nisan 2003) “**Anne ben projeye gidiyorum...**” bölümünden alıntıdır.

³⁶³ Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr>)

³⁶⁴ Nurdan ŞAHİN: “**Çocuk Şube Müdürlüğüne Ankara Sokaklarındaki Madde Bağımlısı Çocuklara Kesitsel Bir Bakış**”, (<http://www.cagipolisi.com.tr/>).

Projede ağırlıklı olarak görev alan Sosyal Hizmet Uzmanları sokakta çalışan çocukların yoğun olarak çalıştıkları bölgelerde çocuklarla ilk bağlantıları kurarken sokakta çalışan çocukları genel özellikleriyle tanımaya, çalışma koşullarını, birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini, okul ve aile bağlantılarını belirlemeye çalışırlar.³⁶⁵ Merkezde şu konularda çalışmalar sürdürülmektedir:

- Beslenme,
- Sağlık,
- Eğitim (İlkokulu dışardan bitirme), çıraklık eğitimi
- Yaratıcı Drama Programı,
- Çeşitli meslek kazandırma kursları
- Spor ve Animasyon

Bu çalışmalara ek olarak çocuklara ve ailelerine yönelik psikolojik destekleme, tedavi, yönlendirme ve danışmanlık hizmetlerine de yer verilmektedir. Ayrıca Program'da bir dönem, çocukların meslek edinmeleri için eğitim kursları da gerçekleştirilmiştir.³⁶⁶

Merkezde Sokakta Çalışan Çocuklara Verilen Hizmetler³⁶⁷

1. Eğitime Destek Hizmetleri

Okula devam eden ve diğer tarafta sokakta çalışan çocukların temel eğitimlerini tamamlamalarına yardımcı olmak amacıyla çocukların eğitimle ilgili tüm ihtiyaçları Merkez tarafından karşılanmaktadır. (Çanta, kırtasiye,

³⁶⁵ Zeynep TÜRKMEN: “Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi”, YÖRET (Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı) Postası 6, (Aralık 1994).

³⁶⁶ Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR : “Sokakta Çalışan Çocuklarla Mücadele Eylemi İçin Yöntemsel Rehber ve İyi Uygulama Raporu”, (Ankara, Nisan 2003).

³⁶⁷ Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr>)

elbise, ayakkabı, v.s.) Ayrıca okula devam eden öğrencilere derslerinde takviye kursları sürekli ve düzenli olarak verilmektedir.

2. Sağlık Hizmetleri

Herhangi bir sağlık sorunu olan ve sosyal güvenceden yoksun sokakta çalışan çocukların tedavileri başta Büyükşehir Belediyesi Hastanesi olmak üzere üniversite ve diğer sağlık kurumlarında ücretsiz olarak ve gerektiğinde ameliyatlarda dahil olmak üzere tedavileri yapılmakta ve ilaçları temin edilmektedir.

3. Psiko Sosyal Destek Hizmetleri

Toplum içinde olumlu bir sosyalizasyon süreci yaşamaları, kendi kendilerine yeterli ve toplumla bütünleşebilen üretici, uyumlu ve kendine güvenen bireyler olarak topluma kazandırılmaları için kişisel ve grup odaklı çalışmalar yürütülmektedir.

4. Beslenme Hizmetleri

Günün büyük bir bölümü sokakta çalışarak geçiren çocuklara düzenli ve gelişimine uygun nitelikte sıcak ve sulu yemekler verilerek dengeli ve sağlıklı beslenmeleri sağlanmaktadır. Merkezde günlük ortalama 80 ile 120 çocuk yemek yemektedir.

5. Sosyal Kültürel Hizmetler

Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezine kayıtlı olan tüm çocuklar merkezde verilen müzik, tiyatro, zeka geliştirici oyunlar, resim, el sanatları ve kütüphane hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Tiyatro ve Türk Halk Müziği Çocuk Korosu oluşturulmuş olup, zaman zaman gösteri ve konserler vermektedir.

6. Sportif Faaliyetler

Merkezde çocukların yeteneklerini ortaya çıkarmalarını sağlamak ve gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla futbol, tekvando, judo, güreş ve

pinpon dallarında sportif faaliyetler günün her saatinde düzenli bir şekilde sürdürülmektedir.

Merkeze kayıtlı çocuklardan bazıları judo dalında lisanslı sporcu konumundadır. Bugüne kadar Belediye Judo Takımı'ndan bir çocuk Türkiye birincisi, bir çocuk Türkiye ikincisi ve iki çocuk Türkiye üçüncüsü olmuşlardır. Lisanslı sporcu konumundaki çocuklara bir süre 30 milyon TL aylık bağlanmıştır. Ancak bütçe yetersizliğinden dolayı bu uygulamaya son verilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca, sporcu çocuklar arasından milli takıma seçilenler de bulunmaktadır. Böylesi bir başarı çocukların yaşamında olumlu etki yaratmıştır.³⁶⁸ Ayrıca Merkez'deki diğer çocukların kendilerine güvenmelerini sağlamıştır. Özellikle, milli sporcu olarak derece alındığı takdirde liseyi bitirdikten sonra, sadece öğrenci seçme sınavına girerek çocuğun istediği üniversite ve bölüme girebileceğini bilmek, çocukları motive etmekte ve onları farklı hedeflere yönleltmektedir. Ayrıca, judonun felsefesi çocukları olumlu yönde rehabilite etmektedir.

7. Oyun Aktiviteleri

Merkeze gelen tüm çocuklar, kurumda bulundukları sürece satranç, üçtaş, dokuztaş, bilgisayar, langırt, pinpon gibi zeka becerilerini geliştirici tüm faaliyetlerden istedikleri an yararlanabilmektedirler.

Bütün bu faaliyetlerle Merkez, sokakta çalışan çocukların ikinci adresi durumunda olup, merkezi yurtiçi ve yurtdışında önemli konuklar ziyaret ederek, çalışmaları yerinde izlemektedirler. ILO'nun (Dünya Çalışma Örgütü), IPEC (Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi) kapsamında yürütmüş olduğu çalışmalar arasında Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi, dünyada en başarılı 15 proje arasında 7. sırada yer almaktadır.³⁶⁹

³⁶⁸ Ayşe GÜNDÜZ HOŞGÖR : “Sokakta Çalışan Çocuklarla Mücadele Eylemi İçin Yöntemsel Rehber ve İyi Uygulama Raporu”, (“Anne ben projeye gidiyorum...”)
(Ankara, Nisan 2003).

³⁶⁹ Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr/>).

4.2.1.3.4. Engelliler Hizmet Birimleri *

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, dünyada, her on kişiden biri engelli kabul edilmektedir. Bu genel ölçüte göre ülkemizde 6,5-7 milyon dolayında engelli olduğu tahmin edilmektedir.³⁷⁰

Belediyelerin, engellilerin bakılıp-korunmasını, eğitimini ve rehabilitasyonunu amaçlayan hizmetlere, merkezi yönetim ve gönüllü örgütlenmelerle işbirliği içinde katılması gerekmektedir. Özellikle, ulaşım ve mimari engellerin ortadan kaldırılması yönünde daha duyarlı ve planlı yaklaşımlar geliştirilebilir. Ayrıca, engellilerin istihdam edilmesi yönünde çabalara katılması da olumlu sonuçlar verecektir.

Bu anlamda Ankara Büyükşehir Belediyesi Engelliler Hizmet Merkezi, Ankara ili mücavir alan sınırları içerisinde yaşayan engellilerin, kent içinde bir başkasına ihtiyaç duymaksızın rahatça dolaşımalarını sağlayacak tedbirleri almak, bu yönde uygulamalar yapmak, engellilerin sağlık ve sosyal sorunlarıyla (eğitim, rekreasyon, iletişim, spor vb.) ilgili çözümler üretmek, rehabilite ederek topluma kazandırmak, bu anlamda projeler üretmek tedir. Ayrıca Ankara'daki simit tezgahları engeli vatandaşlara dağıtılarak onlar için istihdam alanı yaratılmaktadır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Engelliler Hizmet Merkezi'nde verilen hizmetleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Psiko Sosyal Destek
- Tekerlekli Sandalye Yardımı
- Akülü Tekerlekli Sandalye Yardımı
- Konuşan Saat Yardımı

* Burada yer alan bilgiler Ankara Büyükşehir Belediyesi, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Engelliler ve Rehabilitasyon Şube Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

³⁷⁰ Kasım KARATAŞ: **Belediyeler ve Sosyal Hizmetler**,
(http://www.korlerfederasyonu.org.tr/belediyeler_ve_sosyal_hizmetler.htm)

- Beyaz Baston Yardımı
- Simit Cemekanı Yardımı
- Beltek Bilgisayar Kursu
- Giyecek Yardımı
- Gıda – Yiyecek Yardımı
- Yakacak Yardımı
- Eğitim Yardımı
- İndirimli Kart
- Serbest Kart
- Serbest Kart Bandrolü
- Asansörlü Özürlü Aracı ile Servis Hizmeti

4.2.1.3.5. Şefkat Evleri *

Ankara’da geçici bir süre hasta refakatçisi veya hasta olarak ikamet eden, ancak barınacak yeri ve maddi imkanı olmayan fakir, muhtaç, dar gelirli kişi ve aileler için geçici bir süre, varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Bu hizmetten yararlananlar:

- ✓ Hastanelerde, ayakta tedavi gören hastalar ile yatılı olarak kalan hastaların en fazla bir refakatçisi,
- ✓ Hastane tarafından hastaneye alınmayıp gün verilen, ancak memleketine gitme durumu olmayıp randevu gününü bekleyen hastalar ile varsa en fazla bir refakatçisi.

Bu şefkat evlerinde kalanlar konaklama dışında, hastane servisi danışmanlık hizmetleri, yemek yardımı (sabah, öğle, akşam), dinlenme salonu, çocuklar için çocuk oyun salonu hizmetlerinden de yararlanabilmektedirler.

* Burada yer alan bilgiler Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri Şube Müdürlüğü’nden elde edilmiştir.

4.2.1.4. Yaşlı Hizmet Merkezi *

Merkezin amacı; üyelerin günlük yaşamlarını kolaylaştırmaktır. Ankara ili sınırları içinde ikamet eden, eşiyle veya yalnız yaşayan, 60 yaş ve üzeri yaştaki her birey bu hizmetlerden yararlanabilmektedir. Sosyal güvencesi ve geliri olmayan ya da asgari ücretin altında bir gelire sahip olan üyeler, bütün hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanmaktadır.

Yaşlı Hizmet Merkezinin sosyal hizmet uzmanları, ilk olarak müracaat eden yaşlının sosyal güvencesi ve gelir durumunu incelemektedir. Durumu uygun görülen yaşlılara gıda ve yakacak yardımlarını alması için gerekli yazışmaları ve işlemleri yaparak, muhtaç durumdaki yaşlının ücretsiz olarak merkezin tüm hizmetlerinden yararlanmasını sağlamaktadır.

Her gün 20 üyeye evinde sağlık hizmeti verilmektedir. Doktor ve hemşire, üyeyi evinde ziyaret ederek, genel sağlık kontrollerini yapmaktadır. Sosyal güvencesi olmayan üyelere yılda bir kez Belediye Hastanesi'nde check-up yaptırılmaktadır.

Tablo 22: Yaşlı Hizmet Merkezine Yıllara Göre Üye Sayısı

YILLAR	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	TOPLAM
ÜYE SAYISI	639	2.515	1.737	1.406	882	672	696	573	407	223	2.824	2.790	15.364

Kaynak: Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri Şube Müdürlüğü

* Burada yer alan bilgiler Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı Yaşlı Hizmetleri ve Şefkat Evleri Şube Müdürlüğü'nden elde edilmiştir.

SONUÇ

Kuramsal temelde ve Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin faaliyetleri örneğinde incelenen yoksulluk kavramı, Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerdeki yoksulluğun ortaya konulan boyutları ve yapılan araştırmalar göstermektedir ki, yoksulluk ekonomik ölçülerle değerlendirilip, gruplandırılan bir olgu olsa da sonuçları itibariyle sosyal ve kültürel öğeleri ağır basan bir sorundur.

1950'lerde başlayan hızlı ve plansız kentleşme, 1980 sonrası değişen küresel akımlarla birlikte yeni bir hal almış, kırdan kente göç eden büyük nüfus kitlelerinin oluşturduğu gecekondu ve kent içindeki çöküntü alanlarında yaşayan yoksullar, ikili bir dezavantajı beraberce yaşamışlardır. Kentsel yoksullar, bir yandan bireysel olarak bir yoksulluk durumu yaşamakta; diğer yandan, kendilerinin yaşam şartlarını iyileştirme çabalarını destekleyebilecek bilgi, beceri ve sosyal bağlantıya sahip insanlarla bir arada olma şansını yitirmektedirler. Bireylerin amaçlarını gerçekleştirmesini destekleyen sosyal bağlantının zayıflığı, kent yaşamına uygun normlardan yoksun bir çevreyi ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir ortam içinde yetişen bireyler, düzenli iş, aile ve eğitim kurumlarından da yoksun kalmaktadır. Diğer yandan, yoksulluk alanlarında yaşanan güvensizlik ve tehdit duygusu, bireyleri kendi akraba ve arkadaşları dışında kalan bireylerle ilişki kurmaktan kaçınmaya itmektir. Bu durum ise sosyal bütünleşme açısından sorunlar doğurmaktadır.³⁷¹

Ortaya çıkan bu tabloya devlet ve yerel yönetimler hazırlıksız yakalanmıştır. Kentin yoksul kesimleri konut (gecekondu) edinmekten iş bulmaya kadar kendi çözümlerini kendileri üretir hale gelmektedir. Yetersiz

³⁷¹ Bruce H RANKIN - James M. QUANE: "Neighborhood Poverty and The Social Isolation of Inner City African-American Families", Social Forces, Vol.79 (1), 2000 (Aktaran: Doğan BİÇKİ: "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz", "İş Güç" Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Ocak 2005.)

kalan plan ve projeler, uygulanması gereken fakat bir türlü alınmayan karar ve önlemler sonucunda kentlerde ekonomik, mekansal ve sosyal sorunlar hızlı bir biçimde artmaktadır. Özellikle 1980 sonrası yaşanan dönüşümler en çok kentlerdeki alt gelir gruplarını etkilemiştir. Bu kesimin, yoksulluk sorununu aşmak için, çağın en büyük gereklerinden biri olan bilgi toplumuna uygun donanım sayesinde, gerek emek piyasasında yer almak gerekse kentin sosyal hareketliliğine ayak uydurmak imkanını yakalayamamıştır. Varlıklı kesimler, parayla ulaşabildikleri kaliteli eğitim sayesinde mevcut konumlarını korurken, hatta giderek zenginleşirken, yoksullar, başta eğitim olmak üzere birçok olanaktan da yoksun kalmakta, var olan yoksulluklarını aşma imkanına kavuşamamakta ve giderek sistem dışına itilmektedir.

Kentlerdeki yoksulluğun en belirgin sonuçlarından biri, bireyin dışlanmasıdır. Çünkü yoksulluk kavramının kendisi dışlanmayı içermektedir. Yoksulluk, 'yok'u ve 'yokluk'u ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, yoksulluk, geçmişte daha çok insanın belli nesne ya da araçlardan yoksun olması anlamına gelirken, günümüzde insan olma niteliklerinden, öz saygıdan, kendine güven gibi temel gereksinimlerden yoksunluk anlamına gelmektedir.

Kapitalist dünya ekonomisi, dünya nüfusunun önemli bir kısmını yoksulluğa mahkum ederken, bir yandan da insanları tüketime yönlterek, yoksulluğun dışlayıcı etkisini belirginleştirici mekanizmalar yaratmaktadır. Kentsel yoksulluğun, davranışla ilgili boyutları vurgulandığında mekansal etkenlerin ve yapısal nedenlerin ön plana çıktığı durumlarla karşılaşmaktayız. Bu bağlamda, "kentsel yoksullar" ifadesi yoksulluğun mekan ve davranış boyutlarını kapsayan bir çerçeve haline gelmektedir. Her iki boyutu birleştiren, işsizlik, yetersiz eğitim durumu, bazen de sosyo-kültürel dezavantaj gibi özelliklerin bulunmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de barınma sorununun yoksullar açısından öteden beri çözümsüz kaldığı görülmektedir.

Yoksulların konut ihtiyaçlarını, devlet olanaklarına başvurmaksızın kendi yöntemleri ile çözmeye çalışmaları, bu ülke kentlerindeki sağlıklı kentleşmenin temel nedenidir. Büyük kentlere kırsal alandan yapılan göçler, birçok gelişmekte olan ülke kentinde aşırı kalabalıklaşma, konut yetersizliği gibi sorunlara yol açmıştır. Kırsal alandan çeşitli nedenlerle yapılan göçler, birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi ülkemizdeki kentsel yoksulluğun artışı için bir neden oluşturmaktadır. Kentsel yoksulluk oranının artışı, kırsal kökenli yoksulların kentlere iş bulma ümidiyle gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Göçün yanısıra, yetersiz eğitim, işsizlik, gelir azlığı, aile büyüklüğü gibi faktörler de kentsel yoksulluğun artışına neden olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye'deki kentsel yoksulluk ve onun kentleşme ve konut meselesiyle ilgisini kuran görüşler, daha çok gelirin ve kentsel rantın yeniden dağıtımı üzerine odaklanmaktadır. Türkiye'deki kentleşmeyi, gecekondulaşma-enformelleşme-mafyalaşma üçgeninde açıklayan Işık ve Pınarcıoğlu'na göre,³⁷² 1980 öncesinin masum barınma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan gecekondu, devletin toplumsal kesimler arasındaki hakem rolünden çekilmesiyle beraber, kente önce gelenlerin, enformel ilişki ağları yardımıyla, saldırgan bir servet edinme ve sınıf atlama aracı na dönüşmüştür. Kente sonra gelenler ise, el konabilecek kamu arazisi kalmadığı için kiracı konumunda kalmışlar ve yoksulluk sorununu aşmalarına yardımcı olacak kaynaklara erişememişlerdir.

Yoksullukla mücadelede şüphesiz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak, tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören “sosyal yardım devleti” anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluk, ancak uzun vadede çözülebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir. Yoksulluk sorununun ortadan kaldırılmasında ve azaltılmasında devlete düşen görevi iyi tanımlamak gerekir. Devleti bazı sorunların çözümü olduğu

³⁷² Oğuz IŞIK, M. Melih PINARCIOĞLU: **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul, 2003) 73-83.

kadar, bazı sorunların da bizatihi kaynağı olarak ele alan görüşler belki de en çok bu alanda geçerlidir. Devlet müdahaleleri bazen mevcut gelir dağılımını ve yoksulluk sorununu daha da büyütebilmektedir .

Devlet, kentsel yoksulluğun nedenlerini iyi tahlil etmeli ve yoksul kesime yönelik kalkınma programlarını ortaya koymalıdır. Yerel yönetimler de yoksul kesimin kentle bütünleşmesini sağlayacak önlemleri almalıdır. O insanları kentle barıştırmalı onlara bir kentlilik bilinci kazandırmalıdır. Bu konuda sivil toplum örgütleriyle ortak projeler hazırlayarak gecekonduları sefalet yuvaları olmaktan çıkarmalıdır. Buralarda yaşayan halkın eğitim ve mesleki bilgi düzeyini yükseltecek kurslar açmalıdır. Alt yapı yatırımlarıyla sağlık ve çevre problemleri halledilmelidir. En önemlisi , bütün kesimlerce benimsenecek bir kentlilik bilincinin oluşturulması kaçınılmazdır. Yoksulluğun kaynaklarından biri olan gelir dağılımı adaletsizliğini giderecek politikalar etkin bir şekilde uygulanarak gelir uçurumu kapatılmaya çalışılmalıdır.

Devlet ile toplum arasındaki bağın zayıflayabildiği durumlarda belediyeler halk için bir ara mekanizma olarak işlev görmektedir ve yaşanan sosyal problemlerin çözümünde belediyelerin yürüttükleri çalışmaların önemli etkileri olmaktadır. Büyük kentlerdeki yerel yönetimler kentte yaşayan yoksul insanlara, gelirlerini artırma, sürekli bir işe sahip olma ve hayat standardını yükseltmeye yönelik projelerle destek olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Ankara Büyükşehir Belediyesinin de faaliyetlerine bakıldığında, işsiz ve kimsesizlere yardım yapılması, sosyal dayanışma ve entegrasyonun tesis edilmesi ile gelir sağlayıcı sosyo-kültürel ve mesleki faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan politikalar üretmektedir. Gelir getirici projelerin amacı, yoksul birey veya hanelerin geçimlerini sağlayacak beceriler kazanıp bu sayede gelir elde etmeleri ve başlattıkları çalışmalarını uzun süre devam ettirebilmeleridir. Uygulanacak projelerin bu uygulamalardan yararlanan insanların içinde yaşadığı toplumun koşullarına uygun olması

yanında, üretilecek ürün veya hizmetin satış ve pazarlama olanaklarının da olması gerekmektedir.

Belediyenin istihdama yönelik eğitim projelerinin amacı, yoksul ve işsiz genç insanlara düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırılması ve bu kişilerin daha nitelikli iş bulmalarına katkı sağlanmasıdır. Meslek edinme veya kendi işini kurmaya yönelik istihdam eğitimlerinde konu sınırlaması yoktur. Ahşap, taş, toprak, metal işleme, dokumacılık, vb. el sanatları veya kentsel alanlar için sekreterlik, ön muhasebe, tesisatçılık, bahçıvanlık, gibi hizmet sektöründe iş bulma güvencesi olan her türlü konu bu kapsamda desteklenebilmektedir. Bu kurslarda verilen eğitimin yanında benzer konularda çalışma yapan kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla (vakıf, dernek, oda, kooperatif, birlik, vb.) işbirliği yapılması ve istihdam güvencesi sağlanması da amaçlanmalıdır.

Sosyal hizmet projeleriyle, sokakta çalışan çocuklar, engelliler, yaşlılar, korunmasız kadın ve erkekler, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması, yeni merkezlerin kurulması ya da mevcut hizmet merkezlerindeki programların çeşitlendirilmesi amaçlanmalıdır. Bu kapsamdaki projeler, sivil toplum kuruluşları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile işbirliği içinde yürütülmelidir. Halen verilmekte olan sosyal hizmetlerden yararlanamayan gruplara ulaşmak ayrıca yeni yöntem veya hizmetlerin geliştirilmesi için pilot projeler uygulamak gerekir.

1990'lı yılların başından itibaren geçmiş döneme göre nispeten gelirleri artan belediyeler, kentsel hizmetlerin (eğitim, sağlık, alt yapı, vb.) paylaşımında adaletsizliğin yaşandığı, toplumun her kesiminin gelirden aynı oranda pay alamadığı kentlerde, zor yaşam koşulları içinde yaşayan kent yoksullarının refah düzeylerini iyileştirecek politikalar geliştirmeye başlamıştır. Geçmiş dönemde fakir, kimsesiz, özürlü ve yaşlı kimselere aşevlerinde sıcak

yemek, yiyecek, giyecek verilmesi biçiminde devralınan sosyal yardımlar, 1990'lı yıllardan sonra hem tür, nitelik ve kapsam olarak artmış ve hem de ayrı ayrı belediye kurumları tarafından sağlanır hale gelmiştir. Kentleşme sürecinde seyirci kalan yerel yönetimler, anlayışlarını değiştirerek sorunları daha da büyümeden çözüme kavuşturmak için harekete geçmeye başlamış ve özürhler merkezleri, şefkat evleri, kadın ve çocuk sığınma ev ve merkezleri, yaşlı hizmet merkezleri, hastane, poliklinik ve sağlık merkezlerinin kurulması ve kapsamlı meslek ve beceri kazandırma kurslarının düzenlenmesi gibi birçok uygulama artık birçok Büyükşehir Belediyesinin temel hizmetleri arasına girmiştir. Bazı Büyükşehir Belediyeleri tarafından sağlanan bu hizmetler, giderek yaygınlaşmaktadır.

Yerel yönetimlerin en önemli kurumları olan belediyeler, bugün sosyal belediyecilik yaklaşımı çerçevesinde yoksul kesimler için yardım programları uygulamakta, ancak bunda belli bir yere kadar başarılı olabilmektedir. Olması gereken anlayış ise belediyelerin sosyal yardımlarda bulunarak soruna yaklaşması değildir. Yapılması gereken asıl şey, sorunu n kaynağına inerek, yoksulluk, ekonomik durgunluk ve işsizlikten kurtulmaya yönelik hem yerel idareler hem de merkezi idare tarafından makro ve mikro düzeyde politikalar geliştirmektir. Bu anlamda yerel idarelere düşen görevlerden beklide başlıcası, yatırım olanaklarının artırılmasını sağlamak ve yerel girişimlerin önünün açılmasını temin etmektir. Yatırımın olmadığı yerde üretim olmayacak, üretimin olmadığı yerde istihdam olmayacak, işsizlik ve gelir seviyesindeki düşüklük temel sorunlar haline gelecektir . Bu anlamda yerel yönetimler güçlendirilmeli, merkezi idareyle uyum içinde olan projelerle kentlere yığılan nüfusun kent hayatına olması gereken şekilde katılımı sağlanmalıdır.

Sonuçta ülkenin önemli bir kesimi, haneye giren gelir anlamında yoksulluk çekmektedir. Son yıllarda yerel yönetimler, yoksul kesime maddi veya aynı olarak destek olmakta, yoksullukla mücadele için bir dizi proje

retmekte ve sivil inisiyatiflerin de katkılarıyla sosyal destek alanında organizasyonlar düzenlemekte ise de yapısai ve uzun soluklu müdahaleler yapılmadığı sürece kentlerde nüfusun önemli bir kısmı yoksulluk çekmeye devam edecek ve bu kesim sosyal dışlamalara maruz kalacaktır.

Yoksulluğu ortadan kaldırmanın yolu yoksulların ihtiyaçlarını karşılıksız olarak karşılamaktan değil, onları da dengeli bir üretim - tüketim sürecine katabilmekten ve verimliliği arttırmaktan geçmektedir . Sosyal yardımın "sadaka" zihniyetiyle dağıtılması, bu konuyu kişilerin inisiyatifine veya siyasi kayırmalara bırakacağı gibi, belediyenin kıt kaynaklarının etkin olarak kullanılmaması ve iyi niyetle olsa bile beklenen toplumsal kaynaşmayı sağlayamaması sonucunu doğurabilecektir. Belediyelerdeki sosyal hizmet ve sosyal yardım çalışmalarının Avrupa Sosyal şartına uyması sağlanmalıdır.

Yoksulluğun saptanması ve hafifletilmesi konusunda yoksullarla bire bir temasta bulunan yerel idarelerin de katkılarıyla yoksullukla mücadelede ulusal nitelikte bir strateji geliştirilmelidir. Bütünsel merkezi bir stratejinin yokluğuunda, yerel aktörlerin yoksullukla mücadelede etkin, uzun vadeli ve sürdürülebilir çözümler üretmesi oldukça güçtür. Uzun vadeli çözümlerin üretilmemesi durumunda, yoksulluk sürekli kendini yeniden üreten bir alan olarak varolacaktır. Fakat bu çözümler üretilirken Türkiye'de kırsal ve kentse l yoksulluğuun nedenlerinin ve dinamiklerinin farklı olduğu unutmamalı ve kırsal ve kentsel alanlar için farklı modeller etrafında çözümler oluşturulmalıdır.

Kısa vadede yoksulluğuun azaltılması, uzun vadede de ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle sorunun doğru saptanması ve çözüm sürecinde de doğru yöntemlerin kullanılması zorunludur. Bu süreçte sorunu saptama ve yöntem oluşturma noktasında ülkelerin kendine özgü koşulları önemlidir. Ancak uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ortak çözüm yöntemleri de geliştirilebilir. Sonuçta yoksulluk sorununa karşı yaklaşımların ve önerilen çözümlerin yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AÇIKALIN, Neriman, “Çalışan Kent Yoksulları İstanbul ve Gaziantep Örnekleri”, **Yoksulluk** (Cilt 1), Deniz Feneri Yayınları (İstanbul 2003).

ADAMAN, Fikret ve Çağlar KEYDER, “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”(www.deltur.cec.eu.int/_webpub/documents/study_turkey_tr.pdf).

AKIN, Fethullah, “Küreselleşme, Kuzey-Güney ve Yoksulluk”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6/2 (2004).

AKTAN, Coşkun Can, “Kavramlar Sözlüğü”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002).

-----, “Dünya Bankası Grubu, Yoksulluğun Azaltılması İçin Stratejiler” **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Ankara 2002).

-----, “Paternalizm Yoksulluk Sorununa Çözüm mü?” (<http://www.canaktan.org>)

-----, “Türkiye’de ve Dünyada İnsani Yoksulluk”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002).

-----, “Hastalığın Adı: Gelir Yoksulluğu”, (<http://www.canaktan.org>).

-----, “Dünya Bankası, Yoksullukla Mücadele Eylem Programının Unsurları 10 Ağustos 2000”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, (Ankara 2002).

-----, “Yoksulluğa Karşı Dünya Şehirleri Koalisyonu, Yoksulluğa Karşı Cenevre Bildirgesi (3-5 Nisan 2000)”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002).

ALDEMİR, Şansel ve Ömer ÖZPINAR, “Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Amme İdaresi Dergisi**, 37/2, (Haziran 2004).

Ankara Büyük Şehir Belediyesi, **Ankara Programı 1991**, (Maya Yayıncılık), (Ankara, 1991).

Ankara Büyükşehir Belediyesi Haber Merkezi (13 Aralık 2006) (<http://www.ankara.bel.tr/>).

Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara’95 Faaliyet Raporu, (Ankara 1996).

Ankara Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi (<http://www.ankara.bel.tr>).

ARAZ, Nezihe, **Mustafa Kemal’le 1000 Gün**, (APA Ofset Basımevi 1993).

ASLANOĞLU, Rana A., **Kent Kimlik ve Küreselleşme**, (Bursa 2002).

ATAY, Faruk, “Türkiye’de Kapitalizmin Mekansal Dönüşümü”, **Praksis** (Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi), (Kent ve Kapitalizm), 2 (Bahar 2001).

ATILGAN, Meral, “Yoksulluk, İnsan Hakları ve Yoksullukla Mücadelede “İyi Yönetim”in Rolü”, **Türk İdare Dergisi**, 442 (Mart 2004).

ATO, Açlık ve Yoksulluk Raporu (Mayıs 2006).

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **“Tek Adam”**, (Remzi Kitabevi), (8. Basım 1983)

AYDOĞAN, Metin, **Türkiye Üzerine Notlar 1923-2005** (İzmir 2005).

AYTAÇ Fethi, “Belediye Kanunu’nun, Oluşumu Uygulanması ve Değişiklikler” **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl Uluslararası Sempozyumu**, Ankara Büyükşehir Belediyesi, (23 - 24 Kasım 1990, Ankara).

“Başkente Belediye’nin Dağıttığı Kömür Havayı Kirletiyor”, (<http://www.kanalb.com.tr/haber.php?id=11513>, Erişim tarihi:27.12.2006)

BAUMAN, Zygmunt, **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, (Çev. Ümit Öktem), (İstanbul, 1999).

-----, **Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları**, (İstanbul, 1999),

BERBER, Metin, **“Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”**, (<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/gdag.doc>)

BIÇKI, Doğan, “Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **“İş Güç” Elektronik Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1 (Ocak 2005), 105. (<http://www.isguc.org/pdf/doganbicki.pdf>).

-----, “Kentleşme Sorunları ve Türkiye Özelinde Çözüm Önerileri”, **İş, Güç Dergi**, (Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi) (2003), cilt 5, sayı 2. (<http://www.isgucdergi.org>).

BİLEN Mahmut, ve Muharrem ES, “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, (Merkez Matbaacılık), (Adapazarı, 1998).

BİLGİLİ, Ahmet Emre ve İbrahim ALTAN, “Bir Yardım Yönetimi Modeli: Deniz Feneri Örneği”, **Yoksulluk**, Cilt 3., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003).

BİLİCİ, Mevlüt, “Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu”, **Yoksulluk**, 2. Cilt, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003).

BİRSEL, S.G., E.POLAT, S.ÇALIŞIR, O.HOVARDAOĞLU, “Kentsel Yoksulluk/Yoksulluğun Değişik Tanımları ve Boyutları Üzerine”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyum, 6-8 Kasım 2002, (Ankara).

BRADLY, David, “Rethinking the Sociological Measurement of Poverty”, **Social Forces**, Vol.81(2).

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, (İstanbul 1989).

BOSTANOĞLU, Özer, “Birinci ve Üçüncü Dünyalarda (Kentsel) Yoksulluk Üzerine”, **Amme İdaresi Dergisi**, 25/3, (Eylül 1992).

BUĞRA, Ayşe ve Çağlar KEYDER, “**Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi**”, (UNDP için hazırlanan proje raporu), UNDP, (Ankara 2003).

BUĞRA, Ayşe ve N. Tolga SINMAZDEMİR, **Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, (<http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper1.pdf>).

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.

“**Büyükşehir Ankara**” (Ankara Büyükşehir Belediyesi İlçe ve İlk Kademe Belediyeleri Faaliyetleri Hakkında Bilgilendirme Yayın Organı), Yıl 2, Sayı 93 (23-29 Ağustos 2006).

CAN, Dilek, “**Dünyaya Model Bir Halk Üniversitesi: İSMEK**” (<http://www.gencyaklasim.com/>).

CASTELLS, Manuel, **Kent Sınıf İktidar**, (Çeviren: Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997).

CILGA, İbrahim, “**Risk Grupların Yaklaşımında Sosyal Hizmetlerin Rolü**” . (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org>).

ÇAKIR, Mustafa Özgür, **Türkiye’de Yeni Yoksulluk ve Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, (İstanbul, 2003).

ÇAKIR, Özlem, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4/3, (2002).

Çevre Bakanlığı, **Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (Johannesburg, 2002), Türkiye Ulusal Raporu (Taslak)**, (Temmuz 2002).

ÇOLAKOĞLU, Elif, “Kentsel Yoksulluk”, **Yerel ve Kentsel Politikalar**, Editörler: M. Akif Çukurçayır- Ayşe Tekel (Konya: Çizgi Kitabevi, 2003).

ÇÖLAŞAN, Emin, Hürriyet (17 Eylül 2006).

ÇUKURÇAYIR, M. Akif, “Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokiyumu, 6-8 Kasım 2002, (Ankara, 2002).

DANSUK, Ercan, “**Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo -ekonomik Yapılarla İlişkisi**”, DPT Uzmanlık Tezi (Mayıs 1997).

Deniz Feneri Derneği Web Sayfası, (<http://www.denizfeneri.org.tr>).

DİE, İstatistik Göstergeler 1923 – 1990, (DİE Ankara 1991).

-----, “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları” (6.11.2003 Tarihli Haber Bülteni).

-----, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi (1987).

-----, 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi.

-----, “Gelir Dağılımı Sonuçları 2004” (27 Şubat 2006 Tarihli Haber Bülteni).

DİNÇ, Mehmet, “**Yasallık Dışı Kurslar Tartışılırken Danıştay’ın İlgili Kararı Yok Mu Sayılıyor!?**”, (<http://www.robotik.itu.edu.tr/>).

Dost Eli Derneği Web Sayfası, (<http://www.dosteli.org.tr>).

DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu** (Ankara, 2001).

-----, **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas komisyonu Raporu**, (Yayın no: 2593-ÖİK 605), (Ankara, 2001).

DUMANLI, Recep, **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, (Ankara DPT).

EASTWOOD Robert ve Michael LIPTON, Rural-Urban Dimensions of Inequality Chance, Ashort Version of (Ed:G.A.Cornia) Inequality, Growth and Poverty During The Washington Consensus, (Fortcoming 2001).

“Enformel Sektör: Karmaşık Bir Alan”, (<http://www.tesev.org.tr>).

ERDEM, Kemal, **“Kapitalizm ve Açlık”**, (<http://www.marksist.com>).

ERDEM, Tevfik, **Feodaliteden Küreselleşmeye**, (Ankara, 2006).

-----, **“Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi (Ankara, Aralık 2003).

ERDER,Sema, “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, “Yeni” Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamda Yeni Taslar”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, (İstanbul 1998).

-----, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, (İstanbul, 2001).

-----, Nerelisin Hemşerim?”, **İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında**, (Editör: Çağlar Keyder), (Metis Yay., İstanbul, 2000).

ERDOĞAN, Güzin, “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk Ölçümleri”, **Ekonomik Yaklaşım**, 14, 49 (Güz 2003).

-----, “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, **İşgücü Piyasası Analizleri 1999 (I)**, DiE Yayınları, (Ankara 2000).

-----, Güzin ERDOĞAN, **“Türkiye’de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı”**, DiE Uzmanlık Tezi, DPT Yayını (Ankara 1996).

ERDOĞAN, Nemci, **Yoksulluk Halleri**, (WALD İstanbul 2002).

EREN, Aslan ve Ozan BAHAR, “Yoksulluğa Kavramsal Bir Bakış: Dünya ve Türkiye’deki Görünümü”, **İktisat İşletme ve Finans**, 220, (Temmuz 2004).

ERMAN, Tahire, **“Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları”** (<http://www.ejts.org/document85.html#ftn3> - 9.10.2006-).

ERTEN, Metin, **Nasıl Bir Yerel Yönetim**, (Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1999).

ERYILMAZ, Bilal, **Kamu Yönetimi**, (İstanbul 2000).

EŞ, Muharrem ve Tuncay GÜLOĞLU: “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği”, **Bilgi Dergisi**, 8, 2004/1, (İstanbul, 2004).

FİDAN, Nurettin ve Münire ERDEN, **Eğitime Giriş**, (Ankara 1996).

G-8 Zirvesi ve Afrika Gerçeği..., Kızı Bayrak (<http://www.kizilbayrak.org>), (16 Temmuz 2005), sayı 2005/28.

“Gazi Üniversitesi Stratejik Planı 2007-2010”, (Ankara 2006).

GÖKDAYI, İsmail, **“Türkiye’de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi (Ankara, 2003).

GÖRMEZ, Kemal, **Şehir ve İnsan**, (MEB yayını İstanbul 1991).

GÜLALP, Haldun, **(Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet**, (İstanbul, 1993).

GÜLER Birgül, “Belediye Gelirlerinin Yapısı 1925 -89”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 3/1, (Ocak 1994),

GÜMÜŞ, Dilek, **“Kentsel Yoksulluk ve Kentleşme Sürecinde İki Örnek: Karanfilköy ve Derbent Mahalleleri”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Mayıs 2005, Ankara).

GÜREL, S, H. LEVENT, R. SELİM, Ö.SARICA, **“Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Avrupa Birliği İle Karşılaştırma”** TÜSİAD, Yayın No:2000-12/295 (İstanbul 2000).

GÜVENÇ, Murat, **“Yoksulluk-Kent Yoksulluğu”** yayınının özeti, TESEV Yayınları, (İstanbul 2000) (http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yoksulluk_kent_ozet.php).

HOŞGÖR, Ayşe GÜNDÜZ, **“Sokakta Çalışan Çocuklarla Mücadele Eylemi İçin Yöntemsel Rehber ve İyi Uygulama Raporu”**, (Ankara, Nisan 2003).

IŞIK, Oğuz ve M. Melih PINARCIOĞLU, **Nöbetleşe Yoksulluk** (İstanbul 2003).

-----, “Yeni Zenginin Anatomisi”, Capital (Aylık İş ve Ekonomi Dergisi), (Mart 2001).

IŞIK, Oğuz, “1980 Sonrası Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, **Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 13, (İletişim Yayınları, İstanbul 1996).

IFAD, **Rural Poverty Report 2001 - The Challenge of Ending Rural Poverty** (New York, 2001).

ILO, Social Exclusion and Anti - Poverty Policy: A Debate, Gore, Charles and Jose B. Figueriredo, (Ed) , Research Series 110, Geneva (Aktaran: Şansel ALDEMİR ve Ömer ÖZPINAR: “Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Amme İdaresi Dergisi**, 37/2, Haziran 2004).

İÇDUYGU, Ahmet ve İbrahim SİRKECİ, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999).

İKİZOĞLU, Musa, “Yoksulluk ve Yaşam Kalitesi”, **Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler yüksek Okulu Yayını, Yayın no: 008, Editörler: Veli Duyan ve Aliye MAVİLİ AKTAŞ, (Ankara, 2001).

İLİK, Bülent, “**Yoksulluğun Genel Belirleyicileri**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, (Ankara, 1992).

İnsan Hakları Derneği, “**Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi**” (Türkiye’de İnsan Hakları Hareketi Konferansı 15 -17 Kasım 2002).

-----, “Kadınlar ve Yoksulluk”, **Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi** (Türkiye’de İnsan Hakları Hareketi Konferansı 15-17 Kasım 2002)

İNSEL, Ahmet, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, **Toplum ve Bilim**, Yaz, 89, (2001).

KABASAKAL, Mehmet, “Türkiye’de Yoksulluk, Sosyo Ekonomik Politikalar ve Sivil Toplum”, **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, Hazırlayan: Ebru Altınoğlu ve Aslı Gür, (İstanbul, Boyut Kitapları Araştırma Dizisi No:10, 1998).

KALEAĞASI, Bahadır, “**Küresel Yoksulluğa Karşı UNDP ve Derviş’in Adaylığı**” (<http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0133.asp> - 17.09.2006-).

KARADUMAN, Serdar, Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyum, (6-8 Kasım 2002, Ankara).

KARATAŞ, Kasım, “**Belediyeler ve Sosyal Hizmetler**”, (www.sosyalhizmetuzmani.org).

KAVRUK, Hikmet, **Anakent’e Bakış**, (Ankara 2002).

KAYA, Erol, **Kentleşme ve Kentlileşme**, (İstanbul, 2004).

-----, **“Sosyal Belediyecilik”**, (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org>).

KELEŞ, Ruşen, **Kentleşme Politikası** (Ankara, 2002).

KARACA, Orhan, “Yoksulluk ve Büyüme”, **Capital** (Aylık İş ve Ekonomi Dergisi) 1 Mayıs 2004.

KOCAÖZ, D., F.TAŞTEKİN, F.KAHRAMAN, T.KAĞAN, M.DEVECİ, M.GÖKTEN, D.ASLAN, **“Birleşmiş Milletler “Binyıl Kalkınma Hedefleri”**, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, (www.hacettepem.org.tr/makaleler.php?a=&b=9&mNo=183 - 30k -).

KOŞAR, Nesrin G., **Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı**, (Ankara 2000).

KÖSE, Ahmet Haşim, “Dünya Bankası ve Benzer Kuruluşların Raporlarında Yoksulluk Ne İçin ve Ne Zaman Var?”, **Toplum ve Hekim**, 19, 1 (Ocak-Şubat 2004).

KÖSE, Erdoğan ve Zehra ZAMGAM, “Yaşam Boyu Öğrenim modeli: BELTEK”, **1. Uluslararası Yerel Yönetimler Üniversite ve Sanayi İşbirliği Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniversitesi Yayını, (Ankara, Ekim 2003).

“Küreselleşme Büyüme ve Gelir Dağılımı” Dış Ticaret Müsteşarlığı Dünya Ekonomisi Yayınları, Sayı 7, (<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi7/kuresel.htm>).

LAÇİNER, Ömer. “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, **Yoksulluk Halleri**, (Editör: Nemci Erdoğan, WALD yayınları, İstanbul 2002).

LEWİS, Oscar, **İşte Hayat** (Yokluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko’lu Aile Üzerine İnceleme) Çev. Vahit Çelik (İstanbul, 1965)

MAZLUM, Ahmet, **“Yoksulluk ve Küreselleşme”**. (<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/yoksulluk.htm>).

“Mesleki Teknik Eğitimde (MTE) Reform Politikaları Eş Uzman Değerlendirme (PEER REVIEW) Çalışması”, AEV (Avrupa Eğitim Vakfı) Uluslararası Eş Uzman Değerlendirme Grubu Raporu, (Mayıs 2004).

NADAROĞLU, Halil, **Mahalli İdareler**, (İstanbul 1998).

ONAT, Ümit, “Yoksulluk ve Sosyal Hizmet”, **Yoksulluk**, Cilt 2., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003).

ÖKTEM, Mustafa, **Kent Çevre ve Globalleşme**, (İstanbul 2003).

ÖNDÜL, Hüsnü, “**Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri**”, İnsan Hakları Derneği Makaleleri (1998), (<http://www.ihd.org.tr/makale/kent.html>).

ÖZBEK SÖNMEZ, İpek, “Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler”, **Göç Kentleşme ve Yoksulluk** (7. Ulusal Sosyal bilimler kongresi) Editör: Ahmet Alpay Dikmen, (Ankara 2002).

ÖZBUDUN, Sibel, “Küresel Bir Yoksulluk Kültürü mü?”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, Yayın No: 311, (Ankara 2002).

ÖZDEK, Yasemin, “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Yayın No:19, (Ankara, 2002).

ÖZGÜR, Bahadır, “**Yoksullukla Mücadele mi, Yoksullarla Mücadele mi?**”, (http://www.sav.org.tr/yazialmanak.asp?curyazi=AB_2003_2_B_OZGUR.htm)

ÖZKAN, Özlem, “Dünya Bankası Türkiye’de yoksulluğu Araştırıyor”, **Toplum ve Hekim**, 19, 1 (Ocak-Şubat 2004).

ÖZKÖK, Ferah, “Yoksulluğun Azaltılmasında Turizmin Yeri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 15, (Kış 2006).

OKTAY, Suzan, Serbilgöl BAKIR ve Yasemin KOTAN, “Sivil Toplum Örgütleri Uluslar Arası Yardım Programları ve Yoksulluk” (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/stoveyoksulluk.htm>).

ÖZSOY, Esin, “**Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye**”, (<http://www.isgucdergi.org>, cilt 5, sayı 1, 2003).

ÖZŞAHİN, Şener, “**Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan**”, SHP (Sosyal Demokrat Halk Partisi), (Temmuz 2002, Ankara).

PEKER, Mümtaz, “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı” **75 Yılda Köylerden Şehirlere** (Tarih vakfı yayınları, İstanbul Şubat 1999).

PEKTAŞ, Ethem Kadri, “**Büyük Kent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansıması**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İzmir, 1999).

ROBERT, Jean, **Kent ve Halk – Kent Üzerine Alternatif Düşünceler**, Çev. Özgür Orhangazi, (Ütopya yayınları, Ankara 1999).

ROBERTS, B., **The Making of Citizens: Cities of Peasants Revisited** . (Londra 1995).

Sabah Gazetesi, **“Türkiye İki Sıra Yükseldi”**, (<http://www.sabah.com.tr/2006/11/09/gnd94.html>).

SAĞIR, Gül ve A. Yeşim YÜKSEL, **“İnsani Kalkınma: Türkiye’nin Dünyadaki Yeri”**, (www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/gulsagir.htm).

SALLAN GÜL, Songül ve Hüseyin GÜL, “Türkiye’de Kamusal Yoksulluk Hizmetleri Yönetimi: SYDTF Vakıfları Örneği”, **Sosyal Hizmet Sempozyumu 2004 4-6 Kasım 2004**, Alanya Konferans ve Bildirileri, (Alanya, 2004).

“Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi 1999 Yılı Raporu” , (<http://www.yerelnet.org.tr>).

SEYYAR, Ali, **Sosyal Siyaset Terimleri**, Bata Yayınları (2002 İstanbul).

SİMONSEN, Jakob, **Binyıl Kalkınma Hedefleri: Yoksulluğu Ortadan Kaldırmak İçin Ülkelerarası İşbirliği**, UNDP 2003 İnsani Gelişme Raporu Tanıtım Toplantısı, (8 Temmuz 2003, Ankara).

“Sokakta Çalışan Çocuklar”

(www.adlitip.org/yazilar/turkce/konular/cocuk/sokakta_calisan_cocuklar.htm - 51k -).

SOYAK, Aklan, **“Yoksullukla Savaşın Sahte İkiz Melekleri”** (<http://www.guvercinevi.net/yazilar.asp?ID=1319&h=1>), (15.09.2006).

STIGLITZ, Joseph, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, (İstanbul, 2002).

-----, “Yoksulluğun Sonunun Başlangıcının Sonu”, Çev. Didem Şanver, **Ekonomik Forum**, (Ağustos 2005).

SUNAR, Lütfi, “Yoksulluğun Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü ve Gönül Kuşağı Derneği”, **Yoksulluk**, Cilt 3., Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, Editörler: Ahmet Emre Bilgili ve İbrahim Altan, (İstanbul, 2003),

ŞAHİN, Nurdan, **“Çocuk Şube Müdürlüğüne Ankara Sokaklarındaki Madde Bağımlısı Çocuklara Kesitsel Bir Bakış”**, (<http://www.caginpolisi.com.tr/>).

ŞENGÜL, Tarık, **Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar** (WALD Demokrasi Kitaplığı, İstanbul 2001).

-----, “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, **Evrensel Kültür Dergisi** , 128 (Ağustos 2002),

ŞENSES, Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, (İstanbul, 2003).

ŞENTÜRK, Hulusi, **“Mesleki Eğitim ve Belediyeler”**,
(<http://www.pendik.bel.tr/tr/Tab.aspx?TabID=5389>).

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, IV. Aile Şurası, Şura Komisyon Raporları 18-20 Mayıs 2004, 5. Komisyon **“Kent Yoksulluğu ve Aile Sonuç Raporu”** (Ankara,2004).

TEKELİ, İlhan, **“Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”** (<http://www.planlama.org>).

-----, “Yoksulluğu Düşünme Biçimimiz Samimiyet Sınavını Geçebilir mi?”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama**, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu, (6-8 Kasım 2002, Ankara).

-----, “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 16/2, (Haziran 1983),

TEZEL, Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul 1994).

The World Bank Turkey: “Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study”, (DİE, 1999).

TİLLİON, Germaine, **Harem ve Kuzenler** (Metis Yayınları, Şubat 2006).

TOKATLIOĞLU, İbrahim ve Alparslan BAŞARAN, “Türkiye’de Yoksulluğun Dağılımı, Yapışkanlığı ve Transfer Politikaları”, **Ekonomik Yaklaşım**, 49 (Güz 2003).

TÜRKDOĞAN, Orhan, **“Gecekondu İnsan ve Kültür”**, (İstanbul 2002).

-----, **Yoksulluk Kültürü – Gecekonduların Toplumsal Yapısı**, Dede Korkut Yayınları, (İstanbul 1977).

TÜSİAD, **“Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk -Avrupa Birliği ile Karşılaştırma”** TÜSİAD yay no: 2000-12/295 (İstanbul 2000).

“Türkiye İki Basamak Daha Gelişti”,
(www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=204137&tarih=10/11/2006 - 33k -).

TÜRKMEN, Zeynep, **“Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi”**, YÖRET (Yüksek Öğrenimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı) Postası 6, (Aralık 1994).

Uluslararası Çalışma Örgütü, “**Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)**” (Ankara 1992).

UNCHS (Habitat), The Human Settlements Conditions of The World's Urban Poor, (Nairobi 1996).

UNDP, **Human Development Report**, (1996).

-----, **İnsani Gelişme Raporu Türkiye 1997**, (UNDP ve TESEV Yayını).

-----, **İnsani Gelişme Raporu Türkiye 2004**, (Bilişim ve İletişim Teknolojileri).

-----, **Overcoming Human Poverty**, UNDP Poverty Report (New York, 1998).

-----, **Human Development Report**, (2005).

-----, **Human Development Report**, (2006).

-----, Web Sayfası (<http://www.undp.org.tr>).

UYAN, Pınar, “İnsan Hakları İhlâli Olarak Yoksulluk”, **Foreign Policy**, 31, (Ocak-Şubat 2005).

UZUN, Ayşe Meral, “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2, (2003)

ÜŞÜR, İşaya, “Küreselleşme ve Yoksulluk”, **Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAİ, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi , Yayın No:19, (Ankara, 2002).

ÜZÜLMEZ, Müslüm, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele”, **Hürriyet** (10 Aralık 2005).

VURAL, Tarık ve Ahmet ULUSOY, “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, **Belediye Dergisi**, 12 (Haziran 2001).

YEPEZ DEL CASTILLO, Isabel, “**A Comparative Approach to Social Exclusion**” International Labour Review Vol.133, No:5 -6, 1994, 196 / Hilary SILVER: “**Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms**” International Labour Review Vol.133, No:5 -6, (1994).

YOLCUOĞLU, İsmet Galip, **Kentsel Yoksulluk-1**, (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kentselyoksulluk.htm>).

World Bank, **Global Economic Prospects and Developing Countries**, (2003).

-----, **World Development Report**, (Washington D.C., 1990).

-----, **World Development Report** (Washington D.C., 2000-2001).

-----, **World Development Report Atacking Poverty 2000-2001** (New York, 2001).

-----, **Poverty Reduction and the World Bank Progress in Fiscal 1999**, (August 10, 2000).

Yeni Ufuklar, UNDP Aylık Haber Bülteni, sayı 9 (Eylül 2006).

YILDIRIM, Deniz, “**Okulda Şiddetin Ekonomi Politi ği**”, (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=6539).

YUMUŞAK, İbrahim Güran ve Mahmut BİLEN, “Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1 (2000).

YUNCU, Demet, “**İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen’in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması**”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu, (Bebek-İstanbul) (<http://www.spf.boun.edu.tr>).

ZASTROW, C. ve L. BOWKER, **Social Problems Issues and Solutions** (Chicago, 1984).

ZÜLÜFLÜ, Hafize, “Belediyelerce Meslek Kursları Açılması Sırasında Milli Eğitim Bakanlığının İzni Gerekir mi?”, **Yerel Gündem**, 2/8, (AĞUSTOS 2000),

ÖZET

Yoksulluk ve yarattığı sorunlar giderek ağırlaşmaktadır. Başta büyük kentler olmak üzere, günümüzde kentler yoksulluğun giderek arttığı ve çeşitlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan gelişmelerle birlikte yoksulluk sorunu, hem akademik çevrelerin hem de kent yönetimlerinin önemli gündem konularında birisi haline getirmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde, “yoksul” ve “yoksulluk” kavramları tanımlanarak sınırın nasıl çizileceği konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Kavramsal bir bakışla yoksulluğa ilişkin tanımlamalar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca çalışmanın odak noktalarından biri olan kent yoksulluğu ele alınmıştır. İkinci bölümde kentleşme ve beraberinde getirdiği sorunlardan yola çıkılarak Türkiye kentleri için değerlendirmeler yapıldıktan sonra mevcut istatistikler çerçevesinde Türkiye’deki yoksulluğun analizi yapılmıştır. Aynı bölümde, yoksullukla mücadelede, sosyal hizmetin ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) önemine de değinilmiştir. İlk iki bölümde literatür taramasına dayalı verilen bilgilerden sonra, üçüncü ve son bölümde Ankara Büyükşehir Belediyesinin Ankara’daki kent yoksulluğunu önlemeye yönelik temel faaliyetleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Ankara Büyükşehir Belediyesinin yetkili birimleri ile irtibat sağlanıp gerekli veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere istatistiki bilgiler de eklenerek konuya belirginlik kazandırılmıştır.

ABSTRACT

Poverty and the problems of poverty are getting more intense as time goes on. Today's cities, particularly the larger -the bigger- ones, seem as places where the poverty is getting more widespread and more diversified. In cooperation with some progresses, the problem of poverty became one of the major topics of both academicians and urban administrative units.

In the first part of this study, it is tried to make the boundaries of poverty obvious by defining the terms "poor" and "poverty". Some information about the definitions related to poverty within a conceptual framework has given in that study. Moreover, one of the focal point of the study, Urban Poverty, is argued out. In the second part of the study, after evaluating cities of Turkey with the problems of urbanizations and its indirect troubles, problems of poverty in Turkey analyzed in the framework of present statistics. In the same part, for the struggle of poverty, it is touched the fringes of the importance of social services and non-governmental organizations (NGO). After the information of the literature search in the first two parts, in the third and the final part of the study, basic actions that Ankara Metropolitan Municipality took for preventing urban poverty in Ankara are tried to be stated. In that subject, some sufficient acquisitions are obtained by connecting related units of Ankara Metropolitan Municipality. By adding statistical data to those accessed ones, the subject has been clarified.